

**Πανεπιστήμιο Κρήτης
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας – Αρχαιολογίας
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα: Αρχαίος Κόσμος**

Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Α. Σεργίδου

**Μέλη Επιτροπής:
Α. Μίσιου, Α. Καβουλάκη**

Θέμα Εργασίας :

**Μαντική και Αποικισμός:
Ο ρόλος των χρησμών στην αποικιστική κίνηση**

**Εισηγητής :
Νεκτάριος Σκεπετζής
Α. Μ. :394**

Ρέθυμνο, 2011

Περιεχόμενα

	Σελίδα
1. Εισαγωγή	1
2. Κατηγορίες χρησμών.....	9
i. Αίτημα κάποιας πόλης με σκοπό την ίδρυση αποικίας.....	11
ii. Αίτημα μεμονωμένων ατόμων με σκοπό την ίδρυση αποικίας.....	15
iii. Προτροπή του μαντείου σε κάποια ομάδα ή πόλη για την ίδρυση αποικίας χωρίς προηγούμενο σχετικό αίτημα.....	17
iv. Προτροπή του μαντείου σε μεμονωμένα άτομα για την ίδρυση αποικίας χωρίς προηγούμενο σχετικό αίτημα.....	21

Μέρος Πρώτο

3. Αιτίες αποικισμού.....	29
i. Θέσεις στρατηγικής σημασίας.....	30
ii. Περίοδος κρίσης	32
iii. Εξορία	34
4. Διαδικασία ίδρυσης μιας αποικίας	41
i. Οι χρησμοί ως βάση γεωγραφικών πληροφοριών.....	44
ii. Επιλογή εδάφους και ιδρυτική τελετή.....	47
iii. Οργάνωση του χώρου της αποικίας και λατρείες.....	51
5. Η αποικία ως πόλη-κράτος και οι άποικοι	57
i. Οι άποικοι	57
ii. Συναποικισμός.....	59
iii. Η σχέση των αποίκων με τους αυτόχθονες	61
iv. Η αποικία ως πόλη-κράτος.....	64

Μέρος Δεύτερο

6. Ο οικιστής και ο ρόλος του στην αποικιστική κίνηση.....	71
i. Ο ρόλος του οικιστή για την ταυτότητα της αποικίας.....	72
ii. Ο οικιστής και η μαντεία	75
iii. Η λατρεία του οικιστή	78
iv. Οι όροι «αρχηγέτης» και «ηγεμών»	84

7.	Αινιγματικοί χρησμοί	89
i.	Αμφισημία και αποκωδικοποίηση των χρησμών	90
ii.	Ζώο-οδηγός.....	93
iii.	Φυσικά φαινόμενα	97
iv.	Ανθρώπινος παράγων.....	99

Μέρος Τρίτο

8.	Θεότητες αποικισμού και μαντικής.....	105
i.	Ποσειδών, Ζευς Άμμων και Απόλλων Κάρνειος	105
ii.	Απόλλων Καθάρσιος και Εξηγητής.....	110
iii.	Ο Απόλλων ως οικιστής και προστάτης της αποικίας	114
iv.	Απόλλων Αρχηγέτης.....	116
9.	Η λειτουργία του μύθου στις αποικιστικές παραδόσεις.....	119
i.	Κοινές αναφορές σε θεότητες.....	119
ii.	Αναφορές σε ήρωες	123
iii.	Η χρήση του μύθου στις αποικιστικές παραδόσεις	126
10.	Τα μαντεία και το ιερατείο τους.....	131
i.	Το μαντείο των Δελφών	131
ii.	Τα μαντεία των Διδύμων και της Κλάρου.....	134
iii.	Η χρησιμοδότηση	137
iv.	Αφιέρωσεις στο μαντείο	141
11.	Επίλογος.....	145
12.	Παράρτημα πηγών	153
13.	Χάρτες – Πίνακες	179
14.	Κατάλογος βιβλιογραφικών παραπομπών - Σημειώσεις.....	191

Εισαγωγή

Πόσαι μὲν πόλεις ἐκ χρηστηρίων ὠρθώθησαν καὶ νόσους ἀπέθεντο καὶ λιμούς, πόσαι δ' ἀμελήσασαι τούτων ἢ ἐκλαθόμεναι κακῶς ἐφθάρησαν; Πόσαι δ' εἰς ἀποικίαν ἐστάλησαν καὶ μετελθοῦσαι τὰ προσταχθέντα εὐδαιμόνησαν;
Ωριγένης¹

Το απόσπασμα αυτό από τον Ωριγένη σηματοδοτεί το σημαντικό ρόλο που διαδραμάτιζαν κατά την αντίληψη των αρχαίων τα μαντεία σε κάθε αποικιστική αποστολή και ίδρυση νέας πόλης. Ένα από τα θέματα που έχει απασχολήσει τους σύγχρονους ιστορικούς και αποτελεί το βασικό άξονα γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η μελέτη αυτή, είναι αν και κατά πόσο η μαντική και τα μαντεία συνέβαλαν στην απαρχή του αποικισμού. Ως επί το πλείστον η μελέτη αυτή θα αναφέρεται στο μαντείο των Δελφών, καθώς οι ιδρυτικές παραδόσεις των Ελλήνων περιέχουν τους Δελφικούς χρησμούς που παρακίνησαν την αποικιστική τους προσπάθεια, αποδίδοντας έτσι θεϊκή προέλευση στην αποικιστική κίνηση. Υπήρχαν βέβαια και προφητείες που αφορούσαν στον αποικισμό και δεν προέρχονταν από το μαντείο των Δελφών, όπως δυο χρησμοί από τη Δωδώνη² και ο χρησμός του Λάιου, με τον οποίο ο Αντιχάρης πείθει τον Δωριέα να πλεύσει προς τη Σικελία³. Τέτοιοι χρησμοί όμως δεν αντικαθιστούσαν την ανάγκη των αποίκων να συμβουλευτούν το μαντείο των Δελφών. Χρησιμοποιούνταν περισσότερο ως κίνητρο στη μητρόπολη για να ξεκινήσει μια αποικιστική αποστολή, η οποία θα καθιερωνόταν από τον Απόλλωνα⁴. Η παράλειψη μάλιστα του Δωριέα να συμβουλευτεί το μαντείο των Δελφών και να πράξει τα καθιερωμένα που απαιτούνταν κατά το ξεκίνημα μιας

¹ Ωριγένης, *Πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον Κέλσον ἀληθῆ λόγον*, 8, 45.

² Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 1, 51, 1 & 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 29-30).

Παυσανίας 8, 11, 12 (βλέπε παράρτημα πηγών 77). Σούδα, λήμμα Ἄννιβας (βλέπε παράρτημα πηγών 78).

³ Ηρόδοτος 5, 43 (βλέπε παράρτημα πηγών 43).

⁴ Malkin (1994), σ. 196.

αποικιστικής αποστολής⁵, τονίζεται από τον Ηρόδοτο ως η αιτία της αποτυχίας της αποικίας. Τόσο βαθιά φαίνεται να ήταν ριζωμένη στην αρχαία ελληνική σκέψη η σημασία του μαντείου για την ίδρυση μιας αποικίας.

Στην προσπάθεια να απαντήσουμε στο προαναφερθέν ζήτημα, θα πρέπει καταρχάς να κατηγοριοποιήσουμε το υπάρχον υλικό των χρησμών και να επιδιώξουμε τη σύνδεσή του με το βασικό πλαίσιο του αποικισμού. Θα πρέπει περαιτέρω να εξετάσουμε τους αποικιστικούς χρησμούς σε σχέση με τις κυριότερες όψεις του ζητήματος του αποικισμού, δηλαδή τις αιτίες, τη διαδικασία ίδρυσης και τη διαμόρφωση της αποικίας ως πόλη-κράτους (βλέπε παρακάτω, «Μέρος πρώτο»). Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται το ζήτημα του ρόλου του οικιστή και της ερμηνείας των χρησμών. Το μαντείο μέσω του χρησμού που δίνει στον οικιστή, καθιερώνει την εξουσία του και τον καθοδηγεί σε θέματα επιλογής τόπου και ίδρυσης λατρειών. Το μοντέλο του «έκπληκτου οικιστή»⁶ σηματοδοτεί αυτόν ακριβώς τον νομιμοποιητικό ρόλο. Μέσω των αιγυπτιακών χρησμών που ο οικιστής καλείται να αποκωδικοποιήσει, μπορεί να αποδείξει την θεϊκή επιλογή του από τον Απόλλωνα, διαλέγοντας τον τόπο που θα ιδρύσει τη νέα πόλη και την ονομασία που θα της δώσει (βλέπε παρακάτω, «Μέρος δεύτερο»). Στο ευρύτερο πλαίσιο του αποικισμού εντάσσεται το ζήτημα του εξαγνιστικού και εξηγητικού ρόλου των μαντείων, και ιδιαίτερα αυτών του Απόλλωνα. Το μαντείο ως θρησκευτικό κέντρο συνδυάζει την εξαγνιστική ιδιότητα του Απόλλωνα Καθάρσιου με την παροχή συμβουλών από το ιερατείο σε περιπτώσεις που μια πόλη-κράτος ή κάποια μεμονωμένα άτομα βιώνουν μια περίοδο κρίσης. Η κάθαρση, ως μεταφορά του αποικισμού, παρέχει ένα κίνητρο

⁵ Ηρόδοτος 5, 42: «οὔτε τῷ ἐν Δελφοῖσι χρηστηρίῳ χρησάμενος ἐς ἦντινα γῆν κτίσων ἦη, οὔτε ποιήσας οὐδὲν τῶν νομιζομένων».

⁶ Malkin (1987), σσ. 27-8.

στον οικιστή για την προσφυγή του στο μαντείο, μέσω του οποίου βρίσκει λύση στη μετανάστευση και την ίδρυση μιας νέας πόλης⁷ (βλέπε παρακάτω, «Μέρος τρίτο»).

Μια συναφή πτυχή που οφείλουμε να εκτιμήσουμε σοβαρά είναι να αποτελούσε το μαντείο μια «βάση πληροφοριών». Όπως φαίνεται από τους χρησμούς γενικότερα, το μαντείο έχει ενεργό ρόλο στην επιλογή του τόπου μιας καινούριας αποικίας, παρέχοντας πολλές φορές σαφείς γεωγραφικές οδηγίες για τον εντοπισμό της περιοχής της μέλλουσας αποικίας. Είναι άραγε τυχαίες οι γεωγραφικές γνώσεις μακρινών περιοχών που εμπεριέχονται στους χρησμούς και καθοδηγούν τους άποικους; Αν πραγματικά το μαντείο κατείχε γνώσεις για μακρινές περιοχές γεννάται το ερώτημα πώς τις απέκτησε.

Μήπως όμως τα μαντεία αποτελούσαν τόσο πολιτικό όσο και θρησκευτικό κέντρο; Όπως θα δούμε στη συνέχεια της εργασίας, το μαντείο των Δελφών προσδιορίζει τις κινήσεις των «αρνητικών στοιχείων» που πρέπει να αποβληθούν από την πόλη-κράτος, καθορίζει τη στάση που θα κρατήσουν οι άποικοι απέναντι στους γηγενείς πληθυσμούς και προτείνει συναποικισμούς, δηλαδή την ίδρυση μιας αποικίας με τη συμβολή αποίκων που προέρχονται από διαφορετική μητρόπολη ή φύλο. Δημιουργείται λοιπόν το ερώτημα αν θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το μαντείο ως ένα κέντρο συντονισμού των αποικιστικών δραστηριοτήτων των Ελλήνων.

Οι αφιερώσεις που δεχόταν το μαντείο των Δελφών από τους αποίκους υπογραμμίζουν την προστασία που τους παρείχε ο Απόλλωνας και τη σημασία της καθοδήγησής του για την επιτυχημένη εγκατάστασή τους. Ίσως και τα ιερατεία των μαντείων να είχαν κάποια σχέση με την φερόμενη υποχρέωση των αποίκων να προσφέρουν αφιερώματα στον θεό, ακόμα και όταν δεν χρειάζονταν πλέον τη

⁷ Dougherty (1993), σ. 8.

νομιμοποιητική του επίδραση μέσω των αποικιστικών του χρησμών. Είναι αναμενόμενο το ιερατείο ενός μαντείου να φροντίζει για την αύξηση του πλούτου του, μέσω αφιερωμάτων κυρίως. Αυτό μας προβληματίζει ως προς το ρόλο των ιερατείων στα μαντεία και την ανάμειξή τους κατά τη χρησιμοδότηση. Θα μπορούσαν ίσως οι αινιγματικοί χρησμοί, λόγω της αμφισημίας τους, να αποτελούν ασφαλιστική δικλείδα για τη φήμη του μαντείου στην περίπτωση αποτυχίας μιας αποικίας.

Όλες οι παραπάνω πτυχές της προβληματικής σχετικά με το ρόλο των μαντείων στην αποικιστική κίνηση φαίνεται να προϋποθέτει ότι θεωρούμε τους χρησμούς αυθεντικούς, και όχι κατασκευασμένους έπειτα από την ίδρυση των αποικιών, στις οποίες αναφέρονται. Δυστυχώς, για τους περισσότερους χρησμούς, λόγω της αμφισημίας τους, δεν είμαστε σε θέση να κρίνουμε με βεβαιότητα αν αποτέλεσαν προϊόντα των νεοϊδρυθεισών αποικιών για να νομιμοποιήσουν τη θέση τους. Οι περισσότεροι ιστορικοί πάντως (π.χ. A.S. Pease, W.G. Forrest, A. Gwynn, J. Defradas, C. Calame, J. Fontenrose, I. Malkin) συγκλίνουν στην άποψη ότι το μεγαλύτερο μέρος των χρησμών δημιουργήθηκε μετά την ίδρυση των αποικιών ή τη μετανάστευση.

Με τον όρο «αυθεντικότητα» εννοούμε ότι ο χρησμός διατυπώθηκε πριν από τη δημιουργία της αποικίας και δεν επινοήθηκε μετά από την ίδρυσή της. Η «αυθεντικότητα» αυτή, όμως, είναι σε πολλές περιπτώσεις αμφισβητήσιμη. Για παράδειγμα, οι χρησμοί που αναφέρουν την ίδρυση αποικιών στην Ιωνία από τους Αθηναίους και τους αιχμαλώτους τους είναι πιθανό να κατασκευάστηκαν έπειτα από την εγκατάστασή τους, για να δικαιολογήσουν το όνομα της περιοχής από τον γιο του Απόλλωνα, τον Ίωνα⁸, και να προβάλλουν το όλο γεγονός στο μακρινό μυθικό παρελθόν. Κάτι ανάλογο θα μπορούσε να συμβαίνει και με τις περιπτώσεις που

⁸ Βιτρούβιος 4, 1, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 64).

έχουμε ονόματα αποικιών τα οποία προέρχονται από την αποκωδικοποίηση των χρησμών (βλέπε σσ. 55 & 90-1.)

Ποιά όμως θα μπορούσαν να ήταν τα κίνητρα που οδηγούσαν στην επινόηση των χρησμών με αντικείμενο τον αποικισμό; Η ανάγκη για καλούς οιωνούς έχει τη βάση της στην ιδρυτική διαδικασία, αλλά η ανάγκη για τη νομιμοποίηση της αποικίας θα μπορούσε να εμφανιστεί πολύ αργότερα από την ίδρυσή της, λόγω αντιπαλότητας με τους γηγενείς πληθυσμούς ή διαφωνίας με άλλες κοντινές αποικίες για την οριοθέτησή τους. Αυτή η ανάγκη για νομιμοποίηση, σε συνδυασμό με την προσπάθεια του ιερατείου των μαντείων να αποκτήσουν αφιερώματα από τους αποίκους, θα μπορούσε να θεωρηθεί βάσιμος λόγος για την κατασκευή χρησμών, κυρίως αινιγματικών⁹ (βλέπε σσ. 127-8 & 137-9). Αν όμως οι σωζόμενοι χρησμοί δεν είναι αυθεντικοί (με την έννοια που δόθηκε παραπάνω), μπορούν να φανούν χρήσιμοι στην ιστορική μελέτη του ζητήματος του αποικισμού; Μια σημαντική απάντηση και λύση στο πρόβλημα αυτό φαίνεται να προσφέρει η πρόταση της Lisa Maurizio, η οποία υποστηρίζει την αυθεντικότητα των χρησμών, όχι υπό τη στενή έννοια που αναφέρθηκε προηγουμένως, αλλά υπό την ευρύτερη έννοια της αναπαραγωγής και διάδοσής τους από τις ιστορικές κοινωνίες που εμπλέκονταν στις αποικιστικές κινήσεις.

Κατά την Maurizio¹⁰ οι διασωθέντες χρησμοί αποτελούν αποτέλεσμα μιας εξελικτικής διαδικασίας επεξεργασίας, ακριβώς όπως τα ομηρικά έπη. Κατά το πρώτο στάδιο αυτής της επεξεργασίας, η Πυθία πρόφερε το χρησμό στην πρεσβεία. Πιθανότατα οι ιερείς του μαντείου να μετέτρεπαν τα λόγια της Πυθίας σε στίχους. Μιλάμε λοιπόν για μια προφορική μεταφορά, καθώς δεν υπάρχουν στοιχεία που να

⁹ Pease (1917), σ. 19.

¹⁰ Maurizio (1997), σσ. 308-23.

αποδεικνύουν την χρήση γραφής κατά τη χρησιμοδότηση. Το δεύτερο στάδιο είναι η πιθανή πρόσθεση ή αφαίρεση στοιχείων στο χρησμό από αυτόν που τον παραλαμβάνει, στην περίπτωση που η πρεσβεία δεν αποτελούνταν από τον άμεσα ενδιαφερόμενο, αλλά ήταν απεσταλμένη μιας πόλης. Κατά την άφιξη της πρεσβείας στην πόλη, ο χρησμός διαβαζόταν και οι χρησμολόγοι καλούνταν να τον ερμηνεύσουν. Το σύνολο των πολιτών όμως δεν είναι απαραίτητο να συμφωνεί με την ερμηνεία των χρησμολόγων, όπως στην περίπτωση του «ξύλινου τείχους» της Αθήνας κατά τους Μηδικούς Πολέμους. Βλέπουμε λοιπόν ότι κατά το τρίτο στάδιο, η κοινωνία μπορεί να ερμηνεύσει κατά τέτοιο τρόπο το χρησμό, ώστε να τον χρησιμοποιήσει προς όφελός της, αποδίδοντας έτσι κύρος στο χρησμό. Τελικά οι χρησμοί γίνονται μέρος της προφορικής παράδοσης μιας πόλης και καταγράφονται από τους αρχαίους ιστορικούς. Από τους 600 περίπου χρησμούς που αποδίδονται στο μαντείο των Δελφών, όλοι παρουσιάζονται ως εκπληρωμένοι.

Κατά τη Maurizio λοιπόν, εφόσον οι χρησμοί γίνονταν αποδεκτοί ή απορρίπτονταν, ερμηνεύονταν και αναπαράγονταν από μια κοινωνία, ο πραγματικός τους συγγραφέας ήταν η κοινωνία και όχι η Πυθία. Κάθε χρησμός στον κατάλογο των Δελφικών χρησμών έχει υποστεί τον λεπτομερή έλεγχο της πρεσβείας, της κοινωνίας και αυτών που τον διέδωσαν. Όλα αυτά τα στάδια που οδηγούν στην καταγραφή των χρησμών, υποδεικνύουν σαφώς ότι οι χρησμοί που αποδίδονταν στο μαντείο των Δελφών θεωρούνταν αυθεντικοί από τις ιστορικές κοινωνίες που τους διέδιδαν και υπ' αυτήν την έννοια έχουν ιστορική σημασία. Ακόμα και τα μυθικά στοιχεία που ενδεχομένως εγγράφονταν σε κάποιους χρησμούς (όπως στην περίπτωση του Ίωνα που αναφέρθηκε παραπάνω) αποκτούν λειτουργική σημασία εφόσον παράγονταν και αναπαράγονταν για τις ανάγκες (ιδεολογικές, πολιτικές κτλ.) μιας ιστορικής κοινωνίας.

Όπως έχει κατ' επανάληψη τονίσει η σύγχρονη έρευνα, οι μύθοι είναι «αφηγήσεις που ερμηνεύουν το παρόν μέσω της αφήγησης του παρελθόντος, δηλαδή δικαιολογούν την ιδιαιτερότητα και νομιμοποιούν τις ιδιομορφίες του παρόντος. Αυτή η διπλή λειτουργία του μύθου εξηγεί τους περισσότερους αρχαίους μύθους και διαφωτίζει καλύτερα την (ήδη αρχαία) διάκριση μεταξύ μύθου και ιστορίας»¹¹. Δεν φαίνεται, άρα, τόσο σημαντικό να παραμείνουμε στο κατά πόσο ένας χρησμός είναι αυθεντικός ή όχι, όσο στο αν μπορούμε να αντλήσουμε την ιστορική διάσταση της συγκρότησης και λειτουργίας τους, αποσυμβολίζοντας τα μυθικά στοιχεία που ενδεχομένως υπάρχουν σε αυτούς.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πραγματοποιείται μια ζύμωση μυθικών και ιστορικών στοιχείων που αιτιολογούν την κάθε κατάσταση. Οι άποικοι αντλούσαν στοιχεία από κάθε χώρο για να νομιμοποιήσουν την παραμονή τους σε έναν τόπο. Πρέπει λοιπόν να δούμε τους χρησμούς με μια ευρεία διαλεκτική που θα μας επιτρέψει να παρατηρήσουμε πως τα μυθικά στοιχεία που περιέχονται σε αυτούς γίνονται παραδείγματα για να ερμηνεύσουν το παρόν, λόγω της βαρύτητάς τους που προκύπτει από τη σύνδεσή τους με το θεϊκό στοιχείο. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τους χρησμούς για να ερευνήσουμε την αποικιστική κίνηση, καθώς ο μύθος είναι συνυφασμένος με την ιστορία. Έχοντας αυτά υπόψη, κάνουμε μια διαφορετική κατηγοριοποίηση των χρησμών, βασισμένη στην πρεσβεία που αναζητά τη συμβουλή του μαντείου και όχι στην αυθεντικότητα των χρησμών.

¹¹ Graf (2005), σ. 483.

Κατηγορίες χρησμών

Στη σχετική με το θέμα βιβλιογραφία υπάρχουν δυο βασικές μελέτες που διαθέτουν έναν πλήρη κατάλογο των σωζόμενων χρησμών του μαντείου των Δελφών από τις αρχαίες πηγές. Οι ιστορικοί αναφέρονται συχνά στα δυο αυτά συγγραφικά έργα ως σημείο αναφοράς, παρόλο που ο τρόπος με τον οποίο έχουν κατηγοριοποιήσει τους χρησμούς είναι τελείως διαφορετικός.

Οι Parke & Wormell (The Delphic Oracle, 1956) καταχωρούν τους χρησμούς του μαντείου των Δελφών χρονολογικά σε 9 περιόδους. 1^η περίοδος: μέχρι το τέλος του πρώτου ιερού πολέμου. 2^η περίοδος: μέχρι το κάψιμο του ναού το 548 π.Χ. 3^η περίοδος: μέχρι το τέλος των Περσικών πολέμων. 4^η περίοδος: μέχρι την αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου (431 π.Χ.). 5^η περίοδος: μέχρι την καταστροφή του ναού το 373 π.Χ. 6^η περίοδος: μέχρι την κατάκτηση των Δελφών από τους Αιτωλούς (περίπου 300 π.Χ.). 7^η περίοδος: από το 300 π.Χ. μέχρι το 190 π.Χ. 8^η περίοδος: από το 190 π.Χ. μέχρι το 30 π.Χ. 9^η περίοδος: από το 30 π.Χ. μέχρι το τέλος. Ο κατάλογος των χρησμών κλείνει με μια κατηγορία που αναφέρονται ως χρησμοί «αβέβαιης χρονολόγησης». Πέρα από τις βασικές αυτές κατηγορίες, σε κάθε περίοδο υπάρχουν συγκεντρωμένοι χρησμοί ανάλογα με το θέμα, την περιοχή, ή με το αν θεωρούνται αυθεντικοί ή φανταστικοί.

Ο Fontenrose (The Delphic Oracle - Its responses and operations, 1978) κατατάσσει τους χρησμούς σε 4 κατηγορίες. 1^η Ιστορικούς: οι χρησμοί που εμφανίζονται σε σύγχρονες με αυτούς ιστορικές πηγές (χωρίς να σημαίνει απόλυτα ότι είναι αυθεντικοί). 2^η Ημι-ιστορικούς: οι χρησμοί που δήθεν ειπώθηκαν μετά την πρώτη Ολυμπιάδα (776 π.Χ.), δηλαδή όχι πριν την ίδρυση των Δελφών, αλλά που σύμφωνα με τις υπάρχουσες γνώσεις πιστοποιήθηκαν από τους συγγραφείς που έζησαν αργότερα από την εκτιμώμενη χρονολογία των χρησμών αυτών. 3^η Θρυλικούς

– Μυθικούς: χρησμοί που ανήκουν σε θρυλικές αφηγήσεις και παραδόσεις πριν τον 8^ο αιώνα, και χρησμοί φολκλορικοί και μυθικοί χωρίς ίχνος χρονολόγησης. 4^η Φανταστικούς: χρησμοί που εφηύραν ποιητές και τραγωδοί προς εξυπηρέτηση των ποιητικών τους σκοπών (χωρίς να έχουν σκοπό να εξαπατήσουν το κοινό τους, το οποίο γνώριζε ότι δεν πρόκειται για αυθεντικούς χρησμούς).

Συγκεντρώνοντας τους χρησμούς που αφορούν το θέμα της τρέχουσας μελέτης, δηλαδή τον αποικισμό, καταλήγουμε σε μια κατηγοριοποίησή τους, με σκοπό να γίνει πιο εύκολη η επεξεργασία τους. Ενώ τα όρια τα οποία θέτουμε είναι σαφή, κάποιοι χρησμοί μπορούν να ενταχθούν σε περισσότερες από μια κατηγορίες (όπως οι χρησμοί για την ίδρυση του Κρότωνα και της Ορτυγίας, για την ίδρυση της Μαγνησίας στον Μαίανδρο και για τον αποικισμό της Λιβύης). Βάσει συγκεκριμένων παραγόντων, όπως τους πρέσβεις που συμβουλευόμαστε το μαντείο και τις διάφορες εκδοχές χρησμών που διασώζονται για την ίδρυση αποικιών, καταλήγουμε στις κατηγορίες που θα αναφερθούν στη συνέχεια. Ένα πρώτο λοιπόν στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη σε έναν αποικιστικό χρησμό είναι η πρεσβεία. Με τον όρο αυτό εννοούμε το άτομο, το σύνολο των ατόμων ή τους απεσταλμένους μιας πόλης που ζητούν τη συμβουλή του μαντείου. Πρέπει να σημειώσουμε βέβαια ότι, παρόλο που η πρεσβεία αποστέλλεται με την έγκριση της πόλης ή της φυλετικής ομάδας, κάποιες φορές παρατηρούμε να εμφανίζεται το όνομα κάποιου πολίτη ως πρεσβευτή ή ως επικεφαλής της πρεσβείας που συμβουλευτεί το μαντείο. Αυτό δε σημαίνει ότι ο χρησμός απευθύνεται σε αυτόν. Πιθανότατα πρόκειται για τον απεσταλμένο που ορίζει η πόλη ή η φυλετική ομάδα για να συμβουλευτεί το μαντείο για την ίδρυση αποικίας και παράλληλα για να πάρει την έγκριση για το ρόλο του ως οικιστή. Στην περίπτωση που πρόκειται για ομάδα πολιτών που αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη μητρόπολη, ο πρεσβευτής που θα συμβουλευτεί το μαντείο είναι ο

υπεύθυνος για την εξορία της ομάδας, ή απλά κάποιος που αναλαμβάνει το ρόλο του οικιστή με τη σύμφωνη γνώμη των εξόριστων. Το δεύτερο στοιχείο είναι αν η ερώτηση που απευθύνει η πρεσβεία στο μαντείο έχει σχέση με την ίδρυση αποικίας.

Οι κατηγορίες των χρησμών, οι οποίες προκύπτουν ερευνώντας τα παραπάνω στοιχεία, είναι το αίτημα κάποιας ομάδας ή πόλης στο μαντείο με σκοπό την ίδρυση αποικίας, το αίτημα μεμονωμένων ατόμων στο μαντείο με σκοπό την ίδρυση αποικίας, η προτροπή του μαντείου σε κάποια ομάδα ή πόλη για την ίδρυση αποικίας χωρίς προηγούμενο σχετικό αίτημα και, τέλος, η προτροπή του μαντείου σε μεμονωμένα άτομα για την ίδρυση αποικίας χωρίς προηγούμενο σχετικό αίτημα.

Αίτημα κάποιας ομάδας ή πόλης με σκοπό την ίδρυση αποικίας

Μια ομάδα χρησμών που εντάσσουμε στην πρώτη κατηγορία είναι οι χρησμοί που απευθύνονται σε κάποια πόλη, η οποία ζητά την έγκριση του μαντείου (ή του θεού Απόλλωνα γενικότερα) για την ίδρυση αποικίας. Ο χρησμός για την ίδρυση της Ηράκλειας στην Τραχίνα ανήκει σε αυτήν την περίπτωση (*οί Λακεδαιμόνιοι γνώμην είχον τήν ἀποικίαν ἐκπέμπειν*)¹. Οι Πάριοι ίδρυσαν αποικία στο νησί Φάρος της Αδριατικής με τη σύμπραξη του Διονυσίου, τυράννου της Σικελίας. Αν και ο Διόδωρος δεν αναφέρει την αιτία που οι Πάριοι επεδίωξαν την ίδρυση αποικίας στην Αδριατική, ούτε και την ερώτηση που έθεσαν στο μαντείο, φαίνεται πιθανό το ενδεχόμενο να έλαβαν πρόσκληση από τον Διονύσιο για το συνοικισμό του νησιού και απευθύνθηκαν στο μαντείο για να πάρουν την έγκριση του θεού². Άλλη μια πόλη που ζητά την έγκριση του μαντείου για την ίδρυση αποικίας είναι η Αθήνα. Και σε αυτήν την περίπτωση δεν αναφέρεται στην πηγή η ερώτηση που έκανε η πρεσβεία

¹ Θουκυδίδης 3, 92, 4-5 (βλέπε παράρτημα πηγών 1).

² Διόδωρος Σικελιώτης 15, 13, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 2).

στο μαντείο. Από το χρησμό όμως που δόθηκε, συμπεραίνουμε ότι η Αθήνα είχε επιλέξει τον τόπο που θα έχτιζαν πόλη οι άποικοι³.

Στην κατηγορία αυτή εντάσσουμε και τις περιπτώσεις στις οποίες η αποικία ιδρύεται από ένα φύλο ή από μια ομάδα ατόμων, χωρίς να αναφέρεται το όνομα κάποιας πόλης. Οι ιδρυτές της Εφέσου για παράδειγμα, αφού ταλαιπωρήθηκαν αρκετά για να βρουν τόπο να εγκατασταθούν, έστειλαν τον Κρεώφυλο να συμβουλευτεί τον θεό (*οἱ τὴν Ἔφεσον, φησί, κτίζοντες καὶ πολλὰ ταλαιπωρηθέντες ἀπορία τόπου τὸ τελευταῖον πέμψαντες εἰς θεοῦ ἠρώτων ὅπου τὸ πόλισμα θῶνται*). Αν και δεν αναφέρεται ποιος θεός, υποθέτουμε ότι ο Κρεώφυλος πήγε στο μαντείο των Δελφών, εφόσον οι άποικοι αφιέρωσαν ναό στον Πύθιο Απόλλωνα⁴.

Όσον αφορά τις φυλετικές μετακινήσεις, οι Αιολοί με αρχηγό τον Κομήτη συμβουλευόταν το μαντείο ως προς το πού να εγκατασταθούν (*ποῖ δέοι πλεῖν*). Ο θεός τους απαντά να πλεύσουν στη Μυσία. Φαίνεται ότι ο Κομήτης δεν τα κατάφερε και ανέλαβε ο γιος του, Πένθιλος, ο οποίος πήρε την ίδια απάντηση από το μαντείο⁵. Επιπλέον, 7 Αιολοί βασιλείς, με όγδοο και επικεφαλής τον Εχέλαο, εγκαθίστανται στη Λέσβο μετά από έγκριση του μαντείου⁶. Οι Σπαρτιάτες Πόλλις και Δελφός ηγούνται των Πελασγών στην ίδρυση της Λύκτου, όταν οι τελευταίοι ύστερα από περιπλάνηση ρωτούν τον Απόλλωνα πού να εγκατασταθούν (*παύσασθαι πλάνης καὶ πόλιν ἐκεῖ συνοικίσειν*)⁷. Κατά παρόμοια περίπτωση, Μάγνητες που μετά από περιπλάνηση έμειναν προσωρινά στην Κρήτη ρωτούν το μαντείο αν θα έπρεπε να επιστρέψουν στην πατρίδα τους (*ἐρωτήσοντες περὶ τῆς εἰς τὴν ιδί[αν] ἐπανόδο[υ]*).

³ Πολύαινος, *Στρατηγικά*, 6, 53 (βλέπε παράρτημα πηγών 3).

⁴ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 8, 62 (βλέπε παράρτημα πηγών 4).

⁵ Σχόλια στον Ευριπίδη, *Σχόλια εἰς Ῥῆσον*, 251 (βλέπε παράρτημα πηγών 5-6).

⁶ Πλούταρχος, *Ἡθικά*, 1, 163a (βλέπε παράρτημα πηγών 7). Πλούταρχος, *Ἡθικά*, 6, 984e (βλέπε παράρτημα πηγών 8). Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 11, 15 (βλέπε παράρτημα πηγών 9).

⁷ Πλούταρχος, *Ἡθικά*, 2, 247d-e (βλέπε παράρτημα πηγών 10).

Το μαντείο δίνει αρνητική απάντηση και οι Μάγνητες ρωτούν πού να εγκατασταθούν (*πέμψαντες ὄπ[ο]ν στέλλοιεν καὶ πῶς*)⁸.

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται επίσης χρησμοί που δίνονται σε ομάδες εξορίστων χωρίς φυλετικό δεσμό που ζητούν την έγκριση του μαντείου για να ιδρύσουν αποικία έπειτα από την απόφασή τους να εγκαταλείψουν την πόλη τους ή έπειτα από την εκδίωξή τους από αυτήν. Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν οι Χαλκιδείς που αποικούν το Ρήγιο. Σε καιρό λοιμού οι Χαλκιδείς αφιέρωσαν μέρος του πληθυσμού τους στον Απόλλωνα των Δελφών για να τους απαλλάξει από την καταστροφή και αυτοί συμβουλεύονται τον θεό ως προς το πού να χτίσουν αποικία (*Ὅτι οἱ ἐκ τῆς δεκάτης ἀνατιθέντες Χαλκιδεῖς ἦλθον χρησόμενοι περὶ ἀποικίας*)⁹. Επίσης, οι Κρήτες, λόγω κάποιας κακοτυχίας, ζητούν τη συμβουλή του μαντείου ως προς το πού να εγκατασταθούν (*ἐδεήθησαν τοῦ Πυθίου φῆναί τινα αὐτοῖς χάρον ἀγαθὸν καὶ ἐς τὸν συνοικισμὸν λυσιτελεῖν*)¹⁰.

Στη δεύτερη περίπτωση έχουμε ομάδες πολιτών που αυτοεξορίζονται ή εκδιώκονται από τον τόπο τους. Το πιο σημαντικό ίσως παράδειγμα είναι αυτό της ίδρυσης του Τάραντα από τον Φάλανθο και την ομάδα των συμπολιτών του από τη Σπάρτη, που αναφέρονται με το όνομα *Παρθενίαι*. Μετά από μια αποτυχημένη απόπειρα εξέγερσης, εκδιώχθηκαν, με αρχηγό τον Φάλανθο, τον οποίο και έστειλαν να συμβουλευτεί το μαντείο για το πού να ιδρύσουν αποικία (*τὸν δὲ Φάλανθον ἔπεμψαν εἰς θεοῦ περὶ ἀποικίας*)¹¹. Ο Πausanias βέβαια δεν αναφέρει ομάδα εξορίστων, αλλά μόνο ότι ο Τάραντας ήταν αποικία των Λακεδαιμονίων¹². Σχεδόν ίδια κατάσταση επικρατεί και με την ίδρυση της Κυρήνης, όπως αναφέρουν τα

⁸ Inscr. Magn., 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 11-13).

⁹ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 14).

¹⁰ Αιλιανός, *Περὶ Ζῶων Ἰδιότητος*, 12, 5 (βλέπε παράρτημα πηγών 17).

¹¹ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 21, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 18). Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία*, 19, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 19). Στράβων 6, 3, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 20).

¹² Πausanias 10, 10, 6-7 (βλέπε παράρτημα πηγών 21).

σχόλια στον Πίνδαρο¹³. Ύστερα από αποτυχημένη εξέγερση στη Θήρα, ο Βάπτος, ο οποίος ήταν προφανώς ο ηγέτης των στασιαστών, ρωτά το μαντείο αν θα πρέπει να αγωνιστούν για να παραμείνουν στη Θήρα ή να εγκατασταθούν αλλού (*ἢ ἑτέρωσέ ποι ἀποικίαν στείλωνται*). Σε επόμενες κατηγορίες θα δούμε και διαφορετικές εκδοχές της ίδρυσης της Κυρήνης.

Επίσης, ο οικισμός «Αλιείς» (Αλία) στην Πελοπόννησο ιδρύθηκε από Τιρύνθιους, οι οποίοι, όταν έχασαν την πόλη τους από τους Αργείους, προσέφυγαν στο μαντείο για να συμβουλευτούν τον Απόλλωνα για το πού να εγκατασταθούν (*ἐξαναστάντες ἐβουλεύοντο οἰκεῖν τινα τόπον καὶ ἠρώτων τὸν θεόν*)¹⁴. Παρόμοια είναι η περίπτωση των Βοιωτῶν που χάνουν την πατρίδα τους (*Βοιωτοῖς γὰρ ἀναστάτοις ὑπὸ Θρακῶν*) και απευθύνονται στο μαντείο για να τους υποδείξει μέρος για να εγκατασταθούν¹⁵. Τέλος, οι Συβαρίτες που εξορίστηκαν έπειτα από πόλεμο με τους Κροτωνιάτες απευθύνονται στο μαντείο για να τους συμβουλέψει περί αποικίας (*τοῖς οὖν διαφυγοῦσιν αὐτῶν οὕτως ἐχρήσθη*)¹⁶.

Μια ιδιαίτερη περίπτωση είναι η πρόσκληση που απευθύνουν οι κάτοικοι της Κυρήνης στους υπόλοιπους Έλληνες για να ενισχύσουν την αποικία της Κυρήνης. Μια ομάδα Ελλήνων λοιπόν, που πιθανότατα προερχόταν από διάφορα φύλα, ζητά την έγκριση του μαντείου για την αποστολή αυτή, το οποίο τους παροτρύνει να βιαστούν να πλεύσουν προς την αποικία για να εξασφαλίσουν κομμάτι γης¹⁷.

¹³ Σχόλια στον Πίνδαρο, *Πυθιονίκος* 4, 10a (βλέπε παράρτημα πηγών 22).

¹⁴ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Ἀλιεῖς* (βλέπε παράρτημα πηγών 23).

¹⁵ Διόδωρος Σικελιώτης 19, 53, 8 (βλέπε παράρτημα πηγών 24). Σχόλια στον Αριστοφάνη, *Υπόθεσις Νεφελῶν Ἀριστοφάνους*, 133 (βλέπε παράρτημα πηγών 25).

¹⁶ Διόδωρος Σικελιώτης 12, 10, 5-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 26). Σούδα, λήμμα *Μέτρω ὕδωρ πίνοντες, ἀμετρίαν δὲ μᾶζον ἔδοντες* (βλέπε παράρτημα πηγών 27). Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 3, 557c (βλέπε παράρτημα πηγών 28).

¹⁷ Ηρόδοτος 4, 159, 1-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 31).

Αίτημα μεμονωμένων ατόμων με σκοπό την ίδρυση αποικίας

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει χρησμούς που δόθηκαν σε μεμονωμένα άτομα, τα οποία θέλοντας να εγκατασταθούν κάπου, και κατ' επέκταση να ιδρύσουν αποικία, συμβουλευτήκαν τον θεό Απόλλωνα. Οι περισσότεροι από αυτούς τους χρησμούς απευθύνονται σε άτομα που εξορίστηκαν από την πόλη τους και ζητούν από το μαντείο να τους υποδείξει μέρος για να ιδρύσουν αποικία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Νηλέα, του γιου του βασιλιά της Αθήνας, του Κόδρου, ο οποίος συμβουλεύεται το μαντείο για την ίδρυση αποικίας (*περι δὲ ἀποικίας*¹⁸ / *ὁ Νηλεὺς ἠρώτησε, πόλιν ἄρα οἰκήσει*¹⁹), όταν αποφασίζει να αυτοεξοριστεί.

Ο Τεύκρος, αφού εξορίστηκε από τον πατέρα του, συμβουλεύεται τον Απόλλωνα, ο οποίος τον καθοδηγεί να ιδρύσει αποικία στην Κύπρο και να την ονομάσει Σαλαμίνα, από το όνομα της πατρίδας του²⁰. Αν και η ακριβής ερώτηση του Τεύκρου δεν αναφέρεται, υποθέτουμε ότι όταν εξορίστηκε ο Τεύκρος κατέφυγε στο μαντείο αναζητώντας ένα μέρος για να εγκατασταθεί. Παρόμοια είναι η περίπτωση του Λοκρού, που έπειτα από διένεξη με τον πατέρα του συμβουλεύεται το μαντείο ως προς το πού θα ιδρύσει αποικία με τους οπαδούς του (*πρὸς ὃν ὁ πατήρ διενεχθεὶς καὶ συχνοὺς τῶν πολιτῶν ἀναλαβὼν περὶ ἀποικίας ἐμαντεύετο*)²¹. Εν αντιθέσει με τους προηγούμενους μυθολογικούς οικιστές, ο Τιμησίας αποτελεί ιστορικό πρόσωπο, το οποίο αυτοεξορίζεται από τις Κλαζομενές και ρωτά το μαντείο πού να εγκατασταθεί²².

Μια συνηθισμένη αιτία εξορίας κάποιου πολίτη θεωρείται ο φόνος. Έχουμε δυο χρησμούς που ανταποκρίνονται σε αυτή την αιτία, ο πρώτος με ιστορικό πρόσωπο ως οικιστή και ο δεύτερος με μυθολογικό. Ο Ηγησίστρατος από την Έφεσο ρωτάει το

¹⁸ Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 5, 29, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 34).

¹⁹ Σχόλια στον Αριστειδή 110, 18 (βλέπε παράρτημα πηγών 32).

²⁰ Ευριπίδης, *Ἐλένη*, στ. 148-150 (βλέπε παράρτημα πηγών 35).

²¹ Πλούταρχος, *Ἡθικά*, 2, 294d-f (βλέπε παράρτημα πηγών 36).

²² Πλούταρχος, *Ἡθικά*, 1, 96b (βλέπε παράρτημα πηγών 40).

μαντείο πού να εγκατασταθεί ύστερα από το φόνο ενός συμπολίτη του (*ἐμφύλιον φόνον δράσας ἔφυγεν εἰς Δελφοὺς καὶ ἠρώτα τὸν θεὸν ποῦ οἰκήσειεν*)²³. Για τον ίδιο περίπου σκοπό καταφεύγει και ο βασιλιάς Αθάμας στο μαντείο για να συμβουλευτεί το θεό για το πού θα μεταναστεύσει, έπειτα από φόνο που διέπραξε (*ἐκπεσὼν δὲ τῆς Βοιωτίας ἐπυνθάνετο τοῦ θεοῦ ποῦ κατοικήσει*)²⁴. Οι πηγές όμως δεν αναφέρουν πάντα την αιτία της εξορίας των αποίκων. Μια τέτοια περίπτωση είναι του μυθικού οικιστή της Ελευσίνας, του Μέλανθου από τη Μεσσηνία, που συμβουλευεται το μαντείο για το πού να κατοικήσει (*ἐπήρετο τὴν Πυθίαν ὅπου κατοικήσει*)²⁵.

Οι υπόλοιποι χρησμοί που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία, εκτός από μια ιδιαίζουσα περίπτωση στην οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια, δίνονται σε ιστορικά πρόσωπα που συμβουλευόταν το μαντείο ως προς το πού να εγκατασταθούν μετά από απόφασή τους να μεταναστεύσουν από τον τόπο τους, χωρίς να αναφέρεται κάποιος ιδιαίτερος λόγος. Ο Δωριεύς λοιπόν, μετά από προτροπή του Αντιχάρη να εγκατασταθεί στην Ηράκλεια της Σικελίας, απευθύνεται στο μαντείο αναζητώντας ευνοϊκά σημάδια για την μετανάστευσή του (*εἰ αἰρέει ἐπ' ἣν στέλλεται χώραν*)²⁶. Επίσης, οι Περιήρης και Κραταιμένης συμβουλευόταν το μαντείο για το ποιός από τους δυο θα δώσει το όνομά του στην αποικία (*εἴρονθ' ὀπποτέρου κτίσμα λέγοιτο νέον*)²⁷.

Ο Αρχίας ο Κορίνθιος και ο Μύσκελλος από τις Ρύπες δεν είχαν αποφασίσει πού θα ιδρύσουν αποικία πριν συμβουλευτούν το μαντείο. Για την περίπτωση του Αρχία ο Πausανίας αναφέρει μόνο ότι ο Απόλλωνας τον έστειλε στην Ορτυγία (*ἔς*

²³ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 2, 315f-316a (βλέπε παράρτημα πηγών 38).

²⁴ Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 1, 84 (βλέπε παράρτημα πηγών 39).

²⁵ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 3, 50, 9-13 (βλέπε παράρτημα πηγών 42).

²⁶ Ηρόδοτος 5, 43 (βλέπε παράρτημα πηγών 43).

²⁷ Καλλιμάχος, *Αἴτια*, Απόσπ. 43, στ. 68-79 (βλέπε παράρτημα πηγών 44).

τὸν Συρακουσῶν ἀποστέλλων οἰκισμόν)²⁸. Αποφασίσαμε όμως να συμπεριλάβουμε εδώ και αυτόν τον χρησμό καθώς ο Στράβων και ο Αιλιανός διασώζουν σε μια παραλλαγή του χρησμού ότι ο Αρχίας και ο Μύσκελλος βρέθηκαν ταυτόχρονα στο μαντείο ζητώντας τη συμβουλή του θεού ως προς το πού να εγκατασταθούν (*ἤτουν ἄρα ὑπὲρ ὧν ἔμελλον οἰκίζειν πόλεων*)²⁹. Κατά παρόμοιο τρόπο ο Σπαρτιάτης Λεύκιππος ρωτά το μαντείο πού είναι γραφτό να εγκατασταθεί αυτός και αυτοί που τον ακολουθούν (*ὅπου πεπρωμένον αὐτῶ εἶη κατοικεῖν καὶ τοῖς περὶ αὐτόν*)³⁰.

Η ιδιάζουσα περίπτωση που αναφέραμε πιο πάνω έχει να κάνει με την ίδρυση της Μαγνησίας στον Μαίανδρο. Οι χρησμοί που δόθηκαν στους Μάγνητες αναφέρθηκαν στην πρώτη κατηγορία. Εντάσσουμε τον συγκεκριμένο χρησμό εδώ, καθώς απευθύνεται στον Λεύκιππο, ο οποίος ορίστηκε από το μαντείο αρχηγός της αποστολής των Μαγνήτων για να τους οδηγήσει στην τοποθεσία που θα ίδρυσαν την αποικία. Ο Λεύκιππος απευθύνεται στο μαντείο (*αὐτὸς ἐπ[η]ρ[ώτ]η[σ]ε κατ' ἰδίαν τὸν θεόν*) επιβεβαιώνοντας το ρόλο του ως οδηγό και ζητώντας γεωγραφικές πληροφορίες για να φέρει εις πέρας την αποστολή του³¹.

Προτροπή του μαντείου σε κάποια ομάδα ή πόλη για την ίδρυση αποικίας χωρίς προηγούμενο σχετικό αίτημα

Στην τρίτη κατηγορία εντάσσονται χρησμοί που απευθύνονται σε φυλετικές ομάδες ή σε πόλεις, με τους οποίους το μαντείο τις προτρέπει να εγκατασταθούν κάπου και να ιδρύσουν αποικίες. Τονίζουμε ότι σε αυτές τις περιπτώσεις η πρεσβεία δεν συμβουλευέται το μαντείο για την ίδρυση αποικίας, αλλά για κάποιον άλλο λόγο,

²⁸ Πανσανίας 5, 7, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 45).

²⁹ Στράβων 6, 2, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 48). Αιλιανός, Απόσπ., 346 / Σούδα, λήμμα Ἄρχίας (βλέπε παράρτημα πηγών 49).

³⁰ Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 19, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 51).

³¹ Inscr. Magn. 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 53).

και το μαντείο παρουσιάζει την ίδρυση αποικίας ως τη λύση του προβλήματος που θέτει η πρεσβεία στον θεό.

Έχουμε ήδη δει την περίπτωση της ίδρυσης της Κυρήνης, όμως σε αυτήν και στην επόμενη κατηγορία θα εξετάσουμε δυο διαφορετικές εκδοχές. Σύμφωνα με την Θηραϊκή εκδοχή, το μαντείο είχε συμβουλευσει τον βασιλιά της Θήρας Γρίννο να ιδρύσει αποικία στη Λιβύη (αυτή η περίπτωση θα αναφερθεί εκτενέστερα στην κατηγορία όπου το μαντείο προτρέπει μεμονωμένα άτομα για την ίδρυση αποικίας). Εκείνος δεν έπραξε όπως όρισε το μαντείο. Όταν η Θήρα μαστίζεται από την ξηρασία 7 έτη αργότερα, το μαντείο αποδίδει τη συμφορά αυτή στην αδράνεια του Γρίννου περί της ίδρυσης της αποικίας στη Λιβύη, και συμβουλεύει τους κατοίκους της Θήρας να εκπληρώσουν αυτό που δεν έπραξε ο Γρίννος³². Σύμφωνα με την Κυρηναϊκή εκδοχή, ο Βάττος συμβουλευεται το μαντείο για το πρόβλημα που έχει στην ομιλία (βλέπε την επόμενη κατηγορία). Όταν έπεσε συμφορά στη Θήρα και έστειλαν πρεσβεία για να συμβουλευτούν το μαντείο (*οί Θηραῖοι ἔπεμπον ἐς Δελφοὺς περὶ τῶν παρεόντων κακῶν*), η Πυθία προέτρεψε τους Θηραίους να συμμετέχουν στην αποικία του Βάττου (*συγκτίζουσι Βάττω Κυρήνην*) για να βελτιωθεί η κατάστασή τους³³. Ο Βάττος όμως με τους Θηραίους δεν ίδρυσαν την Κυρήνη, όπως τους υπέδειξε το μαντείο, αλλά εγκαταστάθηκαν στο νησί Πλαταιά, κοντά στις ακτές της Λιβύης. Εφόσον δεν απαλλάχτηκαν από τη συμφορά, απευθύνονται ξανά στο μαντείο για να ρωτήσουν τον λόγο που δεν βρήκαν καλύτερες συνθήκες εφόσον αποίκισαν τη Λιβύη (*φάμενοι οἰκέειν τε τὴν Λιβύην καὶ οὐδὲν ἄμεινον πρήσσειν οἰκεῦντες*³⁴), όπως τους είχε προστάξει ο θεός.

³² Ηρόδοτος 4, 151, 1-4 (βλέπε παράρτημα πηγών 54).

³³ Ηρόδοτος 4, 156, 3-7 (βλέπε παράρτημα πηγών 55).

³⁴ Ηρόδοτος 4, 157, 1-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 56). Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 3, 408a, 6-8 (βλέπε παράρτημα πηγών 57).

Έπειτα από μια δυσμενή κατάσταση (*λοιμοῦ καὶ φθορᾶς καρποῦ*), μια ομάδα Ελλήνων (χωρίς να προσδιορίζεται φυλετικά) με αρχηγό τον Ορέστη καταφεύγει στο μαντείο, το οποίο τους κατευθύνει προς την Τροία για να χτίσουν πόλεις και να λατρέψουν τους θεούς (*πλεύσαντες εἰς Τροίαν τὰς πόλεις κτίσωσι καὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς ἀναλάβωσιν*)³⁵. Για την ίδρυση της Ηράκλειας στον Πόντο έχουμε δυο διαφορετικές εκδοχές. Ο Ιουστίνος αναφέρει ότι όταν οι Βοιωτοί υπέφεραν από λοιμό (*pestilentia*), το μαντείο τους συμβούλεψε να χτίσουν αποικία στον Πόντο αφιερωμένη στον Ηρακλή (*coloniam in Ponti regione sacram Herculi conderent*). Επειδή το ταξίδι ήταν μακρύ, ο χρησμός παραμελήθηκε. Όταν οι Φωκείς κήρυξαν τον πόλεμο στους Βοιωτούς, το μαντείο απάντησε σε πρεσβεία τους ότι αυτό που θα ήταν η σωτηρία τους από το λοιμό, θα ήταν και από τον πόλεμο (*responsum idem belli quod pestilentiae remedium fore*)³⁶. Η δεύτερη εκδοχή διασώζεται από τον Απολλώνιο τον Ρόδιο, ο οποίος αναφέρει ότι ο Απόλλωνας πρόσταξε τους Βοιωτούς να χτίσουν πόλη (*ἄστυ βαλεῖν*) και να λατρεύουν τον Ίδμωνα, γιο του Αιόλου, που πέθανε εκεί³⁷.

Μεσσήνιοι εξόριστοι, για να αποφύγουν την υποταγή στους Σπαρτιάτες, καταφεύγουν στο μαντείο των Δελφών θεωρώντας τον Απόλλωνα και την Αρτεμη υπεύθυνους για την κατάστασή τους. Ο Απόλλωνας τους προστάζει με χρησμό να συμμετέχουν στην αποστολή των Χαλκιδέων με σκοπό τον αποικισμό στο Ρήγιο (*ἐκέλευσε στέλλεσθαι μετὰ Χαλκιδέων εἰς τὸ Ῥήγιον*)³⁸. Κατά παρόμοιο τρόπο, Αθηναίοι, μαζί με φυγάδες που ήρθαν στην πόλη τους λόγω της δωρικής επέλασης (*τί δεῖ περὶ τῶν καταφευγόντων ποιῆσαι*)³⁹, στέλνονται από τον Απόλλωνα να

³⁵ Σχόλια στον Ευριπίδη, *Ρήσος*, 251, 5-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 58).

³⁶ Ιουστίνος 16, 3, 4-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 59).

³⁷ Απολλώνιος Ρόδιος 2, 846-850 (βλέπε παράρτημα πηγών 60).

³⁸ Στράβων 6, 1, 6 (βλέπε παράρτημα πηγών 62).

³⁹ Σχόλια στον Αριστείδη 112, 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 63).

εγκατασταθούν στη Μικρά Ασία (*isque eas colonias in Asiam deduxit*⁴⁰) και να ονομαστούν Ίωνες, από τον γιο του Απόλλωνα Ίωνα.

Μια ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι της Μαντώς, της κόρης του Τειρεσία, που αφιερώνεται πρώτα στο μαντείο των Δελφών μαζί με άλλους αιχμαλώτους και έπειτα λαμβάνει χρησμό από αυτό να ιδρύσει αποικία. Κατά τα σχόλια στον Απολλώνιο τον Ρόδιο, ο θεός την συμβουλεύει να παντρευτεί αυτόν που θα συναντήσει (*γαμείσθαι ᾧ ἂν συναντήσῃ*⁴¹). Σύμφωνα με τον Παυσανία όμως, ο θεός την προστάζει να πλεύσει προς την Ασία (*προστάξαντος δὲ τοῦ θεοῦ ναυσὶν ἐς τὴν νῦν Ἰωνίαν*)⁴² και να ιδρύσει αποικία (*ἐκπέμψαντος δὲ σφᾶς ἐς ἀποικίαν τοῦ θεοῦ*)⁴³.

Στους υπόλοιπους χρησμούς που συμπεριλαμβάνονται σε αυτή την κατηγορία δεν αναφέρεται ο λόγος για τον οποίο η πόλη ζητά τη συμβουλή του μαντείου, μόνο η προτροπή του σε αυτή να ιδρύσει αποικία. Το Βυζάντιο ιδρύεται κατά μια εκδοχή από τους Μεγαρείς (*χρησμός δ' ἐδόθη ἐρωτησάντων εἰς Δελφοῦς Μεγαρέων*)⁴⁴ και κατά άλλη από τους Αργεῖους⁴⁵. Η ίδρυση της Θάσου, επίσης, δεν δικαιολογείται από τις πηγές. Παρόλο που ο χρησμός δόθηκε στον Τελεσικλή, τον πατέρα του Αρχίλοχου, η εντολή για την ίδρυση της αποικίας στη Θάσο απευθυνόταν στους Πάριους⁴⁶. Τέλος, υπάρχει μια απλή αναφορά στην αποικία Αλαλία που ίδρυσαν οι Φωκείς στην Κορσική σύμφωνα με κάποιο χρησμό, ο οποίος δεν διασώζεται⁴⁷.

⁴⁰ Βιτρούβιος 4, 1, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 64).

⁴¹ Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 35, 16-23 (βλέπε παράρτημα πηγών 65).

⁴² Παυσανίας 9, 33, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 68).

⁴³ Παυσανίας 7, 3, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 67).

⁴⁴ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Βυζάντιον*, 12-19 (βλέπε παράρτημα πηγών 69).

⁴⁵ Anthologiae Graecae Appendix, *Oracula* 49 (βλέπε παράρτημα πηγών 70).

⁴⁶ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Θάσος*, 307, 1-2 (βλέπε παράρτημα πηγών 72).

⁴⁷ Ηρόδοτος 1, 165, 1-7 (βλέπε παράρτημα πηγών 73).

Προτροπή του μαντείου σε μεμονωμένα άτομα για την ίδρυση αποικίας χωρίς προηγούμενο σχετικό αίτημα

Η τέταρτη κατηγορία περιέχει χρησμούς που δόθηκαν σε μεμονωμένα άτομα για τη ίδρυση αποικίας, ενώ αυτά είχαν απευθυνθεί στο μαντείο ζητώντας τη συμβουλή του θεού για θέματα που δεν είχαν να κάνουν με αποικισμό. Ο Γρίννος, βασιλιάς της Θήρας, συμβουλεύεται το μαντείο για θέματα που δεν αφορούσαν αποικία (*περι ἄλλων*) και η Πυθία τον προστάζει να ιδρύσει αποικία στη Λιβύη (*χρᾶ ἢ Πυθίη κτίζειν ἐν Λιβύῃ πόλιν*), υποδεικνύοντας το γιο του, Βάττο, ως αρχηγό της αποικιστικής αποστολής⁴⁸. Ο Ιουστίνος συγκεκριμενοποιεί την αιτία που ο Γρίννος συμβουλευτήκε το μαντείο, το ελάττωμα δηλαδή που είχε στην ομιλία (*propter linguae obligationem*) ο γιος του⁴⁹. Σύμφωνα με την Κυρηναϊκή εκδοχή, είναι ο ίδιος ο Βάττος που πηγαίνει στο μαντείο για να το ρωτήσει πώς θα θεραπεύσει το πρόβλημα που είχε (*ἦλθε ἐς Δελφούς περὶ τῆς φωνῆς*) και το μαντείο τον στέλνει στη Λιβύη. Ο Βάττος ζητά δεύτερο χρησμό με το αιτιολογικό ότι για άλλο θέμα ρώτησε το μαντείο και, επιπλέον, με τί μέσα θα μπορέσει να πράξει αυτά που ο θεός τον προστάζει. Το μαντείο όμως του δίνει την ίδια απάντηση, δηλαδή να ιδρύσει αποικία στη Λιβύη⁵⁰.

Στην δεύτερη κατηγορία αναφέρθηκε ένας χρησμός που δίνεται στον Μύσκελλο για την ίδρυση του Κρότωνα. Σε αυτή την κατηγορία θα δούμε μια ομάδα χρησμών που αφορούν την ίδρυση του Κρότωνα και δίνονται στον Μύσκελλο, ο οποίος όμως απευθύνεται στο μαντείο για να ρωτήσει αν θα κάνει παιδιά (*τὸν θεὸν ἐπηρώτησε περὶ τέκνων γενέσεως*). Το μαντείο του απαντά ότι ο Απόλλωνας θα του δώσει παιδιά, αλλά πρώτα θα πρέπει να αποικίσει τον Κρότωνα (*οἰκῆσαι σε Κρότωνα*). Ο Μύσκελλος, μη γνωρίζοντας την τοποθεσία, ζητά περισσότερες

⁴⁸ Ηρόδοτος 4, 150, 7-13 (βλέπε παράρτημα πηγών 79).

⁴⁹ Ιουστίνος 13, 7, 1-3 (βλέπε παράρτημα πηγών 80).

⁵⁰ Ηρόδοτος 4, 155 (βλέπε παράρτημα πηγών 81).

πληροφορίες. Όταν ο Μύσκελλος έφτασε στην Ιταλία και είδε ότι η Σύβαρη ήταν ήδη εδραιωμένη αποικία, θέλησε να εγκατασταθεί εκεί και ζήτησε την έγκριση του μαντείου, το οποίο δεν την έδωσε⁵¹.

Μια διαφορετική εκδοχή της ίδρυσης της Θάσου αναφέρει τον Αντίοχο ως οικιστή, τον οποίο κατεύθυνε σε αυτό το νησί το μαντείο για να ιδρύσει αποικία (*οἶκει*), όταν το συμβουλευτήκε για την απώλεια της περιουσίας του (*Ἀντιόχῳ τῶ Παρίῳ ἀποβαλόντι τὴν οὐσίαν*)⁵². Επίσης, κατά την προσπάθεια του μυθικού Όξυλου να ενισχύσει το βασίλειο της Ηλείας (*μείζονα καὶ εὐδαιμονεστέραν ἐς τὰ ἄλλα ἀπέφηνε τὴν Ἥλιν*) που είχε κατακτήσει, περικλείοντας τους κατοίκους των γύρω οικισμών, το μαντείο τον συμβουλεύει να πάρει απόγονο του Πέλοπα ως συνοικιστή⁵³. Κατά παρόμοια περίπτωση (*τὴν ἰδίαν βασιλείαν ἀυξήσαι βουλόμενος ἠρώτησεν εἰς Δελφούς*), ο Περδίκκας λαμβάνει χρησμό να χτίσει πόλη εκεί που θα δει άσπρες αίγες με άσπρα κέρατα να κοιμούνται⁵⁴.

Σε αυτήν την κατηγορία συμπεριλαμβάνονται και οι χρησμοί για τους οποίους δεν αναφέρεται η ερώτηση που έκανε η πρεσβεία στο μαντείο, αλλά από το περιεχόμενο του χρησμού υποθέτουμε ότι δεν είχε σχέση με την ίδρυση πόλης ή αποικίας. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις των μυθικών οικιστών Κάρανου και Αρχέλαου. Ο Κάρανος λοιπόν συμβουλεύεται από το μαντείο να εγκαταλείψει το Άργος και πορευόμενος προς τις πηγές του Αλιάκμονα να εγκατασταθεί εκεί όπου θα δει αίγες να βόσκουν⁵⁵. Αν και δεν αναφέρεται το όνομα της πόλης *Αἰγαί*, προφανώς ο χρησμός αποτελεί μέρος των παραδόσεων που διασώζονται για την ίδρυση της πόλης αυτής. Αλλά και ο Αρχέλαος φέρεται ως ιδρυτής της πόλης σύμφωνα με

⁵¹ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 17, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 85). Στράβων 6, 1, 12 (βλέπε παράρτημα πηγών 86).

⁵² Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 5, 31, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 88).

⁵³ Πausανίας 5, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 89).

⁵⁴ Διόδωρος Σικελιώτης 7, 16 (βλέπε παράρτημα πηγών 90).

⁵⁵ Anthologiae Graecae Appendix, *Epigrammatis Addenda*, 6, 30b (βλέπε παράρτημα πηγών 92).

κάποιον χρησμό, που όμως δεν διασώζεται αυτολεξεί⁵⁶. Για το Αμφιλοχικό Άργος αναφέρεται μόνο ότι ο θεός συμβουλεύει τον ιστορικό ιδρυτή Αμφίλοχο να ιδρύσει πόλη (*Ἀμφίλοχος κατὰ χρησμούς Ἀπόλλωνος Ἀμφιλοχικὸν Ἄργος ᾤκισεν*)⁵⁷.

Ενδιαφέρον έχει η μυθική παράδοση που δικαιολογεί το όνομα «Γέλα» στην αποικία της Σικελίας. Τα αδέλφια Αντίφημος και Λάκιος συμβουλεύονται το μαντείο, χωρίς να αναφέρεται ο λόγος, αλλά μάλλον όχι για μετανάστευση ή αποικία (*Λάκιος καὶ Ἀντίφημος ἀδελφοὶ ἐλθόντες εἰς Δελφοὺς μαντεύσασθαι*)⁵⁸. Η Πυθία προστάζει τον Λάκιο να πλεύσει προς την ανατολή. Όταν ο Αντίφημος γέλασε, η Πυθία του χρησιμοποίησε να πλεύσει προς τη δύση και να χτίσει την πόλη Γέλα (*κλήσιν ὅθεν τέθεικε τῇ πόλει Γέλαν*)⁵⁹. Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης όμως, διασώζει μια διαφορετική εκδοχή. Η πρεσβεία αποτελούνταν από τον Αντίφημο και τον Έντιμο (*Ὅτι Ἀντίφημος καὶ Ἐντιμος οἱ Γέλαν κτίσαντες ἠρώτησαν τὴν Πυθίαν*), τους οποίους το μαντείο συμβουλεύει να χτίσουν μια πόλη Κρητῶν και Ροδίῶν στη Σικελία, στις εκβολές του ποταμού Γέλα, από τον οποίο θα πάρει και η πόλη το όνομά της⁶⁰.

Τέλος, θα αναφερθούμε σε περειαίρω μυθολογικές περιπτώσεις που αφορούν σε σημαντικά μυθολογικά πρόσωπα στα οποία αποδίδεται η ίδρυση πόλεων. Ο Κάδμος, έπειτα από μάταιη αναζήτηση της αδελφής του, πηγαίνει να συμβουλευτεί το μαντείο (*Κάδμος ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς κατὰ ζήτησιν πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ὡς οὐχ εὗρεν αὐτήν, ἦλθεν εἰς Δελφοὺς ἐρωτήσων τὸν θεόν.*⁶¹), το οποίο του δίνει έναν αινιγματικό χρησμό για την ίδρυση της Θήβας⁶². Ο Ηρακλῆς δηλώνει την εκπλήρωση των ἄθλων που του ανατέθηκαν στο μαντείο και ο θεός τον προστάζει να

⁵⁶ Δίων Χρυσόστομος, *Περὶ Βασιλείας*, 4, 71-72 (βλέπε παράρτημα πηγῶν 93).

⁵⁷ Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 3, 95, 5-6 (βλέπε παράρτημα πηγῶν 94).

⁵⁸ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Γέλα* (βλέπε παράρτημα πηγῶν 95).

⁵⁹ Σχόλια στον Θουκυδίδη 6, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγῶν 97).

⁶⁰ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 1 (βλέπε παράρτημα πηγῶν 98).

⁶¹ Ελλάνικος, *Απόσπ.*, 4, 51 (βλέπε παράρτημα πηγῶν 101).

⁶² Σχόλια στον Ευριπίδη, *Φοίνισσαι*, 638 (βλέπε παράρτημα πηγῶν 102).

στείλει αποικία στη Σαρδηνία (*ἀποικίαν εἰς Σαρδῶ πέμψαι*) με ηγεμόνες τους γιους των Θεσπιάδων⁶³. Επίσης, ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο Θησεάς ίδρυσε την Πυθόπολη όταν αυτοκτόνησε ο σύντροφός του Σολόεντας. Ο Θησεάς θυμήθηκε έναν χρησμό που του είχε δοθεί, να ιδρύσει πόλη σε ξένη γη που θα νιώσει λύπη (*ὅταν ἐπὶ ξένης ἀνιαθῆ μάλιστα καὶ περίλυπος γένηται, πόλιν ἐκεῖ κτίσαι*)⁶⁴. Ὅσον αφορά τον Αλκμέωνα, ο οποίος βασανιζόταν από τις Ερινύες για το φόνο της μητέρας του (*λέγεται δὲ καὶ Ἀλκμέωνι τῷ Ἀμφιάρεω, ὅτε δὴ ἀλάσθαι αὐτὸν μετὰ τὸν φόνον τῆς μητρός*), ο θεός τον συμβούλεψε να εγκατασταθεῖ σε μέρος το οποίο δεν υπήρχε πριν διαπράξει το φόνο, για να απαλλαγεί από τους φόβους του⁶⁵. Για τον Κάρυστο, τον γιο του Χείρωνα, αναφέρεται ότι το μαντείο τον προτρέπει να εγκαταλείψει το Πήλιο και να πάει στην Εύβοια, όπου ο θεός του ορίζει να χτίσει αποικία (*χώραν κτίζειν*)⁶⁶.

Κάποιος ίσως αναρωτηθεῖ για ποῖό λόγο μπήκαμε στη διαδικασία να κατηγοριοποιήσουμε τους χρησμούς με αυτόν τον τρόπο. Ο σκοπός ήταν να ξεχωρίσουμε τους αποικιστικούς χρησμούς οι οποίοι δίνονται στις ομάδες ή τα άτομα που επιθυμούν την ίδρυση αποικίας και αποζητούν την έγκριση του μαντείου, από αυτούς που δίνονται σε ομάδες ή άτομα που συμβουλευονται το μαντείο για άλλα θέματα. Η σημασία αυτής της κατηγοριοποίησης έγκειται στο ότι διαφωτίζει ως προς το πόσες και ποιές από τις αποικιστικές αποστολές αποτέλεσαν πρωτοβουλία κάποιας φυλετικής ομάδας, πόλης ή ατόμου, ενώ άλλες φαίνεται να υποκινήθηκαν από το μαντείο.

Η εξέταση του ρόλου που έπαιξε το μαντείο στην αποικιστική κίνηση φαίνεται δύσκολη, καθώς και στις δυο περιπτώσεις έχουμε κοινές αιτίες που πυροδοτούν την

⁶³ Διόδωρος Σικελιώτης 4, 29, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 104).

⁶⁴ Πλούταρχος, *Θησεύς*, 26 (βλέπε παράρτημα πηγών 106).

⁶⁵ Θουκυδίδης 2, 102, 5-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 109).

⁶⁶ Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 6, 7, 6 (βλέπε παράρτημα πηγών 111).

ίδρυση αποικίας (λοιμός, εξορία, εμπόλεμες διαμάχες), σύμφωνα με αυτά που διασώζουν οι πηγές. Θα ήταν πολύ εύκολο να κλείσουμε το θέμα εδώ, ενστερνιζόμενοι τις απόψεις που επικρατούν περί των αιτιών του αποικισμού, δηλαδή την αναζήτηση μεταλλευμάτων και περιοχών εύφορης γης, και παράλληλα ευνοϊκών για το εμπόριο⁶⁷. Παρόλο όμως που οι αιτίες αυτές μπορούν να γίνουν δεκτές όσον αφορά το σκοπό στον οποίο απέβλεπαν οι ομάδες ή τα άτομα με την ίδρυση αποικίας, δεν δικαιολογούν το ρόλο του μαντείου, το οποίο, εκτός από την έγκριση που δίνει στην αποστολή και τις γεωγραφικές πληροφορίες που της παρέχει, προτρέπει σε αρκετές περιπτώσεις την ίδρυση αποικίας, παίρνοντας έτσι θέση στα πολιτικά πράγματα της εποχής. Η πολιτική και η θρησκεία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους στην αρχαία ελληνική σκέψη και η επίδραση που ασκεί το μαντείο στις πολιτικές αποφάσεις φαίνεται ιδιαίτερα σημαντική για να την παραβλέψουμε.

⁶⁷ Polignac (2007), σσ. 30, 132.

Αιτίες αποικισμού

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε μια κατηγοριοποίηση των χρησμών που χρησιμοποιήθηκαν για αυτή την εργασία. Η κατηγοριοποίηση βασίστηκε στους παραλήπτες των χρησμών και τα αιτήματα που οδήγησαν στην ίδρυση των αποικιών, όταν βέβαια διατίθενται πληροφορίες για αυτές. Ο σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να συγκεντρώσει αυτές τις πληροφορίες ανάλογα με τις αιτίες που πυροδότησαν την ανάγκη για την ίδρυση αποικιών. Ένα καλό σημείο για να ξεκινήσουμε είναι να ρίξουμε μια ματιά στις απόψεις που επικρατούν για τη μετανάστευση των αρχαίων Ελλήνων και την ίδρυση πόλεων μακριά από την πατρίδα τους.

Οι σύγχρονοι μελετητές διακρίνουν την αποικιστική κίνηση των Ελλήνων συνήθως σε δύο κύματα. Το πρώτο τοποθετείται τον 12^ο και τον 11^ο αιώνα και κατευθύνεται προς το ανατολικό Αιγαίο, τη Μικρά Ασία και την Κύπρο. Οι ιστορικοί τείνουν να χαρακτηρίσουν αυτό το κίνημα, το οποίο δεν διακόπηκε εντελώς μετά τον 11^ο αιώνα, με τον όρο «μετανάστευση» κυρίως λόγω της κοινωνικής και οικονομικής συγκρότησης των οικισμών, που δεν είχαν ακόμα τα χαρακτηριστικά της πόλης-κράτους. Το δεύτερο κύμα αποικισμού συντελείται τον 8^ο και τον 7^ο αιώνα με προορισμό το Αιγαίο, τον Ελλήσποντο, τον Εύξεινο Πόντο και κυρίως τις ακτές της Νότιας Ιταλίας και της Σικελίας¹. Υπάρχει και η άποψη για ένα τρίτο κύμα αποικισμού, κατά το οποίο οι Μακεδόνες βασιλείς, ξεκινώντας από τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου, καταλήγουν στον εξελληνισμό της ανατολής ιδρύοντας συνεχώς πόλεις².

Η βασική αιτία που φαίνεται να οδήγησε στον αποικισμό ήταν η αύξηση του πληθυσμού σε συνδυασμό με την έλλειψη γόνιμης γης. Καθώς οι οικογένειες διατηρούσαν τη γη τους για πολλές γενιές, και εφόσον η γόνιμη γη ήταν

¹ Polignac (2007), σ. 131.

² Gwynn (1918), σ. 88.

περιορισμένη, η διαρκής αύξηση του αγροτικού πληθυσμού δημιούργησε την ανάγκη για μόνιμη εγκατάσταση, σε αντίθεση με τις προγενέστερες μετακινήσεις. Το πρόβλημα αυτό παρουσιάζεται στον Πλάτωνα με τον όρο *στενοχωρία*³. Επιπλέον, η απομάκρυνση των πειρατών από τις θάλασσες δημιούργησε ένα αίσθημα ασφάλειας και εξοικείωσης με τα μακρινά θαλάσσια ταξίδια. Αυτό που απέμενε ήταν μια τοπική κρίση ή η πρωτοβουλία ενός επιφανούς πολίτη για να προτείνει μια μαζική μετανάστευση⁴. Ο Polignac βέβαια αντιπροτείνει ότι «η αποικιακή δραστηριότητα δεν ξεκίνησε από τις φτωχότερες σε καλλιεργήσιμη γη περιοχές, αλλά μάλλον από εκείνες που πρώτες εγκαινίασαν τις θαλάσσιες ανταλλαγές και την αναζήτηση πόρων, ιδίως κοιτασμάτων χαλκού»⁵. Την άποψή του ενισχύει το γεγονός ότι οι περισσότεροι οικιστές είχαν αριστοκρατική καταγωγή, και συνεπώς είχαν μερίδιο από την εδαφική έκταση που ανήκε στον οίκο τους.

Θέσεις στρατηγικής σημασίας

Οι αποικίες, λόγω των στενών σχέσεων που διατηρούσαν με τις μητροπόλεις τους, δεν μπορούσαν να αποφύγουν την εμπλοκή σε πόλεμο που αφορούσε πόλεις-κράτη του παλαιότερου ελληνικού κόσμου, όσο μακριά και να βρίσκονταν. Κατά τη διάρκεια του Ληλάντιου πολέμου για παράδειγμα, οι αποικίες της Ιταλίας έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο πλευρό των μητροπόλεών τους⁶. Είναι λογικό λοιπόν να υποθέσουμε ότι κάποιες αποικίες δημιουργήθηκαν σε σημεία που θεωρούνταν στρατηγικά, στα πλαίσια της διεξαγωγής πολέμων.

³ Πλάτων, *Νόμοι*, 708b: «Ὅδ' τοίνυν εὐκόλος ὁμοίως γίγνοιτ' ἂν ὁ κατοικισμὸς ταῖς πόλεσιν, ὅταν μὴ τὸν τῶν ἐσμῶν γίγνηται τρόπον, Ἐν γένος ἀπὸ μιᾶς ἰὸν χώρας οἰκίζηται, φίλον παρὰ φίλων, στενοχωρία τινὶ πολιορκηθὲν γῆς ἢ τισιν ἄλλοις τοιούτοις παθήμασιν ἀναγκασθὲν. ἔστιν δ' ὅτε καὶ στάσεσιν βιαζόμενον ἀναγκάζοιτ' ἂν ἐτέρωσε ἀποξενοῦσθαι πόλεώς τι μῦριον».

⁴ Gwynn (1918), σσ. 90-1.

⁵ Polignac (2007), σ. 30.

⁶ Forrest, (1957), σσ. 160-75.

Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι κατά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο οι Τραχίνιοι τάχθηκαν με το μέρος των Σπαρτιατών και ζήτησαν τη βοήθειά τους, έπειτα από την καταστροφή τους λόγω πολέμου με τους γείτονές τους Οιταίους. Οι Σπαρτιάτες είδαν την περίπτωση ως ευκαιρία να ιδρύσουν μια αποικία σε περιοχή που θα παρείχε στρατηγικά πλεονεκτήματα όσον αφορά την διένεξή τους με τους Αθηναίους⁷. Κατά τον Malkin, οι Σπαρτιατικές αποικίες γενικότερα αποσκοπούσαν και εξυπηρετούσαν στρατηγικούς σκοπούς⁸. Η συγκεκριμένη αποικία, όπως και η δεύτερη απόπειρα αποικισμού της Επιδάμνου, αποκαλύπτει τον ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα των αποικιών της Σπάρτης και της Κορίνθου⁹.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι η ίδρυση αποικίας στο νησί Φάρος της Αδριατικής. Ο τύραννος της Σικελίας Διονύσιος είχε σκοπό να ιδρύσει πόλεις στην Αδριατική, για να έχει εύκολη πρόσβαση στην Ήπειρο. Από εκεί θα μπορούσε να προελάσει και να καταλάβει τους Δελφούς, εποφθαλμιώντας τον πλούτο του μαντείου, καθώς και να βοηθήσει τους Ίλλυριούς συμμάχους του κατά τον πόλεμό τους με τους Μολοσσούς¹⁰. Εντωμεταξύ, οι Πάριοι λαμβάνουν χρησμό από τους Δελφούς να ιδρύσουν αποικία στη Φάρο με τη σύμπραξη του Διονυσίου¹¹. Βέβαια η επεκτατική βλέψη του Διονυσίου προς τους Δελφούς είναι αμφίβολη, καθώς δύσκολα το μαντείο θα έδινε τη συγκατάθεσή του στην ίδρυση της αποικίας των Παρίων από κοινού με τον τύραννο που ενεργούσε εναντίον του.

⁷ Θουκυδίδης 3, 92, 4-5 (βλέπε παράρτημα πηγών 1).

⁸ Malkin (1994), σ. 84.

⁹ Gwynn (1918), σ. 102.

¹⁰ Διόδωρος Σικελιώτης 15, 13, 1-2: «Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Σικελίαν Διονύσιος ὁ τῶν Συρακοσίων τύραννος ἔγνω κατὰ τὸν Ἄδριαν πόλεις οἰκίζειν. τοῦτο δὲ ἔπραττε διανοούμενος τὸν Ἴονιον καλούμενον πόρον ἰδιοποιεῖσθαι, ἵνα τὸν ἐπὶ τὴν Ἥπειρον πλοῦν ἀσφαλῆ κατασκευάσῃ καὶ πόλεις ἔχῃ ἰδίας εἰς τὸ δύνασθαι ναυσὶ καθορμισθῆναι. ἔσπευδε γὰρ ἄφνω μεγάλας δυνάμεις ἐπιπλεῦσαι τοῖς κατὰ τὴν Ἥπειρον τόποις καὶ συλῆσαι τὸ ἐν Δελφοῖς τέμενος, γέμον πολλῶν χρημάτων. διὸ καὶ πρὸς Ἰλλυριοὺς ἐποίησατο συμμαχίαν δι' Ἀλκέτου τοῦ Μολοττοῦ, ὃς ἐτύγγανε φυγὰς ὧν καὶ διατρίβων ἐν ταῖς Συρακούσαις. τῶν δ' Ἰλλυριῶν ἐχόντων πόλεμον, ἐξαπέστειλεν αὐτοῖς συμμάχους στρατιώτας δισχιλίους καὶ πανοπλίας Ἑλληνικὰς πεντακοσίας».

¹¹ Διόδωρος Σικελιώτης 15, 13, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 2).

Η ίδρυση της Αμφίπολης κοντά στην τοποθεσία «Εννέα Οδοί» είναι μια περίπτωση που οι προθέσεις του οικιστή και της μητρόπολης δεν είναι εμφανείς. Λαμβάνοντας όμως υπόψη ότι ο οικιστής Άγνων ήταν στρατηγός των Αθηναίων και ότι το μαντείο τον προστάζει να μεταφέρει τα οστά του ντόπιου ηγεμόνα Ρήσου στην αποικία, υποθέτουμε ότι κατά την εγκατάσταση των Αθηναίων αντιμετώπισαν προβλήματα με τους ντόπιους¹². Τέλος, η αποικιστική αποστολή των Φωκέων στην Κορσική δεν αποδίδεται σε κάποια διαμάχη τους με άλλη πόλη-κράτος, όμως η συνεχώς αυξανόμενη περσική απειλή οδήγησε στην εγκατάλειψη της πατρίδας τους¹³.

Περίοδος κρίσης

Ένα μοτίβο που εμφανίζεται στις πηγές για τον αποικισμό είναι κάποια περίοδος κρίσης σε μια πόλη, η οποία στέλνει πρεσβεία στο μαντείο ζητώντας τη συμβουλή του για να απαλλαγεί από τη συμφορά. Το μαντείο με τη σειρά του δίνει ως λύση στο πρόβλημα την ίδρυση αποικίας. Το χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα είναι η επταετής ξηρασία στη Θήρα, που δίνει το έναυσμα για την ίδρυση της Κυρήνης¹⁴. Στον χρησμό της Θηραϊκής εκδοχής για την ίδρυση της αποικίας αναφέρεται το πρόβλημα της ξηρασίας που οδήγησε τους Θηραίους στο μαντείο για να το συμβουλευτούν, προκειμένου να δοθεί λύση. Το μαντείο απαντά ότι πρέπει να αποικίσουν τη Λιβύη, κάτι που ο θεός είχε αναθέσει παλαιότερα στο βασιλιά της Θήρας Γρίννο. Μάλιστα η ξηρασία εμφανίζεται ως θεόσταλη τιμωρία για την αμέλεια του Γρίννου να ιδρύσει την αποικία. Κατά την Κυρηναϊκή εκδοχή, ο αποικισμός είχε ήδη δρομολογηθεί, με οικιστή τον Βάττο, τον γιο του Γρίννου. Εδώ δεν αναφέρεται η ξηρασία ως το πρόβλημα, απλά κάποια συμφορά που μαστίζει τη

¹² Πολύαινος, *Στρατηγικά*, 6, 53 (βλέπε παράρτημα πηγών 3).

¹³ Graham (2001), σ. 334.

¹⁴ Ηρόδοτος 4, 151, 1-4 (βλέπε παράρτημα πηγών 54).

Θήρα. Η λύση που προτείνει ο θεός στους Θηραίους είναι να λάβουν μέρος στην αποικιστική αποστολή του Βάττου¹⁵.

Ένας παρόμοιος λόγος οδήγησε τους Χαλκιδείς στην ίδρυση του Ρηγίου. Η κρίση σε αυτή την περίπτωση αναφέρεται με τον όρο *ἀφορία*¹⁶, εννοώντας την έλλειψη γόνιμης γης, που συνεπάγεται λιμό¹⁷. Οι Χαλκιδείς αφιερώνουν ένα μέρος του πληθυσμού τους στο μαντείο των Δελφών, για να κερδίσουν την εύνοια των θεών και να λύσουν το πρόβλημά τους. Η πρακτική αυτή εκφράζεται με το ρήμα *δεκατεύω*¹⁸, το οποίο σημαίνει την καταβολή ενός δεκάτου από ένα σύνολο, συνήθως ως προσφορά στους θεούς. Κατά συνέπεια, ως παθητικό ρήμα εκφράζει την προσφορά ανθρώπων που αφιερώνονται στους θεούς. Η *δεκάτη*, όπως ονόμαζαν οι αρχαίοι το σύνολο των αφιερωμένων, προστάζεται από τον θεό να ιδρύσει το Ρήγιο.

Μια άλλη αιτία που αναγκάζει τους Έλληνες να εγκαταλείψουν τη γη τους και να εγκατασταθούν αλλού είναι ο *λοιμός*. Στις πηγές έχουμε μια αναφορά, κατά την οποία Βοιωτοί ιδρύουν την Ηράκλεια στον Πόντο αφού αναγκάζονται να φύγουν από την περιοχή τους λόγω της πανώλης¹⁹. Η αναφορά αυτή βρίσκεται στον Ιουστίνο, ενώ η απουσία της αιτίας στον Απολλώνιο τον Ρόδιο και η προσθήκη των Μεγαρέων ως συναποίκων στην ίδρυση της Ηράκλειας στα σχόλια στον Απολλώνιο τον Ρόδιο²⁰, προκαλούν σύγχυση. Μπορεί η απουσία αναφοράς του λοιμού στον Απολλώνιο να προκαλεί την αμφισβήτηση της αιτίας που οι Βοιωτοί καταφεύγουν στο μαντείο, όμως η εξαγνιστική ιδιότητα του Απόλλωνα και η σχέση του με το λοιμό, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, καθιστά την πανώλη μια από τις αιτίες που πιθανόν να οδήγησαν τους Έλληνες στην αναζήτηση καινούριας γης. Τις προηγούμενες αιτίες

¹⁵ Ηρόδοτος 4, 156, 3-7 (βλέπε παράρτημα πηγών 55).

¹⁶ Στράβων 6, 1, 6 (βλέπε παράρτημα πηγών 15).

¹⁷ Calame (2003), σ. 100.

¹⁸ LSJ, λήμματα *δεκατεύω* και *δεκάτη*.

¹⁹ Ιουστίνος 16, 3, 4-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 59).

²⁰ Απολλώνιος Ρόδιος 2, 846-850 (βλέπε παράρτημα πηγών 60). Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 192, 4-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 61).

συνδυάζουν τα σχόλια στον Ευριπίδη, όπου αναφέρεται η ίδρυση πόλεων λόγω *λοιμοῦ καὶ φθορᾶς καρποῦ*²¹. Τέλος, για την ίδρυση της Αμαξιτού από τους Κρήτες γνωρίζουμε ότι η αιτία ήταν κάποια κακοτυχία, χωρίς αυτή να προσδιορίζεται²².

Εξορία

Οι περισσότερες περιπτώσεις που υπάρχουν στις πηγές και δημιουργούν την ανάγκη για την εγκατάλειψη ενός τόπου και την ίδρυση αποικίας, είναι η εξορία. Θα αναφερθούμε πάλι στον Πλάτωνα, κατά τον οποίο, όταν μια ομάδα ατόμων αποτελεί αρνητικό στοιχείο σε μια πόλη, πρέπει να αποβληθεί από αυτήν. Η πιο πιθανή λύση είναι το σύνολο των ατόμων αυτών να σταλούν ως άποικοι σε μια καινούρια τοποθεσία²³.

Σε αυτήν την περίπτωση εντάσσεται η ίδρυση του Τάραντα από τους Σπαρτιάτες. Κατά την απουσία των Σπαρτιατών συζύγων τους στο Μεσσηνιακό πόλεμο, οι Σπαρτιάτισσες σύνησαν ερωτικές σχέσεις με τους εἰλωτες. Οι απόγονοι αυτής της ένωσης ονομάστηκαν *Παρθενίαι*, και τύγχαναν κακής μεταχείρισης από τους Σπαρτιάτες. Έπειτα από μια αποτυχημένη προσπάθεια εξέγερσης, εκδιώχθηκαν από τη Σπάρτη και συμβουλευόνται το μαντείο ως προς το πού να εγκατασταθούν²⁴. Κατά τη διάρκεια του ίδιου πολέμου, οι γυναίκες των Λοκρών σύνησαν και αυτές ερωτικές σχέσεις με δούλους. Οι Επιζεφύριοι Λοκροί ιδρύθηκαν από τις εξόριστες γυναίκες και τους δούλους αυτούς²⁵. Παρόμοια είναι και η περίπτωση των Λήμιων

²¹ Σχόλια στον Ευριπίδη, *Ρήσος*, 251, 5-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 58).

²² Αιλιανός, *Περί Ζώων Ίδιότητος*, 12, 5 (βλέπε παράρτημα πηγών 17).

²³ Βλέπε υποσημείωση 3.

²⁴ Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 19, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 19).

²⁵ Graham (2001), σ. 332.

Πολύβιος 12, 5, 6-11: καὶ τούτων γε τοιαύτας ἔφερον ἀποδείξεις. πρῶτον μὲν ὅτι πάντα τὰ διὰ προγόνων ἔνδοξα παρ' αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γυναικῶν, οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐστίν, οἷον εὐθέως εὐγενεῖς παρὰ σφίσι νομίζεσθαι τοὺς ἀπὸ τῶν ἑκατὸν οἰκιῶν λεγομένους. ταύτας δ' εἶναι τὰς ἑκατὸν οἰκίας τὰς προκριθείσας ὑπὸ τῶν Λοκρῶν πρὶν ἢ τὴν ἀποικίαν ἐξελεθῆναι, ἐξ ὧν ἔμελλον οἱ Λοκροὶ κατὰ τὸν χρησμόν κληροῦν τὰς ἀποσταλησομένας παρθένους εἰς Ἴλιον. τούτων δὴ τινὰς τῶν γυναικῶν συνεξᾶραι μετὰ τῆς ἀποικίας, ὧν τοὺς ἀπογόνους ἔτι νῦν εὐγενεῖς

απογόνων από τις Αθηναίες που είχαν απαχθεί. Μετά την εξορία βοήθησαν τους Σπαρτιάτες στο Μεσσηνιακό πόλεμο, λαμβάνοντας σπαρτιατική «υπηκοότητα» και το δικαίωμα να νυμφευτούν Σπαρτιάτισσες. Φαίνεται όμως ότι η συνύπαρξη αυτή δεν ήταν αρμονική και οι Σπαρτιάτες τους συνέλαβαν²⁶. Τελικά, έπειτα από την απόδρασή τους, αποφασίστηκε ότι η καλύτερη λύση θα ήταν να ιδρύσουν αποικία, και με Σπαρτιάτες οικιστές αποίκισαν τη Μήλο και τη Λύκτο²⁷. Ο Μεσσηνιακός πόλεμος αποτελεί και την αιτία που οι Μεσσήνιοι συμμετέχουν στην ίδρυση του Ρηγίου. Έπειτα από την ατυχή γι' αυτούς έκβαση του πολέμου, προτιμούν να εξοριστούν από το να τιμωρηθούν από τους Σπαρτιάτες²⁸.

Σύμφωνα με μια εκδοχή της ίδρυσης της Κυρήνης, οι Θηραίοι έπειτα από εξέγερση (*περί τῆς στάσεως*) συμβουλευόμαστε από το μαντείο να εγκατασταθούν στην ανατολική ήπειρο. Την πρεσβεία των εξόριστων Θηραίων στο μαντείο αποτελεί

νομίζεσθαι καὶ καλεῖσθαι τοὺς ἀπὸ τῶν ἑκατὸν οἰκιῶν. πάλιν ὑπὲρ τῆς φιαληφόρου παρ' αὐτοῖς λεγομένης τοιαύτη τις ἱστορία παραδέδοτο, διότι καθ' ὃν καιρὸν τοὺς Σικελοὺς ἐκβάλοιεν τοὺς κατασχόντας τὸν τόπον τοῦτον τῆς Ἰταλίας, ὧν καὶ ταῖς θυσίαις προηγίτο τῶν ἐνδοξοτάτων καὶ τῶν εὐγενεστάτων ὑπάρχων παῖς, αὐτοὶ καὶ πλείω τῶν Σικελικῶν ἔθῶν παραλαβόντες διὰ τὸ μὴδὲν αὐτοῖς πάτριον ὑπάρχειν καὶ τοῦτο διαφυλάττειεν ἀπ' ἐκείνων, αὐτὸ δὲ τοῦτο διορθώσαιντο, τὸ μὴ παῖδα ποιεῖν ἐξ αὐτῶν τὸν φιαληφόρον, ἀλλὰ παρθένον, διὰ τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν εὐγένειαν.

²⁶ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 2, 247a-d: «Τυρηνῶν τοίνυν τῶν Λήμνον καὶ Ἴμβρον κατασχόντων, ἀρπασάντων δὲ Βραυρωνόθεν τὰς Ἀθηναίων γυναῖκας, ἐγένοντο παῖδες, οὓς ἐξήλασαν Ἀθηναῖοι μισοβαρβάρους ὄντας ἐκ τῶν νήσων. οἱ δ' εἰς Ταίναρον κατάραντες ἐγένοντο χρήσιμοι Σπαρτιάταις περὶ τὸν εἰλωτικὸν πόλεμον, καὶ διὰ τοῦτο πολιτείας καὶ γάμων τυχόντες, οὐκ ἀξιούμενοι δ' ἀρχείων καὶ βουλῆς, ὑπόνοιαν ἔσχον ὡς ἐπὶ νεωτερισμῶ συνερχόμενοι καὶ διανοούμενοι τὰ καθεστῶτα κινεῖν. συλλαβόντες οὖν αὐτοὺς οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ καθεῖρξαντες ἐφύλαττον ἰσχυρῶς, ζητοῦντες ἐλεῖν σαφέσι καὶ βεβαίαις ἐλέγχους· αἱ δὲ τῶν καθειργμένων γυναῖκες ἐπὶ τὴν εἰρκτὴν παραγενόμεναι, πολλαῖς ἰκεσίαις καὶ δεήσεσι παρείθησαν ὑπὸ τῶν φυλάκων ὅσον ἀσπάσασθαι καὶ προσεπειν τοὺς ἄνδρας. ἐπεὶ δ' εἰσῆλθον, ἐκέλευον αὐτοὺς μεταμφιέννυσθαι ταχὺ τὰ ἱμάτια καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἐκείναις ἀπολιπεῖν, τὰ δ' ἐκείνων ἐνδύοντας αὐτοὺς ἀπιέναι περικαλυψαμένους. γενομένων δὲ τούτων, αἱ μὲν ὑπέμειναν αὐτοῦ παραταξάμεναι πρὸς πάντα τὰ δεινά, τοὺς δ' ἄνδρας ἐξαπατηθέντες οἱ φύλακες παρήκαν ὡς δὴ γυναῖκας. ἐκ δὴ τούτου καταλαβομένων αὐτῶν τὰ Ταῦγετα καὶ τὸ εἰλωτικὸν ἀφιστάντων καὶ προσδεχομένων, οἱ Σπαρτιάταις εἰς πολλὸν φόβον καταστάντες ἐπεκηρυκείσαντο καὶ διηλλάγησαν ἐπὶ τῷ κομίσασθαι μὲν αὐτοὺς τὰς γυναῖκας, χρήματα δὲ καὶ ναῦς λαβόντας ἐκπλεῦσαι καὶ γῆς τυχόντας ἀλλαχόθι καὶ πόλεως ἀποίκους Λακεδαιμονίων καὶ συγγενεῖς νομίζεσθαι».

²⁷ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 2, 247d-e (βλέπε παράρτημα πηγῶν 10).

²⁸ Στράβων 6, 1, 6 (βλέπε παράρτημα πηγῶν 15).

ο Βάττος, ο οποίος ήταν πιθανότατα και ο ηγέτης των εξορίστων²⁹. Κάποια εξέγερση (έξαναστάντες) ήταν και η αιτία που οι Τιρύνθιοι εγκαταλείπουν την πατρίδα τους για να εγκατασταθούν στην Αλία³⁰. Παρομοίως και οι Βοιωτοί εξορίζονται από τους Θράκες, όταν, κατά τον χρησμό, βλέπουν άσπρα κοράκια³¹. Επίσης, οι Συβαρίτες που ιδρύουν τους Θουρίους είχαν εξοριστεί λόγω πολέμου με τους Κροτωνιάτες³². Τέλος, έχουμε δύο περιπτώσεις μυθολογικών προσώπων που ηγούνται του συνόλου των εξορίστων. Κατά τα σχόλια στον Απολλώνιο τον Ρόδιο, η Μαντώ αφιερώθηκε στο μαντείο ως αιχμάλωτη των Επιγόνων Αργείων και ο θεός την συμβουλεύει να παντρευτεί αυτόν που θα συναντήσει. Τα σχόλια αναφέρουν ότι η Μαντώ εγκαταστάθηκε στην Κολοφώνα, αλλά αυτό δεν φαίνεται να αποτελεί μέρος του χρησμού που της δόθηκε³³. Σύμφωνα με τον Πausανία όμως, η Μαντώ αφιερώθηκε μαζί με άλλους αιχμαλώτους, και ο θεός την προστάζει να πλεύσει προς την Ασία³⁴ και να ιδρύσει αποικία³⁵. Ο Αινείας με τους εξοριστούς Τρώες καταφεύγουν στη Δωδώνη, από όπου λαμβάνουν χρησμό να ιδρύσουν αποικία³⁶. Κατά μια διαφορετική εκδοχή, λαμβάνουν χρησμό από τη Σίβυλλα να πλεύσουν δυτικά³⁷, εννοώντας προφανώς την Ιταλία.

Σύμφωνα όμως με άλλες μυθολογικές εκδοχές, στις πηγές δεν αναφέρεται σύνολο ατόμων που εξορίζεται, αλλά ένας μόνο εξοριστός. Θα ήταν παράλογο βέβαια να υποθέσουμε ότι ένας άνθρωπος μόνος του αποτελεί μια αποικιστική αποστολή, χωρίς να τον συνοδεύουν κάποιοι συμπατριώτες του. Κάνουμε όμως αυτόν τον

²⁹ Σχόλια στον Πίνδαρο, *Πυθιονίκος* 4, 10a (βλέπε παράρτημα πηγών 22).

³⁰ Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐφορος*, 70, 56 (βλέπε παράρτημα πηγών 23).

³¹ Διόδωρος Σικελιώτης 19, 53, 8 (βλέπε παράρτημα πηγών 24). Σχόλια στον Αριστοφάνη, *Ἵποθεσις Νεφελῶν Ἀριστοφάνους*, 133 (βλέπε παράρτημα πηγών 25).

³² Διόδωρος Σικελιώτης, 12, 10, 2: «καί μετ' ὀλίγον ὑπὸ Κροτωνιατῶν ἐξέπεσον».

³³ Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 35, 16-23 (βλέπε παράρτημα πηγών 65).

³⁴ Πausανίας 9, 33, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 68).

³⁵ Πausανίας 7, 3, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 67).

³⁶ Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία*, 1, 51, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 29).

³⁷ Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία*, 1, 55, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 30).

διαχωρισμό, καθώς οι πηγές αναφέρουν την αιτία εξορίας του συγκεκριμένου ατόμου. Ο Τεύκρος για παράδειγμα εξορίζεται από τον πατέρα του³⁸ και ιδρύει αποικία στην Κύπρο³⁹. Για τον ίδιο λόγο εξορίζεται και ο Λοκρός⁴⁰. Ο Νηλεύς, ο γιος του Κόδρου, αυτοεξορίζεται όταν την εξουσία αναλαμβάνει ο αδελφός του. Τα δυο αδέλφια καταφεύγουν στο μαντείο για να ρωτήσουν ποιος θα αναλάβει τη βασιλεία της Αθήνας. Όταν ο Μέδοντας, αναγνωρίζεται από το μαντείο και ανακηρύσσεται βασιλιάς της Αθήνας, ο Νηλέας ρωτάει το μαντείο ως προς την ίδρυση πόλης⁴¹, το οποίο τον κατευθύνει στην Καρία όπου έχτισε την Μίλητο⁴². Παρομοίως, όπως μας πληροφορεί ο Ηρόδοτος, ο Θήρας δεν άντεχε να είναι υποδεέστερος των ανηπιών του, Προκλή και Ευρυσθένη, οι οποίοι έγιναν βασιλείς της Σπάρτης, και αποφάσισε να ηγηθεί της αποικιστικής αποστολής στη Θήρα, που τότε ονομαζόταν Καλλίστη⁴³.

Αυτό το θέμα της διαδοχής μας απασχολεί και στην περίπτωση του ιστορικού οικιστή Δωριέα. Ο Δωριεύς, ο οποίος δεν άντεξε την επιλογή των Σπαρτιατών για την ηγεσία της πόλης στο πρόσωπο του ανίκανου Κλεομένη, βρήκε λύση στον αποικισμό⁴⁴. Τέλος, για τον Τιμησία γνωρίζουμε ότι αυτοεξορίστηκε λόγω του

³⁸ Ευριπίδης, *Ελένη*, 90-2:

“ - φυγὰς πατρώας ἐξελέλαμαι χθονός.
- τλήμων ἂν εἴης· τίς δέ σ' ἐκβάλλει πάτρας;
- Τελαμών ὁ φύσας· τίν' ἂν ἔχοις μᾶλλον φίλον”.

³⁹ Ευριπίδης, *Ελένη*, στ. 148-150 (βλέπε παράρτημα πηγών 35).

⁴⁰ Πλούταρχος, *Ήθικά*, 2, 294d-f (βλέπε παράρτημα πηγών 36).

⁴¹ Σχόλια στον Αριστειδή 110, 18 (βλέπε παράρτημα πηγών 32).

⁴² Στράβων 14, 1, 3, 14-15 (βλέπε παράρτημα πηγών 33).

⁴³ Ηρόδοτος 4, 147: «Αὐξήθεντων δὲ τῶν ἀδελφιδέων καὶ παραλαβόντων τὴν ἀρχὴν, οὕτω δὴ ὁ Θήρας δεινὸν ποιούμενος ἄρχεσθαι ὑπ' ἄλλων ἐπέιτε ἐγεύσατο ἀρχῆς, οὐκ ἔφη μενέειν ἐν τῇ Λακεδαιμόνι ἀλλ' ἀποπλευσεσθαι ἐς τοὺς συγγενέας. Ἦσαν δὲ ἐν τῇ νῦν Θήρῃ καλεομένη νήσῳ πρότερον δὲ Καλλίστῃ τῇ αὐτῇ ταύτῃ, ἀπόγονοι Μεμβλιάρου τοῦ Ποικίλεω ἀνδρὸς Φοίνικος».

⁴⁴ Ηρόδοτος 5, 42: «Ὁ μὲν δὴ Κλεομένης, ὡς λέγεται, ἦν τε οὐ φρενήρης ἀκρομανῆς τε, ὁ δὲ Δωριεὺς ἦν τῶν ἡλικίων πάντων πρῶτος, εὖ τε ἠπίστατο κατ' ἀνδραγαθίην αὐτὸς σχήσων τὴν βασιλιήν. Ὡστε ὦν οὕτω φρονέων, ἐπειδὴ ὁ τε Ἀναξανδρίδης ἀπέθανε καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι χρεώμενοι τῷ νόμῳ ἐστήσαντο βασιλέα τὸν πρεσβύτατον Κλεομένεα, ὁ Δωριεὺς δεινὸν τε ποιούμενος καὶ οὐκ ἀξιῶν ὑπὸ Κλεομένεος βασιλεύεσθαι, αἰτήσας λεὼν Σπαρτιήτας ἦγε ἐς ἀποικίην».

φθόνου που έτρεφαν για αυτόν οι συμπολίτες του, εξαιτίας της σύνεσης με την οποία κυβερνούσε⁴⁵.

Μια ιδιαίτερη κατηγορία εξορίας (ή αυτοεξορίας) είναι η εγκατάλειψη της πατρίδας στα πλαίσια ενός φόνου. Σε επόμενα κεφάλαια θα δούμε το ρόλο του Απόλλωνα Καθάρσιου και τον συμβολικό ρόλο του οικιστή ως δολοφόνου. Το μοντέλο του οικιστή-δολοφόνου, όπως αναλύεται εκτενώς από την Dougherty, συνδυάζει το μίασμα, το οποίο φέρει ο φονιάς και πρέπει να το εξαγνίσει, με τον αποικισμό ως πράξη βίας, η οποία συντελείται στα πλαίσια της κάθαρσης του φονιά⁴⁶. Παρόλο βέβαια που το μοτίβο αυτό θεωρείται αρκετά διαδεδομένο από τους ιστορικούς μελετητές, στους αποικιστικούς χρησμούς τέτοιες αναφορές είναι λίγες.

Γνωρίζουμε ότι ο Ηγησίστρατος διέπραξε φόνο συμπολίτη του και συμβουλεύεται το μαντείο. Το παράξενο είναι ότι ο ίδιος ο δολοφόνος προτείνει στον Απόλλωνα να εγκατασταθεί αλλού, και η ερώτηση που του απευθύνει αφορά το μέρος που θα εγκατασταθεί⁴⁷. Παρομοίως και ο βασιλιάς Αθάμας, ο οποίος σκότωσε τον Λέαρχο, ρωτάει το μαντείο πού να εγκατασταθεί⁴⁸. Στην περίπτωση του μητροκτόνου Αλκμέωνα, πάλι δεν έχουμε αναφορά για κάθαρση, αλλά ερώτηση για το πού θα εγκατασταθεί⁴⁹. Παρόλο που στην περίπτωση του Ηγησίστρατου έχουμε να κάνουμε με ιστορικό πρόσωπο ενώ ο Αθάμας και ο Αλκμέων είναι μυθολογικά πρόσωπα, και στους τρεις αυτούς αποικιστικούς χρησμούς οι δολοφόνοι-οικιστές λαμβάνουν αινιγματικούς χρησμούς από το μαντείο.

Συνοψίζοντας λοιπόν τις αιτίες που οδηγούν στην ίδρυση αποικιών, όπως εμφανίζονται μέσα από τις πηγές, βλέπουμε την επιλογή ενός τόπου λόγω της στρατηγικής της σημασίας και την αποβολή μιας ομάδας ή ενός ατόμου από την

⁴⁵ Αιλιανός, *Ιστορία*, 12, 9 (βλέπε παράρτημα πηγών 41).

⁴⁶ Dougherty (1993), σσ. 31-44, 120-35.

⁴⁷ Πλούταρχος, *Ήθικα*, 2, 315f-316a (βλέπε παράρτημα πηγών 38).

⁴⁸ Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 1, 84 (βλέπε παράρτημα πηγών 39).

⁴⁹ Θουκυδίδης 2, 102, 5-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 109).

μητρόπολη, λόγω πολιτικής και κοινωνικής αναστάτωσης που προκαλούν ή λόγω ενός μιάσματος που φέρουν. Όσον αφορά τις περιόδους κρίσης που χαρακτηρίζουν τις πόλεις-κράτη και τις περιπτώσεις εξορίας, παρατηρούμε ότι το μαντείο παρέχει τη λύση του προβλήματος με την ίδρυση αποικίας.

Διαδικασία ίδρυσης μιας αποικίας

Με τη φράση «διαδικασία ίδρυσης» περιγράφονται τα στάδια που περιλαμβάνονται σε μια αποικιστική αποστολή, όπως η αίτηση στο μαντείο για χρησιμοδότηση, η επιλογή του τόπου, η ιδρυτική τελετή και οι λατρείες της αποικίας. Στοιχεία για τη διαδικασία αναφέρονται συγκεντρωτικά στον Πλούταρχο¹: σημεία που καθορίζουν το μέρος της αποικίας, κατάλληλοι καιροί, ναοί των θεών πέρα από τις θάλασσες, τάφοι των ηρώων. Τα σημεία που καθορίζουν το μέρος της αποικίας εμφανίζονται στους χρησμούς, είτε με τη μορφή γρίφων που πρέπει να λυθούν, είτε με σαφείς γεωγραφικές πληροφορίες που δίνει το μαντείο. Η κατάλληλη χρονική περίοδος για μια αποικία δεν φαίνεται μέσα από τους αποικιστικούς χρησμούς. Μπορεί αφενός να σημαίνει την περίοδο που οι θεοί παρείχαν την εύνοιά τους στους αποίκους και αφετέρου την αιτία για την αποικιστική αποστολή. Οι ναοί των θεών και οι τάφοι των ηρώων αποτελούν στοιχεία των λατρειών που εγκαθιδρύονται στις αποικίες².

Ο λόγος που μια πρεσβεία καταφτάνει στο μαντείο για να ζητήσει τη συμβουλή του θεού για μια αποικία συζητήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ενώ οι αινιγματικοί χρησμοί που σηματοδοτούν τον τόπο που θα ιδρυθεί θα συζητηθεί στο δεύτερο μέρος της εργασίας. Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε περισσότερο με τους χρησμούς που δίνουν γεωγραφικές πληροφορίες στον οικιστή για να οδηγήσει σωστά τους αποίκους και τις ενέργειές τους κατά την αναγνώριση του τόπου. Για την επιλογή του τόπου όπου θα ιδρυθεί μια καινούρια αποικία διακρίνουμε δυο φάσεις. Η

¹ Πλούταρχος, *Ἡθικά*, 407f-408a: «Ἐτι τοίνυν οὐδὲν ἀπὸ ποιητικῆς λόγῳ χρησιμώτερον ὑπάρχει τοῦ δεθέντα μέτροις τὰ φραζόμενα καὶ συμπλακέντα μᾶλλον μνημονεύεσθαι καὶ κρατεῖσθαι. τοῖς μὲν οὖν τότε πολλὴν ἔδει μνήμην παρεῖναι· πολλὰ γὰρ ἐφράζετο καὶ τόπων σημεῖα καὶ πράξεων καιροὶ καὶ θεῶν ἱερὰ διαποντίων καὶ ἠρώων ἀπόρρητοι θῆκαι <καὶ> δυσεξεύρετοι μακρὰν ἀπαίρουσι τῆς Ἑλλάδος. ἴστε γὰρ τὸ χίον καὶ Κρητίνην καὶ Γνησίοχον καὶ Φάλανθον ἄλλους τε πολλοὺς ἡγεμόνας στόλων ὅσοις ἔδει τεκμηρίους ἀνευρεῖν τὴν δεδομένην ἐκάστω καὶ προσήκουσαν ἴδρυσιν».

² Malkin (1987), σσ. 25-6.

πρώτη είναι η επιλογή της ευρύτερης περιοχής σε γεωγραφικό πλαίσιο, δηλαδή η απόφαση να μετακινηθούν προς ένα συγκεκριμένο σημείο του ορίζοντα, συνήθως ανατολικά ή δυτικά. Η δεύτερη είναι η επιλογή του εδάφους κατά την άφιξη των αποίκων, εννοώντας την ίδρυση της αποικίας σε παραθαλάσσια περιοχή, σε λόφο, σε κοιλάδα κτλ.

Όσον αφορά την πρώτη φάση, σύμφωνα με τους ιστορικούς, η επιλογή του τόπου είχε γίνει πριν από τη χρησιμοποίηση των περισσότερων αποικιστικών χρησμών, αν και αυτό δεν φαίνεται πάντα από το περιεχόμενό τους. Η απόφαση των Σπαρτιατών να ιδρύσουν αποικία στην Τραχίνα, του Δωριέα να ιδρύσει την Ηράκλεια στη Σικελία και διαφόρων Ελλήνων να ενισχύσουν την αποικία της Κυρήνης, εντάσσονται στις περιπτώσεις που ο τόπος εγκατάστασης είχε προεπιλεγθεί και καθιερώθηκε από το μαντείο³. Το μαντείο όμως δεν ενέκρινε πάντα τις επιλογές των αποίκων. Η απόφαση των Αθηναίων να εγκατασταθούν στον Στρυμόνα δεν βρίσκει σύμφωνο τον θεό, ο οποίος ρωτάει τους Αθηναίους το λόγο που επιχειρούν να εγκατασταθούν σε ήδη πολυκατοικημένη περιοχή (*τίπτε νέως κτίσσαι πολύπουν μενεαίνετε χῶρον*)⁴. Παρομοίως, ο Φάλανθος και οι εξόριστοι *Παρθενίαι* είχαν αποφασίσει να εγκατασταθούν μεταξύ Σικυώνας και Κορίνθου. Το μαντείο όμως απορρίπτει την επιλογή τους (*καλόν τοι τὸ μεταξὺ Κορίνθου καὶ Σικυῶνος· ἀλλ' οὐκ οἰκήσεις οὐδ' εἰ παγχάλκεος εἴης.*) και αντιπροτείνει την ίδρυση αποικίας στη νότια Ιταλία⁵. Όταν μάλιστα οι άποικοι αμφισβητούν τις γνώσεις του θεού και τις πληροφορίες του μαντείου, ο θεός θίγεται και απαντά αυστηρά και ειρωνικά. Στην περίπτωση της Κυρήνης λοιπόν, ο θεός απαντά με έναν ειρωνικό χρησμό, λέγοντας στους αποίκους ότι θαυμάζει τη σοφία τους, εφόσον θεωρούν ότι γνωρίζουν καλύτερα από τον ίδιο τη Λιβύη, δηλώνοντας άμεσα ότι κατέχει γεωγραφικές γνώσεις

³ Θουκυδίδης 3, 92 ,4-5 (βλέπε παράρτημα πηγών 1). Ηρόδοτος 5, 43 (βλέπε παράρτημα πηγών 43). Ηρόδοτος 4, 159, 1-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 31).

⁴ Πολύαινος, *Στρατηγικά*, 6, 53 (βλέπε παράρτημα πηγών 3).

⁵ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 21, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 18).

των μακρινών περιοχών (*Αἰ τὸ ἐμεῦ Λιβύην μηλοτρόφον οἶδας ἄμεινον, μὴ ἐλθὼν ἐλθόντος, ἄγαν ἄγαμαι σοφίην σευ.*)⁶.

Η πρεσβεία στο μαντείο αναζητούσε την έγκριση του θεού και την εύνοιά του για μια αποστολή που είχε προαποφασιστεί και για ένα μέρος που είχε ήδη επιλεχθεί από τους αποίκους, καθώς δεν είναι δυνατόν να εγκατέλειπαν τα σπίτια τους χωρίς την παραμικρή ιδέα για το πού να κατευθυνθούν⁷. Δεν είναι παράξενο λοιπόν που οι μετακινήσεις των Ελλήνων κατά το δεύτερο μισό του 8^{ου} αιώνα και τις αρχές του 7^{ου} επικεντρώνονται στη Δύση, και όχι στην Ανατολή, είτε λόγω του κινδύνου των Κιμμέριων είτε λόγω της επιρροής του Γύγη, του βασιλιά της Λυδίας, το βασίλειο του οποίου βρισκόταν τότε σε ακμή. Οι δύο αυτοί παράγοντες επηρέαζαν αρνητικά τους Έλληνες ως προς το να ιδρύσουν αποικίες σε εκείνη την περιοχή, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, όπως η Άβυδος και η Δασκυλία, οι οποίες ιδρύθηκαν από Έλληνες που υπηρετούσαν ως μισθοφόροι στην υπηρεσία του βασιλιά της Λυδίας⁸.

Ο τόπος της μέλλουσας αποικίας, παρά το γεγονός ότι είχε προαποφασιστεί, εμφανίζεται κάποιες φορές στους χρησμούς ως δώρο του θεού προς τους αποίκους, όπως φαίνεται από τη χρήση του ρήματος *δίδωμι*⁹. Θα μπορούσαμε να παραλληλίσουμε την ενέργεια αυτή με τη Γη της Επαγγελίας που υπόσχεται ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης της Ιουδαϊκής παράδοσης στον Αβραάμ, νομιμοποιώντας έτσι το δικαίωμα να κατοικήσει εκεί. Πρόκειται λοιπόν για ένα δώρο που η ύπαρξή του αποκαλύπτεται από το μαντείο στην πρεσβεία¹⁰. Και εφόσον η πρεσβεία περιλάμβανε συνήθως τον οικιστή, ο χρησμός του θεού, που απευθύνεται σε αυτόν στο δεύτερο

⁶ Ηρόδοτος 4, 157, 1-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 56). Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 3, 408a, 6-8 (βλέπε παράρτημα πηγών 57).

⁷ Pease (1917), σ. 20. Gwynn (1918), σ. 104.

⁸ Graham (1971), σσ. 40-3. Drews (1976), σ. 18.

⁹ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 14). Διόδωρος Σικελιώτης 8, 21, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 18). Στράβων 6, 3, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 20). Στράβων 6, 2, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 48). Στράβων 6, 1, 12 (βλέπε παράρτημα πηγών 50). Πίνδαρος, *Πυθιονίκος* 5, 55-62 (βλέπε παράρτημα πηγών 83). Διόδωρος Σικελιώτης 8, 17, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 85). Στράβων 6, 1, 12 (βλέπε παράρτημα πηγών 86). Διόδωρος Σικελιώτης 7, 16 (βλέπε παράρτημα πηγών 90).

¹⁰ Malkin (1994), σσ. 33-4.

πρόσωπο, λειτουργούσε ως αναγνώριση της ιδιότητάς του ως αρχηγού της αποικιστικής αποστολής, ο οποίος θα φροντίσει να φτάσουν οι άποικοι στο δώρο του θεού. Η σημασία της καθιέρωσης του οικιστή και της έγκρισης του προεπιλεγμένου τόπου της αποικίας από το μαντείο ως συνήθειες πρακτικές των αποικιστικών αποστολών, φαίνεται από την αναφορά του Ηρόδοτου στο παράδειγμα του Δωριέα, ο οποίος ξεκίνησε για την ίδρυση αποικίας που εν τέλει απέτυχε. Η αποτυχία αυτή οφείλεται στην παράλειψή του να συμβουλευτεί το μαντείο των Δελφών για να πάρει την έγκρισή του (*οὐδὲν τῶν νομιζομένων*)¹¹.

Οι χρησμοί ως βάση γεωγραφικών πληροφοριών

Παρατηρούμε ότι επικρατούν δυο μοτίβα στους αποικιστικούς χρησμούς, τα οποία σε μερικούς από αυτούς συνυπάρχουν: οι αινιγματικοί χρησμοί που χρήζουν ερμηνείας και οι χρησμοί που δίνουν γεωγραφικές πληροφορίες στους αποίκους για την ίδρυση της αποικίας τους, άλλοτε λεπτομερείς και άλλοτε όχι. Αρκετές φορές το μαντείο στρέφει την προσοχή των αποίκων προς μια γενική κατεύθυνση. Έτσι, ο Κομήτης λαμβάνει χρησμό να πλεύσει προς τη Μυσία¹², ο Βάττος και οι Θηραίοι στη Λιβύη¹³, ο Λεύκιππος προς την Ιταλία¹⁴, οι Βοιωτοί προς τον Πόντο¹⁵, η Μαντώ προς τη Μικρά Ασία¹⁶ και οι Τύριοι προς τις Ηράκλειες Στήλες¹⁷.

Το ενδιαφέρον μας όμως προκαλούν οι χρησμοί που δίνουν λεπτομερείς γεωγραφικές οδηγίες στους αποίκους για την εγκατάστασή τους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ίδρυσης της Μαγνησίας στον Μαϊάνδρο της Μικράς Ασίας.

¹¹ Ηρόδοτος 5, 42: «αἰτήσας λεὼν Σπαρτιήτας ἦγε ἐς ἀποικίην, οὐτε τῷ ἐν Δελφοῖσι χρηστηρίῳ χρησάμενος ἐς ἦντινα γῆν κτίσων ἦη, οὐτε ποιήσας οὐδὲν τῶν νομιζομένων».

¹² Σχόλια στον Ευριπίδη, *Σχόλια εἰς Ῥῆσον*, 251 (βλέπε παράρτημα πηγών 5).

¹³ Σχόλια στον Πίνδαρο, *Πυθιονικός* 4, 10a (βλέπε παράρτημα πηγών 22). Ηρόδοτος 4, 151, 1-4 (βλέπε παράρτημα πηγών 54). Ηρόδοτος 4, 156, 3-7 (βλέπε παράρτημα πηγών 55). Ηρόδοτος 4, 157, 1-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 56). Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 3, 408a, 6-8 (βλέπε παράρτημα πηγών 57).

¹⁴ Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία*, 19, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 51).

¹⁵ Ιουστίνος 16, 3, 4-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 59).

¹⁶ Πausανίας 9, 33, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 68).

¹⁷ Στράβων 3, 5, 5 (βλέπε παράρτημα πηγών 76).

Οι Μάγνητες λαμβάνουν χρησμό ότι θα οδηγηθούν από τον Λεύκιππο στην γη των Παμφύλων μετά το όρος Μυκάλη, όπου βρίσκεται ο οίκος του Μανδρόλυτου, κοντά στον ποταμό Μαϊάνδρο¹⁸. Ο Λεύκιππος, πιθανότατα για να πάρει την επιβεβαίωση για το ρόλο του σαν οδηγός της αποικιστικής αποστολής, αλλά ίσως και για να παραλάβει περαιτέρω πληροφορίες για την αποστολή που του ανατέθηκε, συμβουλευεται με τη σειρά του το μαντείο. Ο χρησμός που δίνεται στον Λεύκιππο περιέχει τις ίδιες οδηγίες που δόθηκαν στους Μάγνητες με επιπλέον πρακτικές οδηγίες για το πώς θα τους οδηγήσει από τον Παμφύλιο κόλπο στη γη του Μανδρόλυτου¹⁹.

Στην περίπτωση του Φάλανθου και των Παρθενιών έχουμε την απόρριψη του προεπιλεγμένου τόπου εγκατάστασης από το μαντείο και την εναλλακτική λύση που δίνει ο θεός. Ο Απόλλων τους συμβουλεύει να μην εγκατασταθούν στη Σικυωνία, αλλά να κατευθυνθούν προς το Σατύριο, στα νερά του ποταμού Τάραντα, όπου υπάρχει λιμάνι²⁰. Οι χρησμοί για τον Τάραντα περιέχουν γεωγραφικές πληροφορίες προς αναγνώριση της περιοχής, όχι όμως και οδηγίες πλεύσης. Στον ένα χρησμό δίνεται στον Φάλανθο γρίφος, τον οποίο πρέπει να λύσει για να βρει την περιοχή που θα αποικίσει, ενώ στον άλλο ο γρίφος είναι πρόσθετος, εφόσον του δίνονται ακριβείς πληροφορίες για τη γεωγραφική περιοχή, βοηθώντας τον να λύσει τον γρίφο όταν φτάσει σε αυτή την περιοχή και να αναγνωριστεί από τα μέλη της αποστολής ως ερμηνευτής της θέλησης του θεού.

Όταν ο Μύσκελλος έλαβε χρησμό από το μαντείο να ιδρύσει τον Κρότωνα σε καλλιεργημένες εκτάσεις, ζήτησε επεξηγηματικό χρησμό για την τοποθεσία της αποικίας. Το μαντείο τότε του έδωσε την λεπτομερή διαδρομή που έπρεπε να ακολουθήσει για να βρει τον Κρότωνα. Και σε αυτήν την περίπτωση βλέπουμε την

¹⁸ Inscr. Magn., 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 12).

¹⁹ Inscr. Magn. 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 53).

²⁰ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 21, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 18). Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία*, 19, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 19).

επιρροή του μαντείου στους αποίκους, καθώς, όταν ο Μύσκελλος είδε τη Σύβαρη έτοιμη αποικία για να εγκατασταθεί, ο θεός του απάντησε αυστηρά να πράξει όπως του προφητεύτηκε, αλλιώς θα πέσουν συμφορές πάνω του (*παρέκ θεοῦ ἄλλα ματεύων κλαύματα μαστεύεις*)²¹. Ο χρησμός απευθύνεται στον Μύσκελλο στο 2^ο πρόσωπο, πράγμα που τον καθιστά υπεύθυνο της αποστολής. Αυτός ήταν και ο πραγματικός ρόλος των γεωγραφικών πληροφοριών που έδινε το μαντείο, δηλαδή να καθιερώνει και να νομιμοποιεί τη διαδρομή και την περιοχή της αποικίας εκτός από το να παρέχει τις οποιοσδήποτε επιμέρους πρακτικές οδηγίες²².

Στον Αρχία δίνονται οδηγίες για το πού θα βρει την Ορτυγία. Ο θεός του λέει ότι βρίσκεται στη θάλασσα της Θρινακίας, εκεί όπου εκβάλλουν τα νερά του Αλφειού και αναμειγνύονται με τα νερά της Αρέθουσας πηγής²³. Οι άποικοι του Βυζαντίου οδηγούνται από τον θεό στη Θρακική ακτή στο στόμα του Πόντου²⁴. Οι οικιστές της Γέλας, Αντίφημος και Έντιμος, έδωσαν το συγκεκριμένο όνομα στην αποικία λόγω των οδηγιών που πήραν από το μαντείο, σύμφωνα με τις οποίες τους πρόσταζε να εγκατασταθούν στη Σικελία στις προχοές του ποταμού Γέλα²⁵.

Λιγότερο λεπτομερείς οδηγίες, αλλά με συγκεκριμένο προορισμό, δίνονται στους Πάριους, οι οποίοι λαμβάνουν χρησμό να κατευθυνθούν στη Θάσο²⁶ και σε ένα νησί στην Αδριατική²⁷, οι Χαλκιδείς κατευθύνονται προς τον Άψο ποταμό²⁸, ο Τεύκρος στην Κύπρο²⁹, ο Δωριεύς στη Σικελία³⁰ και ο Ηρακλής στη Σαρδηνία³¹.

²¹ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 17, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 85). Στράβων 6, 1, 12 (βλέπε παράρτημα πηγών 86).

²² Malkin (1987), σ. 47.

²³ Πausανίας 5, 7, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 45).

²⁴ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Βυζάντιον*, 12-19 (βλέπε παράρτημα πηγών 69). *Anthologiae Graecae Appendix, Oracula* 49 (βλέπε παράρτημα πηγών 70). Σχόλια στον Διονύσιο Βυζάντιο 28 (βλέπε παράρτημα πηγών 71).

²⁵ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 98). Βιργίλιος, *Αινειάς*, 3, 699-702 (βλέπε παράρτημα πηγών 99).

²⁶ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Θάσος*, 307, 1-2 (βλέπε παράρτημα πηγών 72). Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 5, 31, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 88).

²⁷ Διόδωρος Σικελιώτης 15, 13, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 2).

²⁸ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 14).

²⁹ Ευριπίδης, *Ἐλένη*, στ. 148-150 (βλέπε παράρτημα πηγών 35).

³⁰ Ηρόδοτος 5, 43 (βλέπε παράρτημα πηγών 43).

Στους αποικιστικούς χρησμούς που αφορούν την ίδρυση της Μαγνησίας στο Μαϊάνδρο, του Τάραντα, του Βυζαντίου, του Ρηγίου, της Καλλίπολης και της Κολοφώνας εμπεριέχεται το στοιχείο του γρίφου, που σηματοδοτεί την ακριβή τοποθεσία που θα ιδρυθεί η αποικία.

Επιλογή εδάφους και ιδρυτική τελετή

Ιδιαίτερα σημαντική φαίνεται να είναι η δεύτερη φάση επιλογής του τόπου, δηλαδή η επιλογή του εδάφους όπου θα ιδρυθεί η νέα αποικία. Φαίνεται ότι οι άποικοι προτιμούν προαστιακές παράλιες περιοχές, όπου έχουν την ελευθερία επιλογής του χώρου και δεν εμποδίζονταν από την προηγούμενη ανάπτυξη κάποιας πόλης της ενδοχώρας³². Παρατηρώντας το χάρτη με τις τοποθεσίες των αποικιών (Χάρτης 1) θα δούμε ότι οι περισσότερες αποικίες βρίσκονται σε νησιά ή σε παραθαλάσσιες περιοχές όπου υπάρχουν λιμάνια. Όταν οι Θηραίοι έλαβαν χρησμό να κατευθυνθούν στη Λιβύη, αρχικά εγκαταστάθηκαν στο νησί Πλαταιά. Φαίνεται ότι οι άποικοι προτίμησαν να εγκατασταθούν στο νησί παρά να διεισδύσουν στην Λιβυκή ενδοχώρα. Σε επόμενη επίσκεψη των αποίκων στο μαντείο ο θεός καθιστά σαφές ότι πρέπει να εγκατασταθούν στο συγκεκριμένο σημείο που τους υπέδειξε, στα ενδότερα της Λιβύης³³. Και σε αυτήν την περίπτωση ακόμα, ο συσχετισμός του χρησμού με κάποια περιοχή της αποικίας έγκειται στην επιλογή της ερμηνείας του από τον οικιστή. Πρόκειται δηλαδή για αινιγματικό χρησμό. Τέτοιου είδους χρησμοί θα εξεταστούν στο σχετικό κεφάλαιο.

Η επιλογή της εύφορης γης από τους αποίκους φαίνεται το ίδιο σημαντική με την επιλογή μιας παραθαλάσσιας περιοχής³⁴. Μια από τις αιτίες αποικισμού ήταν η *άφορία*, και η υπόσχεση καλύτερων συνθηκών στην αποικία, όπως φάνηκε

³¹ Διόδωρος Σικελιώτης 5, 15, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 105).

³² Malkin (1987), σ. 147.

³³ Ηρόδοτος 4, 157, 1-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 56).

³⁴ Gwynn (1918), σ. 105.

παραπάνω (σ. 33). Η ξηρασία και η έλλειψη καλλιεργήσιμης γης αποτελούν δυο παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή του εδάφους της νέας αποικίας. Αυτό φαίνεται και μέσα από τα λόγια του Απόλλωνα που προστάζει τον Μύσκελλο να ιδρύσει την αποικία του σε καλλιεργήσιμη γη (*καλαῖς ἐν ἀρούραις*³⁵). Η λέξη *ἄρουρα*, που σημαίνει καλλιεργήσιμη γη³⁶, εμφανίζεται και στο χρησμό που παραλαμβάνουν οι Μάγνητες³⁷.

Υπάρχει η αντίληψη ότι στην αρχαία ελληνική σκέψη οι κορυφές θεωρούνταν ιεροί χώροι. Σήμερα θεωρούμε έναν χώρο ιερό επειδή ανεγείρουμε ναό σε αυτό το σημείο. Στην αρχαιότητα όμως ο ναός ανεγειρόταν σε έναν χώρο, ακριβώς επειδή ο χώρος αυτός θεωρούνταν ιερός³⁸. Αυτό προϋποθέτει ότι η ιερότητα ενός χώρου αναγόταν σε αρχαιότερους χρόνους, ακόμα και εκτός του γνωστού ελληνικού κόσμου, όπως περιοχές στην Ιταλία και την Αφρική. Θα μπορούσε λοιπόν η ιερότητα ενός χώρου να αποτελέσει κριτήριο για την επιλογή του στην ίδρυση αποικίας; Κατά τον Malkin, δεν θεωρούνται όλες οι βουνοκορφές και οι κορυφές ως εν γένει ιεροί χώροι. Στις αποικίες που ιδρύονται σε βουνοκορφές αυτό το κριτήριο δε θα βοηθούσε στο διαχωρισμό των ιερών από τους κοσμικούς χώρους. Επίσης, το κριτήριο αυτό θα ήταν άσχετο για τις αποικίες που ιδρύονταν σε πεδιάδες, εφόσον είχαν παρόμοιου είδους λατρείες με αυτές των αποικιών που ιδρύονταν σε βουνοκορφές³⁹. Συνεπώς, η επιλογή ενός λόφου ή βουνοκορφής πιθανότατα οφείλεται στην αίσθηση ασφάλειας που έδινε στους αποίκους από τις επιδρομές των ντόπιων⁴⁰.

Μετά την επιλογή της ακριβούς τοποθεσίας, οι άποικοι προχωρούσαν στην ιδρυτική τελετή. Σημαντικό στοιχείο αυτής της τελετής ήταν η μεταφορά του ιερού πυρός από την εστία της μητρόπολης και η τέλεση θυσίας. Πριν ξεκινήσουν για την

³⁵ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 17, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 85).

³⁶ LSJ, λήμμα *ἄρουρα*.

³⁷ Inscr. Magn., 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 12).

³⁸ Malkin (1987), σ. 135. Burkert (1993), σσ. 76-9.

³⁹ Malkin (1987), σσ. 137-48.

⁴⁰ Gwynn (1918), σ. 108.

αποστολή, ο οικιστής και οι μάντεις θυσιάζουν και με τη μαντική εξασφαλίζουν τη διαβεβαίωση του θεού για την επιτυχία της αποστολής. Ο πυρφόρος βάζει σε χύτρα το ιερό πυρ σε μορφή τέφρας και στάχτης από την κοινή εστία της μητρόπολης, η οποία βρισκόταν στο Πρυτανείο και συμβόλιζε την ταυτότητα της πόλης. Μια πομπή με αρχηγούς τον οικιστή, τον μάντη και τον πυρφόρο ξεκινά από το Πρυτανείο και κατευθύνεται στο λιμάνι για την επιβίβαση στα πλοία. Οι κάτοικοι της μητρόπολης ακολουθούν και αποχαιρετούν τους συμπολίτες τους⁴¹.

Φαίνεται ότι στις στρατιωτικές επιχειρήσεις των μητροπόλεων ο «πυρφόρος» έπαιζε σημαντικό ρόλο. Πριν από κάθε στρατιωτική επιχείρηση, ο βασιλιάς της Σπάρτης θα θυσιάζε στον Δία και τους Διόσκουρους σε βωμό που βρισκόταν στην οικία του. Ο πυρφόρος έπαιρνε τη φωτιά από το βωμό μέχρι τα σύνορα της πόλης, όπου θα γινόταν και άλλη θυσία στον Δία και την Αθηνά. Εφόσον οι οιωνοί ήταν ευνοϊκοί, ο στρατός περνούσε τα όρια της πόλης έχοντας μπροστά του το ιερό πυρ⁴². Στην Αθήνα οι πυρφόροι ήταν ιερείς του Άρη. Μετέφεραν το ιερό πυρ στο πεδίο της μάχης, οδηγούσαν το στρατό προχωρώντας μπροστά από αυτόν και έπαιζαν το ρόλο του σαλπικτή, συντονίζοντας τις κινήσεις των στρατιωτικών τμημάτων⁴³.

Αναλογικά θα πρέπει να γινόταν το ίδιο και σε αποικιστικές αποστολές, εφόσον ο οικιστής ήταν και στρατιωτικός ηγέτης ταυτόχρονα, και οι άποικοι αναγκάζονταν πολλές φορές να πολεμήσουν⁴⁴. Ο Ξενοφών αναφέρει τη μεταφορά φωτιάς σε χύτρα

⁴¹ Dougherty (1993), σ. 20. Malkin (1987), σ. 134.

⁴² Ξενοφών, *Λακεδαιμονίων Πολιτεία*, 13, 2-3: «ἐπαναλήψομαι δὲ ὡς ἐξορμᾶται σὺν στρατιᾷ ὁ βασιλεὺς. θύει μὲν γὰρ πρῶτον οἴκοι ὧν Διὶ Ἀγήτορι καὶ τοῖς σιοῖν [αὐτῶ]· ἦν δὲ ἐνταῦθα καλλιερῆση, λαβὼν ὁ πυρφόρος πῦρ ἀπὸ τοῦ βωμοῦ προηγείται ἐπὶ τὰ ὄρια τῆς χώρας· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκεῖ αὐθύεται Διὶ καὶ Ἀθηνᾷ. ὅταν δὲ ἀμφοῖν τούτων τοῖν θεοῖν καλλιερηθῆ, τότε διαβαίνει τὰ ὄρια τῆς χώρας· καὶ τὸ πῦρ μὲν ἀπὸ τούτων τῶν ἱερῶν προηγείται οὔποτε ἀποσβεννόμενον».

⁴³ Σχόλια στον Ευριπίδη, *Φοίνισσαι*, 1377: «ἐχρώντο οὖν κατὰ τὸ παλαιὸν ἐν τοῖς πολέμοις ἀντὶ σαλπικτῶν πυρφόροις· οὗτοι δὲ ἦσαν Ἄρεως ἱερεῖς ἑκατέρας στρατιάς προηγούμενοι μετὰ λαμπάδος, ἦν ἀφέντες εἰς τὸ μεταίχιμον ἀνεχώρουν ἀκίνδυνοι, καὶ οὕτως συνέβαλλον αἱ στρατιαί. διεσφύζοντο δὲ οἱ πυρφόροι ὡς ἱεροὶ τοῦ θεοῦ καὶ εἰ πάντες ἀπώλοντο· ὅθεν παροιμία ἐπὶ τῶν ἄρδην ἀπολομένων· οὐδὲ πυρφόρος ἐσώθη»

⁴⁴ Malkin (1987), σ. 123.

(*πῦρ ἐν χύτραις*)⁴⁵. Η χύτρα ως αντικείμενο φαίνεται να έπαιζε σημαντικό ρόλο τόσο στις θυσίες, όσο και στις ιδρυτικές τελετές. Η έκφραση *ιδρύειν χύτρα* σηματοδοτεί την καθιέρωση βωμού ή αγάλματος⁴⁶. Στους *Ώρνιθες* του Αριστοφάνη οι οικιστές κρατούν χύτρα, και στο σχόλιο αναφέρεται ότι το αντικείμενο αυτό χρησιμοποιείται κατά το ιδρυτικό τελετουργικό μιας νέας πόλης, στα πλαίσια της θυσίας⁴⁷. Ο ρόλος της χύτρας φαίνεται επίσης στη *Λυσιστράτη*, όπου ο πυρσός ανάβει όταν βυθιστεί στη χύτρα⁴⁸, πράγμα που σημαίνει ότι η χύτρα περιείχε φωτιά. Συνεπώς, σε χύτρα μεταφερόταν φωτιά, είτε για απλή χρήση όπως περιγράφει ο Ξενοφών (βλ. υποσημείωση 42), είτε στα πλαίσια ιδρυτικής θυσίας μιας καινούριας πόλης ή ενός νέο-ιδρυθέντος βωμού.

Κατά την τελετή λοιπόν, ο οικιστής ουσιαστικά «ξανά-άναβε» την ιερή φωτιά στο χώρο της αποικίας, βάζοντας στο βωμό την τέφρα από την εστία της μητρόπολης. Όπως φαίνεται από τον Ηρόδοτο, το άναμμα της φωτιάς σε νέο έδαφος συμβόλιζε την εγκατάσταση σε αυτό⁴⁹. Η μεταφορά του ιερού πυρός πιθανότατα έχει την προέλευσή της στις οικογενειακές τελετουργίες, όπου χρησιμοποιούνταν από πολύ νωρίς (γάμος, θάνατος) και εξελίχθηκε σε απαραίτητη ενέργεια στις στρατιωτικές

⁴⁵ Ξενοφών, *Έλληνικά*, 4, 5, 4: «ρίγούντων δ' αὐτῶν καὶ ἐν σκότῳ ἀθύμως πρὸς τὸ δεῖπνον ἐχόντων, πέμπει ὁ Ἀγησίλαος οὐκ ἔλαττον δέκα φέροντας πῦρ ἐν χύτραις».

⁴⁶ LSJ, λήμμα *ιδρύειν χύτρα*.

⁴⁷ Αριστοφάνης, *Ώρνιθες*, 42-5: «Διὰ ταῦτα τόνδε τὸν βάδον βαδίζομεν,
κανοῦν δ' ἔχοντε καὶ χύτραν καὶ μυρρίνας
πλανώμεθα ζητοῦντε τόπον ἀπράγμονα,
ὅποι καθιδρυθέντε διαγενοίμεθ' ἄν».

Σχόλια στον Αριστοφάνη, *Ώρνιθες*, 43: «κανοῦν δ' ἔχοντε: Τὰ πρὸς θυσίαν κομίζουσιν, ἵνα οἰκίσαντες ἐπὶ τῇ ιδρύσει θύσωσιν. ὅτι δὲ χύτραις ἴδρουον εἴρηται ἐν Εἰρήνῃ. Δίδυμος δὲ φησιν ἀμυντήρια αὐτοῦς τῶν ὀρνέων βαστάζειν, ἀντὶ ὄπλου μὲν τὸ κανοῦν, ἀντὶ δὲ περικεφαλαίας τὴν χύτραν, ἵνα μὴ ἐφιπτάμενα τὰ ὄρνεα τύπη αὐτοῦς. τὰς δὲ μυρρίνας πρὸς τὸ ἀποσοβεῖν».

⁴⁸ Αριστοφάνης, *Λυσιστράτη*, 307-316: «Οὐκουν ἄν, εἰ τῶ μὲν ξύλῳ θείμεσθα πρῶτον αὐτοῦ,
τῆς ἀμπέλου δ' εἰς τὴν χύτραν τὸν φανὸν ἐγκαθέντες
ἄψαντες εἴτ' εἰς τὴν θύραν κρηδὸν ἐμπέσοιμεν,
κἂν μὴ καλούντων τοὺς μοχλοὺς χαλῶσιν αἱ γυναῖκες,
ἐμπιμπράναι χρὴ τὰς θύρας καὶ τῷ καπνῷ πιέζειν.
Θώμεσθα δὴ τὸ φορτίον. Φεῦ τοῦ καπνοῦ, βαβαιάξ.
Τίς ξυλλάβοιτ' ἄν τοῦ ξύλου τῶν ἐν Σάμῳ στρατηγῶν;
Ταυτὶ μὲν ἤδη τὴν · ἄχιν θλίβοντά μου πέπανται.
Σὸν δ' ἔργον ἐστίν, ὦ χύρτα, τὸν ἄνθρακ' ἐξεγείρειν,
τὴν λαμπάδ' ἡμένην ὅπως παρῶν ἐμοὶ προσοίσει».

επιχειρήσεις και κατ' επέκταση στις αποικιστικές αποστολές. Η ίδρυση βωμών και συγκεκριμένα της «κοινής εστίας» φανέρωνε τη θεμελιώδη και άμεση σχέση με το έδαφος της καινούριας αποικίας. Η φωτιά πιθανότατα χρησιμοποιούταν για την πρώτη θυσία, καθώς και ως πηγή για την αέναη φλόγα που θα φυλασσόταν στο νέο Πρυτανείο. Η φωτιά επίσης συμβόλιζε τη ζωή και την ανεξαρτησία της νέας πόλης, την ενότητα των πολιτών της, και παράλληλα τη συνέχεια και τη συγγένεια που τη συνέδεε με τη μητρόπολη⁵⁰.

Οργάνωση του χώρου της αποικίας και λατρείες

Αφού καταλάμβαναν την περιοχή της νέας αποικίας, ο οικιστής προχωρούσε στην οργάνωση του χώρου στα πλαίσια της πόλης, που περιλάμβανε το δημόσιο χώρο (αγορά, νεκρόπολη, δρόμοι), τον ιδιωτικό χώρο των αποίκων (για οικίες και έκταση καλλιεργήσιμης γης) και τον θρησκευτικό χώρο (χώρος που προοριζόταν για τους θεούς και τα ιερά τους). Παρατηρείται μια επικάλυψη του πολιτικού χώρου από τον θρησκευτικό, καθώς στα πλαίσια του δημόσιου χώρου βλέπουμε να εμπεριέχεται το θρησκευτικό στοιχείο, όπως η ιερότητα του τάφου του οικιστή, ο οποίος βρισκόταν στην αγορά. Ο Απόλλων, όπως φαίνεται από τον Καλλίμαχο, είχε ενεργό ρόλο στην οργάνωση του χώρου της αποικίας, καθώς αυτή καθιερώνεται ή ακόμα και διευθύνεται από τον θεό-αρχηγέτη⁵¹. Βέβαια δεν αποδίδεται στον Απόλλωνα ο ρόλος

⁴⁹ Ηρόδοτος 4, 145: «Τῶν ἐκ τῆς Ἀργοῦς ἐπιβατέων παίδων παῖδες ἐξελασθέντες ὑπὸ Πελασγῶν τῶν ἐκ Βραυρῶνος ληισαμένων τὰς Ἀθηναίων γυναῖκας, ὑπὸ τούτων δὴ ἐξελασθέντες ἐκ Λήμνου οἴχοντο πλεόντες ἐς Λακεδαίμονα, ἰζόμενοι δὲ ἐν τῷ Τηϋγέτῳ πῦρ ἀνέκαιον. Λακεδαιμόνιοι δὲ ἰδόντες ἄγγελον ἔπεμπον πευσόμενοι τίνες τε καὶ ὅκῳθεν εἰσί· οἱ δὲ τῷ ἄγγέλῳ εἰρωτῶντι ἔλεγον ὡς εἶψαν μὲν Μινῶαι, παῖδες δὲ εἶεν τῶν ἐν τῇ Ἀργοῖ πλεόντων ἡρώων· προσσχόντας γὰρ τούτους ἐς Λήμνον φυτεῦσαι σφέας. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀκηκούτες τὸν λόγον τῆς γενεῆς τῶν Μινυέων, πέμψαντες τὸ δεύτερον εἰρώτων τί θέλοντες ἦκοιεν τε ἐς τὴν χώραν καὶ πῦρ αἴθιοεν. Οἱ δὲ ἔφασαν ὑπὸ Πελασγῶν ἐκβληθέντες ἦκειν ἐς τοὺς πατέρας· δικαιοτάτον γὰρ εἶναι οὕτω τοῦτο γίνεσθαι· δέεσθαι δὲ οἰκέειν ἅμα τούτοισι μοῖράν τε τιμῶν μετέχοντες καὶ τῆς γῆς ἀπολαχόντες».

⁵⁰ Malkin (1987), σ. 133-4.

⁵¹ Καλλίμαχος, Ὕμνος 2, 55-7: «Φοῖβῳ δ' ἐσπόμενοι πόλιας διεμετρήσαντο ἄνθρωποι· Φοῖβος γὰρ ἀεὶ πολίεσσι φιληδεῖ κτιζομένησ', αὐτὸς δὲ θεμείλια Φοῖβος ὑφαίνει».

του εφευρέτη της πόλης – ο ρόλος αυτός αποδίδεται στον Προμηθέα⁵² ή στον γιο του, τον Δευκαλίωνα⁵³. Από τα τρία στοιχεία της οργάνωσης του χώρου μιας αποικίας φαίνεται ότι το τελευταίο ήταν το πιο σημαντικό. Ο ιδρυτής της πολιτείας στους Νόμους του Πλάτωνα, έπειτα από την επιλογή του κατάλληλου χώρου για την αποικία, αλλά πριν από το διαχωρισμό της γης, οριοθετεί μια ιερή περιοχή για την Εστία, τον Δία και την Αθηνά, η οποία ονομάζεται «ακρόπολη» και περιτριγυρίζεται από κυκλικό τείχος⁵⁴. Ακολουθεί η ίδρυση των ναών γύρω από την πόλη σε ψηλά σημεία⁵⁵.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι η οριοθέτηση της αποικίας και η οργάνωση του εσωτερικού της χώρου εξαρτάται από την ίδρυση ιερών και ναών. Οι θεοί και οι ήρωες ήταν συνδεδεμένοι με την πόλη, όχι μόνο σαν έννοια, αλλά και λόγω της σχέσης με τη γη. Αυτό εκφραζόταν με την οριοθέτηση ιερών χώρων (τεμένη). Το *τέμενος* σηματοδοτεί τον ιερό χώρο που φυλάσσεται για τους θεούς σε κάθε καινούρια πόλη και συντελεί στο να εδραιωθεί η λατρεία των θεών σε σχέση με τη γη στην οποία βρίσκεται⁵⁶. Κατά κανόνα, τα ιερά μιας πόλης, κυρίως τα εξωαστικά,

⁵² Αισχύλος, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 450-8: «ἔφυρον εἰκῆ πάντα, κοῦτε πλινθουφεῖς δόμους προσείλους ἦσαν, οὐ ξυλουργίαν· κατάρυχες δ' ἔναιον ὥστ' ἀήσυροι μύρμηκες ἄντρων ἐν μυχοῖς ἀνηλίους. ἦν δ' οὐδὲν αὐτοῖς οὔτε χεῖματος τέκμαρ οὔτ' ἀνθεμῶδους ἦρος οὔτε καρπίμου θέρους βέβαιον, ἀλλ' ἄτερ γνώμης τὸ πᾶν ἔπρασσον, ἔστε δὴ σφιν ἀντολὰς ἐγὼ ἄστρων ἔδειξα τάς τε δυσκρίτους δύσεις».

⁵³ Απολλώνιος Ρόδιος, 3, 1086-9: «ἔνθα Προμηθεύς Ἰαπετιονίδης ἀγαθὸν τέκε Δευκαλίωνα, ὃς πρῶτος ποίησε πόλεις καὶ ἐδείματο νηούς ἀθανάτοις, πρῶτος δὲ καὶ ἀνθρώπων βασίλευσεν».

⁵⁴ Πλάτων, *Νόμοι*, 745b-c: «καὶ εἰπεῖν οὐδὲν χαλεπὸν· μετὰ δὲ ταῦτα μέρη δώδεκα διελέσθαι, θέμενον Ἐστίας πρῶτον καὶ Διὸς καὶ Ἀθηνᾶς ἱερόν, ἀκρόπολιν ὀνομάζοντα, κύκλον περιβάλλοντα, ἄφ' οὗ τὰ δώδεκα μέρη τέμνειν τὴν τε πόλιν αὐτὴν καὶ πᾶσαν τὴν χώραν».

⁵⁵ Πλάτων, *Νόμοι*, 778c: «Τὰ μὲν τοίνυν ἱερά πᾶσαν περίξ τὴν τε ἀγορὰν χρὴ κατασκευάζειν, καὶ τὴν πόλιν ὅλην ἐν κύκλῳ πρὸς τοῖς ὑψηλοῖς τῶν τόπων, εὐερκειᾶς τε καὶ καθαρότητος χάριν».

⁵⁶ Malkin (1987), σσ. 138-40. Polignac (2007), σ. 44.

δηλώνουν την κυριαρχία των αποίκων και οριοθετούν την αποικία. Αυτός είναι και ο λόγος που αρκετά ιερά ιδρύονται μακριά από το κέντρο⁵⁷. Οι θεότητες που κυριαρχούν στα ιερά των αποικιών είναι η Αθηνά, ο Απόλλων και ενίοτε ο Ζεύς για τα αστικά ιερά, η Ήρα και η Άρτεμη για τα εξωαστικά, και σε κάποιες περιπτώσεις πάλι ο Απόλλων και η Αθηνά⁵⁸.

Η ίδρυση των ιερών στις αποικίες περιείχε μια θρησκευτική καινοτομία ως προς το πώς αντιμετώπιζαν οι αρχαίοι Έλληνες τους θεούς τους. Οι θεοί θεωρούνται και αυτοί άποικοι αφού τους δίνεται μερίδιο από την καινούρια γη. Αυτό ήταν κάτι καινούριο, εφόσον στα τέλη του 8^{ου} αιώνα η ιερότητα ανήκε στον χώρο τον ίδιο. Στα πλαίσια του αποικισμού ήταν ο άνθρωπος που έπαιρνε την απόφαση για το μέρος που θα κατοικούσαν οι θεοί του και για την ιερότητα των χώρων που εκείνος θα αποφάσιζε να τους αφιερώσει. Μπορεί ο Απόλλων και το μαντείο να κατεύθυνε γενικά τους αποίκους στην οργάνωση του χώρου, αλλά ήταν ο οικιστής - ο καθιερωμένος από το θεό - οδηγός των αποίκων, ο οποίος θα έπαιρνε τις τελικές αποφάσεις για την οργάνωση, με βάση τις δικές του προοπτικές. Ο αρχικός διαχωρισμός της περιοχής και η οργάνωση των δημόσιων, ιδιωτικών και πολιτικών χώρων από τον οικιστή είναι αποτέλεσμα μιας προσχεδιασμένης ενέργειας με βάση λογικά κριτήρια. Οι Έλληνες άποικοι λοιπόν αποδεικνύονται ως οι πρώτοι Έλληνες που εφαρμόζουν λογικά κριτήρια σε αποφάσεις που έχουν να κάνουν με τις πιο θεμελιώδεις αρχές της θρησκείας τους⁵⁹.

Τι γινόταν όμως με τις λατρείες των αυτοχθόνων, που προϋπήρχαν στο χώρο της αποικίας; Κατά μια θεωρία, οι μη αστικές λατρείες των αποικιών ήταν αρχαίες λατρείες των αυτοχθόνων, τις οποίες οι άποικοι ιδιοποιήθηκαν και εξελλήνισαν μετά την άφιξή τους. Στην περίπτωση της Κυρήνης οι ιεροί χώροι τοποθετούνται σε

⁵⁷ Polignac (2007), σ. 62-7.

⁵⁸ Polignac (2007), σ. 135-6.

⁵⁹ Malkin (1987), σσ. 183-6.

περιοχές προηγούμενης θρησκευτικής σημασίας. Στην περίπτωση της ίδρυσης της Βρέας, φαίνεται καθαρά από το ψήφισμα η επιλογή να μην πειράξουν τους προηγούμενους ιερούς χώρους, αλλά να τους χρησιμοποιήσουν και να μην δημιουργήσουν καινούριους. Όσον αφορά στις λατρείες των θεοτήτων και των ηρώων που έχουν σχέση με τη θρησκευτική παράδοση του τόπου όπου δημιουργείται η αποικία, ο οικιστής οφείλει να ακολουθήσει τη συμβουλή του μαντείου επί του θέματος. Στους «Νόμους» αναφέρεται ότι κανείς δεν θα επιχειρήσει να ιδρύσει καινούρια λατρεία ή να μετονομάσει και να καταργήσει ιερά προϋπαρχόντων θεοτήτων χωρίς να λάβει υπόψη του αυτά που έχουν ειπωθεί από τα μαντεία των Δελφών, της Δωδώνης ή του Άμμωνα⁶⁰. Η εξασφάλιση της άδειας ή της εύνοιας των τοπικών θεοτήτων και ηρώων θεωρείται απαραίτητη, εφόσον αυτοί είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με τη γη. Σίγουρα οι Έλληνες που ίδρυσαν μια αποικία έδειχναν σεβασμό στις ντόπιες λατρείες. Σύμφωνα με τις αρχαιολογικές μαρτυρίες όμως, η επιλογή των ιερών χώρων δε φαίνεται να εξαρτάται από τις λατρείες που προϋπήρχαν. Στην ενίσχυση του αντίλογου αυτής της θεωρίας εντάσσεται και το επιχείρημα που αφορά τον γρήγορο και μόνιμο εξελληνισμό των γηγενών, συμπεριλαμβανομένης και της θρησκείας, το οποίο δεν συμβαδίζει με τη σκέψη της υιοθέτησης των ντόπιων λατρειών⁶¹.

Από πού προήλθαν τότε οι λατρείες των αποικιών; Κατά μια άλλη θεωρία, προήλθαν από την αναγέννηση των λατρειών του Αιγαίου, που είχαν μεταφερθεί στα εδάφη των μετέπειτα αποικιών από τις μετακινήσεις των Μυκηναίων. Είναι δύσκολη όμως η πιθανότητα να ρίζωσαν οι λατρείες αυτές τόσο βαθιά ώστε να διασωθούν μέχρι την άφιξη των αποίκων της εποχής του σιδήρου. Τέλος, υπάρχει και η θεωρία

⁶⁰ Πλάτων, *Νόμοι*, 738b-c: «οὐτ' ἂν καινήν ἐξ ἀρχῆς τις ποιῆ οὐτ' ἂν παλαιὰν διεφθαρμένην ἐπισκευάζηται, περὶ θεῶν γε καὶ ἱερῶν, ἅττα τε ἐν τῇ πόλει ἐκάστοις ἰδρῦσθαι δεῖ καὶ ὦντινων ἐπονομάζεσθαι θεῶν ἢ δαιμόνων, οὐδεὶς ἐπιχειρήσει κινεῖν νοῦν ἔχων ὅσα ἐκ Δελφῶν ἢ Δωδώνης ἢ παρ' Ἄμμωνος ἢ τινες ἔπεισαν παλαιοὶ λόγοι ὀπηδῆ τινὰς πείσαντες».

⁶¹ Malkin (1987), σσ. 152-62. Polignac (2007), σσ. 137-42.

που απορρίπτει τις προηγούμενες δυο και πρεσβεύει την ελληνικότητα των λατρειών αυτών ως γέννημα των ιστορικών χρόνων⁶². Με εξαίρεση τη λατρεία του οικιστή κάθε αποικίας, οι υπόλοιπες λατρείες εισάγονταν από την μητρόπολη. Μάλιστα αυτό αποτελούσε και τον ισχυρότερο δεσμό μεταξύ μητρόπολης και αποικίας. Οι αποικίες είχαν πολλές φορές θρησκευτικές υποχρεώσεις απέναντι στις μητροπόλεις τους, όπως να θυσιάζουν στους θεούς τους⁶³.

Η ονομασία της αποικίας αποτελεί ένα από τα τελευταία στάδια της ιδρυτικής διαδικασίας, το οποίο εμπεριέχει τον θρησκευτικό παράγοντα. Κατά τον Malkin, για να θεωρείται ένας τόπος κατοικήσιμο μέρος πρέπει να ονομαστεί. Η ονομασία ενός τόπου μπορεί επίσης να δηλώνει κατοχή και ιδιοκτησία⁶⁴. Πολλές αποικίες πήραν το όνομα «Απολλωνία» προς τιμήν του θεού-αρχηγέτη. Μια άλλη συνήθης πρακτική είναι η ονομασία της αποικίας από κάποιον ήρωα ή μυθολογικό πρόσωπο, όπως οι Ηράκλειες, η Κυρήνη, η Κίλλα και η Κάρυστος. Στην περίπτωση του Αμφιλοχικού Άργους, η αποικία πήρε το όνομα του οικιστή της. Άλλες φορές πάλι το μαντείο ορίζει το όνομα της αποικίας είτε ευθέως, είτε μέσω του αινιγματικού χρησμού που δίνει στους αποίκους. Τέτοια παραδείγματα είναι η Αλία, ο Ελαιούντας, ο Κρότωνας και οι Αιγές. Υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις που η ονομασία μιας αποικίας δεν έχει σχέση με τη θρησκεία, αλλά περιγράφει τη διαμόρφωση του εδάφους και το τοπίο, όπως η Τραπεζούντα και το Ρήγιο. Οι ακατοίκητοι τόποι δηλώνονται με ονόματα που προέρχονται από ζώα, όπως οι Πιθηκούσες, η Οφιούσσα και η Αρκτουρόνησος⁶⁵. Η Γέλα και ο Τάραντας παρουσιάζουν μια ιδιομορφία καθώς κατά μια εκδοχή ονομάστηκαν από ποτάμια⁶⁶. Σύμφωνα με διαφορετική εκδοχή της

⁶² Polignac (2007), σσ. 137-42.

⁶³ Graham (1983), σ 10, 159-60.

⁶⁴ Malkin (1994), σ. 20.

⁶⁵ Malkin (1994), σ. 96.

⁶⁶ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 98). Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία*, 19, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 19).

ίδρυσής τους, το όνομα *Γέλα* προήλθε από την αντίδραση του οικιστή στο άκουσμα του χρησμού⁶⁷ και το *Τάρας* από τον ντόπιο ήρωα της περιοχής⁶⁸.

Όσον αφορά το ρόλο του μαντείου στην ιδρυτική διαδικασία, οφείλουμε να συνοψίσουμε ότι μια πρεσβεία αποίκων συμβουλευεται το μαντείο για τρεις λόγους: για να εξασφαλίσει την εύνοια των θεών και την έγκρισή τους για την περιοχή όπου θα εγκατασταθούν οι άποικοι, για να νομιμοποιήσει την εγκατάστασή τους στο χώρο της μέλλουσας αποικίας και για να λάβει οδηγίες για την ίδρυση λατρειών στη νέα πόλη-κράτος. Βλέπουμε επίσης ότι η γνώμη των θεών είναι σημαντική όσον αφορά την επιλογή του τόπου και ότι ενίοτε το μαντείο παρέχει χρήσιμες πληροφορίες στους αποίκους για το πώς θα φτάσουν στην περιοχή της νέας αποικίας, όταν πρόκειται για περιοχή άγνωστη σε αυτούς. Το μαντείο λοιπόν παρέχει γεωγραφικές γνώσεις, οι οποίες αξιοποιούνται κατάλληλα προς όφελος των αποίκων.

⁶⁷ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Γέλα* (βλέπε παράρτημα πηγών 95). Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 5, 853c, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 96). Σχόλια στον Θουκυδίδη 6, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 97).

⁶⁸ Στράβων 6, 3, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 20).

Η αποικία ως πόλη-κράτος και οι άποικοι

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε τη σύσταση μιας ομάδας που λαμβάνει μέρος σε μια αποικιστική αποστολή, τις περιπτώσεις συναποικισμού και τις σχέσεις των αποίκων με τους ντόπιους λαούς. Τέλος, θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε την ίδια τη φύση της αποικίας σε σχέση με την πόλη-κράτος για να δούμε αν οι δυο αυτοί όροι είναι ταυτόσημοι στα πλαίσια της αποικιστικής κίνησης.

Οι άποικοι

Η έλλειψη αναφοράς γυναικών στους αποικιστικούς χρησμούς, με εξαίρεση την περίπτωση της Μαντώ και την περίπτωση του Φάλανθου ή του Μύσκελλου (ανάλογα την πηγή που θα προτιμήσουμε) που συνοδεύονται από τις συντρόφους τους, προκαλεί σύγχυση για τον αν περιλαμβάνονται γυναίκες στο σύνολο των αποίκων. Δεδομένου ότι η αποικιστική αποστολή έχει όλα τα στοιχεία μιας στρατιωτικής εκστρατείας, εύλογα δημιουργείται το ερώτημα αν γυναίκες αποτελούσαν μέρος του αποικιστικού πληθυσμού. Μέχρι τη δεκαετία του '80, πιστευόταν ότι γυναίκες δεν έπαιρναν μέρος στις αποικιστικές αποστολές και ότι οι άποικοι νυμφεύονταν αυτόχθονες συζύγους. Απόδειξη για αυτή τη θεωρία υπάρχει μόνο στην περίπτωση της Μιλήτου, όπου αναφέρεται ότι οι άποικοι παντρεύτηκαν γυναίκες από την Καρία¹. Βέβαια, ακόμα και η γλώσσα στο κείμενο του Ηρόδοτου φανερώνει ότι η περίπτωση της Μιλήτου αποτελεί εξαίρεση.

¹ Ηρόδοτος 1, 146: «Οί δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πρυτανηίου τοῦ Ἀθηναίων ὀρμηθέντες καὶ νομίζοντες γενναιότατοι εἶναι Ἴωνων, οὗτοι δὲ οὐ γυναικας ἠγάγοντο εἰς τὴν ἀποικίην ἀλλὰ Καείρας ἔσχον, τῶν ἐφόνευσαν τοὺς γονέας. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν φόνον αἱ γυναῖκες αἰδοῦναι νόμον θέμεναι σφίσι αὐτῆσι ὄρκους ἐπήλασαν καὶ παρέδωσαν τῆσι θυγατράσι μὴ κοτε ὁμοσιτῆσα τοῖσι ἀνδράσι μηδὲ οὐνόματι βῶσαι τὸν ἑωυτῆς ἄνδρα, τοῦδε εἵνεκα ὅτι ἐφόνευσαν σφέων τοὺς πατέρας καὶ ἄνδρας καὶ παῖδας καὶ ἔπειτε ταῦτα ποιήσαντες αὐτῆσι συνοίκεον».

Είναι όμως αυτά τα επιχειρήματα αρκετά για να ισχυριστούμε ότι οι άποικοι δεύτερης γενιάς και έπειτα ήταν «μιξοβάρβαροι»²; Οι αρχαιολογικές μαρτυρίες δείχνουν το αντίθετο, καθώς σε τάφους της Ιταλίας έχουν βρεθεί γυναικεία κοσμήματα, που θεωρούνται ελληνικής προέλευσης. Επιπλέον, η μεταφορά ορισμένων λατρειών στις αποικίες, όπως της Άρτεμης, που απαιτούσαν γυναικείο ιερατείο, ενισχύουν την θεωρία παρουσίας γυναικών, καθώς δε φαίνεται πιθανό να χρησιμοποιούνταν αυτόχθονες γυναίκες σε αυτές³.

Το μεγαλύτερο μέρος του συνόλου των αποίκων απαρτιζόταν από την μερίδα των πολιτών που εγκατέλειπε τη μητρόπολη. Υπήρχε όμως και μια μερίδα αποίκων που προερχόταν είτε από άλλα κοινωνικά στρώματα είτε από διαφορετική πόλη. Στην περίπτωση των Επιζεφύριων Λοκρών γνωρίζουμε ότι η αποικία ιδρύθηκε από γυναίκες και δούλους, με τους οποίους είχαν συνάψει ερωτικές σχέσεις κατά την απουσία των συζύγων τους στη διάρκεια του Μεσσηνιακού πολέμου⁴. Παρόμοια και η περίπτωση των Αθηναίων, που μαζί με αιχμαλώτους μεταναστεύουν στην Ιωνία⁵. Η Ηράκλεια στην Τραχίνα ιδρύθηκε από ένα μεγάλο σώμα αποίκων, που περιλάμβανε Σπαρτιάτες και περίοικους, καθώς και μετανάστες από άλλες πόλεις που επιθυμούσαν να συμμετέχουν στην αποστολή, έπειτα από πρόσκληση της Σπάρτης. Ως αρχηγοί της αποικίας, χωρίς όμως να κοσμούνται με τον όρο *οίκισταιί*, αναφέρονται οι Λέων, Αλκίδα και Δαμάγων⁶.

Παυσανίας 7, 2, 6: «τότε δὲ ὡς ἐκράτησαν τῶν ἀρχαίων Μιλησίων οἱ Ἴωνες, τὸ μὲν γένος πᾶν τὸ ἄρσεν ἀπέκτειναν πλὴν ὅσοι τῆς πόλεως ἀλίσκομένης ἐκδιδράσκουσι, γυναῖκας δὲ καὶ θυγατέρας τὰς ἐκείνων γαμοῦσι».

² Polignac (2007), σ. 161.

³ Graham (2001), σσ. 327-48. Polignac (2007), σ. 161.

⁴ Graham (2001), σ. 332.

⁵ Σχόλια στον Αριστείδη 112, 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 63). Βιτρούβιος 4, 1, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 64).

⁶ Θουκυδίδης 3, 92, 4-5 (βλέπε παράρτημα πηγών 1).

Συναποικισμός

Με τον όρο «συναποικισμό» εννοούμε την ίδρυση μιας αποικίας με τη συμβολή αποίκων διαφορετικής προέλευσης. Στους χρησμούς σπάνια αναφέρεται το όνομα της μητρόπολης, αναφέρονται όμως οι φυλετικές ομάδες που συμμετέχουν στην αποικιστική αποστολή. Κατά τον Διόδωρο, οι Ρόδιοι Αντίφημος και Έντιμος, οι οικιστές της Γέλας, προστάζονται από το μαντείο να ιδρύσουν αποικία Ροδίων και Κρητών⁷. Το Ρήγιο ιδρύεται από τους Χαλκιδείς με τη σύμπραξη των Ζαγκλαίων και κάποιων Μεσσήνιων φυγάδων⁸. Ίσως αυτός είναι και ο λόγος που έχουμε αναφορά τριών οικιστών, του Αντίμνηστου, του Αρτιμήδη και του Αλκιδαμίδα⁹. Η Ηράκλεια στον Πόντο ιδρύεται από Μεγαρείς και Βοιωτούς κατά την εκδοχή που εμφανίζεται στα σχόλια στον Απολλώνιο¹⁰. Σε περιπτώσεις συναποικισμού, μπορεί να έχουμε ξεχωριστούς χρησμούς για τον κάθε οικιστή. Εξαιτίας αυτού λοιπόν, μπορεί στον ένα χρησμό να αναφέρονται μόνο οι Βοιωτοί¹¹ και στον άλλο Βοιωτοί και Μεγαρείς μαζί. Στις αναφορές για την ίδρυση του Βυζαντίου οι πηγές διαφέρουν όσον αφορά την προέλευση των αποίκων. Κατά μια εκδοχή το Βυζάντιο ιδρύθηκε από Μεγαρείς, κατά άλλη από Αργείους¹². Θα μπορούσαμε ίσως να παραβλέψουμε το ενδεχόμενο λάθους μιας από τις δυο πηγές και να θεωρήσουμε ότι και οι δύο είναι σωστές, αν πρόκειται για περίπτωση συναποικισμού.

Επιπλέον, ως συναποικισμό μπορούμε να θεωρήσουμε τις περιπτώσεις που ο οικιστής είναι από διαφορετικό φύλο ή πόλη από τους άποικους, θεωρώντας ότι ο οικιστής πιθανότατα θα συνοδευόταν και από άλλους συμπατριώτες του, ή ότι μέσω της λατρείας του οικιστή η αποικία θα είχε στενές σχέσεις με τη μητρόπολη από την

⁷ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 98).

⁸ Στράβων 6, 1, 6 (βλέπε παράρτημα πηγών 15, 62).

⁹ Malkin (1987), σσ. 32-3.

¹⁰ Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 192, 4-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 61).

¹¹ Ιουστίνος 16, 3, 4-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 59).

¹² Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Βυζάντιον*, 12-19 (βλέπε παράρτημα πηγών 69). *Anthologiae Graecae Appendix, Oracula* 49 (βλέπε παράρτημα πηγών 70).

οποία καταγόταν. Οι Πελασγοί για παράδειγμα ίδρυσαν αποικίες έχοντας ως αρχηγούς-οικιστές κάποιους Σπαρτιάτες (Πόλλις, Δελφός και Κραταΐδας)¹³. Παρομοίως, ο Όξυλος συμβουλεύεται από το μαντείο να πάρει ως συνοικιστή του κάποιον από τη γενιά του Πέλοπα¹⁴. Η Μαντώ νυμφεύεται τον Ράκιο, ο οποίος κατά κάποιον τρόπο λειτουργεί ως οδηγός της στην ίδρυση της αποικίας, αναλαμβάνοντας καθήκοντα οικιστή. Έτσι το σύνολο των αποίκων περιλαμβάνει τη Μαντώ με τους αιχμάλωτους που την ακολουθούν, και τους Κρήτες, των οποίων ηγεμών ήταν ο Ράκιος¹⁵. Επίσης, οι Πάριοι ιδρύουν αποικία στο νησί Φάρος με τη σύμπραξη του Διονυσίου, του τυράννου της Σικελίας¹⁶.

Στην περίπτωση της ίδρυσης του Μεταποντίου οικιστής αναφέρεται ο Δαύλιος. Ο Στράβων αναφέρει και τη βοήθεια που προσέφερε ο Λεύκιππος στον αποικισμό του Μεταποντίου¹⁷, αν και ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς αναφέρει ως τόπο προορισμού του Λεύκιππου την Ιταλία γενικότερα¹⁸. Κατά μια εκδοχή της παράδοσης για την ίδρυση του Κρότωνα, ο Μύσκελλος συνάντησε τον Αρχία, ενώ ο δεύτερος έπλεε προς την Ιταλία για να ιδρύσει τις Συρακούσες. Το *συμπράξαντος και Ἄρχιου* που αναφέρεται στο κείμενο μάλλον υπονοεί ότι μετείχε και ο Αρχίας στον αποικισμό του Κρότωνα¹⁹.

Ενδιαφέρον προκαλεί η πρόσκληση που δέχονται οι ελληνικές πόλεις από την Κυρήνη, για να ενισχύσουν την αποικία. Στην πρεσβεία που στέλνουν οι Έλληνες που επιθυμούν να πλεύσουν προς την Κυρήνη το μαντείο απαντά θετικά, προτρέποντάς τους να βιαστούν για να αποκτήσουν και κλήρο γης. Μπορεί η πρόσκληση αυτή να λαμβάνει χώρα περίπου 56 χρόνια μετά από την ίδρυση της

¹³ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 2, 247d-e (βλέπε παράρτημα πηγών 10).

¹⁴ Πausανίας 5, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 89).

¹⁵ Πausανίας 7, 3, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 67). Πausανίας 9, 33, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 68).

¹⁶ Διόδωρος Σικελιώτης 15, 13, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 2).

¹⁷ Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία*, 19, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 51).

¹⁸ Στράβων 6, 1, 15 (βλέπε παράρτημα πηγών 52).

¹⁹ Στράβων 6, 1, 12 (βλέπε παράρτημα πηγών 86).

αποικίας, όμως η παρουσία ατόμων διαφορετικής προέλευσης σε αυτήν εντάσσεται στα πλαίσια του συναποικισμού²⁰. Τέλος, οι εξόριστοι Συβαρίτες είχαν προσκαλέσει Λακεδαιμονίους και Αθηναίους να μετέχουν στην αποικία τους στους Θουρίους, αλλά μόνο οι δεύτεροι ανταποκρίθηκαν²¹.

Η σχέση των αποίκων με τους αυτόχθονες

Η σχέση των αποίκων με τους ντόπιους λαούς που κατοικούσαν στην περιοχή της αποικίας είναι ένα πολύπλοκο θέμα, με το οποίο θα ασχοληθούμε σε αυτό το υποκεφάλαιο, κυρίως όπως παρουσιάζεται μέσα από τις πηγές. Οι σχέσεις αυτές ήταν άλλοτε φιλικές και άλλοτε εχθρικές. Τα μέρη που έστελναν τους αποίκους οι Δελφοί είχαν αποικηθεί ή είχαν τύχει επισκέψεως νωρίτερα από τον Ηρακλή ή από Έλληνες που επέστρεφαν από την Τροία ή κατά τη διάρκεια της Αργοναυτικής εκστρατείας, οπότε η καινούρια αποικία θεωρούνταν κατά κάποιο τρόπο επιστροφή σε γνώριμο έδαφος. Αυτό αποτελούσε μια μυθική επικύρωση για τους αποίκους. Ο μύθος εδώ χρησιμοποιείται για να στηρίξει την ιστορική πρακτική. Οι άποικοι θα ένιωθαν φόβο μήπως διαπράξουν ύβρη στο πρόσωπο κάποιου θεού με το να εγκατασταθούν σε μια αποικία και να εκδιώξουν τους ντόπιους. Η νομιμότητα ερχόταν από το μαντείο των Δελφών που έδιωχνε αυτό τον φόβο με δυο τρόπους: παρέχοντας προκαταρκτική καθιέρωση για την αποικιστική αποστολή και με τη συνεχή παρουσία του οικιστή, ως εκλεγμένου από τον Απόλλωνα²².

²⁰ Ηρόδοτος 4, 159, 1-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 31).

²¹ Διόδωρος Σικελιώτης 12, 10, 3: «οἱ γὰρ τὸ δεύτερον ἐκπεσόντες ἐκ τῆς πατρίδος Συβαρίται πρέσβεις ἔπεμψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ Ἀθηναίους, ἀξιούντες συνεπιλαβέσθαι τῆς καθόδου καὶ κοινωῆσαι τῆς ἀποικίας. Λακεδαιμόνιοι μὲν οὖν οὐ προσέσχον αὐτοῖς, Ἀθηναῖοι δὲ συμπράξιν ἐπαγγειλάμενοι, δέκα ναῦς πληρώσαντες ἀπέστειλαν τοῖς Συβαρίταις».

²² Malkin (1987), σ. 6.

Γενικότερα, από τον αριθμό των αποικιών που ιδρύθηκαν υποθέτουμε ότι οι αυτόχθονες δεν πρόβαλαν σθεναρή αντίσταση στους αποίκους, αντιθέτως σε ορισμένες περιπτώσεις οι άποικοι έτυχαν φιλικής αντιμετώπισης από αυτούς, όπως στις περιπτώσεις του Μέλανθου²³ και του Λεύκιππου²⁴, οι οποίοι φιλοξενήθηκαν από τους ντόπιους. Επιπλέον, έπειτα από συνεχείς αποτυχίες ίδρυσης αποικίας, οι Μεγαρείς εγκαθίστανται τελικά στη Σικελία ύστερα από πρόσκληση του ντόπιου ηγεμόνα Ύβλωνα²⁵. Επίσης, η έννοια του προγόνου που είχε επισκεφτεί το μέρος της αποικίας σε παλαιότερες εποχές και το αφήνει υπό την επίβλεψη των αυτοχθόνων μέχρι την άφιξη των αποίκων²⁶, δηλώνει τη φιλική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ αποίκων και ντόπιων.

Υπάρχουν όμως αναφορές στις πηγές για την εχθρική στάση των Ελλήνων κυρίως, απέναντι στους αυτόχθονες. Ο αποικισμός συντελείται εις βάρος των γηγενών πληθυσμών, καθώς η άφιξη των Ελλήνων σημαίνει συχνά την εκδίωξη ή την υποδούλωση των ντόπιων²⁷. Η περίπτωση του Φάλανθου είναι εξαιρετική, καθώς τα λόγια του Απόλλωνα καλλιεργούν την εχθρική στάση απέναντι στους αυτόχθονες Ιάπυγες. Ο θεός στέλνει τον Φάλανθο στον Τάραντα για να γίνει *πῆμα* για τους

²³ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 3, 50, 9-13 (βλέπε παράρτημα πηγών 42).

²⁴ Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 19, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 51).

²⁵ Ηρόδοτος 6, 4, 1: «Ύβλωνος βασιλέως Σικελού προδόντος τήν χώραν καί καθηγησαμένου Μεγαρέας ᾤκισαν τοὺς Ύβλαίους κληθέντας».

²⁶ Διόδωρος Σικελιώτης 4, 33, 5: «ἐφ' οἷς ἀγανακτήσας Ἡρακλῆς ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτούς· μεγάλη δὲ μάχη νικήσας παμπληθεῖς ἀπέκτεινε. τὴν δὲ Σπάρτην ἑλὼν κατὰ κράτος, κατήγαγεν ἐπὶ τὴν βασιλείαν Τυνδάρων τὸν πατέρα τῶν Διοσκόρων, καὶ τὴν βασιλείαν ὡς δορίκτητον Τυνδάρεφ παρέθετο, προστάξας τοῖς ἀφ' ἑαυτοῦ γενομένοις φυλάττειν».

Ηρόδοτος 4, 147-8: «Κάδμος γὰρ ὁ Ἀγήνορος Εὐρώπην διζήμενος προσέσχε ἐς τὴν νῦν Θήρην καλεομένην· προσσχόντι δὲ εἶτε δὴ οἱ ἢ χώρα ἤρεσε, εἶτε καὶ ἄλλως ἠθέλησε ποιῆσαι τοῦτο, καταλείπει γὰρ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἄλλους τε τῶν Φοινίκων καὶ δὴ καὶ τῶν ἑωυτοῦ συγγενέων Μεμβλίαρον. Οὗτοι ἐνέμοντο τὴν Καλλίστην καλεομένην ἐπὶ γενεάς, πρὶν ἢ Θήραν ἔλθειν ἐκ Λακεδαιμόνος, ὀκτῶ ἀνδρῶν. Ἐπὶ τούτους δὴ ὦν ὁ Θήρας λεὼν ἔχων ἀπὸ τῶν φυλέων ἔστελλε, συνοικήσων τούτοισι καὶ οὐδαμῶς ἐξελὼν αὐτούς ἀλλὰ κάρτα οἰκηιούμενος».

²⁷ Polignac (2007), σσ. 142-3.

Ιάπυγες. Η λέξη *πήμα* μεταφράζεται ως συμφορά, καταστροφή²⁸. Λόγω του ότι ο χρησμός αναφέρεται σε ίδρυση αποικίας, δηλαδή σε μόνιμη εγκατάσταση και όχι σε μια εκστρατεία που προβλέπει την επιστροφή των Σπαρτιατών, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η φράση *πήματ' Ιαπύγεσσι γενέσθαι* προφητεύει μια κατάσταση συνεχούς εμπόλεμης διαμάχης²⁹. Παρομοίως, όταν ο Νηλεύς συμβουλευεται το μαντείο για την εγκατάστασή του, ο θεός τον προστάζει να διώξει «τους κακούς Κάρεις» και να εγκαταστήσει Έλληνες. Κατά διαφορετική εκδοχή του χρησμού, ο θεός του λέει με γρίφο να κρατά χαλκό στο ώμο και σίδηρο στο χέρι, υπονοώντας προφανώς την εμπόλεμη σύρραξη³⁰.

Για την Κυρήνη γνωρίζουμε ότι κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Βάττου, ο οικιστής όχι μόνο προσπαθούσε να θεμελιώσει την αποικία του, αλλά ταυτόχρονα διεξήγε πολέμους με τους ντόπιους³¹. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι αυτό κατά μια μεταφορική έννοια είχε προφητευτεί από το μαντείο των Δελφών, καθώς σε έναν χρησμό ο θεός του είπε ότι οι ντόπιοι θα του επιτεθούν³². Βέβαια η παράδοση ερμηνεύει τα λόγια του θεού με την παρουσία λιονταριών στο μέρος που έφτασε ο Βάττος³³. Ίσως όμως το ζώο να αποτελεί μια μεταφορά για την εχθρική στάση των αυτοχθόνων και η επιβολή του Βάττου σε αυτό, την επιτυχία του στο να τους απωθήσει και να εδραιώσει την αποικία. Ούτε όμως στον χρησμό που δίνεται στους Μάγνητες για την ίδρυση της Μαγνησίας στο Μαϊάνδρο είναι φανερή η εμπόλεμη σύρραξη με τους αυτόχθονες, αλλά υπονοείται. Ο χρησμός προφητεύει ότι οι Μάγνητες θα πρέπει να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους και να αποφύγουν να

²⁸ Στράβων 6, 3, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 20). LSJ, λήμμα *πήμα*.

²⁹ Malkin (1994), σ. 123.

³⁰ Σχόλια στον Αριστειδή 110, 18 (βλέπε παράρτημα πηγών 32). Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 5, 29, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 34).

³¹ Malkin (1994), σ. 174.

³² Διόδωρος Σικελιώτης 8, 29, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 84).

³³ Πίνδαρος, *Πυθιόνικος* 5, 55-62 (βλέπε παράρτημα πηγών 83).

εξαπατηθούν για να κερδίσουν την εύνοια του Δία και το δικαίωμα της εγκατάστασής τους³⁴.

Τέλος, γνωρίζουμε ότι ο Αρτιμήδης, κατά την ίδρυση του Ρηγίου, έδωσε τους βάρβαρους³⁵ και ότι οι αρχαίοι ιδρυτές της Σύβαρης εξασφάλισαν τον έλεγχο του χώρου καταστρέφοντας τις θέσεις των αυτοχθόνων που ήταν εγκατεστημένοι στα γύρω υψώματα³⁶. Μέσα από αυτά τα παραδείγματα διαφαίνεται καθαρότερα ο ρόλος του οικιστή ως στρατιωτικού ηγέτη και ο στρατιωτικός χαρακτήρας μιας αποικιστικής αποστολής, επιβεβαιώνοντας τις απόψεις της Dougherty, για τη βίαιη φύση του αποικισμού.

Η αποικία ως πόλη-κράτος

Οι πηγές αναφέρουν τα εδάφη, τα οποία οι σύγχρονοι ιστορικοί προσδιορίζουν ως αποικίες, άλλοτε με τον όρο *ἀποικία* και άλλοτε με τον όρο *πόλις*. Υπάρχει βέβαια ένας διαχωρισμός ανάμεσα στις αποικίες των ιστορικών χρόνων και τις μεταναστεύσεις των Ιώνων πριν την αρχαϊκή εποχή³⁷. Οι ελληνικές πόλεις στις ακτές του ανατολικού Αιγαίου θεωρούνταν ήδη μέρος του αρχαίου ελληνικού κόσμου κατά το δεύτερο κύμα αποικισμού³⁸. Επιπλέον, κατά τον 8^ο αιώνα η πόλη-κράτος υφίσταται ως έννοια, αλλά στηρίζεται περισσότερο στην αγροτική οικονομία και δεν έχει τον εμπορικό χαρακτήρα που αποκτά αργότερα. Παρ' όλα αυτά κάθε αποικία ήταν από την αρχή μια *πόλις*, δηλαδή μια πόλη-κράτος με εδάφη στην κατοχή των πολιτών³⁹. Η καθαγίαση του χώρου της αποικίας, η ίδρυση βωμών και ναών και η οργάνωση του χώρου κατά την άφιξη των αποίκων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι

³⁴ Inscr. Magn., 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 12).

³⁵ Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 19, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 16).

³⁶ Polignac (2007), σ. 154.

³⁷ Malkin (1994), σ. 2.

³⁸ Fontenrose (1988), σσ. 7-8.

³⁹ Gwynn (1918), σσ. 88-106.

ενέργειες αυτές ήταν προσχεδιασμένες στα πλαίσια της ανάπτυξης της καινούριας πόλης-κράτους και δεν πραγματοποιούνταν αργά και σταδιακά⁴⁰. Για τον Graham, η φράση *κτίζω πόλιν* εκφράζει τόσο την ίδρυση πόλης-κράτους όσο και την ίδρυση αποικίας⁴¹.

Φαινομενικά λοιπόν, η σημασία των δύο λέξεων είναι ίδια. Γεννάται όμως το ερώτημα αν οι όροι αυτοί σήμαιναν το ίδιο σε τοπογραφικό επίπεδο, ή αν με τον όρο *πόλις* νοείται ο χώρος της αποικίας εντός των τειχών και με τον όρο *ἀποικία* νοείται η ευρύτερη περιοχή που καταλάμβαναν οι άποικοι. Η έννοια της εδαφικής έκτασης παρουσιάζει σύγχυση, καθώς τα κριτήρια με τα οποία οριοθετείται αλλάζουν ανάλογα με την εποχή και την τοποθεσία. Στον παλαιότερο ελληνικό κόσμο για παράδειγμα, αυτό που είχε σημασία ήταν τα σύνορα των πόλεων-κρατών. Στις ιταλικές αποικίες όμως, φαίνεται ότι οι άποικοι θεωρούσαν ως αυστηρά καθορισμένα σύνορα τις παραθαλάσσιες ακτές, αφήνοντας ρευστά τα όρια για την ενδοχώρα⁴².

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι κατά τον Polignac το εξωαστικό ιερό οριοθετεί την περιοχή της πόλης. Η ίδρυση των μεθοριακών ιερών, κυρίως σε λόφους λόγω της αίσθησης πανεποπτείας που προσφέρει στη θεότητα, πραγματοποιήθηκαν από πόλεις, των οποίων οι γείτονες αποτελούσαν είτε απειλή για την αποικία, είτε «πρόκληση» λόγω του στρατιωτικού και πολιτισμικού τους δυναμισμού. Με αυτόν τον τρόπο προφυλάσσεται η περιοχή της αποικίας από τον εξωτερικό κόσμο. Η ίδρυση όμως μεγάλων και επιβλητικών μεθοριακών ιερών μπορεί να μην ήταν αναγκαία για πόλεις που απέκτησαν γρήγορα εδαφική κυριαρχία, την οποία δεν απειλούσε κάποιος γείτονας. Σε τέτοιες αποικίες, η οριοθέτηση της περιοχής δε φαίνεται να είναι τόσο σημαντική για την αντίληψη του χώρου⁴³.

⁴⁰ Malkin (1987), σ. 183. Polignac (2007), σσ. 142-3.

⁴¹ LSJ, λήμμα *κτίζω*. Graham (1987), σ. 239.

⁴² Malkin (1994), σ. 7.

⁴³ Polignac (2007), σσ. 142-52.

Η αντιμετώπιση αυτή απεικονίζεται στην περίπτωση του αποικισμού της βορείου Αφρικής, μέσω του χρησμού που δίνεται στον Βάττο, τον οποίο ο θεός καθιστά ιδρυτή της Λιβύης⁴⁴. Η εδαφική έκταση που περιλαμβάνεται στη λέξη Λιβύη, είναι υπερβολικά μεγάλη, σε αντίθεση με την περιοχή που αντιπροσωπεύει η πόλη Κυρήνη. Δεν είναι παρακινδυνευμένο λοιπόν να πούμε ότι η Λιβύη θεωρούνταν ο τόπος της αποικίας με ασαφή όρια (που αναφέρεται και με τον όρο *Κυρηναϊκή*) και περιλάμβανε την πόλη της Κυρήνης και κάποιες άλλες μικρότερες περιοχές, όπως την Άζιρη και το νησί Πλαταιά⁴⁵. Αυτό που φαίνεται να ήταν σημαντικό για τους Κυρηναίους ήταν τα σύνορα που οριοθετούσαν την περιοχή ανάμεσα στην πόλη και την υπόλοιπη έκταση της αποικίας, τα οποία πιθανότατα πραγματοποιούνταν μέσω της εγκαθίδρυσης περιφερειακών ιερών, όπως γινόταν και στις υπόλοιπες αποικίες. Και σε αυτή την οριοθέτηση φαίνεται να συμβάλουν οι χρησμοί (και κατ' επέκταση το μαντείο) με τις γεωγραφικές πληροφορίες που εμπεριέχονται σε αυτούς, όπως αποδεικνύεται από το παράδειγμα του αποικισμού της Πλαταιάς πριν από τη διείσδυση των αποίκων στην ενδοχώρα⁴⁶.

Φαίνεται λοιπόν ότι η πόλη-κράτος και η αποικία είναι δυο έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες. Ο ελληνικός αποικισμός συνέβαλε σημαντικά στην εξάπλωση της πόλης, καθώς και στο σχηματισμό και την εξέλιξή της, μέσω της συγκροτημένης μορφής λατρειών που ιδρύθηκαν στα πλαίσιά του⁴⁷, κυρίως της λατρείας του οικιστή, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο. Η ενδεχόμενη διαφορά που υπάρχει μεταξύ τους σε τοπογραφικό επίπεδο δε φαίνεται να ήταν τόσο σημαντική στην αρχαία ελληνική σκέψη. Τουλάχιστον αυτό δείχνει η ταυτόσημη χρήση των λέξεων *πόλις* και *ἀποικία* στις πηγές.

⁴⁴ Ηρόδοτος 4, 155 (βλέπε παράρτημα πηγών 81).

⁴⁵ Malkin (1994), σσ. 51, 162, 166.

⁴⁶ Ηρόδοτος 4, 157, 1-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 56).

⁴⁷ Malkin (1987), σ. 1.

Παρατηρώντας τους χρησμούς που εξετάσαμε σε αυτό το κεφάλαιο βλέπουμε ότι μια αποικιστική αποστολή μπορεί να απαρτίζεται από άτομα που προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και από διαφορετικά φύλα. Μπορούμε επίσης να πούμε ότι γυναίκες πιθανότατα λάμβαναν μέρος στις αποικιστικές αποστολές, χωρίς να είναι απαραίτητο οι άποικοι να νυμφεύονται γυναίκες από τους γηγενείς πληθυσμούς. Όσον αφορά τη σχέση των αποίκων με αυτούς, μπορούμε να πούμε ότι το μαντείο παρείχε στους αποίκους ένα αίσθημα ασφάλειας απέναντί τους μέσω της νομιμοποίησης της εγκατάστασής τους που προερχόταν από τους χρησμούς.

Ο οικιστής και ο ρόλος του στην αποικιστική κίνηση

Παρατηρώντας τη συχνή αναφορά της λέξης *οίκιστής* στους χρησμούς και στην έμφαση που δίνουν οι σύγχρονοι μελετητές στο θέμα αυτό, καταλαβαίνουμε πόσο σημαντική ήταν η λειτουργία αυτού του προσώπου στον αρχαίο ελληνικό αποικισμό. Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε το ρόλο του οικιστή και τα χαρακτηριστικά της λατρείας του. Ένα καλό σημείο αφετηρίας είναι να εξετάσουμε την ίδια τη λέξη και την ετυμολογία της.

Τα ρήματα των οποίων τα παράγωγα συναντάμε στις πηγές είναι *κτίζω* και *οϊκέω* - *οϊκίζω*. Οι λέξεις αυτές στον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη έχουν επίσης την έννοια της ίδρυσης αποικίας, παράλληλα με τη σημασία της ίδρυσης πόλης¹. Σε περιπτώσεις που έχουμε αναφορά του χρησμού από κάποια πηγή συνηθίζεται η απαραιτητική μορφή των ρημάτων (π.χ. *κτίζειν*², *οϊκῆσαι*³), ενώ όταν αναφέρονται επακριβώς τα λόγια της Πυθίας ή του Απόλλωνα, κάποιες φορές έχουμε την προστακτική των ρημάτων (π.χ. *κτίζε*⁴, *οϊκίζε*⁵) και άλλες πάλι απαραιτήματα. Από τα ρήματα *οϊκέω* και *οϊκίζω*⁶ παράγονται τα ουσιαστικά *οϊκήτωρ* και *οϊκιστής*-*οϊκιστήρ* αντίστοιχα. Η λέξη *οϊκήτωρ*⁷ δεν εμφανίζεται τόσο συχνά, όπως επίσης και η λέξη *οϊκιστήρ*⁸. Αντιθέτως, η λέξη *οϊκιστής*⁹ είναι συχνή στις πηγές. Εύλογα

¹ Graham (1987), σ. 239.

² Ηρόδοτος 5, 43 (βλέπε παράρτημα πηγών 43).

³ Στράβων 6, 3, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 20).

⁴ Διόδωρος Σικελιώτης 7, 16 (βλέπε παράρτημα πηγών 90).

⁵ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 14).

⁶ LSJ, λήμματα *οϊκέω* & *οϊκίζω* πόλιν.

⁷ LSJ, λήμμα *οϊκήτωρ*. Θουκυδίδης 3, 92, 4-5 (βλέπε παράρτημα πηγών 1). Αιλιανός, Απόσπ., 346 / Σούδα, λήμμα *Ἀρχίας* (βλέπε παράρτημα πηγών 49). Πausanίας 5, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 89).

⁸ LSJ, λήμμα *οϊκιστήρ*. Ηρόδοτος 4, 155 (βλέπε παράρτημα πηγών 81). Πίνδαρος, *Πυθιονίκος* 4, 3-8 (βλέπε παράρτημα πηγών 82).

⁹ LSJ, λήμμα *οϊκιστής*. Θουκυδίδης 3, 92, 4-5 (βλέπε παράρτημα πηγών 1). Στράβων 6, 1, 6 (βλέπε παράρτημα πηγών 15). Πausanίας 10, 10, 6-7 (βλέπε παράρτημα πηγών 21). Καλλίμαχος, *Αἴτια*, Απόσπ. 43, στ. 68-79 (βλέπε παράρτημα πηγών 44). Πausanίας 5, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 89). Στράβων 6, 1, 15 (βλέπε παράρτημα πηγών 52). Ηρόδοτος 6, 34: «Ἡ δὲ Πυθίη σφι ἀνεῖλε οἰκιστῆν ἐπάγεσθαι ἐπὶ τὴν χώραν τοῦτον ὃς ἂν σφεας ἀπιόντας ἐκ τοῦ ἱεροῦ πρῶτος ἐπὶ ξείνια καλέσῃ».

δημιουργείται το ερώτημα αν τα τρία αυτά ουσιαστικά έχουν την ίδια έννοια. Αν προσέξουμε το κείμενο του Θουκυδίδη για την ίδρυση της Ηράκλειας στην Τραχίνα¹⁰, θα δούμε ότι χρησιμοποιεί τη λέξη *οικήτορας* για τους αποίκους και τη λέξη *οίκισται* για τους αρχηγούς της αποστολής. Κατά τον ίδιο τρόπο χρησιμοποιούν αυτές τις λέξεις ο Πausανίας¹¹ και το βυζαντινό λεξικό Σούδα¹². Η λέξη *οίκιστήρ* αποτελεί ποιητική απόδοση της λέξης *οίκιστής*¹³, και επομένως έχει την ίδια σημασία, όπως φαίνεται από τη χρήση της στον Ηρόδοτο¹⁴ και τον Πίνδαρο¹⁵. Δηλαδή ο οικιστής είναι ο αρχηγός της αποικιστικής αποστολής.

Ο ρόλος του οικιστή για την ταυτότητα της πόλης

Το κριτήριο που διαχωρίζει τον μυκηναϊκό αποικισμό και την εποχή των μεταναστεύσεων από τον ιστορικό αποικισμό (αποικισμό στους ιστορικούς χρόνους) είναι ότι ο ιστορικός αποικισμός ανήκει στον «κόσμο» της πόλης¹⁶, για τη δημιουργία της οποίας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση η διαμόρφωση της λατρευτικής ταυτότητας¹⁷. Η λατρεία του οικιστή αποτελούσε κοινό σημείο των αποίκων που μπορεί να ήταν διαφορετικής προέλευσης¹⁸. Αποτελούσε επίσης το πρώτο σημείο θρησκευτικής, και κατ' επέκταση της πολιτικής ανεξαρτησίας της αποικίας. Για τον λόγο αυτό ο τάφος του οικιστή βρισκόταν στην αγορά, που αποτελούσε το σύμβολο της νέας πόλης. Για τον ίδιο λόγο επίσης ήταν απολύτως απαραίτητο για μια αποικία να μπορεί να χαρακτηρίσει κάποιο σημαντικό πρόσωπο ως οικιστή¹⁹.

¹⁰ Θουκυδίδης 3, 92, 4-5 (βλέπε παράρτημα πηγών 1).

¹¹ Πausανίας 5, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 89).

¹² Αιλιανός, Απόσπ., 346 / Σούδα, λήμμα *Ἀρχίας* (βλέπε παράρτημα πηγών 49).

¹³ Βλέπε υποσημείωση 8.

¹⁴ Ηρόδοτος 4, 155 (βλέπε παράρτημα πηγών 81).

¹⁵ Πίνδαρος, *Πυθιονίκος* 4, 3-8 (βλέπε παράρτημα πηγών 82).

¹⁶ Graham (1983), σσ. 1-2.

¹⁷ Polignac (2007), σσ. 107-8.

¹⁸ Gwynn (1918), σ. 101.

¹⁹ Malkin (1987), σ. 203.

Ο οικιστής, είτε μυθικός είτε ιστορικός, προερχόταν συνήθως από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και πιθανότατα λειτουργούσε ως αντιπρόσωπος της πόλης του. Ο Αρχίας, οικιστής των Συρακουσών, ο Χερσικράτης, οικιστής της Κέρκυρας, και ο Φάλιος, οικιστής της Επιδάμνου, κατάγονταν από τον οίκο των Βακχιαδών²⁰. Σε κάποιες περιπτώσεις εξορίας, ο οικιστής προέρχεται από τον βασιλικό οίκο της μητρόπολης και αναγκάζεται να φύγει λόγω δυσανασχέτησής του στο θέμα της διαδοχής, πράγμα που επιβεβαιώνει την καταγωγή από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι οικιστές Δωριεύς²¹, Τεύκρος²², Λοκρός²³ και Νηλέας²⁴. Δεν είναι παράλογο λοιπόν να υποθέσουμε ότι στα πλαίσια της μεταφοράς θρησκευτικών και διοικητικών στοιχείων από τη μητρόπολη, ο οικιστής, ως συνδετικός κρίκος μεταξύ μητρόπολης, αποίκων, του θεού και της ενδεχόμενης περιοχής όπου θα ιδρυόταν η αποικία, αποτελούσε μέσο μεταφοράς πολιτικών ιδεών, κατέχοντας εξουσία μοναρχικού-ολιγαρχικού τύπου. Ίσως ο Gwynn να έχει δίκιο όταν υποστηρίζει ότι γενικότερα η χαρακτηριστική μορφή διακυβέρνησης σε μια ελληνική αποικία του 7^{ου} και 6^{ου} αιώνα ήταν η ολιγαρχία²⁵.

Επιπλέον, η διαφορετική προέλευση των αποίκων στις περιπτώσεις συναποικισμού, και όχι μόνο, ευθύνεται για την παρουσία δύο ή περισσότερων οικιστών σε μια αποικία, όπως στις περιπτώσεις της Ηράκλειας στην Τραχίνα²⁶, του Ρηγίου²⁷, της Ζάγκλης²⁸, της Γέλας²⁹, των Θουρίων³⁰, του βασιλείου της Ηλείας³¹ και

²⁰ Gwynn (1918), σσ. 111-2.

²¹ Ηρόδοτος 5, 43 (βλέπε παράρτημα πηγών 43).

²² Ευριπίδης, *Έλένη*, στ. 148-150 (βλέπε παράρτημα πηγών 35).

²³ Πλούταρχος, *Ήθικα*, 2, 294d-f (βλέπε παράρτημα πηγών 36).

²⁴ Σχόλια στον Αριστείδη 110, 18 (βλέπε παράρτημα πηγών 32).

²⁵ Gwynn (1918), σ. 113.

²⁶ Θουκυδίδης 3, 92 ,4-5 (βλέπε παράρτημα πηγών 1).

²⁷ Στράβων 6, 1, 6 (βλέπε παράρτημα πηγών 15). Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 19, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 16).

²⁸ Καλλιμάχος, *Αΐτια*, Απόσπ. 43, στ. 68-79 (βλέπε παράρτημα πηγών 44).

²⁹ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 98).

³⁰ Διόδωρος Σικελιώτης 12, 10, 4: «κτιστῶν γενομένων Λάμπωνος καὶ Ξενοκρίτου τοῦτον τὸν τρόπον».

του Μεταποντίου³². Υπάρχει ακόμα και η περίπτωση που ολόκληρη πόλη θεωρείται ως οικιστής μιας αποικίας, όπως συνέβη με την περίπτωση της Επιδάμνου και της Κορίνθου³³. Η κεντρομόλος δύναμη που συνδέει αυτές τις περιπτώσεις είναι το μαντείο, το οποίο καθιερώνει και πολλές φορές καθορίζει τους οικιστές, εφόσον αποτελεί τον κατεξοχήν κατάλληλο σύμβουλο σε τέτοια θέματα.

Όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο οικιστής επιφορτίζεται με την καθοδήγηση της αποστολής, την επιλογή της θέσης της αποικίας, την κατάκτηση της περιοχής, τη διανομή των εδαφών και την ίδρυση της πόλης και των ιερών που θα την πλαισιώνουν. Πρόκειται για μια προσωρινή άσκηση της εξουσίας, η οποία μεταβιβάζεται στο συλλογικό διοικητικό σώμα των αποίκων που τη διαδέχεται³⁴. Μπορεί οι απόγονοι των οικιστών να θεωρούνταν διακεκριμένοι, αλλά δεν ήταν αυτοί υπεύθυνοι για τη λατρεία του οικιστή. Αυτό δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη φύση της λατρείας του οικιστή ως δημόσιας λατρείας της πόλης, που δεν ήταν υπό την ευθύνη μιας συγκεκριμένης αριστοκρατικής οικογένειας, αλλά ανήκε στο σύνολο των πολιτών ως η λατρεία του προστάτη ήρωα και ιδρυτή της πόλης³⁵. Ο αφηρωισμός του οικιστή επομένως, και η σημασία της λατρείας του στη δημιουργία της ταυτότητας της νέας πόλης, είναι το μεταβατικό στάδιο από την μοναρχικού τύπου εξουσία του οικιστή στη δημιουργία ενός σώματος πολιτών που συμμετείχε στην άσκηση της εξουσίας.

³¹ Πανσανίας 5, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 89).

³² Στράβων 6, 1, 15 (βλέπε παράρτημα πηγών 52).

³³ Θουκυδίδης 1, 25, 1-2: «Γνόντες δὲ οἱ Ἐπιδάμνιοι οὐδεμίαν σφίσις ἀπὸ Κερκύρας τιμωρίαν οὖσαν ἐν ἀπόρῳ εἶχοντο θέσθαι τὸ παρὸν, καὶ πέμψαντες ἐς Δελφοὺς τὸν θεὸν ἐπήροντο εἰ παραδοίεν Κορινθίοις τὴν πόλιν ὡς οἰκισταῖς καὶ τιμωρίαν τινὰ πειρῶντ' ἀπ' αὐτῶν ποιείσθαι. ὁ δ' αὐτοῖς ἀνεῖλε παραδοῦναι καὶ ἡγεμόνας ποιείσθαι. ἐλθόντες δὲ οἱ Ἐπιδάμνιοι ἐς τὴν Κόρινθον κατὰ τὸ μαντεῖον παρέδοσαν τὴν ἀποικίαν, τὸν τε οἰκιστὴν ἀποδεικνύντες σφῶν ἐκ Κορίνθου ὄντα καὶ τὸ χρηστήριον δηλοῦντες, ἐδέοντό τε μὴ σφᾶς περιορᾶν φθειρομένους, ἀλλ' ἐπαμῦναι».

³⁴ Polignac (2007), σσ. 184-5.

³⁵ Malkin (1987), σ. 254.

Ο οικιστής και η μαντεία

Ας κοιτάξουμε τώρα πώς ο οικιστής επωμιζόταν το καθήκον του. Στην αρχαία ελληνική σκέψη δεν νοείται ίδρυση αποικίας χωρίς πρώτα να συμβουλευτούν οι άποικοι το μαντείο των Δελφών, ως μέρος των θρησκευτικών ενεργειών που απαιτούνταν. Η τακτική αυτή φαίνεται να ξεκινά πριν από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα³⁶. Το πόσο απαραίτητο θεωρούνταν από τους αρχαίους Έλληνες να συμβουλευούνται το μαντείο για θέματα αποικισμού, όπως έχουμε ήδη αναφέρει φαίνεται από την περίπτωση του Σπαρτιάτη Δωριέα. Ο λόγος που ο Δωριεύς αναγκάστηκε να φύγει από τη Σπάρτη ήταν η αγανάκτησή του για την υποστήριξη των συμπολιτών του στο πρόσωπο του ανίκανου αδερφού του Κλεομένη για την ηγεσία της πόλης. Η αποικία ήταν ανεπιτυχής και στη δεύτερη προσπάθειά του, προς τη Σικελία αυτή τη φορά, συμβουλευτεί μεν το μαντείο, όχι για τον τόπο που θα εγκατασταθεί, αλλά για τον αν θα καταφέρει να κατακτήσει την περιοχή³⁷. Φαίνεται ότι ο Δωριεύς είχε πολύ καλό λόγο να μη θέλει να συμβουλευτεί το μαντείο, καθώς αυτό διατηρούσε άριστες σχέσεις με τον αδελφό του, τον Κλεομένη³⁸.

Η μητρόπολη λοιπόν, ή η ομάδα των ατόμων που αποφάσιζαν να ιδρύσουν αποικία θα έστελναν πρεσβεία στο μαντείο για να το συμβουλευτούν και να πάρουν την έγκρισή του για το εγχείρημά τους. Ως πρεσβεία θα έστελναν το πρόσωπο που είχαν επιλέξει για επικεφαλής της αποστολής, τον οικιστή. Σε άλλες περιπτώσεις, ο οικιστής επιλέγεται από το μαντείο, καθώς συχνά τον ξεχωρίζει από τα πρόσωπα που απαρτίζουν την πρεσβεία, ή ακόμα ορίζεται ως ένα τυχαίο άτομο, όπως στις περιπτώσεις της Μαντώς και του Όξυλου. Η επιλογή όμως του οικιστή από τη μητρόπολη δεν ήταν αρκετή. Έπρεπε να του δοθεί θρησκευτική εξουσία από το

³⁶ Pease (1917), σσ. 1-3. Gwynn (1918), σ. 99. Forrest (1957), σσ. 173-5.

³⁷ Ηρόδοτος 5, 43 (βλέπε παράρτημα πηγών 43).

³⁸ Malkin (1994), σσ. 194-5.

μαντείο³⁹. Οι χρησμοί που δίνονταν από την Πυθία στον οικιστή, και με αυτόν τον τρόπο καθιέρωναν τον ρόλο του ως αρχηγό της αποικιστικής αποστολής, ήταν συχνά σε μορφή γρίφου, τον οποίο καλούνταν να ερμηνεύσει για να αναγνωρίσει την περιοχή όπου θα ιδρυόταν η αποικία. Η καθιέρωση ενός προσώπου ως οικιστή από το μαντείο φαίνεται από το ότι η Πυθία απευθύνεται σε αυτόν στο 2^ο ενικό πρόσωπο.

Οι απόψεις της Maurizio για το ζήτημα της αυθεντικότητας των χρησμών, που συγκλίνουν στο ότι ο συγγραφέας των χρησμών ήταν στην πραγματικότητα η ίδια η κοινωνία και όχι η Πυθία, εφόσον αυτοί ερμηνεύονταν, παρέμεναν στη μνήμη και αναπαράγονταν από τους πιστούς⁴⁰, επιβεβαιώνουν το ρόλο που είχε ο οικιστής να εξηγήσει το χρησμό και να αντλήσει στοιχεία από αυτόν που θα τον βοηθήσουν στην επιλογή του τόπου. Ο ρόλος του οικιστή απέναντι στους αποίκους ήταν παρόμοιος με τον ρόλο του Απόλλωνα «εξηγητή»⁴¹. Ο οικιστής καθιερωνόταν από τον Απόλλωνα, ο οποίος θα τον καθοδηγούσε και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού προς τη νέα αποικία και κατά την αναγνώρισή της κατά την άφιξή του σε αυτήν⁴².

Γνωρίζουμε ότι τις μετακινήσεις πληθυσμών συνόδευαν μάντεις, καθώς οι μετανάστες ήθελαν συνεχώς να γνωρίζουν τη θέληση των θεών και να διασφαλίζουν την εύνοιά τους⁴³. Πιθανότατα και σε κάθε αποικιστική αποστολή η λειτουργία της μαντικής ήταν απαραίτητη και πραγματοποιούνταν από επαγγελματία μάντη, και όχι από τον ίδιο τον οικιστή, παρόλο που θεωρούνταν ο απόλυτος και αδιαμφισβήτητος θρησκευτικός αρχηγός της αποστολής⁴⁴. Μήπως η παρουσία του μάντη στην αποστολή επισκιάζει το ρόλο του οικιστή; Στην περίπτωση της ίδρυσης των Θουρίων δεν φαίνεται να είναι έτσι. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρέσβης στο μαντείο για να

³⁹ Malkin (1987), σ. 88.

⁴⁰ Maurizio (1997), σσ. 312-4.

⁴¹ Malkin (1987), σ. 5.

⁴² Malkin (1987), σ. 23.

⁴³ Fontenrose (1978), σ. 143.

⁴⁴ Malkin (1987), σ. 95.

λάβει χρησμό κατά την αποικία των Θουρίων ήταν ο Λάμπων⁴⁵, ο οποίος θα πρέπει και να έδωσε λύση στον γρίφο που έκρυβε ο χρησμός⁴⁶. Ο Λάμπων συνοδεύει την αποστολή ως μάντης και εξηγητής⁴⁷. Φαίνεται όμως ότι δεν μετείχε στην αποστολή μόνο ως μάντης, αλλά ηγήθηκε αυτής, παίρνοντας έτσι τον ρόλο του οικιστή, μαζί με τον Ξενοκρίτο⁴⁸. Μάλιστα ο Graham δέχεται τον ρόλο του ως οικιστή, ακόμα και αν ο ρόλος του ήταν μικρός, λόγω την παρουσίας και άλλων οικιστών στην ίδια αποικία⁴⁹. Γενικότερα, η παρουσία του μάντη δεν προϋποθέτει την ίδρυση πόλης ή αποικίας, όπως γίνεται με την παρουσία του οικιστή. Είναι πιθανό βέβαια κάποιος μάντης να συνόδευε τον οικιστή σε μια αποικιστική αποστολή, όπως ακριβώς γινόταν και σε μια στρατιωτική εκστρατεία. Με εξαίρεση τον Λάμπωνα, οι μάνταις έχουν ξεχωριστό ρόλο από τους οικιστές-ιδρυτές. Ακολουθούν την αποστολή και εκτελούν συγκεκριμένο τυπικό κάτω από τις οδηγίες του οικιστή⁵⁰.

Κάποιες αποικιστικές παραδόσεις παρουσιάζουν έναν ανυποψίαστο πολίτη που συμβουλεύεται το μαντείο για θέματα άσχετα με την ίδρυση αποικίας, τον οποίο το μαντείο παροτρύνει να ιδρύσει αποικία, καθιερώνοντάς τον ως οικιστή. Το μοτίβο αυτό του «έκπληκτου οικιστή»⁵¹ υπογραμμίζει τη μεγάλη σημασία της έγκρισης του οικιστή από το μαντείο και τον νομιμοποιητικό ρόλο που έπαιζε στις αποικιστικές αποστολές⁵². Σε αυτό το μοτίβο εντάσσονται και οι περιπτώσεις των ατόμων που συμβουλεύονται το μαντείο όταν εξορίζονται ή αυτοεξορίζονται. Η Dougherty συνδυάζει αυτές τις περιπτώσεις με την εξαγνιστική ιδιότητα του Απόλλωνα (*Ἀπόλλων καθάρσιος*), παρουσιάζοντας τον ιδρυτή πόλης ή αποικίας ως δολοφόνο

⁴⁵ Malkin (1987), σ. 101.

⁴⁶ Διόδωρος Σικελιώτης 12, 10, 5-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 26).

⁴⁷ Σχόλια στον Αριστοφάνη, *Υπόθεσις Νεφελῶν Ἀριστοφάνους*, 133 (βλέπε παράρτημα πηγών 25).

⁴⁸ Διόδωρος Σικελιώτης 12, 10, 4: «Λακεδαιμόνιοι μὲν οὖν οὐ προσέσχον αὐτοῖς, Ἄθηναῖοι δὲ συμπράξιν ἐπαγγειλάμενοι, δέκα ναῦς πληρώσαντες ἀπέστειλαν τοῖς Συβαρίταις, ὧν ἡγεῖτο Λάμπων τε καὶ Ξενοκρίτος».

⁴⁹ Graham (1983), σ. 36.

⁵⁰ Malkin (1987), σσ. 111-2.

⁵¹ Malkin (1987), σσ. 27-8.

⁵² Dougherty (1993), σ.18.

που εξορίζεται μόνιμα. Ο φόνος αποτελεί μίasma για την πόλη και την κοινωνία, και επομένως πρέπει να καταφύγει στο μαντείο για συμβουλή. Η συνηθέστερη προτεινόμενη λύση είναι να εξοριστεί ο υπαίτιος, ο οποίος με τη σειρά του κατευθύνεται από το μαντείο σε κάποιον τόπο για να εγκατασταθεί, και κατ' επέκταση να εξαγιστεί από το αμάρτημά του⁵³.

Η λατρεία του οικιστή

Η διαδικασία της ίδρυσης μιας αποικίας έφτανε στο τέλος της με το θάνατο του οικιστή. Η λατρεία του οικιστή, για την οποία οι αναφορές στις πηγές είναι πολύ λίγες, ήταν γενικό φαινόμενο στις ελληνικές αποικίες και λάμβανε χώρα ετησίως γύρω από τον τάφο του οικιστή, ο οποίος βρισκόταν στην καρδιά της νέας πόλης-κράτους, στην αγορά⁵⁴. Χαρακτηριστικά αυτής της λατρείας ήταν ένα ηρώο, μια ετήσια γιορτή προς τιμήν του και ο τάφος του μέσα από τείχη της πόλης⁵⁵. Για να εξετάσουμε το θέμα της λατρείας του οικιστή, θα πρέπει να προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε την προέλευσή της, συσχετίζοντάς την με τις λατρείες των ηρώων και των μυθικών ιδρυτών πόλεων, που σύμφωνα με τους μελετητές έκαναν την εμφάνισή τους με τη γέννηση της αρχαίας ελληνικής πόλης⁵⁶. Ο Ίλος, ο μυθικός ιδρυτής της Τροίας που ανήκε σε βασιλική γενιά, λατρευόταν ως εκπολιτιστής ενός χώρου στα πλαίσια της συγκρότησης οικισμών σε οργανωμένη πόλη⁵⁷. Ο τάφος του παρέχει

⁵³ Dougherty (1993), σσ. 31-5.

⁵⁴ Malkin (1987), σ. 189.

⁵⁵ Malkin (1987), σ. 236.

⁵⁶ Polignac (2007), σ. 179.

⁵⁷ Όμηρος, *Ίλιάς* Υ, 216-23: «Δάρδανον αὖ πρώτον τέκετο νεφεληγερέτα Ζεὺς, κτίσσε δὲ Δαρδανίην, ἐπεὶ οὐ πῶ Ἴλιος ἱρή ἐν πεδίῳ πεπόλιστο πόλις μερόπων ἀνθρώπων, ἀλλ' ἔθ' ὑπαρείας ὄκεον πολυπίδακος Ἴδης. Δάρδανος αὖ τέκεθ' υἱὸν Ἐριχθόνιον βασιλῆα, ὃς δὴ ἀφνειότατος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων· τοῦ τρισχίλια ἵπποι ἔλος κάτα βουκολέοντο θήλειαι, πῶλοισιν ἀγαλλόμεναι ἀταλῆσι».

προστασία στην πόλη. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι μυθικοί ιδρυτές, και συνάμα ήρωες, κατέχουν ιδιαίτερη θέση στη θρησκευτική ζωή ενός τόπου μέσω του τάφου τους και της λατρείας που τον συνοδεύει⁵⁸. Σύμφωνα με τις παραδόσεις των Μεγάρων, η ίδρυση νέων λατρειών των ηρώων συνδεόταν με τη γέννηση της πολιτικής ταυτότητας και τη δημιουργία των αξιωμάτων και των θεσμών της πόλης, που σηματοδοτούν την εμφάνιση της πόλης-κράτους⁵⁹.

Κατά παρόμοιο τρόπο, ο οικιστής και η λατρεία του συμβολίζουν την ταυτότητα της πόλης. Σε αντίθεση με τις άλλες λατρείες που η αποικία μοιραζόταν ή εισήγαγε από τη μητρόπολη, η λατρεία του οικιστή ήταν ιδιαίτερη για την αποικία. Αποτελούσε την πρώτη ανεξάρτητη λατρεία, που νομιμοποιούσε την ταυτότητα και την αυτονομία της αποικίας, την οποία προσδιόριζε ο ιερός χαρακτήρας της αγοράς όπου ήταν θαμμένος ο οικιστής⁶⁰. Ακόμα όμως και τότε, φαίνεται ότι η αποικία έπρεπε να ζητήσει την έγκριση του μαντείου για να θεμελιωθεί η λατρεία του οικιστή της. Όταν ο Μιλτιάδης ο Πρεσβύτερος πέθανε, οι υπήκοοί του με την έγκριση του μαντείου των Δελφών, καθιέρωσαν γιορτή προς τιμήν του, που περιλάμβανε αθλητικούς, αγώνες, ιππικούς αγώνες και θυσίες, όπως δηλαδή λέει ο Ηρόδοτος είθισται σε λατρεία οικιστή⁶¹. Αν και η περίπτωση του Μιλτιάδη είναι ιδιαίτερη, καθώς θεωρείται τύραννος μιας ομάδας αποίκων που είχαν ήδη εγκατασταθεί σε

⁵⁸ Polignac (2007), σ. 202.

⁵⁹ Πausanias 1, 43, 3: «εἰσὶ δὲ τάφοι Μεγαρεῦσιν ἐν τῇ πόλει· καὶ τὸν μὲν τοῖς ἀποθανοῦσιν ἐποίησαν κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν τοῦ Μῆδου, τὸ δὲ Αἰσύμνιον καλούμενον μνήμα ἦν καὶ τοῦτο ἥρων. Ὑπερίωνος δὲ τοῦ Ἀγαμέμνονος—οὗτος γὰρ Μεγαρέων ἐβασίλευσεν ὕστατος—τούτου τοῦ ἀνδρὸς ἀποθανόντος ὑπὸ Σανδίωνος διὰ πλεονεξίαν καὶ ὕβριν, βασιλεύεσθαι μὲν οὐκέτι ὑπὸ ἑνὸς ἐδόκει σφίσι, εἶναι δὲ ἄρχοντας αἰρετοὺς καὶ ἀνὰ μέρος ἀκούειν ἀλλήλων. ἐνταῦθα Αἰσύμνος οὐδενὸς τὰ ἐς δόξαν Μεγαρέων δεύτερος παρὰ τὸν θεὸν ἦλθεν ἐς Δελφοὺς, ἐλθὼν δὲ ἡρώτα τρόπον τίνα εὐδαιμονήσουσι· καὶ οἱ καὶ ἄλλα ὁ θεὸς ἔχρησε καὶ Μεγαρέας εὖ πράξειν, ἦν μετὰ τῶν πλειόνων βουλευσῶνται. τοῦτο τὸ ἔπος ἐς τοὺς τεθνεώτας ἔχειν νομίζοντες βουλευτήριον ἐνταῦθα ἠκοδόμησαν, ἵνα σφίσι ὁ τάφος τῶν ἥρων ἐντὸς τοῦ βουλευτηρίου γένηται».

Polignac (2007), σ. 204.

⁶⁰ Malkin (1987), σσ. 200-2.

⁶¹ Ηρόδοτος 6, 38: «Καὶ οἱ τελευτήσαντι Χερσονησίται θύουσι ὡς νόμος οἰκιστῆ, καὶ ἀγῶνα ἰππικόν τε καὶ γυμνικὸν ἐπιστάσι, ἐν τῷ Λαμψακηνῶν οὐδενὶ ἐγγίνεται ἀγωνίζεσθαι».

αποικία, ο ρόλος του ως οικιστή είναι αδιαμφισβήτητος εφόσον έχει την έγκριση του μαντείου⁶².

Επιστρέφοντας στη λατρεία των ηρώων, θα αναφερθούμε στη μεταφορά των οστών τους στην αγορά της πόλης ως μέσο προστασίας της από εισβολής και σύμμαχο σε εμπόλεμη διαμάχη με άλλη πόλη. Και εδώ το μαντείο παίζει καταλυτικό ρόλο, εφόσον αυτό συμβουλεύει την πόλη να βρουν τα οστά του ήρωα και να τα μεταφέρουν. Έτσι θεωρείται ότι ο ήρωας, έστω και νεκρός επιστρέφει στην πόλη του. Τέτοια παραδείγματα είναι η μεταφορά της σαρκοφάγου του Θησέα στην Αθήνα και τα οστά του Ορέστη στη Σπάρτη⁶³. Την ίδια πρακτική συναντάμε και στην απόπειρα των Αθηναίων να ιδρύσουν αποικία στην τοποθεσία «Εννέα Οδοί» στη Θράκη. Η αποστολή απέτυχε, και οι Αθηναίοι ίδρυσαν τελικά αποικία νοτιότερα αυτής της περιοχής και την ονόμασαν Αμφίπολη⁶⁴. Η αποτυχία της αποστολής αποδίδεται κατά τον χρησμό, στην έλλειψη εύνοιας από τους θεούς. Η λύση που προτείνει το μαντείο για την εδραίωση της αποικίας είναι η μεταφορά των λειψάνων (*καλάμη*) του Ρήσου από την Τροία στην πατρίδα του. Πατρίδα του Ρήσου νοείται η Αμφίπολη, η νέα αποικία, την οποία ο ήρωας θα προστατεύει με τον τάφο του.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι ο Ρήσος θεωρείται ο οικιστής της νέας αποικίας, σε αναλογία με την προστασία που προσφέρει ο τάφος του οικιστή και η λατρεία του; Η απάντηση δε μπορεί να είναι ξεκάθαρη. Σίγουρα οι τιμές που

⁶² Malkin (1987), σ. 191.

⁶³ Πausanias 3, 3, 6-8: «ἀφικομένον δὲ τοῦ Λίχα Ὀρέστου τὰ ὀστᾶ ἀνεζήτουν· ἀνεζήτουν δὲ αὐτὰ ἐκ θεοπροπίου Σπαρτιᾶται. συνήκεν οὖν ὁ Λίχας ὡς ἔστι κατακεείμενα ἐν οἰκίᾳ χαλκέως, συνήκε δὲ οὕτως· ὅποσα ἐν τῇ τοῦ χαλκέως ἑώρα, παρέβαλεν αὐτὰ πρὸς τὸ ἐκ Δελφῶν μάντευμα, ἀνέμοις μὲν τοῦ χαλκέως εἰκάζων τὰς φύσας, ὅτι καὶ αὐταὶ βίαιον πνεῦμα ἠφίεσαν, τύπον δὲ τὴν σφύραν καὶ τὸν ἄκμονα ἀντίτυπον ταύτῃ, πῆμα δὲ εἰκότως ἀνθρώπων τὸν σίδηρον, ὅτι ἐχρῶντο ἐς τὰς μάχας ἤδη τῷ σιδήρῳ· τὰ δὲ ἐπὶ τῶν ἡρώων καλουμένων ἂν εἶπεν ὁ θεὸς ἀνθρώπων πῆμα εἶναι τὸν χαλκόν. τῷ χρησμῷ δὲ τῷ γενομένῳ Λακεδαιμονίους ἐς τοῦ Ὀρέστου τὰ ὀστᾶ καὶ Ἀθηναίοις ὕστερον εὐοκίᾳ ἐχρήσθη κατάγουσιν ἐς Ἀθήνας ἐκ Σκύρου Θησέα, ἄλλως δὲ οὐκ εἶναι σφισιν ἐλεῖν Σκύρον· ἀνεῦρε δὲ [δὴ] τὰ ὀστᾶ τοῦ Θησεῶς Κίμων ὁ Μιλτιάδου, σοφία χρησάμενος καὶ οὗτος, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἴλε τὴν Σκύρον».

⁶⁴ Hansen & Nielsen (2004), σ. 819.

αποδίδονται στον Ρήσο έχουν τα χαρακτηριστικά της λατρείας του οικιστή. Όμως οικιστής της Αμφίπολης μέχρι ενός σημείου, σύμφωνα με τις πηγές, θεωρείται ο Άγνων, αρχηγός της αποικιστικής αποστολής, στη μνήμη του οποίου είχαν ανεγερθεί οικοδομήματα και είχε καθιερωθεί λατρεία⁶⁵.

Παρόμοια παραδείγματα, κατά τα οποία συναντάμε περισσότερες από μία ιδρυτικές λατρείες, είναι του Άβδηρου και του Τιμησία στα Άβδηρα⁶⁶, και του Τάραντα και του Φάλανθου στον Τάραντα⁶⁷. Συνεπώς είναι ασφαλές να πούμε ότι σε κάποιες αποικίες συνυπήρχαν λατρείες μυθικών προσώπων και ιστορικών οικιστών⁶⁸.

Η περίπτωση της Αμφίπολης είναι ενδιαφέρουσα και από μια άλλη άποψη: την αλλαγή του οικιστή και αυτό που συνεπάγεται, δηλαδή την κατάργηση της λατρείας του. Στα πλαίσια των συμμαχιών που δημιουργήθηκαν στον Πελοποννησιακό πόλεμο, οι κάτοικοι της Αμφίπολης, επιλέγοντας ως σύμμαχους τους Λακεδαιμόνιους, θεώρησαν απαραίτητο να τιμήσουν ως οικιστή της πόλης τους τον Σπαρτιάτη Βρασίδα, σαν απελευθερωτή τους. Αυτό είχε ως συνέπεια την κατάργηση της λατρείας του Άγωνα και την κατεδάφιση των μνημείων που έφεραν το όνομά του⁶⁹. Η πράξη αυτή χαρακτηρίζει την πρόθεση των Αμφιπολιτών να διακόψουν κάθε δεσμό που τους συνέδεε με τη μητρόπολή τους⁷⁰. Ο Θουκυδίδης (βλ. υποσημείωση 65) αναφέρει ότι έθαψαν τον Βρασίδα στο κέντρο της πόλης. Από το κείμενο προκύπτουν τα ακόλουθα στοιχεία που εμφανίζονται ως χαρακτηριστικά της λατρείας

⁶⁵ Θουκυδίδης 5, 11, 1-2: «μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Βρασίδαν οἱ ξύμμαχοι πάντες ξὺν ὄπλοις ἐπισπόμενοι δημοσίᾳ ἔθαψαν ἐν τῇ πόλει πρὸ τῆς νῦν ἀγορᾶς οὔσης· καὶ τὸ λοιπὸν οἱ Ἀμφιπολίται, περιείρξαντες αὐτοῦ τὸ μνημεῖον, ὡς ἥρωί τε ἐντέμνουσι καὶ τιμὰς δεδώκασιν ἀγῶνας καὶ ἐτησίους θυσίας, καὶ τὴν ἀποικίαν ὡς οικιστῆ προσέθεσαν, καταβαλόντες τὰ Ἀγνώνεια οἰκοδομήματα καὶ ἀφανίσαντες εἴ τι μνημόσυνόν που ἔμελλεν αὐτοῦ τῆς οἰκίσεως περιέσεσθαι, νομίσαντες τὸν μὲν Βρασίδαν σωτήρᾳ τε σφῶν γεγενῆσθαι καὶ ἐν τῷ παρόντι ἅμα τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ξυμμαχίαν φόβῳ τῶν Ἀθηναίων θεραπεύοντες, τὸν δὲ Ἀγῶνα κατὰ τὸ πολέμιον τῶν Ἀθηναίων οὐκ ἂν ὁμοίως σφίσι ξυμφόρως οὐδ' ἂν ἠδέως τὰς τιμὰς ἔχειν».

⁶⁶ Malkin (1987), σσ. 222-3.

⁶⁷ Malkin (1987), σσ. 219-21.

⁶⁸ Malkin (1987), σ. 76.

⁶⁹ Malkin (1987), σσ. 111-2.

⁷⁰ Gwynn (1918), σ. 118.

του οικιστή: δημόσια κηδεία, μνημειώδης τάφος μέσα από τα τείχη της πόλης, μια συνεχής ηρωική λατρεία και ετήσιες τιμές (αγώνες και θυσίες). Η αλλαγή του οικιστή δεν ήταν συχνό φαινόμενο αλλά υπάρχουν περιπτώσεις παρόμοιες: οι κάτοικοι της Κατάνης αφαίρεσαν τον τίτλο του οικιστή από τον Θουκλή και τον απέδωσαν στον Εύαρχο⁷¹, ο Ιπποκράτης έγινε δεύτερος οικιστής της Καμάρινας⁷² και ο Απόλλωνας θεωρήθηκε οικιστής της Απολλωνίας στην Ιλλυρία εξοβελίζοντας τον Γύλακα⁷³.

Σε αρκετές περιπτώσεις η αλλαγή της λατρείας του ιδρυτή φαίνεται να είχε κάποια πολιτική σκοπιμότητα. Ειδικά στις αποικίες της Δύσης, φαίνεται ότι οι αλλαγές αυτές συνέπιπταν με τα συμφέροντα του εκάστοτε τυράννου, όπως το παράδειγμα του Κλεισθένη, τυράννου της Σικυώνας, ο οποίος με την έγκριση του μαντείου των Δελφών κατήργησε τη λατρεία του Άδραστου και απέδωσε τιμές στον Μελάνιππο, στα πλαίσια της εχθρικής πολιτικής του προς το Άργος⁷⁴. Επιπλέον, πάγια τακτική των τυράννων ήταν η προσπάθειά τους να αποδείξουν την καταγωγή τους από ένδοξους προγόνους, ακόμα και ιδρυτή-οικιστή της πόλης. Τέτοιες τάσεις υποδεικνύουν τη σημασία και το ρόλο που έπαιζαν η λατρεία του οικιστή και οι τιμές που του αποδίδονταν για την αποικία και την ταυτότητα των πολιτών της. Αυτό

⁷¹ Θουκυδίδης 6, 3, 3: «άνθρωπος ἐγένετο. Θουκλῆς δὲ καὶ οἱ Χαλκιδῆς ἐκ Νάξου ὀρηθέντες ἔτει πέμπτῳ μετὰ Συρακούσας οἰκισθεῖσας Λεοντίνους τε πολέμῳ τοὺς Σικελοὺς ἐξελάσαντες οἰκίζουσι, καὶ μετ' αὐτοὺς Κατάνην· οἰκιστὴν δὲ αὐτοὶ Καταναῖοι ἐποίησαντο Εὐαρχον».

⁷² Θουκυδίδης 6, 5, 3: «Κασμέναι δ' ἐγγὺς εἴκοσι μετὰ Ἴακρας. καὶ Καμάρινα τὸ πρῶτον ὑπὸ Συρακοσίων ᾤκισθη, ἔτεσιν ἐγγύτατα πέντε καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν μετὰ Συρακουσῶν κτίσιν· οἰκιστὰὶ δὲ ἐγένοντο αὐτῆς Δάσκων καὶ Μενέκωλος. ἀναστάτων δὲ Καμαριναίων γενομένων πολέμῳ ὑπὸ Συρακοσίων δι' ἀπόστασιν, χρόνῳ Ἴπποκράτης ὕστερον Γέλας τυράννος, λύτρα ἀνδρῶν Συρακοσίων αἰχμαλώτων λαβὼν τὴν γῆν τὴν Καμαριναίων, αὐτὸς οἰκιστὴς γενόμενος κατόκισε Καμάριναν. καὶ αὐθις ὑπὸ Γέλωνος ἀνάστατος γενομένη τὸ τρίτον κατωκίσθη ὑπὸ Γελῶν».

⁷³ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα Ἄπολλωνία: «Ἄπολλωνία. α πόλις Ἰλλυρίας, ἣν ᾠκουν Ἰλλυριοί, κατ' Ἐπίδαμνον. ὕστερον διακοσίων Κορινθίων ἀποικία εἰς αὐτὴν ἐστάλη, ἥς ἡγεῖτο Γύλαξ, ὃς Γυλάκειαν ὠνόμασε. τὸ ἔθρικὸν Ἄπολλωνιάτης καὶ θηλυκὸν Ἄπολλωνιάτις».

⁷⁴ Ηρόδοτος 5, 67-8 (βλέπε παράρτημα πηγών 115).

φαίνεται και από τις προσπάθειες του Ιέρωνα να καθιερωθεί ως οικιστής⁷⁵, κατά τις οποίες εκδίωξε τον πληθυσμό δυο πόλεων και ίδρυσε μια καινούρια⁷⁶.

Όπως ήδη αναφέραμε, η λατρεία του οικιστή μιας αποικίας περιλάμβανε την δημόσια ταφή του στην αγορά της πόλης, πιθανή ανέγερση κτιρίων στη μνήμη του και ετήσια γιορτή που λάμβανε χώρα στον τάφο του, η οποία περιλάμβανε αγώνες προς τιμήν του, όπως αναφέρει ο Πίνδαρος στους Πυθιονικούς 4, 5 και 9. Ένα άλλο στοιχείο που θα μπορούσαμε να εντάξουμε στα πλαίσια αυτής της λατρείας, παρόλο που δεν αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση, είναι η ονομασία της αποικίας από τον οικιστή ή από κάποιο μέλος της οικογένειάς του⁷⁷. Τέτοια παραδείγματα είναι του Ίλου, μυθικού ιδρυτή της Τροίας (*Ίλιον*) και του Θήρα, εξαιτίας του οποίου μετονομάστηκε το νησί Καλλίστη σε Θήρα⁷⁸. Τέλος, σύμφωνα με μια επιγραφή του 4^{ου} αιώνα π.Χ. από την Κυρήνη, εικάζεται ότι ο τάφος του οικιστή της, Βάττου, λειτουργούσε ως μαντείο. Παρόλο που το παράδειγμα του Βάττου δεν είναι χωρίς προηγούμενο (Μόψος και Αυτόλυκος), δεν μπορούμε να πούμε σε καμία περίπτωση με βεβαιότητα ότι υπήρχαν μαντεία σε όλες τις αποικίες που ήταν αφιερωμένα στους οικιστές τους, καθώς δεν υπάρχουν αποδείξεις που να στηρίζουν αυτή την υπόθεση, και έπειτα οι περιπτώσεις του Μόψου και του Αυτόλυκου είναι ως ένα βαθμό

⁷⁵ Πίνδαρος, *Πυθιονικός* 1, 30-35:

«ὄς τοῦτ' ἐφέπεις ὄρος, εὐκάρπιο γαίας μέτωπον, τοῦ μὲν ἐπανυμίαν
κλεινὸς οἰκιστὴρ ἐκύδανεν πόλιν
γείτονα, Πυθιάδος δ' ἐν δρόμῳ κάρυξ ἀνέειπέ νιν ἀγγέλλων Ἰέρωνος ὑπὲρ καλλινίκου
ἄρμασι. ναυσιφορήτοισ δ' ἀνδράσι πρῶτα χάρις
ἔς πλόον ἀρχομένοις πομπαῖον ἔλθειν οὔρον· εἰκότα γάρ
καὶ τελευτᾶ φερτέρου νόστου τυχεῖν».

⁷⁶ Διόδωρος Σικελιώτης 11, 49: «Ἰέρων δὲ τοὺς τε Ναξίους καὶ τοὺς Καταναίους ἐκ τῶν πόλεων ἀναστήσας, ἰδίους οἰκήτορας ἀπέστειλεν, ἐκ μὲν Πελοποννήσου πεντακισχιλίους ἄθροίσας, ἐκ δὲ Συρακουσῶν ἄλλους τοσοῦτους προσθείς· καὶ τὴν μὲν Κατάνην μετωνόμασεν Αἴτην, τὴν δὲ χώραν οὐ μόνον τὴν Καταναίαν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν τῆς ὁμόρου προσθείς κατεκληρούχησε, μυρίους πληρώσας οἰκήτορας. τοῦτο δ' ἔπραξε σπεύδων ἅμα μὲν ἔχειν βοήθειαν ἐτοιμὴν ἀξιόλογον πρὸς τὰς ἐπιούσας χρείας, ἅμα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενομένης μυριάνδρου πόλεως τιμὰς ἔχειν ἥρωικὰς. τοὺς δὲ Ναξίους καὶ τοὺς Καταναίους ἐκ τῶν πατρίδων ἀνασταθέντας μετῴκισεν εἰς τοὺς Λεοντίνους, καὶ μετὰ τῶν ἐγχωρίων προσέταξε κατοικεῖν τὴν πόλιν».

⁷⁷ Dougherty (1993), σ. 24.

⁷⁸ Polignac (2007), σσ. 201-2. Dougherty (1993), σ. 17.

εξαιρέσεις. Εξάλλου, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ίσχυε ο παράγοντας της απόστασης: εξαιτίας του ότι οι συγκεκριμένες αποικίες ήταν απόμακρες, μπορεί να δημιουργήθηκε η ανάγκη για ένα ανεξάρτητο μαντείο μέσα στην αποικία⁷⁹.

Οι όροι *ἀρχηγέτης* και *ἡγεμών*

Σε αυτό το σημείο ας αναλύσουμε τις λέξεις *ἀρχηγέτης* και *ἡγεμών*, οι οποίες στις πηγές που αφορούν τον αποικισμό φαίνεται να ταυτίζονται με την έννοια του οικιστή. Η λέξη *ἀρχηγέτης*, και ο δωρικός του τύπος *ἀρχαγέτης*, είναι σύνθετες και προέρχονται από την ένωση των λέξεων *ἀρχή* και *ἡγέομαι*. Το *ἡγέομαι* έχει πολλαπλές ερμηνείες: προπορεύομαι, προηγούμαι, είμαι αρχηγός κάποιου πράγματος (όταν συντάσσεται με δοτική), διευθύνω και οδηγώ στρατό (όταν συντάσσεται με αιτιατική)⁸⁰. Ο *ἀρχηγέτης* ερμηνεύεται κυρίως ως ο οικιστής πόλης ή ο γενάρχης οικογένειας⁸¹. Από το *ἡγέομαι* επίσης προέρχεται και η λέξη *ἡγεμών*, που σημαίνει οδηγός και αρχηγός⁸². Και στις δύο λέξεις λοιπόν υπάρχει η έννοια του επικεφαλής. Οι όροι αυτοί βέβαια δεν εμφανίζονται τόσο συχνά στους αποικιστικούς χρησμούς όσο ο όρος *οἰκιστής*.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας θα εξετάσουμε την ιδιότητα του Απόλλωνα ως αρχηγέτη. Εδώ θα κοιτάξουμε την έννοια που προσδίδει ο όρος αυτός ως τίτλος κάποιου μυθικού ή ιστορικού προσώπου. Ο τίτλος του αρχηγέτη προσδίδεται σε πρόσωπα που θεωρούνται σημαντικοί πρόγονοι ενός οίκου και αρχηγοί μιας γενιάς, οι οποίοι λατρεύονται κατά τον ίδιο τρόπο με τους ιδρυτές μιας πόλης, παρέχοντας προστασία στους απογόνους τους. Ο ρόλος τους φαίνεται να είναι μεταβατικός, εφόσον αποτελεί στάδιο της εξέλιξης του κοινωνικού και πολιτικού ρόλου του

⁷⁹ Malkin (1987), σσ. 206-8.

⁸⁰ LSJ, λήμμα *ἡγέομαι*.

⁸¹ LSJ, λήμμα *ἀρχηγέτης*.

⁸² LSJ, λήμμα *ἡγεμών*.

βασιλιά που καταλήγει στο ρόλο του ιδρυτή της πόλης. Όσο προχωράμε από τον 8^ο αιώνα και έπειτα, οι λατρείες των προγόνων ενός οίκου αποκτούν δημόσια υπόσταση. Έτσι μπορούμε να μιλάμε πλέον για πολιτική λατρεία, στην οποία δεν έπαιρναν μέρος μόνο τα μέλη του συγκεκριμένου επιφανούς οίκου μιας πόλης, αλλά συμμετείχαν όλοι οι πολίτες ως κοινωνικό σώμα⁸³. Συνεπώς, απελευθερώνεται η εξουσία από τον παράγοντα της κληρονομικότητας και ανοίγεται ο δρόμος προς τη δημιουργία ενός σώματος πολιτών που συμμετέχουν ενεργά στα θρησκευτικά δρώμενα της πόλης. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται μια «πολιτική ταυτότητα», ξεχωριστή για κάθε πόλη, μέσω της λατρείας των προγόνων-αρχηγτών⁸⁴. Η έννοια του αρχηγέτη ως προγόνου φαίνεται και από το κείμενο του Αριστοτέλη. Οι 10 επιλεγμένοι αρχηγοί των φυλών του Κλεισθένη, που όρισε η Πυθία, αναφέρονται με τον τίτλο του αρχηγέτη, για να λειτουργήσουν ως πρόγονοι κάθε φυλής⁸⁵. Η θρησκεία της πόλης αποτελούσε τον συνεκτικό κρίκο που κρατούσε την κοινωνία της ενωμένη. Για τον κάθε πολίτη η θρησκεία, και κατ' επέκταση ο αρχηγέτης (που θεωρείται ως πρόγονός του), αποτελούσε αναφορά της ταυτότητάς του, δημόσιας και ιδιωτικής⁸⁶.

Αν κοιτάξουμε το κείμενο του Πλουτάρχου για τον αποικισμό της Λέσβου από τους Αιολείς, θα δούμε ότι αναφέρονται και οι τρεις όροι (*βασιλεύς, αρχηγέτης, ήγεμών*). Οι ηγέτες των αποίκων και ο επικεφαλής τους Εχέλαος (ο φερόμενος ως οικιστής) αναφέρονται ως αρχηγέτες και ο τίτλος *ήγεμών* φαίνεται να σημαίνει οικιστής, εφόσον ορίζεται και από το μαντείο των Δελφών⁸⁷. Η διττή σημασία του όρου στο κείμενο (ένδοξοι πρόγονοι αλλά και οικιστές) επιβεβαιώνει την ταυτοσημία

⁸³ Polignac (2007), σσ. 189-93.

⁸⁴ Polignac (2007), σσ. 201-9.

⁸⁵ Αριστοτέλης, *Ἀθηναίων Πολιτεία*, 21, 6: «τὰ δὲ γένη καὶ τὰς φρατρίας καὶ τὰς ἱερωσύνας εἵασεν ἔχειν ἑκάστους κατὰ τὰ πάτρια. ταῖς δὲ φυλαῖς ἐποίησεν ἐπωνύμους ἐκ τῶν προκριθέντων ἑκατὸν ἀρχηγέτων, οὓς ἀνείλεν ἡ Πυθία δέκα».

⁸⁶ Malkin (1987), σ. 244.

⁸⁷ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 1, 163a (βλέπε παράρτημα πηγών 7).

του αρχηγέτη με τον οικιστή. Παρ' όλα αυτά, ο τίτλος *ἡγεμόν* δε φαίνεται να είναι λατρευτικός εν αντιθέσει με τους τίτλους *ἀρχηγέτης* (όπως στην περίπτωση του Βάττου) και *οἰκιστής* (στην περίπτωση του Μιλτιάδη)⁸⁸.

Στο «*ὄρκιον τῶν οἰκιστήρων*» της Κυρήνης που διασώθηκε σε επιγραφικό κείμενο, ο οικιστής της Κυρήνης Βάττος αναφέρεται ως *ἀρχηγέτης* και *βασιλεύς*⁸⁹. Στον Ηρόδοτο η λέξη *ἀρχηγέτης* αντικαθίσταται από τη λέξη *ἡγεμόν*⁹⁰. Αν λάβουμε υπόψη μας και την ερμηνεία του Ηροδότου, κατά την οποία το όνομα «Βάττος» προέρχεται από την γλώσσα των αυτοχθόνων και σημαίνει «*βασιλεύς*»⁹¹, τα πράγματα περιπλέκονται. Τότε η φράση *ἡγεμόνα καὶ βασιλέα Βάττον* περιέχει τρεις λέξεις με την ίδια σημασία. Θα μπορούσαμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι οι λέξεις *ἀρχηγέτης* και *ἡγεμόν* έχουν την ίδια σημασία, εννοώντας το ρόλο του Βάττου ως οικιστή, και η λέξη *βασιλεύς* αναφέρεται στην πολιτική εξουσία που ασκούσε ο Βάττος μετά την ίδρυση της αποικίας.

Ο Έφορος αναφέρει ότι ο τίτλος του αρχηγέτη δινόταν στους οικιστές γενικότερα⁹². Κατά τον Malkin όμως, ο τίτλος *ἀρχηγέτης* εννοεί τον επώνυμο πρόγονο κάποιας οικογένειας που πήρε το όνομά της από αυτόν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση λοιπόν, η έννοια του αρχηγέτη είναι πολύ ευρύτερη από αυτή του ιδρυτή

⁸⁸ Malkin (1987), σσ. 246-7.

⁸⁹ Graham (1960), σσ. 94-5.

⁹⁰ Ηρόδοτος 4, 153: «Θηραίοισι δὲ ἕαδε ἀδελφεόν τε ἀπ' ἀδελφεοῦ πέμπειν πάλα λαχόντα καὶ ἀπὸ τῶν χώρων ἀπάντων ἑπτὰ ἐόντων ἄνδρας, εἶναι δὲ σφρων καὶ ἡγεμόνα καὶ βασιλέα Βάττον. Οὕτω δὴ στέλλουσι δύο πεντηκοντέρους ἐς τὴν Πλατείαν».

⁹¹ Ηρόδοτος 4, 155 (βλέπε παράρτημα πηγών 81).

⁹² Στράβων 8, 5, 5: «Ἐφορος δ' ἐπιτιμᾷ φήσας Λυκούργου μὲν αὐτὸν μηδαμοῦ μεμνήσθαι, τὰ δ' ἐκείνου ἔργα τοῖς μὴ προσήκουσιν ἀνατιθέναι· μόνῳ γοῦν Λυκούργῳ ἱερὸν ἰδρῦσθαι καὶ θύεσθαι κατ' ἔτος, ἐκείνοις δὲ καίπερ οἰκισταῖς γενομένοις μηδὲ τοῦτο δεδόσθαι ὥστε τοὺς ἀπ' αὐτῶν τοὺς μὲν Εὐρυσθενίδας τοὺς δὲ Προκλείδας καλεῖσθαι, ἀ[λλὰ τοὺς μὲν] Ἄγιδας ἀπὸ Ἄγιδος τοῦ Εὐρυσθένους τοὺς δ' [Εὐρυπωντίδας ἀ]πὸ Εὐρυπώντος τοῦ Προκλέους· τοὺς μὲν [γὰρ δυναστεύ]σαι δικαίως, τοὺς δὲ δεξαμένους ἐπ[ήλυδας ἀνθρώ]πους, δι' ἐκείνων δυναστεύσαι· ὅθε[ν οὐδ' ἀρχηγέτας] νομισθῆναι ὅπερ πᾶσιν ἀποδέδοτα[ι οἰκισταῖς. Παυ]σανίαν τε τῶν Εὐρυπωντιδῶν ἐκπεσόν[τα ... τῆς] οἰκείας ἐν τῇ φυγῇ συντάξαι λόγ[ον κατὰ τοῦ Λυκούργου, νόμων ὄντος τῆς ἐκβαλοῦσης αὐτὸν αἰτίου, καὶ] τοὺς χρησμοὺς λέγειν τοὺς δοθέντα[ς αὐτῷ περὶ τῶν] πλείστων».

μιας αποικίας. Η λέξη *ἀρχηγέτης* περιέχει την έννοια της αρχής και της ηγεσίας. Ο *ἀρχηγέτης*, ως αρχηγός ενός γένους θεωρείται ιδρυτής ενός κοινωνικού θεσμού. Παράλληλα όμως, εφόσον θεωρείται και ιδρυτής μιας πολιτικής οντότητας (της αποικίας), είναι επίσης και οικιστής. Συνεπώς, ο οικιστής μιας αποικίας αντιμετωπιζόταν ως ιδρυτής κοινωνικού θεσμού, σαν πρόγονος. Επιπλέον, η ηρωική λατρεία που αποδιδόταν στον οικιστή γινόταν στα πλαίσια των λατρειών των προγόνων και η λατρεία του αρχηγέτη ως πολιτικού ιδρυτή. Εξάλλου, όπως έχουμε σημειώσει, αναφέρεται και ως επίθετο σε θεότητες (Απόλλων, Διόνυσος, Αθηνά, Ήρα), καθώς και σε ήρωες⁹³.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι λέξεις *οἰκιστής*, *ἀρχηγέτης* και *ἡγεμών*, που αφορούν στον αποικιστικό κόσμο, ενσαρκώνονται στο πρόσωπο του υπεύθυνου της αποικιστικής αποστολής, ο οποίος αποτελεί και το μοντέλο του προγόνου και προστάτη της καινούριας αποικίας μέσω της λατρείας του. Συμβολίζει επίσης την ανεξαρτησία της νέας αποικίας. Τον σημαντικό ρόλο του οικιστή πρέπει να καθιερώσει το μαντείο. Από το παράδειγμα του Δωριέα και του Κλεομένη βλέπουμε την ανάμειξη του μαντείου στα πολιτικά πράγματα της εποχής, μέσα από την υποστήριξη που έδειξε στον Κλεομένη και την απροθυμία του Δωριέα να το συμβουλευτεί λόγω αυτής της υποστήριξης.

⁹³ Malkin (1987), σσ. 242-3.

Αινιγματικοί χρησμοί

Σε αυτό το κεφάλαιο σκοπός μας είναι να ερευνήσουμε τους αποικιστικούς χρησμούς που έχουν αινιγματικό περιεχόμενο, εννοώντας τους γρίφους που περιέχουν και απαιτούν αποκωδικοποίηση από τους αποίκους προκειμένου να αισθάνονται ασφάλεια για το εγχείρημά τους, ή για να το νομιμοποιήσουν. Ξεκινώντας, είναι σημαντικό να αναφερθούμε στην ίδια τη λέξη *χρησμός* και τη σημασία της. Ο Ησύχιος ερμηνεύει τη λέξη αυτή ως το λόγο ενός θεού με τη μορφή προφητείας¹. Ο *χρησμός* είναι παράγωγο του ρήματος *χράω-χρώ*, το οποίο σημαίνει την ενέργεια κατά την οποία ένας θεός παρέχει μια απάντηση στους ανθρώπους ή τη λήψη της απάντησης αυτής από τους θνητούς, ως παθητικό ρήμα². Το μαντείο των Δελφών, το κατεξοχήν κατάλληλο σε θέματα αποικισμού, μέσω αμφισημιών, συνετών ερμηνειών και πιθανόν τυχαίων εικασιών που περιέχονταν στους χρησμούς του, κατάφερε να κρατήσει τους περισσότερους «πελάτες» του ικανοποιημένους από την αρχαϊκή εποχή μέχρι τον 4^ο αιώνα μ.Χ.

Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή οι χρησμοί περιέχουν μυθικά στοιχεία. Γενικότερα ένας μύθος μπορεί να χαρακτηριστεί ιστορικός, είτε μέσα από το μετασχηματισμό ενός πραγματικού γεγονότος σε μύθο, είτε μέσα από το μετασχηματισμό ενός μύθου σε ιστορικό γεγονός. Ένα γεγονός που γίνεται μυθικό λειτουργεί συμβολικά στη ζωή της κοινωνίας, εφόσον ανταποκρίνεται σε μια πραγματική ανάγκη αυτής της κοινωνίας. Από την άλλη, κάποια «μυθικά επεισόδια» ενσωματώθηκαν στην ιστορία των ελληνικών πόλεων-κρατών, τα οποία δεν εφευρέθηκαν, αλλά επιλέχθηκαν με βάση κυρίως τοπικά κριτήρια, υιοθετήθηκαν και εξελίχθηκαν σε ιστορικές παραδόσεις.

¹ Ησύχιος, λήμμα *χρησμός*: «χρησμός· προφητεία, πρόρρησις, ὁ παρὰ θεοῦ διδόμενος λόγος. ἢ μαντεία».

² LSJ, λήμμα *χράω*.

Όσον αφορά τον αποικισμό, φαίνεται ότι ήταν πιο συνηθισμένο να δίνεται στους μύθους ένας ιστορικός ρόλος, παρά να μυθοποιούνται γεγονότα. Τέτοιοι μύθοι, οι οποίοι εξηγούν μια τωρινή κατάσταση σε ιστορικά πλαίσια, δεν μπορούν συνήθως να χρησιμοποιηθούν ως απόδειξη για γεγονότα. Μολαταύτα, μέσα στο περιεχόμενό τους υπάρχουν συνυφασμένα ιστορικά γεγονότα και ψήγματα ιστορικών αληθειών, τα οποία θα ήταν ανεύθυνο να παραβλέψουμε³. Συνεπώς, λόγω της αιτιολογικής και νομιμοποιητικής λειτουργίας του μύθου, οφείλουμε να διατηρήσουμε ανοικτό μυαλό και να χρησιμοποιήσουμε τους χρησμούς ως ιστορική πηγή για να μελετήσουμε την αποικιστική κίνηση.

Αμφισημία και αποκωδικοποίηση των χρησμών

Οι περισσότεροι χρησμοί χρησιμοποιούν μεταφορική γλώσσα, και κατ' επέκταση ο αποικισμός παρουσιάζεται ως η λύση σε έναν γρίφο. Στην Απολογία του Πλάτωνα, ο Σωκράτης χαρακτηρίζει τους δελφικούς χρησμούς ως αινιγματικούς⁴, εννοώντας έτσι τους δελφικούς χρησμούς ως γρίφους που χρειάζεται να λυθούν. Ο Απόλλων χρησιμοποιεί συμβολική και αμφίσημη γλώσσα που απαιτεί διορατικότητα και διανοητική ικανότητα για να ερμηνευτεί σωστά. Ο *Λοξίας Απόλλων*, ο κύριος των γρίφων και των λογοπαίγνιων επηρεάζει τις αποικιστικές παραδόσεις, όπως ακριβώς επιβλέπει και τη διαδικασία της ίδρυσης μιας αποικίας. Οι αποικιστικοί χρησμοί χρησιμοποιούν μεταφορική γλώσσα για να εξηγήσουν την προέλευση μιας αποικίας και να νομιμοποιήσουν τη ίδρυσή της σε μια ξένη περιοχή⁵.

Η μεταφορική γλώσσα των χρησμών και τα λογοπαίγνια που ενυπάρχουν σε αυτούς διαφαίνεται στον αποικιστικό χρησμό της ίδρυσης της Γέλας. Κατά τον

³ Malkin (1994), σσ. 3-7.

⁴ Πλάτων, *Απολογία Σωκράτους*, 21b: «Τί ποτε λέγει ὁ θεός, καὶ τί ποτε αἰνίττεται;».

⁵ Dougherty (1993), σσ. 45-57.

Θουκυδίδη⁶ και τον Διόδωρο⁷ το όνομα της αποικίας προέρχεται από το όνομα του κοντινού ποταμού. Σύμφωνα όμως με τον χρησμό, όταν ο Αντίφημος άκουσε τα λόγια της Πυθίας, γέλασε, και η Πυθία τον πρόσταξε να ιδρύσει πόλη στη δύση με το όνομα Γέλα⁸. Προφανώς ο χρησμός αυτός είχε αιτιολογική λειτουργία για τους Έλληνες, προσφέροντας μια εξήγηση για το τοπωνύμιο της αποικίας. Ακόμα ένα παράδειγμα των λογοπαίγνιων που υπάρχουν στους χρησμούς αποτελεί το όνομα του οικιστή της Κυρήνης, του Βάττου. Φαίνεται από τις πηγές ότι το όνομα αυτό το πήρε μετά την ίδρυση της αποικίας⁹, ενώ πριν ονομαζόταν Αριστοτέλης¹⁰. Ο Βάττος, κατά μια εκδοχή, συμβουλευτήκε το μαντείο για το ελάττωμα που είχε στην ομιλία, το τραυλισμά του όπως αναφέρεται¹¹. Οι ιστορικοί μελετητές συνδύασαν το όνομά του με το ρήμα *βαπτερίζω*, που ερμηνεύεται ως «τραυλίζω»¹². Εκτός όμως από αυτή τη σημασία, αναφέρεται ότι η λέξη *βάττος* στη γλώσσα των αυτοχθόνων της Κυρήνης σήμαινε «βασιλιάς»¹³. Θα μπορούσε βέβαια ο τίτλος Βάττος που σημαίνει *βασιλεύς* στην κυρηναϊκή να προέρχεται από το όνομα, όπως έγινε στα ρωμαϊκά χρόνια με τον τίτλο Καίσαρ από το όνομα του Ιουλίου Καίσαρα¹⁴. Βλέπουμε και πάλι εδώ το λογοπαίγνιο που πλαισιώνει το όνομα του οικιστή και την αμφισημία που περιέχει.

Ο οικιστής, που συνήθως αποτελεί την πρεσβεία που συμβουλευέται το μαντείο, καλείται να λύσει το γρίφο, να αποκωδικοποιήσει το νόημά του και να οδηγηθεί από αυτόν στον τόπο που θα ιδρύσει την αποικία. Οι γεωγραφικές οδηγίες που δίνονταν στον οικιστή μέσω των χρησμών παρέχουν θεϊκή εξουσία σε

⁶ Θουκυδίδης 6, 4, 3: «καὶ τῆ μὲν πόλει ἀπὸ τοῦ Γέλα ποταμοῦ τοῦνομα ἐγένετο».

⁷ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 98).

⁸ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Γέλα* (βλέπε παράρτημα πηγών 95). Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 5, 853c, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 96). Σχόλια στον Θουκυδίδη 6, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 97).

⁹ Ηρόδοτος 4, 155 (βλέπε παράρτημα πηγών 81).

¹⁰ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 29, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 84).

¹¹ Ηρόδοτος 4, 155 (βλέπε παράρτημα πηγών 81).

¹² Malkin (1987), σ. 63.

¹³ Ηρόδοτος 4, 155 (βλέπε παράρτημα πηγών 81).

¹⁴ Malkin (1987), σ. 63.

τοπογραφικό πλαίσιο. Οι άποικοι μαθαίνουν την περιοχή που τους δινόταν και ο οικιστής επιφορτιζόταν με το ρόλο να τους πάει στην περιοχή και να «αναγνωρίσει» το ακριβές μέρος σύμφωνα με το χρησμό ως «εξηγητής». Ο οικιστής είναι για τους αποίκους ό,τι ο Απόλλωνας για τον οικιστή¹⁵.

Η ερμηνεία του χρησμού βρίσκεται καθαρά στα χέρια των αποίκων μέσω του οικιστή. Κάποιες φορές η πρεσβεία, αδυνατώντας να κατανοήσει το χρησμό, ζητά διευκρινιστικό χρησμό, όπως συμβαίνει με τις περιπτώσεις των Μαγνήτων¹⁶, των Παρθενίων¹⁷, του Βάπτου¹⁸ και του Μύσκελλου¹⁹. Άλλες φορές οι χρησμοί παρερμηνεύονται, όπως το παράδειγμα των Αθηναίων που πλέουν στη Σικελία ενώ το μαντείο εννοούσε έναν λόφο στην Αττική με αυτό το όνομα²⁰, ή ερμηνεύονται ανάλογα με τις ανάγκες που προκύπτουν. Οι άποικοι του Τάραντα για παράδειγμα ερμήνευσαν τον χρησμό που τους συμβούλευε να χτίσουν την αποικία τους με την «πλειοψηφία» (*ποιουμένοις τήν οΐκησιν μετὰ τῶν πλειόνων*) εντάσσοντας το νεκροταφείο τους μέσα στα όρια της πόλης²¹. Το παιχνίδι με τις λέξεις που πραγματοποιείται μέσω της αποκωδικοποίησης και του αποσυμβολισμού των χρησμών παρέχει στους Έλληνες μια ερμηνεία και οικειοποίηση ξένων τοπωνυμίων, η οποία υπογραμμίζει την ανάγκη τους να δικαιολογήσουν το δικαίωμα που είχαν να αποικίσουν αυτήν την ξένη γη²².

¹⁵ Malkin (1987), σσ. 89-91.

¹⁶ Inscr. Magn., 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 12).

¹⁷ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 21, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 18).

¹⁸ Ηρόδοτος 4, 155 (βλέπε παράρτημα πηγών 81).

¹⁹ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 17, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 85).

²⁰ Πausanίας 8, 11, 12 (βλέπε παράρτημα πηγών 77). Σούδα, λήμμα *Άννίβας* (βλέπε παράρτημα πηγών 78).

²¹ Πολύβιος 8, 28, 7-9: «φασί γάρ χρήσαι τὸν θεὸν τοῖς Ταραντίνοις ἄμεινον καὶ λῶν ἔσεσθαι σφισι ποιουμένοις τὴν οἴκησιν μετὰ τῶν πλειόνων. τοὺς δὲ νομίσαντας ἂν οἰκῆσ' οὕτως ἄριστα κατὰ τὸν χρησμόν, εἰ καὶ τοὺς μετηλλαχότας ἐντὸς τοῦ τείχους ἔχοιεν, διὰ ταῦτα θάπτειν ἔτι καὶ νῦν τοὺς μεταλλάξαντας ἐντὸς τῶν πυλῶν».

²² Dougherty (1993), σσ. 158-9.

Ζώο-οδηγός

Οι περισσότεροι αινιγματικοί αποικιστικοί χρησμοί παρουσιάζουν ένα ζώο, το οποίο ανάλογα με τη συμπεριφορά του υποδεικνύει στον οικιστή και τους αποίκους το μέρος όπου θα ιδρύσουν την αποικία τους. Σε κάποιες περιπτώσεις βέβαια, δεν γίνεται αναφορά του ζώου στον ίδιο το χρησμό, αλλά αναφέρεται στις πηγές ως σημείο καθοριστικό στην υπόδειξη του μέρους για την ίδρυση της νέας πόλης. Ο χρησμός που παραλαμβάνει ο Κρεώφυλος για λογαριασμό των ιδρυτών της Εφέσου, προστάζει να ιδρύσουν πόλη εκεί όπου το ψάρι θα τους δείξει και το αγριογούρουνο θα τους οδηγήσει. Μια φωτιά στο λιμάνι φόβισε ένα αγριογούρουνο, το οποίο τρέχοντας έπεσε στο σημείο που βρισκόταν ναός της Αθηνάς την εποχή του Αθηναίου. Εκεί έχτισαν την πόλη με το όνομα *Τρηχειά*, καθώς επίσης ιερό της Αρτεμης στην πόλη και ιερό του Απόλλωνα στο λιμάνι²³.

Άλλος ένας χρησμός που περιλαμβάνει το στοιχείο του ψαριού αφορά την ίδρυση του Βυζαντίου. Ο χρησμός αναφέρει ότι οι άποικοι θα εγκατασταθούν εκεί όπου το ελάφι και το ψάρι βόσκουν το ίδιο φαγητό²⁴, ή, κατά μια άλλη εκδοχή, όπου τα δυο κουτάβια πίνουν από τη θάλασσα²⁵. Ο Fontenrose ερμηνεύει τα ζώο-οδηγούς ως φυσικά φαινόμενα. Ο κόλπος Κέρας (ελάφι) συνδυάζει τα στοιχεία των δυο ζώων της πρώτης εκδοχής και οι ποταμοί Κύδαρος και Βαρβύσης τα κουτάβια της δεύτερης εκδοχής²⁶. Το στοιχείο όπου άγρια ζώα παραδόξως βόσκουν μαζί υπάρχει και στην περίπτωση του εξόριστου Αθάμαντα. Το μαντείο τον συμβουλεύει να εγκατασταθεί στο μέρος όπου θα φιλοξενηθεί από άγρια ζώα. Μετά από περιπλάνηση ερμήνευσε το

²³ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 8, 62 (βλέπε παράρτημα πηγών 4).

²⁴ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Βυζάντιον*, 12-19 (βλέπε παράρτημα πηγών 69).

²⁵ *Anthologiae Graecae Appendix, Oracula* 49 (βλέπε παράρτημα πηγών 70). Σχόλια στον Διονύσιο Βυζάντιο 28 (βλέπε παράρτημα πηγών 71).

²⁶ Fontenrose (1978) σ. 283.

χρησμό βλέποντας λύκους και πρόβατα να βόσκουν μαζί, τα οποία όταν τον είδαν έφυγαν, παραχωρώντας του το μέρος²⁷.

Ο τράγος και οι αίγες είναι επίσης ζώα που συναντάμε σε αποικιστικούς χρησμούς. Όταν ο Φάλανθος και οι εξόριστοι *Παρθενίαι* καταφεύγουν στο μαντείο, η Πυθία τους συμβουλεύει να εγκατασταθούν εκεί όπου ο τράγος αγαπά το αλμυρό νερό, στο οποίο βουτά την άκρη του γενιού του²⁸. Εδώ τράγος δεν εννοείται το ζώο, αλλά αποτελεί μεταφορά για την άγρια συκιά, που βρισκόταν κοντά στη θάλασσα και τα φύλλα των κλαδιών της έπεφταν στο αλμυρό νερό²⁹. Για την πόλη *Αίγαί* της Μακεδονίας διαθέτουμε τρεις διαφορετικούς χρησμούς που δικαιολογούν το όνομά της. Ο Περδίκκας στέλνεται από το μαντείο να ιδρύσει πόλη στο σημείο όπου θα δει άσπρες αίγες με άσπρα κέρατα να κοιμούνται³⁰. Ο Κάρανος συμβουλεύεται από το μαντείο να πορευτεί προς τις πηγές του Αλιάκμονα και να εγκατασταθεί εκεί όπου θα δει αίγες να βόσκουν³¹. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Αρχέλαος θα ιδρύσει αποικία στο σημείο όπου θα τον οδηγήσουν αίγες³². Ο χρησμός που παραλαμβάνει ο Κάδμος για να ιδρύσει την πόλη του είναι πιθανότατα ο πιο γνωστός. Εγκαταλείποντας την αναζήτηση της αδελφής του λαμβάνει συμβουλή από τον θεό να ακολουθήσει μια αγελάδα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και να ιδρύσει την πόλη εκεί που το ζώο θα ακουμπήσει τα κέρατά του. Στην ιδρυτική διαδικασία της πόλης ο χρησμός περιλαμβάνει τη θυσία του ζώου³³.

Ο Λοκρός, ιδρυτής της χώρας των Οζόλων Λοκρών, λαμβάνει χρησμό να εγκατασταθεί στο μέρος που θα τον δαγκώσει ξύλινος σκύλος. Και σε αυτή την

²⁷ Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 1, 84 (βλέπε παράρτημα πηγών 39).

²⁸ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 21, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 18). Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 19, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 19).

²⁹ Dougherty (1993), σσ. 50, 73.

³⁰ Διόδωρος Σικελιώτης 7, 16 (βλέπε παράρτημα πηγών 90).

³¹ Anthologiae Graecae Appendix, *Epigrammatis Addenda*, 6, 30b (βλέπε παράρτημα πηγών 92).

³² Δίων Χρυσόστομος, *Περί Βασιλείας*, 4, 71-72 (βλέπε παράρτημα πηγών 93).

³³ Ελλάνικος, *Απόσπ.*, 4, 51 (βλέπε παράρτημα πηγών 101). Σχόλια στον Ευριπίδη, *Φοίνισσαι*, 638 (βλέπε παράρτημα πηγών 102). Νόννος, *Διονυσιακά*, 4, 289 (βλέπε παράρτημα πηγών 103).

περίπτωση έχουμε λογοπαίγνιο στο περιεχόμενο του χρησμού, το οποίο αφορά το ζώο-οδηγό, καθώς η λέξη *κυνόσβατον* που χρησιμοποιείται αποτελεί ένα είδος άγριας τριανταφυλλιάς³⁴. Πατώντας λοιπόν το φυτό αυτό, πληγώθηκε, μεταφορικά το φυτό τον δάγκωσε, υποδεικνύοντας τον τόπο που θα ιδρυόταν η αποικία. Μια περίπτωση όπου τα ζώα δεν αναφέρονται στον χρησμό είναι ο αποικιστικός χρησμός της ίδρυσης της Αμαξιτού. Οι Κρήτες συμβουλεύονται να εγκατασταθούν στο σημείο που οι ντόπιοι θα τους εναντιωθούν. Η ερμηνεία του χρησμού εκπληρώνεται όταν ποντίκια ροκανίζουν τα δερμάτινα λουριά των ασπίδων και των τόξων τους³⁵.

Η περίπτωση των Βοιωτών που διέμεναν προσωρινά στη Θεσσαλία έπειτα από την εκδίωξή τους από τους Θράκες³⁶ είναι χαρακτηριστική τόσο γιατί επεξηγείται το όνομα της αποικίας, όσο και για τον τρόπο που ερμηνεύτηκε ο χρησμός. Στην ερώτησή τους αν θα πρέπει να παραμείνουν στη Θεσσαλία ή να εγκατασταθούν κάπου αλλού, το μαντείο τους απαντά ότι άσπρα κοράκια θα εμφανιστούν πριν χάσουν τη γη τους. Το αφύσικο αυτό φαινόμενο εξηγείται όταν κάποιοι μεθυσμένοι νεαροί βάφουν με άσπρο χρώμα κάποια κοράκια και οι Αιολοί διώχνουν τους Βοιωτούς. Σε μια διαφορετική εκδοχή οι Βοιωτοί λαμβάνουν χρησμό να εγκατασταθούν στον τόπο που θα δουν άσπρα κοράκια³⁷. Το κοράκι ως ζώο συνδέεται με τον Απόλλωνα. Σύμφωνα με τον Καλλίμαχο, ο Απόλλωνας με μορφή κορακιού καθοδηγεί τον Βάττο, όταν ο τελευταίος φτάνει στη Λιβύη³⁸. Το κοράκι θεωρείται επίσης απεσταλμένος του Απόλλωνα και εξαγνιστικό μέσο για τον λοιμό. Η φράση «στον κόρακα» απεικονίζει αυτήν ακριβώς την πρακτική, κατά την οποία

³⁴ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 2, 294d-f (βλέπε παράρτημα πηγών 36). Αριστοτέλης, *Αποσπ.*, *Ὀπουντίων*, 561 (βλέπε παράρτημα πηγών 37).

³⁵ Αιλιανός, *Περὶ Ζώων Ἰδιότητος*, 12, 5 (βλέπε παράρτημα πηγών 17).

³⁶ Maurizio (1997), σ. 324.

³⁷ Διόδωρος Σικελιώτης 19, 53, 8 (βλέπε παράρτημα πηγών 24). Σχόλια στον Αριστοφάνη, *Υπόθεσις Νεφελῶν Ἀριστοφάνους*, 133 (βλέπε παράρτημα πηγών 25).

³⁸ Καλλίμαχος, *Ἔγνος* 2, 65-66: «Φοῖβος καὶ βαθύγειον ἐμὴν πόλιν ἔφρασε Βάττω καὶ Λιβύην ἐσιόντι κόραξ ἠγήσατο λαῶ».

αυτοί που υποφέρουν από τον λοιμό, του προφέρουν αυτή τη φράση μεταφέροντας τον στα κοράκια που έχουν αιχμαλωτίσει για να τον πάρει μακριά από τον τόπο τους³⁹.

Όπως στη μια εκδοχή του προηγούμενου χρησμού, που δόθηκε στους Βοιωτούς, το ζώο σηματοδοτούσε την απώλεια της πατρίδας, έτσι και ο χρησμός που δίνεται στον Τιμησία ερμηνεύεται ως η απομάκρυνσή του από την πόλη. Η απάντηση στο ερώτημά του για την ίδρυση αποικίας είναι ότι τα σμήνη των μελισσών γρήγορα θα γίνουν σφήκες για αυτόν⁴⁰. Ο χρησμός είναι πιθανότατα μεταγενέστερος και δικαιολογεί την εκδίωξή του από την πόλη, λόγω φθόνου των συμπολιτών του⁴¹. Η μέλισσα, το φιλικό έντομο προς τον άνθρωπο, γίνεται σφήκα, τόσο ενοχλητικό που προκαλεί τη φυγή. Κατά τους Parke, Wormell και Fontenrose, οι οποίοι συσχετίζουν το χρησμό αυτό με τα Άβδηρα, οι κάτοικοι του Τέανου αργότερα ίδρυσαν αποικία και του απέδωσαν λατρευτικές τιμές οικιστή⁴². Τέλος, θα αναφερθούμε σε έναν χρησμό από το μαντείο της Δωδώνης προς τον Γαλεώτη και τον Τελμισσό. Το μαντείο προστάζει τον πρώτο να πλεύσει προς τη δύση και τον δεύτερο προς την ανατολή, και να εγκατασταθούν στο σημείο όπου κατά τη διάρκεια της θυσίας ένας αετός θα αρπάξει μέρος του σφαγίου⁴³.

Το μοτίβο του ζώου-οδηγού ίσως να προέρχεται από το τελετουργικό της αφιέρωσης που ήταν πιο συχνό στη Ρώμη αλλά εμφανίζεται και στην Ελλάδα⁴⁴. Κατά το τελετουργικό αυτό, σε περιόδους κρίσης, μέρος του πληθυσμού αφιερώνεται στον Απόλλωνα. Η λεγόμενη *δεκάτη* λοιπόν, που θα συζητηθεί σε επόμενο κεφάλαιο

³⁹ Maurizio (1997), σ. 325.

⁴⁰ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 1, 96b (βλέπε παράρτημα πηγών 40).

⁴¹ Αιλιανός, *Ἱστορία*, 12, 9 (βλέπε παράρτημα πηγών 41).

⁴² Fontenrose (1978) σ. 142. Graham (2001), σσ. 272-3.

⁴³ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Γαλεῶται* (βλέπε παράρτημα πηγών 100).

⁴⁴ Dougherty (1993), σ. 20.

εκτενέστερα, στέλνεται από τον θεό να ιδρύσει αποικία, οδηγούμενη στον καινούριο τόπο κατοικίας της από ένα ζώο⁴⁵.

Φυσικά φαινόμενα

Εκτός από το μοντέλο του ζώου-οδηγού, είναι σύνηθες σε χρησμούς το σημείο αναγνώρισης της καινούριας αποικίας να σημαδεύεται από κάποιο φυσικό φαινόμενο, ή υπερφυσικό, όπως θα ταίριαζε καλύτερα η λέξη σε αρκετές περιπτώσεις, καθώς πρόκειται για φαινόμενο απίθανο να συμβεί, όπως στο χρησμό με τα άσπρα κοράκια. Ένα τέτοιο αφύσικο φαινόμενο είναι η βροχή από καθαρό ουρανό. Κατά τον Πανσανία ο χρησμός αυτός δίνεται στον Φάλανθο⁴⁶, ενώ κατά τη Σούδα δίνεται στον Μύσκελλο⁴⁷. Όποιο από τα δύο πρόσωπα και να πάρουμε, η ερμηνεία του χρησμού είναι η ίδια. Ο μετανάστης, όταν έφτασε στην Ιταλία, αποκαρδιωμένος έγειρε στην αγκαλιά της συντρόφου του. Η σύντροφός του άρχισε να κλαίει από την απογοήτευση και τα δάκρυα έπεσαν στο κεφάλι του οικιστή. Τα δάκρυα αυτά ερμηνεύτηκαν ως βροχή από ουρανό χωρίς σύννεφα. Μάλιστα στην περίπτωση του Φάλανθου, η σύζυγός του ονομαζόταν *Αϊθρα*, που σημαίνει καθαρός ουρανός⁴⁸.

Σύγχυση προκαλεί ο χρησμός που δόθηκε στον Τελεσικλή, τον πατέρα του Αρχίλοχου, για την ίδρυση της αποικίας στη Θάσο από τους Πάριους. Υπάρχουν σοβαρές διαφωνίες όσον αφορά την δευτερεύουσα πρόταση *ὥς σε κελεύω* που περιέχεται στον χρησμό⁴⁹. Οι μελετητές δεν συμφωνούν στο αν το *ὥς* εισάγει ειδική πρόταση ή αναφορική που δηλώνει τον τρόπο. Επικρατούν λοιπόν διαφορετικές απόψεις, ως προς το αν ο Τελεσικλής θεωρούνταν ο οικιστής της αποικίας με την προσταγή του μαντείου να την ιδρύσει ή απλός αγγελιοφόρος του χρησμού στους Πάριους. Μια διαφορετική εκδοχή της ίδρυσης της Θάσου αναφέρει τον Αντίοχο ως

⁴⁵ Στράβων 5, 4, 12 (βλέπε παράρτημα πηγών 114).

⁴⁶ Πανσανίας 10, 10, 6-7 (βλέπε παράρτημα πηγών 21).

⁴⁷ Σούδα, λήμμα *Μύσκελλος* (βλέπε παράρτημα πηγών 87).

⁴⁸ Fontenrose (1978) σ. 69.

⁴⁹ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Θάσος*, 307, 1-2 (βλέπε παράρτημα πηγών 72).

οικιστή, τον οποίο κατεύθυνε σε αυτό το νησί το μαντείο για να ιδρύσει αποικία (οἶκει), όταν το συμβουλευτήκε για την απώλεια της περιουσίας του (Ἀντιόχῳ τῷ Παρίῳ ἀποβαλόντι τὴν οὐσίαν)⁵⁰. Ο Fontenrose βέβαια επιμένει στον Αρχίλοχο, τον οποίο αναφέρει ως πρεσβεία στον συγκεκριμένο χρησμό⁵¹. Ο χρησμός που παρέλαβε ο Τελεσικλῆς από το μαντείο, περιέχει επίσης και το στοιχείο της αμφισημίας, που ἐγκείται στη λέξη Ἡερίη. Ο Graham ενστερνίζεται την άποψη ότι η λέξη αυτή αποτελεί προγενέστερη ονομασία της Θάσου, κατά τα λόγια του Οινόμαου⁵². Η Dougherty προχωρεί περισσότερο μεταφράζοντας τη λέξη με τον όρο «ομιχλώδης». Θεωρεί ότι ο χρησμός σκόπιμα επικεντρώνεται στην κυριολεκτική έννοια του Ἡερίη, καθώς το επίθετο που την προσδιορίζει (εὐδείελον) αποτελεί εννοιολογικά αντίθετο της λέξης «ομιχλώδης»⁵³.

Επίσης, ο Αλκμέων βασανιζόμενος από τις Ερινύες για το φόνο της μητέρας του συμβουλευτήκε τον Απόλλωνα για εξαγνισμό. Ο Απόλλωνας του απάντησε ότι θα απαλασσόταν από τις Ερινύες όταν εγκατασταθεί σε τόπο που δεν υπήρχε πριν από το φόνο. Ο Αλκμέων αδυνατούσε να ερμηνεύσει το χρησμό, μέχρι που συνειδητοποίησε ότι από τις προσχώσεις του Αχελώου είχε δημιουργηθεί έκταση γης που δεν υπήρχε πριν διαπράξει το φόνο⁵⁴. Όταν οι Συβαρίτες εξορίζονται έπειτα από την αρνητική έκβαση του πολέμου ενάντια στον Κρότωνα, καταφεύγουν στο μαντείο των Δελφών που τους χρησιμοδοτεί να εγκατασταθούν στον τόπο που θα μπορούν να πιούν νερό με μέτρο και να φάνε ψωμί χωρίς μέτρο. Ο Διόδωρος αναφέρει ότι ο χρησμός εκπληρώνεται όταν οι άποικοι φτάνουν σε μια πηγή που οι αυτόχθονες ονομάζουν Μέδιμο. Η λέξη μέδιμος, ως μονάδα μέτρησης, αποτελεί την απάντηση στο γρίφο. Η πηγή βέβαια ονομαζόταν από τους Έλληνες Θουρία, που δικαιολογεί

⁵⁰ Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 5, 31, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 88).

⁵¹ Fontenrose (1978) σ.287.

⁵² Graham (2001), σ. 197.

⁵³ Dougherty (1993), σ. 151.

⁵⁴ Θουκυδίδης 2, 102, 5-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 109).

και το όνομα της αποικίας, Θούριοι⁵⁵. Όπως βλέπουμε η ίδρυση της αποικίας εξαρτάται από την ελληνική μετάφραση ενός ντόπιου ονόματος.

Στον αποικιστικό χρησμό του Ρηγίου συναντάμε τον εξής γρίφο που προέρχεται από αίνιγμα: οι άποικοι θα εγκατασταθούν εκεί όπου το αρσενικό ενώνεται με το θηλυκό. Η ερμηνεία του χρησμού παρουσιάζεται μπροστά στους αποίκους όταν συναντούν κληματαριά τυλιγμένη σε άγρια συκιά⁵⁶. Τέλος, στους Τιρύνθιους ο θεός απαντά να εγκατασταθούν σε έναν τόπο και να ονομάζονται ψαράδες. Οι άποικοι λοιπόν καταλήγουν στο σημερινό Πόρτο-Χέλι, παραθαλάσσιο οικισμό με πλούσια αλιεία, και ονομάζουν την πόλη *Άλιεῖς*⁵⁷.

Ανθρώπινος παράγων

Οι υπόλοιποι αποικιστικοί χρησμοί με αινιγματικό περιεχόμενο περιλαμβάνουν στο γρίφο τους στοιχεία που δεν σχετίζονται με κάποιο ζώο-οδηγό ή φυσικό φαινόμενο, αλλά έχουν να κάνουν με την ανθρώπινη φύση. Τα στοιχεία αυτά περιλαμβάνουν τους αυτόχθονες που κατοικούν στην περιοχή της μέλλουσας αποικίας, τον οδηγό που συντονίζει τις ενέργειες των αποίκων και τα ανθρώπινα συναισθήματα που διακατέχουν τους αποίκους κατά την προσπάθειά τους να εγκατασταθούν σε ένα καινούριο τόπο.

Στην πρώτη περίπτωση εντάσσεται ο χρησμός που δίνεται στον Φάλανθο για την ίδρυση του Τάραντα. Ο θεός του λέει συγκεκριμένα να γίνει πληγή για τους Ιάπυγες⁵⁸. Η πιο πιθανή εξήγηση είναι ότι ο χρησμός δηλώνει τη σύγκρουση των αποίκων με τους αυτόχθονες για την κυριότητα της γης. Επίσης, η λέξη *ιάπυξ*, που σημαίνει δούλος, ενισχύει την αντίληψη ότι το μαντείο νομιμοποιεί και καθιερώνει

⁵⁵ Διόδωρος Σικελιώτης 12, 10, 5-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 26). Σούδα, λήμμα *Μέτρον ὕδωρ πίνοντες, ἀμετρίαν δὲ μᾶζον ἔδοντες* (βλέπε παράρτημα πηγών 27).

⁵⁶ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 14).

⁵⁷ Στέφανος Βυζάντιος, *Ἔφορος*, 70, 56 (βλέπε παράρτημα πηγών 23).

⁵⁸ Στράβων 6, 3, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 20).

τον πόλεμο των αποίκων ενάντια στους ντόπιους. Αν ισχύει αυτό, ο χρησμός αποτελεί μια από τις σπάνιες περιπτώσεις όπου το μαντείο προτρέπει ξεκάθαρα την ένοπλη σύρραξη των αποίκων με τον γηγενή πληθυσμό⁵⁹ και δικαιολογεί την άποψη της Dougherty ότι ο αποικισμός είχε βίαιο χαρακτήρα⁶⁰. Μια εκδοχή των χρησμών που αφορούν τον Νηλέα αναφέρει ότι ο θεός τον στέλνει στους χρυσούς ανθρώπους μεταφέροντας χαλκό στους ώμους και σίδηρο στα χέρια⁶¹. Πιθανόν και εδώ να υπονοείται σύγκρουση με τους αυτόχθονες, αν υποθέσουμε ότι ο χαλκός και ο σίδηρος αντιπροσωπεύουν πανοπλία και όπλα.

Αντιθέτως, οι επόμενοι τρεις χρησμοί έχουν να κάνουν με την φιλική διάθεση των ντόπιων. Ο Ηγησίστρατος συμβουλεύεται από το μαντείο να εγκατασταθεί στο σημείο όπου θα δει αγροίκους στεφανωμένους με κλαδιά ελιάς να χορεύουν⁶². Τους συνάντησε στον Ελαιούντα, και έδωσε το όνομα στην αποικία λόγω της προφητείας. Ο Μέλανθος λαμβάνει χρησμό να εγκατασταθεί εκεί όπου οι οικοδεσπότες του θα τον τιμήσουν στο δείπνο με κεφάλι και πόδια⁶³. Στην Ελευσίνα οι οικοδεσπότες του, έθεσαν μπροστά του τα πόδια και το κεφάλι από σφάγιο θυσίας. Ο χρησμός που δίνεται στον Λεύκιππο τον προστάζει να πλεύσει προς την Ιταλία και να εγκατασταθεί στο μέρος που θα μείνουν στην ξηρά για μια μέρα και μια νύχτα⁶⁴. Οι Ταραντίνοι επιτρέπουν στον Λεύκιππο και αυτούς που τον ακολουθούν να μείνουν στο λιμάνι της Καλλίπολης για μια μέρα και μια νύχτα. Η αμφισημία του χρησμού επιτρέπει στον Λεύκιππο να ξεγελάσει τους Ταραντίνους και να εγκατασταθεί

⁵⁹ Malkin (1994), σσ. 115-27.

⁶⁰ Dougherty (1993), σ. 9.

⁶¹ Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 5, 29, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 34).

⁶² Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 2, 315f-316a (βλέπε παράρτημα πηγών 38).

⁶³ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 3, 50, 9-13 (βλέπε παράρτημα πηγών 42).

⁶⁴ Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 19, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 51). Στράβων 6, 1, 15 (βλέπε παράρτημα πηγών 52).

μόνιμα, διεκδικώντας τη νομιμοποίηση που του προσφέρει ο χρησμός μέσω της φράσης «ημέρα και νύχτα»⁶⁵.

Ο χρησμός που απευθύνεται στον Αρχία και τον Μύσκελλο, ζητώντας τους να διαλέξουν αν προτιμούν πλούτο ή υγεία⁶⁶, διακατέχεται από το φολκλορικό στοιχείο και είναι πιθανότατα μεταγενέστερη επινόηση. Ο χρησμός έτσι δικαιολογεί τον πλούτο των Συρακουσών, που προέρχεται από την επιλογή του οικιστή της, Αρχία, και τη φήμη των γιατρών του Κρότωνα, που προέρχεται από την επιλογή του Μύσκελλου⁶⁷.

Σε δύο περιπτώσεις αποικιστικών χρησμών συναντάμε την επιφόρτιση κάποιου με την ευθύνη της αποστολής, που φαίνεται να είναι τυχαία, καθώς οι άποικοι υποτίθεται ότι θα συναντήσουν τον οδηγό αυτόν στην πόρτα του μαντείου. Έτσι οι Μάγνητες θα ορίσουν ως οδηγό τον άντρα που θα συναντήσουν και είναι από τη γενιά του Γλαύκου, τον Λεύκιππο⁶⁸. Η Μαντώ επίσης προστάζεται να νυμφευθεί τον άντρα που θα συναντήσει στην πόρτα του ναού, τον Ράκιο, και μαζί να πλεύσουν προς τη Μικρά Ασία⁶⁹.

Τέλος, θα αναφερθώ σε έναν χρησμό που απευθύνεται στο ανθρώπινο συναίσθημα, συγκεκριμένα στο συναίσθημα του οικιστή. Ο χρησιμοδοτούμενος θα χτίσει πόλη εκεί που θα νιώσει στεναχώρια. Κατά μια εκδοχή ο δέκτης του χρησμού είναι ο Θησέας, ο οποίος στενοχωρημένος από το χαμό του φίλου του, Σολόεντα,

⁶⁵ Dougherty (1993), σ. 53.

⁶⁶ Στράβων 6, 2, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 48). Αιλιανός, Απόσπ., 346 / Σούδα, λήμμα *Ἀρχίας* (βλέπε παράρτημα πηγών 49).

⁶⁷ Στράβων 6, 2, 4: «καὶ δὴ συμβῆναι Κροτωνιάτας μὲν οὕτως ὑγιεινὴν οἰκῆσαι πόλιν ὥσπερ εἰρήκαμεν, Συρακούσας δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐκπεσεῖν πλοῦτον ὥστε καὶ αὐτοὺς ἐν παροιμίᾳ διαδοθῆναι».

⁶⁸ Inscr. Magn., 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 12-13).

⁶⁹ Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 35, 16-23 (βλέπε παράρτημα πηγών 65).

χτίζει την Πυθόπολη⁷⁰. Κατά την άλλη εκδοχή ο Πέλοπας χτίζει την Κίλλα όταν πεθαίνει ο ηνίοχός του, ο Κίλλας⁷¹.

Μέσα από την επεξεργασία των αιγιματικών χρησμών παρατηρούμε ότι αρκετές φορές η αποκωδικοποίησή τους οδηγεί στην αναγνώριση του τόπου όπου θα ιδρυθεί η αποικία, κάποιες φορές στην ονομασία της και άλλες στη στάση που θα τηρήσουν οι άποικοι απέναντι στους γηγενείς πληθυσμούς. Η επιτυχία της αποικιστικής αποστολής εξαρτάται από τη σωστή ερμηνεία του χρησμού που δίνεται από το μαντείο συνήθως σε μεταφορική γλώσσα, περιορίζοντας έτσι το περιθώριο λάθους στον ανθρώπινο παράγοντα και εξασφαλίζοντας το κύρος του θεού και του μαντείου του. Στην περίπτωση που ο χρησμός δεν θεωρείται αυθεντικός, η μετέπειτα επινόηση ενός χρησμού, είτε προέρχεται από το μαντείο είτε από τις παραδόσεις των αποικιών, συντελεί στην νομιμοποίηση της εγκατάστασης των αποίκων.

⁷⁰ Πλούταρχος, *Θησεύς*, 26 (βλέπε παράρτημα πηγών 106).

⁷¹ Ευστάθιος, *Παρεκβολαί εις τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα*, 1, 55, 1-22 (βλέπε παράρτημα πηγών 107).

Θεότητες αποικισμού και μαντικής

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις θεότητες που σχετίζονται με τις αποικιστικές κινήσεις των αρχαίων Ελλήνων, καθώς και τη σχέση τους με τη μαντική, ως προς την επίδραση που είχε αυτή η ιδιότητά τους στον αποικισμό. Είναι γενικώς αποδεκτό, τόσο από τις πηγές όσο και από τους σύγχρονους μελετητές, ότι η κατεξοχήν θεότητα της μαντικής και του αποικισμού ήταν ο Απόλλωνας. Στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε με τις διάφορες ιδιότητές του, που έχουν σχέση με τα δυο αυτά βασικά θέματα που μας απασχολούν. Πριν εμβαθύνουμε όμως στο ρόλο του Απόλλωνα, θα πρέπει να ρίξουμε μια γρήγορη ματιά στον Ποσειδώνα και τον Άμμωνα Δία. Παρόλο που ο ρόλος τους δεν είναι σε καμία περίπτωση τόσο σημαντικός όσο αυτός του Απόλλωνα, παρατηρούμε κάποια σχέση αυτών των θεοτήτων με αποικιστικές δραστηριότητες.

Ποσειδών, Ζευς Άμμων και Απόλλων Κάρνειος

Ένα στοιχείο που συνδέει τον Ποσειδώνα με τη γη είναι ότι θεωρούνταν από τους αρχαίους Έλληνες ο θεός των σεισμών. Παρόλο που το βασίλειο του Ποσειδώνα είναι η θάλασσα και το στοιχείο του το νερό, συνδέεται στενά με τη γη¹. Έτσι δείχνουν και τα ομηρικά επίθετα *έννοσίχθων* και *έννοσίγαιος*². Στον Ποσειδώνα γενικότερα αποδίδεται η δημιουργία και η σταθερότητα των θεμελίων κάθε πόλης. Όσον αφορά όμως τα νησιά και τις αποικίες, η ιδιότητα αυτή του Ποσειδώνα πρέπει να επισφραγιστεί από τον καθοριστικό ρόλο του Απόλλωνα, υπό την εξουσία του οποίου πραγματοποιείται η μετακίνηση των πληθυσμών³. Μια άλλη πτυχή που

¹ Burkert (1993), σσ. 293-8.

² Όμηρος, *Ιλιάς* Η, 445: «τοῖσι δὲ μύθων ἦρχε Ποσειδάων έννοσίχθων». Μ', 27: «ἀντὸς δ' έννοσίγαιος ἔχων χεῖρεςσι τρίαιναν».

³ Calame (2003), σσ. 63-4.

επιβεβαιώνει τη σχέση των δυο αυτών θεοτήτων είναι ότι ο Ποσειδώνας είναι επίσης θεός της μαντικής. Εκτός από το νεκρομαντείο του στο ακρωτήριο Ταίναρο⁴, ο Ποσειδώνας αναφέρεται μαζί με τη Γαία ως ο αρχικός κύριος των Δελφών πριν από τον Απόλλωνα⁵.

Το μεταβατικό στάδιο από τη μια θεότητα στην άλλη και ο ξεχωριστός τους ρόλος στην ίδρυση μιας πόλης ή αποικίας διαφαίνεται στην περίπτωση της ίδρυσης της Κυρήνης και του μύθου που την συνόδευε. Σύμφωνα με τον τέταρτο Πυθιόνικο του Πινδάρου, ο Εύφημος, ο μυθικός πρόγονος του ιδρυτή της Κυρήνης, Βάττου, παρέλαβε από τον γιο του Ποσειδώνα, Ευρύπυλο, έναν βώλο χώμα, όταν στα πλαίσια της Αργοναυτικής εκστρατείας βρέθηκε στη Λιβύη⁶. Με αυτό τον τρόπο έλαβαν οι απόγονοί του από τον γιο του θεού-προστάτη των θεμελίων μιας πόλης το δικαίωμα να αποικίσουν τη συγκεκριμένη περιοχή. Το δικαίωμα αυτό νομιμοποιείται από τον Απόλλωνα, όταν προτρέπει τον Βάττο να αποικίσει τη Λιβύη⁷. Έτσι η καθιέρωση του δικαιώματος της αυτοχθονίας υπό την εξουσία του Ποσειδώνα περνάει στην εκπολιτιστική ιδιότητα του Απόλλωνα, ως κατεξοχήν θεού του αποικισμού⁸. Η αντιπαραβολή του Απόλλωνα με τον Ποσειδώνα κάνει σαφές το μεγαλείο αλλά και τη σημασία που του απέδιδαν στους τότε κοινωνικούς σχηματισμούς⁹.

⁴ Burkert (1993), σ. 297.

⁵ Πausanias 10, 5, 6: «πεποιημένον οὖν ἐστὶν ἐν τούτοις Ποσειδῶνος ἐν κοινῷ καὶ Γῆς εἶναι τὸ μαντεῖον». 10, 24, 4: «ἐν δὲ τῷ ναῷ πεποιήται μὲν Ποσειδῶνος βωμός, ὅτι τὸ μαντεῖον τὸ ἀρχαιότατον κτήμα ἦν καὶ Ποσειδῶνος».

⁶ Πίνδαρος, *Πυθιόνικος* 4, 32-7: «ἀλλὰ γὰρ νόστου πρόφασις γλυκεροῦ κώλυεν μείναι. φάτο δ' Εὐρύπυλος Γαιαόχου παῖς ἀφθίτου Ἐννοσίδα ἔμμεναι· γίνωσκε δ' ἐπειγομένους· ἂν δ' εὐθὺς ἀρπάξαις ἀρούρας δεξιτερῶ προτυχὸν ξένιον μάστευσε δοῦναι, οὐδ' ἀπίθησέ ἰν, ἀλλ' ἦρωσ ἐπ' ἀκταῖσιν θορών, χειρὶ οἱ χεῖρ' ἀντερείσαις δέξατο βώλακα δαιμονίαν».

⁷ Calame (2003), σσ. 43-51.

⁸ Calame (2003), σ. 109.

⁹ Detienne (1998), σσ. 23-4.

Επιπλέον, ο Ζευς Άμμων προκαλεί ενδιαφέρον όσον αφορά στην ομοιότητά του με τον Απόλλωνα Κάρνειο (και οι δυο κερασφόροι θεοί¹⁰) και στο ότι η Λιβύη θεωρούνταν «ιερή περιοχή» υπό την εξουσία του. Και πάλι λοιπόν θα πρέπει να δούμε την υπόσταση του συγκεκριμένου θεού στα πλαίσια του αποικισμού της Κυρήνης, αν και ο Ζευς γενικότερα δεν χρησιμοποιείται ως απλός πολιούχος μιας πόλης, εφόσον βρίσκεται υπεράνω φατριών¹¹. Ξεκινώντας πρέπει να λάβουμε υπόψη το διάσημο μαντείο του Άμμωνα Δία στην όαση της Σίβα, το οποίο οι Κυρηναίοι συμβουλευόνταν όπως και οι μη ελληνικοί πληθυσμοί συμβουλευόνταν το μαντείο των Δελφών. Στη Σίβα, ο Αμούν λατρευόταν κατά το αιγυπτιακό πρότυπο¹², ενώ για τους Έλληνες, που ταύτιζαν τον Αμούν με τον Δία, ο εξελληνισμένος Άμμων ήταν άλλη μια έκφραση του Ολυμπίου Διός¹³. Φαίνεται όμως ότι ο Ζευς Άμμων είχε και άλλο μαντείο στην Αφύτη της Χαλκιδικής, πράγμα που δείχνει ότι η αιγυπτιακή επιρροή εξαπλώθηκε και σε σημεία πέραν της Αφρικής¹⁴. Ο ρόλος όμως του Άμμωνα Δία στον αποικισμό διαφαίνεται περισσότερο από το μαντείο του στη Σίβα.

Σύμφωνα με τον Έφορο και τον Πλούταρχο, οι ιερείς του Άμμωνα Δία στη Σίβα προφήτευσαν έμμεσα στους Σπαρτιάτες ότι θα κατοικούσαν στη Λιβύη, σύμφωνα με έναν αρχαίο χρησμό¹⁵. Η προτροπή για αποικισμό δεν ανήκει στον Άμμωνα Δία, αλλά φαίνεται ότι έμμεσα οικειοποιείται τον Δελφικό χρησμό. Εξάλλου, όπως αναφέρεται στον 4^ο Πυθιόνικο, το δικαίωμα να αποικίσουν οι απόγονοι του Εύφημου την Λιβύη, που συμβολίζεται με την παραλαβή του βώλου

¹⁰ Malkin (1994), σ. 153.

¹¹ Burkert (1993), σ. 280.

¹² Malkin (1994), σ. 160.

¹³ Σχόλια στον Πίνδαρο, *Πυθιόνικος* 4, 56: «ἢ διὰ τὸν Ἄμμωνα Δία νομίζεσθαι. Ἄμμων Ὀλύμπου δέσποτα».

¹⁴ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Ἀφύτη*, «ἔσχε δὲ ἡ πόλις μαντείων Ἄμμωνος».

¹⁵ Πλούταρχος, *Λύσανδρος*, 25, 3: «ὡς δὴ χρησμοῦ τινος ὄντος παλαιοῦ Λακεδαιμονίου ἐν Λιβύῃ κατοικῆσαι».

από χόμα, επισφραγίζεται από τον Δία με κεραυνοβολία¹⁶. Τρεις θεότητες λαμβάνουν μέρος στον ιδρυτικό μύθο της Κυρήνης κατά τον Πίνδαρο: Ο Απόλλων, ο Ζευς Άμμων και ο Ποσειδώνας μέσω του γιου του, Ευρύπυλου. Το δικαίωμα αποικισμού δίνεται από τον Ποσειδώνα, επισφραγίζεται από τον Άμμωνα Δία, τον κύριο της Λιβύης, και υλοποιείται από τον χρησμό του Απόλλωνα¹⁷. Ακόμα και κατά την χρησιμοδότηση, ο Ζευς είναι έμμεσα παρών, εφόσον η Πυθία κάθεται ανάμεσα στους αετούς του¹⁸. Εν κατακλείδι, μπορούμε να πούμε ότι η σημασία του ρόλου του Άμμωνα Δία στον αποικισμό της Λιβύης έγκειται στο ότι είναι η θεότητα που «καλωσορίζει» του αποίκους στην περιφέρειά του.

Ενδιαφέρον προκαλεί και η ομοιότητα του Άμμωνα Δία με τον Απόλλωνα Κάρναιο. Ο Κάρνος, γιος του Δία και της Ευρώπης, συνδέθηκε στενά με τον Απόλλωνα, τόσο ώστε το όνομά του να εδραιωθεί ως επίθετο του Απόλλωνα και να δημιουργηθεί λατρεία βάσει αυτού. Χαρακτηριστικό της λατρείας αυτής ήταν ο συμβολισμός της χρήσης ενός κριαριού. Το κριάρι είναι ο αρχηγός του κοπαδιού. Έτσι και ο Απόλλων Κάρνειος ηγείται των νομαδικών μεταναστεύσεων, και κατ' επέκταση των αποικιών¹⁹. Ο Πausanίας μάλιστα κάνει και τη σύνδεση του Κάρνου με τον μάντη Κριό²⁰. Ο αρχηγός ενός νομαδικού λαού ή στρατεύματος αποκαλείται

¹⁶ Πίνδαρος, *Πυθιόνικος* 4, 23: «Ζεὺς πατὴρ ἔκλαγξε βροντάν».

¹⁷ Calame (2003), σ. 64. Malkin (1994), σσ. 163-4.

¹⁸ Πίνδαρος, *Πυθιόνικος* 4, 4: «ἔνθα ποτὲ χρυσέων Διὸς αἰετῶν πάρεδρος».

¹⁹ Malkin (1994), σσ. 143-152.

²⁰ Πausanίας 3, 13, 3-5: «ὁ δὲ Καρνειός, ὃν Οἰκέταν ἐπονομάζουσι, τιμὰς εἶχεν ἐν Σπάρτῃ καὶ πρὶν Ἡρακλείδης κατελθεῖν, ἴδρυτο δὲ ἐν οἰκίᾳ Κριοῦ τοῦ Θεοκλέους, ἀνδρὸς μάντεως· τούτου δὲ τοῦ Κριοῦ γεμιζούσῃ τῇ θυγατρὶ ὕδωρ συντυχόντες κατάσκοποι τῶν Δωριέων αὐτῇ τε ἀφίκοντο ἐς λόγους καὶ παρὰ τὸν Κριὸν ἐλθόντες διδάσκονται τὴν ἄλωσιν τῆς Σπάρτης. Κάρνειον δὲ Ἀπόλλωνα Δωριεῦσι μὲν τοῖς πάσι σέβεσθαι καθέστηκεν ἀπὸ Κάρνου γένος ἐξ Ἀκαρνανίας, μαντευομένου δὲ ἐξ Ἀπόλλωνος· τοῦτον γὰρ τὸν Κάρνον ἀποκτείναντος Ἰππότου τοῦ Φύλαντος ἐπέπεσεν ἐς τὸ στρατόπεδον τοῖς Δωριεῦσι μήνιμα Ἀπόλλωνος, καὶ Ἰππότης τε ἔφυγεν ἐπὶ τῷ φόνῳ καὶ Δωριεῦσιν ἀπὸ τούτου τὸν Ἀκαρνανά μάντιν καθέστηκεν ἰλάσκεσθαι. ἀλλὰ γὰρ Λακεδαιμονίοις οὐχ οὗτος ὁ Οἰκέτας ἐστὶ Καρνειός, ὁ δὲ ἐν τοῦ μάντεως Κριοῦ τιμώμενος Ἀχαίων ἔτι ἐχόντων τὴν Σπάρτην. Πραξιίλλη μὲν δὴ πεποιημένα ἐστὶν ὡς Εὐρώπης εἶη καὶ <Διὸς ὁ> Κάρνειος καὶ αὐτὸν ἀνεθρέψατο Ἀπόλλων καὶ Λητώ».

ήγήτωρ και άλλοτε συναντάται με τον δωρικό τύπο *άγήτωρ*²¹. Αυτό είναι άλλο ένα κοινό στοιχείο του Απόλλωνα Κάρνειου με τον Δία, ο οποίος λατρευόταν με αυτό το επίθετο στο Άργος²² και στη Σπάρτη²³. Ο Κάρνειος Απόλλων συνδυάζει δυο άλλες εκφάνσεις του Απόλλωνα, ως Νόμιου και Φοίβου. Ο Απόλλων Νόμιος είναι ο ποιμένας που οδηγεί το κοπάδι και ο Απόλλων Φοίβος είναι ο ιδρυτής των πόλεων. Ο Απόλλων Κάρνειος λοιπόν είναι ο *ήγήτωρ* των αποίκων και προστάτης τους κατά την ίδρυση της αποικίας τους²⁴. Εκτός από την ίδρυση της Κυρήνης, άλλα δυο γεγονότα που σχετίζονται με τη λατρεία του Κάρνειου Απόλλωνα είναι η Δωρική εισβολή και η άλωση της Τροίας. Βάσει αυτών φαίνεται ότι οι Έλληνες θεωρούσαν τις αποικιστικές κινήσεις ως βίαιες και εχθρικές ενέργειες οικειοποίησης μιας ξένης περιοχής²⁵. Οι ενέργειες αυτές βέβαια απαιτούν εξιλέωση, η οποία εκπληρώνεται από τον ρόλο του Απόλλωνα Καθάρσιου, όπως θα δούμε παρακάτω.

Η λατρεία του Κάρνειου Απόλλωνα φαίνεται να ακολουθεί τους μετανάστες στην καινούρια τους πατρίδα. Αποτελώντας την πιο σημαντική ετήσια δωρική γιορτή, δεν είναι παράλογο οι δωρικές αποικίες να λατρεύουν τον Κάρνειο Απόλλωνα. Έχοντας ως βάση την Πελοπόννησο, η λατρεία εξαπλώνεται από εκεί στη Θήρα, και κατ' επέκταση στην Κυρήνη²⁶. Αναλύοντας τα χαρακτηριστικά του Αμυκλαίου Απόλλωνα στην Λακωνία, ο Polignac σηματοδοτεί τον ρόλο του Απόλλωνα στα εξωαστικά ιερά με την εποπτεία της μετάβασης των νέων από την άγρια εφηβεία

²¹ LSJ, λήμμα *ήγήτωρ*.

²² Θεόπομπος, Απόσπ. 115, F 357: «Κάρνεια έορτή τελουμένη τῶι Καρνείωι Ἄπόλλωνι κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἀπὸ Κάρνου μάντεως, ὃς ἔχρησε τοῖς Ἡρακλείδαις· ἀπὸ δ' αὐτοῦ Κάρνειον Ἄπόλλωνα προσαγορεύουσιν. ἢ δὲ ἱστορία παρὰ Θεοπόμπωι. ὅτι τὸν αὐτὸν καὶ Δία καὶ Ἡγήτορα καλοῦσιν Ἄργειοι διὰ τὸ κάκεῖνον ἠγήσασθαι τοῦ στρατοῦ».

²³ Ξενοφών, *Λακεδαιμονίων Πολιτεία*, 13, 2: «ἐξορμάται σὺν στρατιᾷ ὁ βασιλεύς. θύει μὲν γὰρ πρῶτον οἴκοι ὧν Διὶ Ἄγήτορι καὶ τοῖς σιοῖν [αὐτῶ]».

²⁴ Calame (2003), σσ. 75-7.

²⁵ Dougherty (1993), σ.116.

²⁶ Malkin (1994), σ. 105. Detienne (1998), σ. 89.

στην πολιτισμένη ώριμη ηλικία²⁷. Ίσως αυτό το μοντέλο μπορεί να εφαρμοστεί και στον αποικισμό, με τον Απόλλωνα να εποπτεύει τη μετάβαση από τη μητρόπολη στην αποικία. Εξάλλου, το ιερό των Αμυκλών είναι το μέρος όπου λαμβάνει χώρα η αποτυχημένη συνομωσία των *Παρθενιών*, οι οποίοι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την Πελοπόννησο και να ιδρύσουν τον Τάραντα²⁸.

Απόλλων Καθάρσιος και Εξηγητής

Ο Απόλλων, μεταξύ άλλων, θεωρείται και θεός-εκδικητής. Αυτό ακριβώς συμβολίζει το όπλο που του αποδίδεται, το τόξο, ως όπλο της ανελέητης καταδίωξης και όχι του συμβατικού πολέμου²⁹. Τα βέλη του στην πρώτη ραψωδία της Ιλιάδας συμβολίζουν τον λοιμό. Παράλληλα όμως με την εκδικητικότητά του, κατέχει και την ιδιότητα της ίασεως από τις συμφορές που προκαλεί, μέσω των καθαρμών. Εφόσον ο λοιμός νοείται ως μίασμα, χρειάζεται μαντικές ικανότητες για να αποκαλυφθεί ο τρόπος με τον οποίο ένα άτομο ή μια πόλη θα απαλλαγεί από το μίασμα. Ποιός λοιπόν θεός θα ήταν πιο κατάλληλος από τον θεό της μαντικής³⁰;

Το μίασμα κάποιας πόλης ή ομάδας ατόμων μπορεί να προέρχεται από κάποια υβριστική πράξη ασέβειας προς τους θεούς, ενώ η περίπτωση που συναντάμε πιο συχνά είναι το μίασμα κάποιου λόγω φόνου³¹. Ο δολοφόνος καταφεύγει στο μαντείο του Απόλλωνα για να εξαγιστεί και ο θεός τον συμβουλεύει να ιδρύσει αποικία, στα πλαίσια της κάθαρσης³². Συμβουλευονται τον Απόλλωνα για την ιδιότητά του ως *ἀποτρόπαιου*, δηλαδή να απομακρύνει το κακό³³. Ο ρόλος του Απόλλωνα ως εξαγιστή απεικονίζεται λεπτομερώς στις *Εὐμενίδες* του Αισχύλου, όπου ο Ορέστης

²⁷ Polignac (2007), σ. 97.

²⁸ Polignac (2007), σσ. 98-9.

²⁹ Polignac (2007), σ. 97.

³⁰ Burkert (1993), σσ. 313-4.

³¹ Parker (1983), σ. 104

³² Detienne (1998), σ. 216.

³³ Parker (1983), σ. 334. Dyer (1969), σ. 45.

λαμβάνει χρησμό από τον ίδιο τον Απόλλωνα για το ρόλο των Ερινύων και τον τρόπο να τις αποφύγει³⁴. Ένα άλλο ενδιαφέρον παράδειγμα είναι του Καλλώνδη από τη Νάξο, ο οποίος σκότωσε τον Αρχιλόχο. Η ύβρις του ήταν σημαντική καθώς το μαντείο θεώρησε ότι σκότωσε έναν υπηρέτη των Μουσών³⁵. Τον προστάζει λοιπόν να εγκαταλείψει το ναό, για να κατευθυνθεί σε έναν άλλο τόπο καθαρμού και να εξευμενίσει το πνεύμα του σκοτωμένου³⁶.

Ας δούμε τώρα τη σχέση του Απόλλωνα Καθάρσιου με τον αποικισμό. Το μίasma αντιπροσωπεύει το χάος και την διατάραξη της ομαλής κοινωνικής ζωής, ενώ η κάθαρση την αποκατάσταση της κοινωνικής ισορροπίας³⁷. Ο νόμος προβλέπει ότι ο δολοφόνος που θεωρείται υπαίτιος για το μίasma πρέπει να εξοριστεί, και ο Απόλλων επιβλέπει την τιμωρία του. Ο δολοφόνος συμβουλευέται τον Απόλλωνα για να εξαγνιστεί και στέλνεται στην εξορία, όπου γίνεται η αιτία για την ίδρυση μιας αποικίας³⁸. Οι ιδρυτές των αποικιών ως κοινωνικοί απόκληροι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την πόλη τους και να ψάξουν για μια καινούρια περιοχή να εγκατασταθούν. Κατά τον Πλάτωνα, ο καθαρμός είναι διαδικασία διακρίσεων³⁹. Ένας τρόπος λοιπόν να εξαγνιστεί μία πόλη, είναι η διάκριση των αρνητικών στοιχείων-

³⁴ Αισχύλος, *Εὐμενίδες*, 74-83: «ὄμως δὲ φεῦγε μὴδὲ μαλθακὸς γένη.

ἐλῶσι γὰρ σε καὶ δι' ἠπειροῦ μακρῶς
βιβῶντ' ἄν' ἀεὶ τὴν πλανοστιβὴ χθόνα
ὑπὲρ τε πόντον καὶ περιρρύτας πόλεις.
καὶ μὴ πρόκαμνε τόνδε βουκολούμενος
πόνον· μολῶν δὲ Παλλάδος ποτὶ πτόλιν
ἴζου παλαιὸν ἄγκαθεν λαβὼν βρέτας.
κάκει δικαστὰς τῶνδε καὶ θελκτηρίους
μύθους ἔχοντες μηχανὰς εὐρήσομεν,
ὥστ' ἔς τὸ πᾶν σε τῶνδ' ἀπαλλάξαι πόνων».

³⁵ Parke & Wormell (1956), Τόμ. 2, № 4. Dyer (1969), σ. 43.

³⁶ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 560e: «Καλλώνδης, ὡς εἴκειν, ἦν δ' αὐτῷ Κόραξ ἐπωνύμιον. ἐκβληθεὶς δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Πυθίας ὡς ἱερὸν ἄνδρα τῶν Μουσῶν ἀνηρηκῶς, εἶτα χρησάμενος λιταῖς τισὶ καὶ προστροπαῖς μετὰ δικαιολογίας ἐκελευσθῆ πορευθεὶς ἐπὶ τὴν τοῦ Τέττιγος οἴκησιν ἰλάσασθαι τὴν τοῦ Ἀρχιλόχου ψυχὴν».

³⁷ Parker (1983), σσ. 5 & 23-4. Dougherty (1993), σ. 33.

³⁸ Parker (1983), σσ. 138-43.

³⁹ Πλάτων, *Σοφιστής*, 226d: «Πᾶσα ἢ τοιαύτη διάκρισις, ὡς ἐγὼ συννοῶ, λέγεται παρὰ πάντων καθαρμός τις».

Parker (1983), σσ. 18-31.

ατόμων που υπάρχουν σε αυτή και η αποβολή τους. Το χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα είναι η απομάκρυνση του Φάλανθου και των *Παρθενιῶν* από τη Σπάρτη, οι οποίοι ίδρυσαν τον Τάραντα.

Κατά τη διαδικασία της ίδρυσης μιας νέας αποικίας επανέρχεται η τάξη, πράγμα το οποίο είναι ο κύριος σκοπός της εξαγνιστικής διαδικασίας. Με αυτόν τον τρόπο, οι ιδρυτές των αποικιών εμφανίζονται ως δολοφόνοι, που, μέσα από τα πλαίσια της κάθαρσης, δημιουργούν μια νέα κοινωνική και πολιτική κατάσταση. Ο ίδιος ο Απόλλωνας συμβολίζει αυτή την αμφισημία, με τον ιδρυτικό μύθο των Δελφών. Παρουσιάζεται δηλαδή ως δολοφόνος που πρέπει να υποστεί κάθαρση. Σκοτώνοντας τον Πύθωνα επιβάλλεται να πάει στα Τέμπη ή στην Κρήτη για να εξαγνιστεί. Ο ρόλος του Δελφικού Απόλλωνα ως Καθάρσιου, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις φόνων, προσφέρει στους Έλληνες μια «μεταφορά», κατά την οποία εγκαταλείπουν την πατρίδα τους για το καλό αυτών που παραμένουν, και ιδρύουν μια καινούρια πόλη⁴⁰.

Ο Δελφικός Απόλλων προσφέρει και μια άλλη «μεταφορά». Η ίδρυση μιας αποικίας πραγματοποιείται και παρουσιάζεται μέσα από τη λύση γρίφων που περιέχονται στους χρησμούς⁴¹. Είδαμε ότι σε περίπτωση κρίσης στην οποία περιέρχεται μια πόλη ή ένα άτομο, η πρώτη ενέργεια είναι να συμβουλευτούν τον Απόλλωνα για να τους υποδείξει τρόπο για εξαγνισμό⁴². Η λειτουργικότητα του μαντείου έγκειται στο να εξηγήσει την αιτία του κακού και να προτείνει λύση⁴³. Ο Απόλλωνας λειτουργεί ως διερμηνέας της θέλησης των θεών και με αυτή την ιδιότητά του, ως «πάτριου εξηγητή⁴⁴» θα δούμε ότι ταυτίζεται με τον οικιστή μιας

⁴⁰ Dougherty (1993), σσ. 32-41.

⁴¹ Dougherty (1993), σ. 158.

⁴² Dougherty (1993), σσ. 16-7.

⁴³ Dyer (1969), σ. 45.

⁴⁴ Πλάτων, *Πολιτεία*, 427c: «οὗτος γὰρ δήπου ὁ θεὸς περὶ τὰ τοιαῦτα πᾶσιν ἀνθρώποις πάτριος ἐξηγητὴς [ἐν μέσῳ] τῆς γῆς ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ καθήμενος ἐξηγεῖται».

πόλης. Η παραλλαγή που θέλει τον Βάττο να συμβουλευέται τον θεό λόγω του ελαττώματος που είχε στην ομιλία, δείχνει το πώς ο θεός δίνει λύση στο πρόβλημά του. Ο Απόλλων τον προστάζει να αποικήσει τη Λιβύη, όπου τον γιατρεύει από το πρόβλημά του και του δίνει φωνή που τρομάζει τα λιοντάρια⁴⁵ που κατοικούσαν στην περιοχή της Κυρήνης. Με αυτό τον τρόπο, ο Απόλλων δίνει στον Βάττο το δικαίωμα να «εκπολιτίσει» την περιοχή, διώχνοντας το άγριο στοιχείο. Απελευθερωμένος από την ομιλητική του αναπηρία ο οικιστής γίνεται εκπολιτιστικός ήρωας⁴⁶. Φαίνεται δηλαδή ότι ο Απόλλων στέλνει τον Βάττο να αποικήσει την Κυρήνη, καθώς, πέρα από το τραύλισμά του και την αδυναμία στην ομιλία του, αναγνωρίζει σε αυτόν τις δυνατότητες ενός βασιλιά⁴⁷.

Τα μαντεία ήταν διάσημα για την αμφισημία και την αινιγματικότητα που χαρακτήριζαν τους χρησμούς τους. Οι γρίφοι που εμπεριέχονται σε αυτούς επέτρεπαν στους Έλληνες να επαναπροσδιορίζουν τοπικά φαινόμενα, που συναντούσαν στην καινούρια περιοχή που θα διέμεναν, με τους δικούς τους όρους. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας αναφερθήκαμε σε αυτούς τους αινιγματικούς χρησμούς και τη σημασία τους στη διαδικασία ίδρυσης μιας αποικίας. Εδώ απλά θα αναφερθούμε στην ομοιότητα που παρουσιάζει ο Απόλλων με το ρόλο του οικιστή. Όπως ο Απόλλων Εξηγητής βρίσκει λύση στο πρόβλημα της εκάστοτε πρεσβείας που τον συμβουλευέται, έτσι και ο οικιστής καλείται να αποκωδικοποιήσει το χρησμό που του δίνει ο θεός για να έχει επιτυχία η αποστολή του. Η παρέμβαση του Απόλλωνα παρείχε στους θνητούς απαντήσεις σε ερωτήματα που διαφορετικά θα έμεναν

⁴⁵ Πίνδαρος, *Πυθιονικός* 5, 57-9 (βλέπε παράρτημα πηγών 83).

⁴⁶ Calame (2003), σ. 109.

⁴⁷ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 405c: «ἀλλὰ καὶ τὸν Βάττον, οἶμαι, διὰ τοῦτ' ἐπὶ τὴν φωνὴν παραγενόμενον εἰς Λιβύην ἔπεμψεν οἰκιστὴν, ὅτι τραυλὸς μὲν ἦν καὶ ἰσχνόφωνος βασιλικὸς δὲ καὶ πολιτικὸς καὶ φρόνιμος».

αναπάντητα. Παρομοίως, ο ρόλος του οικιστή ως «εξηγητή της ίδρυσης της αποικίας» ήταν η πηγή της θρησκευτικής του εξουσίας, η οποία προερχόταν από την καθιέρωσή της από τον Απόλλωνα. Η επιτυχία λοιπόν του μαντείου των Δελφών στις αποικίες, μέσα σε θρησκευτικά πλαίσια, έγκειται στον «εξηγητικό» του ρόλο⁴⁸.

Ο Απόλλων ως οικιστής και προστάτης της αποικίας

Ο ρόλος του Απόλλωνα στον αποικισμό δεν τελείωνε μετά από τη χρησιμοδότηση για την ίδρυση μιας αποικίας. Ακόμα και μετά την εγκατάσταση των αποίκων, ο θεός προστάτευε την αποικία και τιμόταν ανάλογα. Την προέκταση αυτή θα εξετάσουμε μέσα από το παράδειγμα της Κυρήνης. Η πόλη που διάλεξε ο Απόλλων για να ιδρύσει ο Βάττος στη Λιβύη αναφέρεται ως δικιά του πόλη⁴⁹. Ο λόγος που αναφέρεται με αυτόν τον τρόπο φαίνεται από το μύθο του Απόλλωνα και της Κυρήνης που διασώζεται στον 9^ο Πυθιονικό του Πινδάρου. Η όμορφη Κυρήνη αιχμαλωτίζει το βλέμμα του Απόλλωνα ενώ παλεύει με ένα λιοντάρι. Ο θεός καλεί τον κένταυρο Χείρωνα να βγει από τη σπηλιά του για να θαυμάσει την κοπέλα και να τον ρωτήσει αν του επιτρέπεται να συνάψει ερωτική σχέση μαζί της. Ο Χείρων τότε προφητεύει το γάμο του Απόλλωνα με την Κυρήνη και τη γέννηση του γιου τους, Αρισταίου. Ο Απόλλων απάγει την Κυρήνη και τη φέρνει στη Λιβύη, όπου η περιοχή παίρνει το όνομά της.

Ο γάμος του Απόλλωνα και της Κυρήνης αντιπροσωπεύει τον αποικισμό της. Η βίαη αρπαγή της από τον θεό συμβολίζει την πράξη του αποικισμού, όπου οι άποικοι μεταναστεύουν από το δικό τους τόπο και εγκαθίστανται σε έναν νέο, πολλές φορές εκδιώκοντας τους ντόπιους. Στην αρχαία ελληνική σκέψη, τόσο η διαδικασία του γάμου, όσο και αυτή του αποικισμού, αποτελούσαν βίαιες πράξεις. Ήταν διαδικασίες κατά τις οποίες κάτι μη εξημερωμένο μετατρεπόταν σε κάτι γόνιμο και παραγωγικό.

⁴⁸ Malkin (1987), σ. 5.

⁴⁹ Καλλίμαχος, Ὕμνος 2, 65: «Φοῖβος καὶ βαθύγειον ἔμην πόλιν ἔφρασε Βάττω».

Επιπλέον, βλέπουμε τον Απόλλωνα να μπαίνει στη θέση των αποίκων που ζητούν συμβουλή, και τον Χείρωνα να παίζει τον δικό του ρόλο, ως μάντης που προφητεύει και εξηγεί το μέλλον. Ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοδοτεί ο Χείρων έχει πολλές ομοιότητες με τους χρησμούς που δίνονταν στους Έλληνες αποίκους⁵⁰. Η καθιέρωση του οικιστή και η συνεχής παρουσία του, ως εκλεγμένου από τον Απόλλωνα, παρείχε μια ασφάλεια στους αποίκους, όπως και η προφητεία του Χείρωνα παρείχε ασφάλεια στον Απόλλωνα για το εγχείρημά του⁵¹.

Με βάση αυτόν τον μύθο και τον συμβολισμό του μπορούμε να καταλάβουμε πόσο σημαντική θεότητα θεωρούνταν ο Απόλλωνας για την Κυρήνη. Δεν αποτελεί όμως μεμονωμένη περίπτωση, καθώς, μπορεί να μην έχουμε σχετικούς μύθους για άλλες αποικίες, όμως η προστασία που τις παρείχε ο Απόλλωνας διαφαίνεται από άλλες ενέργειες των αποίκων. Καταρχήν, στον Σελινούντα εμφανίζεται με το επίθετο *προστατέριος*⁵². Επιπλέον, δεν είναι τυχαίο που αρκετές αποικίες πήραν το όνομα «Απολλωνία»⁵³. Έπειτα, πολλές αποικίες θεωρούσαν τον Απόλλωνα ως οικιστή τους⁵⁴. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα είναι των Θουρίων, αποικίας της Αθήνας. Στα πλαίσια της ρήξης της αποικίας με τη μητρόπολή της, οι Θούριοι, θέλοντας να δείξουν την απομάκρυνσή τους από την αθηναϊκή επιρροή, ζήτησαν από τον θεό των Δελφών να λειτουργήσει ως οικιστής τους⁵⁵.

⁵⁰ Dougherty (1993), σσ. 136-149.

⁵¹ Malkin (1987), σ. 6.

⁵² Detienne (1998), σ. 124.

⁵³ Malkin (1987), σ. 87. Pease (1917), σ. 12.

⁵⁴ Graham, (1983), σ. 26.

⁵⁵ Διόδωρος Σικελιώτης 12, 35, 3: «τῆς τιμῆς ταύτης σπεύδοντος τυχεῖν. τέλος δὲ τῶν Θουρίων πεμψάντων εἰς Δελφοὺς τοὺς ἐπερωτήσοντας τίνα χρῆ τῆς πόλεως οἰκιστὴν ἀγορεύειν».

Απόλλων Αρχηγέτης

Τα προσωνύμια του Απόλλωνα που υπονοούν το ρόλο του στον αποικισμό είναι πολλά: *ἀρχηγός, δωματίτης, ἡγεμών, οἰκιστής, οἰκίστωρ, κτίστης, προηγέτης, προκαθηγεμών*⁵⁶. Το πιο σημαντικό ίσως επίθετο του Απόλλωνα που υπογραμμίζει τη σχέση του με τις αποικιστικές κινήσεις είναι ο *ἀρχηγέτης*. Η λέξη αυτή προσδιορίζει τον αρχηγό κάποιας γενιάς, τον πρόγονο, και ο Απόλλων Αρχηγέτης θεωρείται ο υπεύθυνος θεός για τη δημιουργία μιας νέας κοινωνίας σε ξένο τόπο. Είναι δηλαδή ο θεός που καθοδηγεί τους αποίκους και μαζί με τον οικιστή λατρεύεται από τις μετέπειτα γενιές ως πρόγονος της πόλης. Την αναγνώριση του ρόλου του αποδεικνύουν τα αφιερώματα και οι προσφορές των αποίκων στον Απόλλωνα Αρχηγέτη⁵⁷.

Για άλλη μια φορά θα αναφερθούμε στον ιδρυτικό μύθο της Κυρήνης από τον Βάττο, όπως τον παρουσιάζει ο Πίνδαρος. Ο Απόλλων Αρχηγέτης είναι ο θεός που βοηθά τον Βάττο να διώξει τα λιοντάρια από τον τόπο όπου θα ιδρυόταν η αποικία⁵⁸. Επιπλέον, είναι ο Απόλλων Αρχηγέτης που επιβλέπει τη διαδικασία του αποικισμού από το μαντείο των Δελφών⁵⁹. Με αυτό το επίθετο αναφέρονται θεός και οικιστής στην επιγραφή που περιέχει το ψήφισμα ίδρυσης της Κυρήνης⁶⁰. Για τους κατοίκους της Κυρήνης, όπου λατρεύονταν ο Βάττος Αρχηγέτης και ο Απόλλων Αρχηγέτης, ο αρχηγέτης αντιπροσώπευε τον ηγέτη, κυρίως μιας αποικιστικής αποστολής⁶¹. Παρομοίως, ο Θουκλής, ο ιδρυτής της Νάξου της Σικελίας, έστησε βωμό στον

⁵⁶ Detienne (1998), σσ. 86-7. Pease (1917), σ. 12.

⁵⁷ Pease (1917), σ. 20.

⁵⁸ Πίνδαρος, *Πυθιόνικος* 5, 57-9 (βλέπε παράρτημα πηγών 83).

⁵⁹ Dougherty (1993), σ. 105.

⁶⁰ Meiggs & Lewis (1969), № 5.

⁶¹ Graham, (1960), σ. 108.

Απόλλωνα Αρχηγέτη έξω από την πόλη για να θυσιάζουν οι πρεσβείες που έφευγαν από τη Σικελία⁶².

Για μια νέα πόλη χωρίς ιστορία και παραδόσεις να πηγάζουν από τον γεωγραφικό της χώρο, η λατρεία του Απόλλωνα Αρχηγέτη αποτελούσε σημαντικό βήμα για το ξεκίνημά της⁶³. Η λατρεία αυτή φαίνεται ότι έπαιξε σημαντικό ρόλο στη δημιουργία ενός εκτεταμένου επικοινωνιακού δικτύου, ως απόρροια των λατρευτικών και οικονομικών αναγκών. Η σημασία του δικτύου αυτού στην επικοινωνία των ελληνικών πόλεων έγκειται στη μεταφορά προϊόντων και ιδεών. Αυτό οδηγεί σε μια συνακόλουθη οικοδομική δραστηριότητα για την κάλυψη των αναγκών των εμπορών και των προσκυνητών⁶⁴. Ο Απόλλωνας όμως, όπως είδαμε και προηγουμένως, εμφανίζεται και με την ιδιότητα του *πατρώου*. Πρόκειται λοιπόν για τον θεό μιας νέας αρχής με τη δημιουργία αποικιών, ο οποίος την ίδια στιγμή λειτουργεί ως κρίκος επικοινωνίας μεταξύ παλαιάς και νέας πόλης⁶⁵.

Τέλος, θα κάνουμε μια απλή αναφορά στην Ήρα και τον Ηρακλή, οι οποίοι επίσης κοσμούνται με το επίθετο *ἀρχηγέτης*. Η Ήρα θεωρείται η κύρια θεότητα τόσο των μη αστικών ιερών, όσο και των ιερών που βρίσκονται στα όρια της πόλης. Ιερά της υπάρχουν σε πληθώρα αποικιών: στον Κρότωνα, στο Μεταπόντιο, στην Ποσειδωνία, στον Σελινούντα, στη Νάξο και στην Κύμη, την ίδρυση της οποίας επέβλεψε ως *ἀρχηγέτης*⁶⁶. Επίσης, ο Ηρακλής συνδέεται συχνά με τον αποικιστικό κόσμο. Οι περισσότεροι άθλοι του Ηρακλή συμβολίζουν το «ημέρωμα» της γης και της φύσης, έτσι ώστε να μπορούν οι θνητοί να κατοικήσουν. Χαρακτηριστικό είναι το

⁶² Θουκυδίδης 6, 3, 1: «μετὰ Θουκλέους οἰκιστοῦ Νάξον ᾤκισαν, καὶ Ἀπόλλωνος Ἀρχηγέτου βωμὸν ὅστις νῦν ἔξω τῆς πόλεως ἐστὶν ἰδρῦσαντο, ἐφ' ᾧ, ὅταν ἐκ Σικελίας θεωροὶ πλέωσι, πρῶτον θύουσιν.».

⁶³ Pease (1917), σ. 18.

⁶⁴ Detienne (1998), σσ. 29-34.

⁶⁵ Detienne (1998), σ. 138.

⁶⁶ Polignac (2007), σ. 135.

παράδειγμα του μύθου του Ανταίου, που με τον φόνο του ο Ηρακλής καθιστά τη Λιβύη έναν τόπο ασφαλή για αποικισμό⁶⁷. Λαμβάνει έτσι το ρόλο του «πολιτιστικού διαμεσολαβητή» και του «προστάτη των συνόρων», πράγμα το οποίο φαίνεται από το ότι πολλές αποικίες φέρουν το όνομά του. Αναφέρεται δε με τον όρο *Ἡρακλῆς ἀρχηγέτης*⁶⁸.

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο σημειώνουμε ότι ο Απόλλωνας μέσω της εξαγνιστικής και εξηγητικής του ιδιότητας καθιερώνει το ρόλο του οικιστή και κατευθύνει τις ενέργειες των αποίκων, καθιστώντας τα μαντεία του, και κυρίως το μαντείο των Δελφών, ως τα θρησκευτικά κέντρα που νομιμοποιούν την εγκατάστασή τους σε μια νέα περιοχή. Ο σημαντικός του ρόλος επιβεβαιώνεται από τις αποικιστικές λατρείες προς τιμήν του.

⁶⁷ Malkin (1994), σ. 184.

⁶⁸ Polignac (2007), σ. 164. Malkin (1994), σσ. 213-4.

Η λειτουργία του μύθου στις αποικιστικές παραδόσεις

Όπως αναφέραμε στην εισαγωγή, τα μυθικά στοιχεία που περιλαμβάνουν οι χρησιμοί αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την κοινότητα για να μπορέσει να στηρίξει την πολιτική κίνηση του αποικισμού. Μέσω της αφήγησης του παρελθόντος οι ιστορικές κοινότητες επιδίωκαν να ερμηνεύσουν το παρόν, αφού – όπως είναι γνωστό – στις παραδοσιακές κοινωνίες ο μύθος αποτελεί μέρος της προσπάθειας του ανθρώπου να κατανοήσει τον κόσμο γύρω του.

Λόγω των πηγών, μέσω των οποίων, έχουν επιβιώσει μέχρι σήμερα οι μύθοι, τους θεωρούμε ως ένα καλλιτεχνικό-λογοτεχνικό φαινόμενο. Μέχρι τον 20^ο αιώνα υπήρχε μια σύγχυση όσον αφορά τη μυθολογία και τη θρησκεία. Οι μελετητές προσδιόριζαν την αρχαία ελληνική θρησκεία μέσα από τη μυθική παράδοση των αρχαίων Ελλήνων. Μόνο κατά τον 20^ο αιώνα άρχισε να αντιμετωπίζεται διαφορετικά η θρησκεία, μέσω των λατρειών. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει μια ενεργή σχέση ανάμεσα σε αυτά τα δυο. Αυτό φαίνεται, όπως θα δούμε παρακάτω, από τις μυθολογικές αναφορές που υπάρχουν στους αποικιστικούς χρησμούς και τη σχέση τους με τις λατρείες των αποικιών.

Κοινές αναφορές σε θεότητες

Η παρουσία του Απόλλωνα είναι συχνή στο μεγαλύτερο μέρος των χρησμών. Αυτό είναι πάρα πολύ φυσικό, καθώς ο Απόλλωνας είναι ο θεός της μαντικής αλλά και ο προστάτης και καθοδηγητής των αποίκων. Εφόσον τα δυο αυτά στοιχεία αποτελούν το κύριο θέμα πραγμάτευσης αυτής της μελέτης, είναι αναμενόμενο να εμφανίζονται αναφορές στον Απόλλωνα στο παράρτημα των πηγών που παραθέτουμε. Οι χρησιμοί που συμπεριλαμβάνονται στο παράρτημα αυτό αναφέρονται από τους αρχαίους συγγραφείς άλλοτε αυτολεξεί, με την έννοια ότι κάθε

συγγραφέας παραθέτει αυτολεξεί τους στίχους του χρησμού όπως του παραδόθηκαν και θεωρεί ότι μεταφέρει επακριβώς τα λόγια του θεού ή της Πυθίας, και άλλοτε με πλάγιο λόγο, εντάσσοντας το χρησμό στο δικό τους κείμενο. Και στις δυο περιπτώσεις όμως θεωρείται ότι οι στίχοι προέρχονται από τον Απόλλωνα ή από τη διάμεσό του, Πυθία. Ο Απόλλωνας λοιπόν είναι αυτός που συμβουλεύει την πρεσβεία ή τον οικιστή, ο οποίος ζητάει τη βοήθειά του και ταυτόχρονα είναι αυτός που καθοδηγεί τους αποίκους στην εγκατάστασή τους σε έναν τόπο και στην ίδρυση αποικίας.

Εκτός όμως από τον προφανή αυτό ρόλο του Απόλλωνα, παρατηρούμε σε κάποιους χρησμούς έμμεσες αναφορές σε αυτόν, που τον συνδέουν με μυθολογικά πρόσωπα, τα οποία πρωταγωνιστούν στην αποικιστική παράδοση στην οποία αναφέρεται ο χρησμός. Ο Ίων για παράδειγμα, ο αρχηγός των αποίκων που εγκαθίστανται στην περιοχή της Μ.Ασίας, η οποία αργότερα μένει γνωστή με το όνομα Ιωνία, εμφανίζεται ως γιος του Απόλλωνα¹. Και σε αυτή την περίπτωση διακρίνουμε την τάση των αρχαίων να δημιουργούν μύθους και παραδόσεις για την ιστορία και την προέλευση του ονόματος ενός τόπου όπου κατοικεί μια φυλή, με σκοπό να προσδώσει κύρος σε αυτόν, μέσω της καταγωγής των αποίκων από έναν θεό. Κατά παρόμοια περίπτωση, ο «εθνάρχης» των Γαλεωτών, ενός έθνους στη Σικελία, θεωρείται γιος του Απόλλωνα και της Θεμιστούς². Αναφέρεται δε, και ως βασιλεύς των Υπερβορείων, πράγμα που τονίζει ακόμα περισσότερο την καταγωγή του από τον Απόλλωνα, η σχέση του οποίου με την Υπερβορέα μαρτυρείται σε πολλούς μύθους. Ενδιαφέρον προκαλεί και το ότι, παρόλο που ο χρησμός αυτός αποδίδεται στους μάντεις της Δωδώνης, αναφέρεται ο Απόλλωνας, σηματοδοτώντας για ακόμη μια φορά τη σχέση του θεού με τον αποικισμό.

¹ Σχόλια στον Αριστείδαη 112, 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 63).

² Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Γαλεῶται* (βλέπε παράρτημα πηγών 100).

Η θεϊκή καταγωγή του οικιστή δεν περιορίζεται μόνο στο πρόσωπο του Απόλλωνα. Ο Απολλώνιος ο Ρόδιος αναφέρει ότι οι Βοιωτοί και οι υπόλοιποι Νισαίοι όφειλαν να τιμούν στην αποικία τους τον Ίδμονα, το γιο του Αιόλου, αν και τιμούσαν τον Αγαμήστορα³. Επίσης, ο οικιστής του Βυζαντίου, ο Βύζας, αναφέρεται ως γιος του Ποσειδώνα και της Κερόεσσας⁴. Έχουμε τονίσει ξανά τη σχέση του Ποσειδώνα με την ίδρυση πόλεων και τον αποικισμό. Παρατηρούμε λοιπόν την αναφορά αυτού του θεού σε κάποιους χρησμούς και αποικιστικές παραδόσεις που έχουν να κάνουν με την ίδρυση αποικίας. Οι επτά βασιλείς θυσιάζουν ταύρο στον Ποσειδώνα, την Αμφιτρίτη και τις Νηρηίδες κατά την πλεύση τους προς τη Λέσβο για να έχουν ευνοϊκό ταξίδι⁵. Βέβαια σε αυτή την περίπτωση ο Ποσειδώνας διαφαίνεται και για την ιδιότητά του ως άρχοντα της θάλασσας. Η σχέση του όμως και με τη γη φαίνεται από τις αποικιστικές παραδόσεις της Κυρήνης⁶, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. σ. 106).

Άλλο ένα κοινό στοιχείο των αποικιστικών χρησμών και παραδόσεων είναι η αναφορά στον Δία. Εκτός από τη σχέση του Άμμωνα Δία με τον Απόλλωνα Κάρνειο και το μαντείο στη Λιβύη, ο Ζευς εμφανίζεται στις αποικιστικές παραδόσεις με τη μορφή του υπέρτατου θεού που χαρίζει την εύνοιά του στους αποίκους για το εγχείρημά τους. Η Πυθία προφητεύει στους Μάγνητες που θα εγκατασταθούν στον Μαϊάνδρο ότι ο Ζευς θα τους χαρίσει νίκη και δόξα⁷. Πιθανότατα εδώ υπονοείται η σύγκρουση των Μαγνήτων με τους ντόπιους, και δεν είναι η μοναδική περίπτωση που η εύνοια του Δία θα ενθαρρύνει τους αποίκους να αντιταχθούν στους αυτόχθονες για να βγουν τελικά νικητές. Κατά τον Διόδωρο τον Σικελιώτη, αν ο Βάττος προσευχηθεί

³ Απολλώνιος Ρόδιος 2, 846-850 (βλέπε παράρτημα πηγών 60). Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 192, 4-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 61).

⁴ Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Βυζάντιον*, 12-19 (βλέπε παράρτημα πηγών 69).

⁵ Πλούταρχος, *Ήθικα*, 1, 163a (βλέπε παράρτημα πηγών 7). Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 11, 15 (βλέπε παράρτημα πηγών 9).

⁶ Πίνδαρος, *Πυθιονικός* 4, 24-37 (βλέπε παράρτημα πηγών 112).

⁷ *Inscr. Magn.*, 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 12).

στον Δία, την Αθηνά και τον Απόλλωνα, οι θεοί αυτοί θα του χαρίσουν τη νίκη επί των ντόπιων, οπότε θα μπορέσει να εγκατασταθεί και να ιδρύσει αποικία⁸. Η αναφορά στον Απόλλωνα είναι αναμενόμενη, εφόσον πρόκειται για τον θεό της μαντικής και τον προστάτη των αποίκων. Όσο για την Αθηνά, δεν προκαλεί έκπληξη η αναφορά σε αυτήν για πολεμική σύγκρουση, καθώς, εκτός από θεά-προστάτιδα των τεχνών, θεωρείται και η θεά της μετεωρολογικής και πολεμικής μαγείας. Η *Πρόμαχος Αθηνά*, η Αθηνά ως θεά του πολέμου όπως θα μπορούσαμε να πούμε, προβάλλει από το κεφάλι του Δία πάνοπλη⁹. Ο Ζευς όμως είναι ο *πανόπτης* θεός που θα προστατέψει τους αποίκους και θα τους οδηγήσει στη νίκη. Ο *Ζευς πάντων πατήρ* δίνει την ισχύ στους θνητούς για να αυξήσουν την εξουσία τους. Έτσι, ο Περδίκκας θα καταφέρει να επεκτείνει την κυριαρχία του ιδρύοντας αποικία, εφόσον ο Ζευς δίνει την έγκρισή του¹⁰. Ο ρόλος του πανεπόπτη Δία, ο οποίος βλέπει τα πάντα, φαίνεται και από το ότι η Πυθία χρησιμοδοτεί καθήμενη ανάμεσα στους αετούς του¹¹.

Η Ήρα, η σύζυγος του «πατέρα θεών και ανθρώπων», αναφέρεται σε δυο αποικιστικές παραδόσεις. Και στις δυο περιπτώσεις γίνεται μνεία για τη *μήνι* της θεάς, που προκαλεί τη μετακίνηση και την εγκατάσταση σε καινούριο τόπο. Στην περίπτωση των εξόριστων Συβαριτών, η απώλεια της πατρίδας τους οφείλεται στην οργή της Λευκαδίας Ήρας¹². Στην άλλη περίπτωση, η οργή της Ήρας στερεί από τον Αθάμαντα τη χαρά της τεκνοποιίας προκαλώντας την απώλεια των λογικών του και οδηγώντας τον να διαπράξει φόνο. Εξαιτίας της πράξης του αυτής αναγκάζεται να εγκαταλείψει το βασίλειό του, να αναζητήσει τρόπο κάθαρσης από το μαντείο των Δελφών και να ιδρύσει αποικία ως εξιλέωση για το αμάρτημά του¹³. Παρόλο που η

⁸ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 29, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 84).

⁹ Κακριδής (1986), τόμος 2, σ. 105.

¹⁰ Διόδωρος Σικελιώτης 7, 16 (βλέπε παράρτημα πηγών 90).

¹¹ Πίνδαρος, *Πυθιονίκος* 4, 3-8 (βλέπε παράρτημα πηγών 82).

¹² Πλούταρχος, *Ήθικά*, 3, 557c (βλέπε παράρτημα πηγών 28).

¹³ Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 1, 84 (βλέπε παράρτημα πηγών 39).

πρώτη περίπτωση έχει ιστορικό υπόβαθρο ενώ η δεύτερη μυθολογικό, η οργή της Ήρας είναι η κοινή αιτία που προκαλεί την ίδρυση μιας νέας αποικίας.

Μια τελευταία θεότητα που αναφέρεται στους χρησμούς είναι η Άρτεμη. Η δίδυμη αδελφή του Απόλλωνα παίζει το ρόλο της σε τρεις αποικιστικές παραδόσεις, εκ των οποίων στις δυο σηματοδοτεί τον χρόνο ή τον τόπο που θα ιδρυθεί η νέα αποικία. Οι περιπλανώμενοι Πελασγοί, των οποίων ηγείται ο Πόλλις, έλαβαν χρησμό να σταματήσουν τις περιπλανήσεις τους και να εγκατασταθούν όταν *τήν θεόν και την άγκυραν άπολέσωσι*. Η προφητεία πραγματοποιήθηκε όταν έχασαν ένα ξόανο της Άρτεμης και την άγκυρα του πλοίου τους κατά την παραμονή τους στην Κρήτη, όπου και ίδρυσαν αποικία¹⁴. Επίσης, οι γεωγραφικές οδηγίες, οι οποίες περιέχονται στον χρησμό που λαμβάνει ο Αρχίας για να αναγνωρίσει την Ορτυγία και να ιδρύσει την αποικία του, περιλαμβάνουν ως ορόσημο την πηγή Αρέθουσα, που ήταν αφιερωμένη στη θεά Άρτεμη¹⁵. Στην τρίτη περίπτωση οι δυο δίδυμες θεότητες Απόλλων και Άρτεμη κατηγορούνται από τους Μεσσήνιους φυγάδες για την κακοτυχία τους. Η εν λόγω «κακοτυχία» βέβαια περιλαμβάνει την ύβρη που διέπραξαν οι Μεσσήνιοι στο πρόσωπο των Λημνίων παρθένων και προκάλεσαν την οργή της Άρτεμης. Ο Απόλλων λοιπόν προστάζει του Μεσσήνιους φυγάδες να ενωθούν με την αποικιστική αποστολή των Χαλκιδέων για να εξιλεωθούν και να καταλαγιάσουν την οργή της αδελφής του¹⁶.

Αναφορές σε ήρωες

Στα πλαίσια του αποικιστικού ρεύματος παρατηρούμε την τάση των νέο-ιδρυθέντων πόλεων να ανάγουν την καταγωγή τους σε ήρωες, τους οποίους υιοθετούν ως οικιστές, ή να προβάλλουν την ίδρυση της πόλης τους ως επέκταση ή απόρροια

¹⁴ Πλούταρχος, *Ήθικά*, 2, 247d-e (βλέπε παράρτημα πηγών 10).

¹⁵ Πausanias 5, 7, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 45). Διόδωρος Σικελιώτης 5, 3, 5 (βλέπε παράρτημα πηγών 47).

¹⁶ Στράβων 6, 1, 6 (βλέπε παράρτημα πηγών 15).

κάποιων μυθολογικών παραδόσεων. Η πιο σημαντική ίσως μορφή ήρωα που συναντάμε στις αποικιστικές παραδόσεις είναι αυτή του ημίθεου Ηρακλή. Πέρα από τις αποικίες που φέρουν το όνομά του¹⁷ (χάρτης 1), παρατηρούμε τη συχνή αναφορά του στις πηγές. Οι περιπλανήσεις του μυθικού ήρωα λειτουργούν με νομιμοποιητικό τρόπο για του αποίκους που θέλουν να εγκατασταθούν σε μέρος το οποίο θεωρείται ότι είχε επισκεφτεί. Αυτό καθίσταται σαφές από τα λόγια του Αντιχάρη προς τον Δωριέα, ο οποίος τον ενθαρρύνει να ιδρύσει την αποικία του στη Σικελία, στο μέρος δηλαδή όπου ο πρόγονός του Ηρακλής είχε επισκεφτεί και θεωρείται ότι ανήκει στους Ηρακλείδες¹⁸. Συγκεκριμένα στη Σαρδηνία, ο Ηρακλής θεωρείται οικιστής. Όταν ο Ηρακλής τελειώνει τους άθλους του, το μαντείο τον στέλνει να ιδρύσει αποικία στη Σαρδηνία, όπου αφήνει αρχηγό της αποικίας τον Ιόλαο¹⁹. Μάλιστα, ο Διόδωρος ο Σικελιώτης αναφέρει ότι οι κάτοικοι του νησιού θεωρούν τους εαυτούς τους απογόνους του Ιόλαου²⁰.

Το θέμα της ίδρυσης αποικίας προς τιμήν ενός απολεσθέντος συντρόφου εμφανίζεται δυο φορές στις αποικιστικές παραδόσεις. Ο Θησεύς ιδρύει την Πυθόπολη όταν αυτοκτονεί ο σύντροφός του Σολόεντας²¹ και ο Πέλοπας ιδρύει την Κίλλα έπειτα από το θάνατό του ηνιόχου του Κίλλα²².

Μια επιπλέον μυθολογική αναφορά που παρουσιάζεται στις πηγές είναι η αρπαγή της Ευρώπης από τον Δία, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τις περιπλανήσεις του Κάδμου προς αναζήτησή της. Ενδιαφέρον προκαλεί ο ιδρυτικός μύθος της Θήβας, κατά τον οποίο ο Κάδμος έλαβε χρησμό από το μαντείο να εγκαταλείψει την

¹⁷ Θουκυδίδης 3, 92 ,4-5 (βλέπε παράρτημα πηγών 1). Ιουστίνος 16, 3, 4-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 59). Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 192, 4-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 61).

¹⁸ Ηρόδοτος 5, 43 (βλέπε παράρτημα πηγών 43).

¹⁹ Διόδωρος Σικελιώτης 4, 29, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 104).

²⁰ Διόδωρος Σικελιώτης 5, 15, 1 (βλέπε παράρτημα πηγών 105).

²¹ Πλούταρχος, *Θησεύς*, 26 (βλέπε παράρτημα πηγών 106).

²² Ευστάθιος, *Παρεκβολαί εις τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα*, 1, 55, 1-22 (βλέπε παράρτημα πηγών 107).

αναζήτηση της αδελφής του και να ιδρύσει πόλη²³. Επίσης, ο Αλκμέων εμφανίζεται ως ιδρυτής αποικίας στα πλαίσια της εξιλέωσής του για τη μητροκτονία που διάπραξε²⁴. Εκτός όμως από τον θηβαϊκό κύκλο, έχουμε αναφορές και από τον τρωικό. Ο Αινείας και κάποιοι επιζήσαντες Τρώες καταφεύγουν στο μαντείο της Δωδώνης, το οποίο τους συμβουλεύει να ιδρύσουν αποικία στην Ιταλία²⁵. Ο Τεύκρος, θεωρούμενος από τον πατέρα του υπεύθυνος για το χαμό του αδελφού του, Αίαντα, εγκαταλείπει τη Σαλαμίνα και ιδρύει την ομώνυμη αποικία στην Κύπρο²⁶. Τέλος, ο Ορέστης ξεκινά την ίδρυση διαφόρων πόλεων στην περιοχή της Τροίας, απόπειρα που συνεχίζεται από τους απογόνους του²⁷.

Άλλο ένα κοινό στοιχείο που εμφανίζεται στη θεματική των αποικιστικών παραδόσεων είναι η καταγωγή του οικιστή ή του συνοικιστή από κάποιο μυθολογικό πρόσωπο. Η Μαντώ, υπεύθυνη για την ίδρυση της Κολοφώνας και του μαντείου της Κλάρου, ήταν η κόρη του μυθικού μάντη Τειρεσία²⁸. Ο ιδρυτής αποικίας στην Καρία, Νηλεύς, θεωρούνταν γιος του μυθικού βασιλιά της Αθήνας Κόδρου²⁹. Ο Κάρυστος, ιδρυτής της ομώνυμης αποικίας, αναφέρεται ως γιος του κένταυρου Χείρωνα³⁰. Ο Ξυλος λαμβάνει χρησμό από το μαντείο να πάρει συνοικιστή απόγονο του Πέλοπα³¹, ενώ οι Μάγνητες θα έχουν σαν οδηγό κατά την αποικιστική αποστολή τους κάποιον από τη γενιά του Γλαύκου³². Αν και δεν προσδιορίζεται επακριβώς, πιθανότατα εννοείται ο μάντης Γλαύκος, που θεωρούνταν παράλληλα και προστάτης

²³ Ελλάνικος, Απόσπ., 4, 51 (βλέπε παράρτημα πηγών 101). Σχόλια στον Ευριπίδη, *Φοίνισσαι*, 638 (βλέπε παράρτημα πηγών 102). Νόννος, *Διονυσιακά*, 4, 289 (βλέπε παράρτημα πηγών 103).

²⁴ Ευσέβιος, *Εὐαγγελική Προπαρασκευή*, 6, 7, 13 (βλέπε παράρτημα πηγών 108). Θουκυδίδης 2, 102, 5-6 (βλέπε παράρτημα πηγών 109).

²⁵ Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Ἀρχαιολογία*, 1, 51, 1 & 55, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 29-30).

²⁶ Ευριπίδης, *Ἐλένη*, στ. 148-150 (βλέπε παράρτημα πηγών 35).

²⁷ Σχόλια στον Ευριπίδη, *Ρήσος*, 251, 5-11 (βλέπε παράρτημα πηγών 58).

²⁸ Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 35, 16-23 (βλέπε παράρτημα πηγών 65). Διόδωρος Σικελιώτης 4, 66, 5 (βλέπε παράρτημα πηγών 66). Πausανίας 7, 3, 1 & 9, 33, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 67-68).

²⁹ Στράβων 14, 1, 3, 14-15 (βλέπε παράρτημα πηγών 33).

³⁰ Ευσέβιος, *Εὐαγγελική Προπαρασκευή*, 6, 7, 6 (βλέπε παράρτημα πηγών 111).

³¹ Πausανίας 5, 4, 3 (βλέπε παράρτημα πηγών 89).

³² *Inscr. Magn.*, 17 (βλέπε παράρτημα πηγών 13).

των ναυτικών. Ποιός θα ήταν λοιπόν πιο κατάλληλος από κάποιον απόγονό του για να οδηγήσει του Μάγνητες σε ένα μακρινό ταξίδι; Τέλος, κατά τον Στράβωνα, οι Ιάπυγες που κατοικούσαν στον Τάραντα την περίοδο που ο Φάλανθος κατευθύνθηκε εκεί προς ίδρυση αποικίας, θεωρούνται Κρήτες, οι οποίοι βρέθηκαν εκεί ακολουθώντας τον Μίνωα που είχε πλεύσει προς τη Σικελία. Ο Ιάπυξ αναφέρεται ως γιος του Δαίδαλου από κάποια γυναίκα από την Κρήτη³³.

Η χρήση του μύθου στις αποικιστικές παραδόσεις

Παρατηρώντας το πλήθος των μυθολογικών αναφορών στους αποικιστικούς χρησμούς καταλαβαίνουμε το πόσο συνυφασμένη ήταν στο μυαλό των αρχαίων Ελλήνων η πολιτική με τη θρησκευτική ζωή. Ιδιαίτερα στα πλαίσια της ίδρυσης και της ανάπτυξης μιας πόλης δημιουργείται μια στενή σχέση ανάμεσα στους αποίκους και τη λατρεία του οικιστή. Στα παραδείγματα που παραθέσαμε παραπάνω, ο οικιστής είναι κάποιος μυθολογικός ήρωας ή κάποιο ιστορικό πρόσωπο που κατάγεται από κάποιον ήρωα του παρελθόντος. Η θρησκευτική νομιμότητα της κατοχής του εδάφους προβάλλεται μέσα από τη δημιουργία των αποικιστικών παραδόσεων και χρησμών που αποδίδουν την ίδρυση της αποικίας στα πρόσωπα αυτά, και κατ' επέκταση από την εγκαθίδρυση της λατρείας τους.

Οι ελληνικές πολιτείες για να δικαιολογήσουν την κατακτητική τους δραστηριότητα κατέφευγαν στην μυθική τους ιστορία, από την οποία αντλούσαν την επιχειρηματολογία τους. Μάλιστα, στην περίπτωση που μέσα στις παραδόσεις τους δεν υπήρχε ο κατάλληλος μύθος για να εξυπηρετήσει την πολιτική τους προπαγάνδα, δεν δίσταζαν να τον επινοήσουν. Φαίνεται ότι η ανάγκη της αναπροσαρμογής των μύθων ανάλογα με τις νέες κάθε φορά πολιτικές συνθήκες, είναι ένας από τους

³³ Στράβων 6, 3, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 20).

λόγους που οι ελληνικοί μύθοι παρουσιάζουν τόσες παραλλαγές³⁴. Μέχρι τον 5^ο αιώνα ο μύθος νοείται ως μία αφήγηση, η οποία δεν διαχωρίζεται σε κάποια ιδιαίτερη κατηγορία. Οι σοφιστές ήταν εκείνοι που έδωσαν αρνητική χροιά στον όρο, εννοώντας την αφήγηση που δεν τεκμηριώνεται λογικά και θεωρείται αναξιόπιστη αφήγηση³⁵.

Τίθενται λοιπόν δυο θέματα: πρώτον, αν πίστευαν οι αρχαίοι στην ιστορικότητα των μύθων τους και, δεύτερον, κατά πόσο μπορούμε να εμπιστευτούμε τους μύθους ως ιστορική πηγή. Αν όντως οι αρχαίοι πίστευαν ότι οι μύθοι τους αποτελούνταν από ιστορικά γεγονότα, πώς εξηγείται το φαινόμενο να μεταβάλλουν οι ποιητές στοιχεία του μύθου, και ιδίως ο Ευριπίδης, του οποίου οι μεταβολές ήταν τεράστιες; Μια πιθανή εξήγηση είναι ότι οι αλλαγές αυτές ανταποκρίνονται σε μια αναθεώρηση της αλήθειας που περιέχει ο μύθος, όπως τον αντιλαμβάνεται ο εκάστοτε ποιητής. Για παράδειγμα, η παλαιότερη παράδοση ήθελε τον Τάνταλο να προσφέρει για φαγητό τη σάρκα του γιου του Πέλοπα στους θεούς. Ο Πίνδαρος³⁶ αλλάζει στο σημείο αυτό το μύθο, λέγοντας πως οι θεοί αποκλείεται να είναι ανθρωποφάγοι. Ο ποιητής πιθανόν έχει φτάσει σε μια ανώτερη αντίληψη του θείου και μεταβάλλει τα στοιχεία που θεωρεί απαραίτητα για την αποκατάσταση της αλήθειας. Είναι φανερό πως οι αρχαίοι ποιητές δεν πίστευαν στις λεπτομέρειες που πλαισίωναν έναν μύθο, αλλά θεωρούσαν ιστορικό το σκελετό του μύθου μόνο. Γι' αυτό πιθανότατα θεωρούσαν ότι τους επιτρεπόταν να αλλάζουν αυτές τις λεπτομέρειες κατά βούληση³⁷.

Όσον αφορά το δεύτερο θέμα, παρατηρούμε (όπως είδαμε και στην εισαγωγή) ότι οι αποικιστικοί χρησμοί αποτελούνται από μια ζύμωση μυθικών και ιστορικών στοιχείων. «Οι σύγχρονοι μελετητές θεωρούν τους μύθους ως αφηγήσεις που

³⁴ Κακριδής (1986), τόμος 1, σ. 64.

³⁵ Graf (2005), σ. 483.

³⁶ Πίνδαρος, *Όλυμπόνικος* I, στ. 40.

³⁷ Κακριδής (1986), τόμος 1, σσ. 61-2.

ερμηνεύουν το παρόν μέσω της αφήγησης του παρελθόντος, δηλαδή δικαιολογούν την ιδιαιτερότητα και νομιμοποιούν τις ιδιομορφίες του παρόντος»³⁸. Με βάση αυτά μπορούμε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι τους μύθους, και κατ' επέκταση τους χρησμούς, στις αποικιστικές τους κινήσεις. Η περίπτωση των μυθικών περιπλανήσεων του Ηρακλή, που αναφέρθηκε πιο πάνω, δείχνουν ακριβώς αυτή την τάση. Οι μύθοι που εμπνέουν τους χρησμούς και τις αποικιστικές παραδόσεις δικαιολογούν την παρουσία των αποίκων στις διάφορες περιοχές όπου εγκαθίστανται. Και ακριβώς επειδή οι μύθοι είναι κομμάτι της θρησκείας και ανάγονται σε παλαιότερες εποχές με πρωταγωνιστές θεούς και ήρωες, νομιμοποιούν την εγκατάσταση των αποίκων, ως μια κατάσταση που δεν μπορεί εύκολα να μεταβληθεί από τους ανθρώπους.

Αυτοί οι μύθοι χαρακτηρίζονται από τους μελετητές ως «αιτιολογικοί» και συνήθως έχουν τοπικό χαρακτήρα. Οι αιτιολογικοί μύθοι συνήθως συνδέονται με λατρείες και εξηγούν τις ιδιαιτερότητές τους. Στην προκειμένη περίπτωση έχουμε τις λατρείες των οικιστών. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι ένας μύθος που τροφοδοτεί μια αποικιστική παράδοση εμπνέει την τελετουργία της λατρείας ενός οικιστή³⁹. Χαρακτηριστικό ίσως είναι το παράδειγμα του Βάττου, ο οποίος λατρεύεται ως οικιστής της Κυρήνης, και ως υπεύθυνος για την τάξη και τον εκπολιτισμό της Λιβύης. Κατά μία αποικιστική παράδοση, η φωνή που έβγαλε ο Βάττος όταν έφτασε στη Λιβύη έδιωξε τα λιοντάρια. Η «εξημέρωση» του τόπου, ο εκπολιτισμός του με άλλα λόγια, έχει τη βάση της στον αποικιστικό μύθο. Από αυτή την άποψη, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε στοιχεία των μύθων για να ερμηνεύσουμε ιστορικές καταστάσεις, χωρίς να μας απασχολεί τόσο το ποσοστό των ιστορικών γεγονότων που περιέχονται σε ένα μύθο.

³⁸ Graf (2005), σ. 483.

³⁹ Graf (2005), σσ. 485-6.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι οι μύθοι που συναντάμε στις αποικιστικές παραδόσεις φαίνεται να εξηγούν και να αιτιολογούν μια παροντική κατάσταση, όπως την ίδρυση μιας αποικίας, μέσα από το παρελθόν. Άλλοτε έχουν τοπικό χαρακτήρα, αιτιολογώντας την τοπική λατρεία του οικιστή ή καταγράφοντας το τοπικό παρελθόν, και άλλοτε ανήκουν στους μεγάλους μυθικούς κύκλους, εντάσσοντας στην τοπική ιστορία λατρείες πανελληνίας εμβέλειας, όπως του Ηρακλή και του Θησέα. Κατά τη γενική αντίληψη των ιστορικών, οι αιτιολογικοί μύθοι εξηγούν τελετουργίες. Θεωρώντας λοιπόν ότι η λατρεία του οικιστή στις αποικίες προβάλλεται μέσα από αυτούς τους αιτιολογικούς μύθους, κατανοούμε την ανάγκη των αποίκων να δημιουργούν αποικιστικούς χρησμούς και παραδόσεις βασισμένες σε αυτούς τους μύθους.

Τα μαντεία και το ιερατείο τους

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναφερθούμε στα μαντεία του αρχαίου ελληνικού κόσμου που έχουν σχέση με τις αποικιστικές κινήσεις. Θα εξετάσουμε τις μαντικές τεχνικές και τον τρόπο χρησιμοδότησης, καθώς και το ρόλο που έπαιζε το ιερατείο των μαντείων σε αυτή τη διαδικασία.

Το μαντείο των Δελφών

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το μαντείο των Δελφών «ανήκε» αρχικά στη Γαία και τον Ποσειδώνα. Αυτό όμως δεν συμβαδίζει με τον δελφικό μύθο που εμφανίζεται στον Ομηρικό Ύμνο στον Απόλλωνα, όπου φαίνεται ότι δεν υπήρχε μαντείο πριν την έλευσή του¹. Ο Απόλλωνας, σύμφωνα με τον ύμνο, σκότωσε τον δράκο που κατοικούσε σε αυτό το μέρος παίρνοντας το προσωνύμιο Πύθιος. Το στοιχείο της ιερής πηγής του Απόλλωνα, χαρακτηριστικό των μαντείων του, επίσης εμφανίζεται στον ύμνο². Το όνομα της περιοχής προέρχεται από την παράδοση που θέλει τον Απόλλωνα να μεταμορφώνεται σε δελφίни για να προσεγγίσει κρητικούς ναυτικούς, με σκοπό να τους κάνει ιερείς του και να επανδρώσει το μαντείο του³. Λόγω του περιστατικού αυτού συναντάται και ο Απόλλωνας με το επίθετο Δελφίνιος. Κατά μια μεταγενέστερη παραλλαγή του μύθου, ο Εικάδιος, ο γιος του Απόλλωνα και της νύμφης Λυκίας, σώθηκε από ναυάγιο όταν ένα δελφίни τον πήρε στην πλάτη του και

¹ Fontenrose (1978) σ. 1.

² Ομηρικοί Ύμνοι, *Εἰς Ἀπόλλωνα*, 372-6: «ἐξ οὗ νῦν Πυθῶ κικλήσκειται, οἱ δὲ ἄνακτα Πύθειον καλέουσιν ἐπώνυμον οὐνεκα κείθι αὐτοῦ πῦσε πέλωρ μένος ὀξέος Ἥελίοιο.

Καὶ τότε ἄρ' ἔγνω ἦσιν ἐνὶ φρεσὶ Φοῖβος Ἀπόλλων οὐνεκά μιν κρήνη καλλίρροος ἐξαπάφησε».

³ Ομηρικοί Ύμνοι, *Εἰς Ἀπόλλωνα*, 400-1: « ἐν πόντῳ δ' ἐπόρουσε δέμας δελφίνι ἐοικῶς νηὶ θοῇ, καὶ κείτο πέλωρ μέγα τε δεινόν τε».

τον έφερε στην ακρογιαλιά της Κρίσας. Θεωρείται αυτός υπεύθυνος για την ονομασία των Δελφών, από τον τρόπο με τον οποίο σώθηκε⁴.

Λέγεται ότι αρχικά ο Απόλλωνας έδινε χρησμούς μια φορά το χρόνο, στις 7 του δελφικού μήνα Βύσιου, την ημέρα της επετείου των γενεθλίων του Απόλλωνα. Φαίνεται όμως ότι όσο μεγάλωνε η φήμη του μαντείου, η αυξανόμενη ζήτηση για τη συμβουλή του θεού οδήγησε το μαντείο σε σημείο να χρησιμοδοτεί καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Στην κλασική εποχή οι χρησιμοδοτήσεις γίνονταν στις 7 κάθε μηνός. Ο Απόλλωνας προφήτεψε με τη χρήση ενός διάμεσου, της Πυθίας. Η Πυθία ήταν μια παρθένα που είχε αφιερώσει τη ζωή της στην υπηρεσία του θεού. Λόγω της σημαντικής φήμης του μαντείου, στα κλασικά χρόνια το αξίωμα της Πυθίας κατείχαν τρεις γυναίκες ταυτόχρονα, δυο επίσημες και μια συμπληρωματική. Το τελετουργικό πριν από κάποια χρησιμοδότηση περιλάμβανε το πλύσιμο της Πυθίας στην Κασταλία πηγή και τη θυσία μιας γίδας. Μέσα στο ναό υπήρχε μια διαρκώς αναμμένη εστία, στην οποία καίγονταν θυμάρι και φύλλα δάφνης. Κατεβαίνοντας στο άδυτο του ναού υπήρχε μια σχισμή στο έδαφος, πάνω στην οποία υπήρχε ένας τρίποδας σκεπασμένος. Κατά τη διάρκεια της χρησιμοδότησης η Πυθία καθόταν πάνω σε αυτόν τον τρίποδα⁵.

Εκτός από την Πυθία, το ιερατείο του μαντείου περιλάμβανε και δυο ιερείς με ισόβιο αξίωμα. Οι ιερείς αυτοί δεν ήταν οποιοδήποτε κάτοικοι της πόλης, αλλά ανήκαν σε ιερατικές οικογένειες. Αυτές οι ιερατικές οικογένειες είχαν χρέος και καθήκον να διαδίδουν και να μεταφέρουν τα θεία μυστικά μόνο στους απογόνους τους, οι οποίοι σε κάθε εποχή αναλάμβαναν την τέλεση των μυστηρίων, τη

⁴ Σέρβιος, *Σχόλια στον Βιργίλιο, Αινειάδα* 3, 332: «ab hoc, quod Icadus, Apollinis et Lyciae nymphae filius, cum in adultam aetatem venisset, primo regionem in qua natus erat a matre Lyciam nominavit, deinde in ea urbem Apollini condidit, sortes et cortinam consecravit, et, ut illum patrem esse testaretur, Patara cognominavit. inde cum Italiam peteret, naufragio vexatus delphini tergo exceptus dicitur ac prope Parnasum montem delatus patri Apollini templum constituisse et a delphino locum Delphos appellasse, aras deinde Apollini tamquam patri consecrasse, quas ferunt vulgo patrias dictas. hinc ergo et delphinum aiunt inter sacra Apollinis receptum»

⁵ Burkert (1993), σ. 254. Zaidman & Pantel (2004), σ. 121.

συντήρηση των ναών, τη φύλαξη των ιερών σκευών και τη διατήρηση του πλούτου του μαντείου. Ο τίτλος *προφήτης*, αν και δεν υπάρχει σε δελφικό χρησμό, αναφέρεται από τον Ηρόδοτο⁶ και τον Πλούταρχο⁷. Φαίνεται ότι οι τίτλοι *ιερείς* και *προφήτης* αντιστοιχούν στο ίδιο αξίωμα. Μάλλον πως η λέξη *προφήτης* χρησιμοποιούνταν για να δηλώσει τον ιερέα που ήταν παρόν στη χρησμοδότηση⁸.

Μέσα από τους χρησμούς που παρέχουν λεπτομερείς οδηγίες στους αποίκους προκύπτει ότι το μαντείο των Δελφών και το ιερατείο του κατείχε γεωγραφικές γνώσεις των μακρινών περιοχών όπου ιδρύονταν οι αποικίες. Πώς όμως απέκτησε το μαντείο αυτές τις γνώσεις; Γνωρίζουμε ότι το μαντείο των Δελφών επανδρώθηκε από Κρήτες ναυτικούς, οι οποίοι αποτέλεσαν και το πρώτο ιερατείο. Δεδομένης της εμπορικής και ναυτικής δραστηριότητας των Κρητών, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι γνώσεις αυτές προέρχονταν από αρχεία που είχαν κρατήσει οι ναυτικοί από τις περιπλανήσεις τους. Μια άλλη περίπτωση είναι να συνέλεγε το ιερατείο πληροφορίες από περιπλανώμενους που το επισκέπτονταν, καθώς το μαντείο αποτελούσε σημείο αναφοράς στον αρχαίο ελληνικό κόσμο (*ὄμφαλός τῆς γῆς*). Οι γνώσεις των ναυτικών θα ήταν πολύτιμες για τους αποίκους, που πλέουν σε μια άγνωστη για αυτούς περιοχή. Οι Θηραίοι για παράδειγμα, πήραν πληροφορίες για τη

⁶ Ηρόδοτος 8, 36-7: «Δελφοὶ δὲ ταῦτα ἀκούσαντες σφέων αὐτῶν πέρι ἐφρόντιζον. Τέκνα μὲν νυν καὶ γυναῖκας πέρην ἐς τὴν Ἀχαιῖν διέπεμψαν, αὐτῶν δὲ οἱ μὲν πλείστοι ἀνέβησαν ἐς τοῦ Παρνησοῦ τὰς κορυφὰς καὶ ἐς τὸ Κορῦκιον ἄντρον ἀνηνείκοντο, οἱ δὲ ἐς Ἄμφισσαν τὴν Λοκρίδα ὑπεξῆλθον. Πάντες δὲ ὧν οἱ Δελφοὶ ἐξέλιπον τὴν πόλιν, πλὴν ἐξήκοντα ἀνδρῶν καὶ τοῦ προφήτεω».

⁷ Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 292d: «Τίς ὁ παρὰ Δελφοῖς ὀσιωτῆρ καὶ διὰ τί βύσιον ἓνα τῶν μνηῶν καλοῦσιν; ὀσιωτῆρα' μὲν καλοῦσι τὸν θυόμενον ἱερεῖον, ὅταν ὀσιος' ἀποδειχθῆ. πέντε δ' εἰσὶν ὀσιοι διὰ βίου, καὶ τὰ πολλὰ μετὰ τῶν προφητῶν δρῶσιν οὗτοι καὶ συνιερουργοῦσιν, ἅτε γεγονέναι δοκοῦντες ἀπὸ Δευκαλίωνος».

Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 438b: «τί οὖν συνέβη περὶ τὴν Πυθίαν; κατέβη μὲν εἰς τὸ μαντεῖον ὧς φασιν ἄκουσα καὶ ἀπρόθυμος, εὐθὺς δὲ περὶ τὰς πρώτας ἀποκρίσεις ἦν καταφανὴς τῆ τραχύτητι τῆς φωνῆς οὐκ ἀναφέρουσα δίκην νεῶς ἐπειγομένης ἀλάλου καὶ κακοῦ πνεύματος οὕσα πλήρης· τέλος δὲ παντάπασιν ἐκταραχθεῖσα καὶ μετὰ κραυγῆς ἀσήμου καὶ φοβερᾶς φερομένη πρὸς τὴν ἐξοδὸν ἔρριπεν ἑαυτήν, ὥστε φυγεῖν μὴ μόνον τοὺς θεοπρόπους ἀλλὰ καὶ τὸν προφήτην Νίκανδρον καὶ τοὺς παρόντας τῶν ὀσίων».

⁸ Fontenrose (1978), σ. 218.

Λιβύη από έναν Κρητικό ψαρά, και βοηθήθηκαν στο ταξίδι τους από ψαράδες της Σάμου⁹. Οι Έλληνες ναυτικοί λοιπόν που ταξίδευαν, είναι πιθανό να έδιναν πληροφορίες αυτών που άκουγαν ή έβλεπαν, και το ιερατείο έπειτα τις χρησιμοποιούσε προς όφελος των αποίκων¹⁰. Το επιχείρημα αυτό ενισχύεται από την πεποίθηση που υπάρχει στις πηγές ότι οι περισσότερες περιοχές στις οποίες ιδρύθηκαν αποικίες είχαν δεχτεί παλαιότερα την επίσκεψη ηρώων. Οι περιπλανήσεις μυθολογικών προσώπων, όπως του Κάδμου, του Ηρακλή, του Θησέα, των Αργοναυτών, του Οδυσσέα και του Μενέλαου, δικαιολογούν αυτή τη γνώση μακρινών περιοχών.

Τα μαντεία των Διδύμων και της Κλάρου

Σημαντικά μαντεία του Απόλλωνα υπήρχαν και στη Μικρά Ασία, με κυριότερα το μαντείο των Διδύμων και το μαντείο της Κλάρου. Το μαντείο των Διδύμων παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα που δεν συναντάται στα υπόλοιπα μαντεία του Απόλλωνα. Στην αρχαϊκή εποχή το διαχειριζόνταν τα μέλη ενός οίκου, του οίκου των Βραγχιδών. Κατά τον Fontenrose, η ίδρυση του μαντείου πραγματοποιήθηκε μετά την εγκατάσταση των Ιώνων¹¹. Κατά τον Parke όμως, η πιο πιθανή υπόθεση είναι ότι το όνομα του Βράγχου, του γενάρχη του οίκου των Βραγχιδών, προέρχεται από μη

⁹ Ηρόδοτος 4, 151-2: «Ἐπεὶτε δὲ κακοῦ οὐδὲν ἦν σφι μῆχος, πέμπουσι ἐς Κρήτην ἀγγέλους διζημένους εἴ τις Κρητῶν ἢ μετοίκων ἀπιγμένος εἴη ἐς Λιβύην. Περιπλανώμενοι δὲ αὐτὴν οὔτοι ἀπίκοντο καὶ ἐς Ἴτανον πόλιν, ἐν ταύτῃ δὲ συμμίσγουσι ἀνδρὶ πορφυρεῖ τῷ οὔνομα ἦν Κορώβιος, ὃς ἔφη ὑπ' ἀνέμων ἀπενειχθεὶς ἀπικέσθαι ἐς Λιβύην καὶ Λιβύης ἐς Πλατέαν νῆσον. Μισθῶ δὲ τοῦτον πείσαντες ἦγον ἐς Θήρην. Ἐκ δὲ Θήρης ἔπλεον κατάσκοποι ἄνδρες τὰ πρῶτα οὐ πολλοὶ· κατηγησαμένου δὲ τοῦ Κορωβίου ἐς τὴν νῆσον ταύτην δὴ τὴν Πλατέαν τὸν μὲν Κορώβιον λείπουσι, σιτία παρακαταλιπόντες ὄσων δὴ μηνῶν, αὐτοὶ δὲ ἔπλεον τὴν ταχίστην ἀπαγγελέοντες Θηραίοισι περὶ τῆς νήσου. Ἀποδημούντων δὲ τούτων πλέω χρόνον τοῦ συγκειμένου, τὸν Κορώβιον ἐπέλιπε τὰ πάντα. Μετὰ δὲ ταῦτα νηὺς Σαμίη, τῆς ναύκληρος ἦν Κωλαῖος, πλέουσα ἐπ' Αἰγύπτου ἀπηνείχθη ἐς τὴν Πλατέαν ταύτην· πυθόμενοι δὲ οἱ Σάμιοι παρὰ τοῦ Κορωβίου τὸν πάντα λόγον σιτία οἱ ἐνιαυτοῦ καταλείπουσι. Αὐτοὶ δέ, ἀναχθέντες ἐκ τῆς νήσου καὶ γλιχόμενοι Αἰγύπτου, ἔπλεον ἀποφερόμενοι ἀπηλιώτη ἀνέμῳ».

¹⁰ Pease (1917), σ. 16.

¹¹ Fontenrose (1988), σ. 6.

ελληνική γλώσσα της Μικράς Ασίας και ότι η ίδρυση του μαντείου χρονολογείται πριν την άφιξη των Ιώνων¹². Φαίνεται όμως ότι το μαντείο των Διδύμων επεδίωξε τη σύνδεσή του με το μαντείο των Δελφών, λόγω της αίγλης του. Την επιδίωξη αυτή δικαιολογεί ο μύθος που συνδέει τον Βράγχο και τον Απόλλωνα. Σύμφωνα με αυτόν, ο Απόλλων ερωτεύτηκε τον ποιμένα Βράγχο και τον φίλησε, δίνοντάς του το χάρισμα της προφητείας¹³. Η σημαντική θέση του Βράγχου φαίνεται και από την περίπτωση που ο Απόλλωνας οργίστηκε με τους Ίωνες, στέλνοντάς τους λοιμό, από τον οποίο τους εξάγνισε ο Βράγχος¹⁴. Το χαρακτηριστικό της ιερής πηγής που συναντάται στα μαντεία του Απόλλωνα, κάνει και εδώ την εμφάνισή του, δικαιολογώντας κατά τον Καλλίμαχο το όνομα *Δίδυμα*¹⁵. Μάλιστα το σημείο που τοποθετούνται οι δυο πηγές, και κατ' επέκταση το μαντείο, είναι ο τόπος όπου ο Απόλλωνας συνάντησε τον ποιμένα Βράγχο¹⁶. Μια άλλη παράδοση που νομιμοποιεί την κυριότητα του Απόλλωνα στα Δίδυμα είναι ότι ο τόπος αυτός θεωρείται το σημείο όπου ενώθηκαν ο Ζευς με τη Λητώ, και η τελευταία συνέλαβε τον Απόλλωνα¹⁷. Ο Parke φαίνεται πεπεισμένος ότι το μαντείο των Διδύμων είχε ενεργό ρόλο στην ίδρυση αποικιών της Μιλήτου. Βέβαια, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δεν έχουμε βρει αποικιστικούς χρησμούς που να προέρχονται από τα Δίδυμα ανάμεσα στις πηγές. Αυτό όμως μπορεί να οφείλεται στο ότι οι χρησμοί αυτοί δεν καταγράφηκαν από τον υπόλοιπο ελληνικό

¹² Parke (1985), σ. 3.

¹³ Λόγγος, *Δάφνης και Χλόη*, 4, 17, 6: «αἴγας ἔνεμε Βράγχος, καὶ Ἄπολλων αὐτὸν ἐφίλησε». Fontenrose (1988), σσ. 119-20. Parke (1985), σσ. 4-5.

¹⁴ Καλλίμαχος, *Απόσπ.*, 194, 28-31: «ᾠφρων ἐλαίη, τοὺς δὲ παῖδας οὐ Βράγχος τοὺς τῶν Ἰώνων, οἷς ὁ Φοῖβος ᾠργίσθη, δάφνη τε κρούων κήπος οὐ τομ[ὸν] λαοῖ[ς] δις ἢ τρίς εἰ[π]ῶν ἀρτεμέας ἐποίη[σε];».

¹⁵ Καλλίμαχος, *Απόσπ.*, 5, 10-3: «]οι τέμ[ε]ν[ο]ς [κα]λὸν ἐν ὕλῃ, τόθι πρῶτον ᾠφθης, κρην]έων διδύμων ἐγγύθι δάφνησ κατὰ κλώνα πήξας. χαῖρε δὲ Δελφ]ίνι ἄ[ν]αξ, οὖν[ο]μα γάρ[ρ] τοι τόδ' ἐγὼ κατάρχω, εἵνεκεν Οἰκούσ]ιον εἰς ἄ[σ]τυ σε δελφίς ἀπ' ἔβησε Δήλου».

¹⁶ Parke (1985), σσ. 2-5.

¹⁷ Parke (1985), σ. 59.

κόσμο, ίσως γιατί παρέμειναν στους εσωτερικούς κόλπους του μαντείου και στα μέλη του οίκου των Βραγχιδών¹⁸.

Όσον αφορά το μαντείο της Κλάρου και την μυθική ίδρυσή του, διαθέτουμε δελφικό αποικιστικό χρησμό. Σύμφωνα με τον μύθο αυτό, η κόρη του μάντη Τειρεσία, Μαντώ, πήρε εντολή από το μαντείο των Δελφών να παντρευτεί τον πρώτο άνδρα που θα συναντήσει βγαίνοντας από τον ναό και να πλεύσει προς τη Μικρά Ασία για να εγκατασταθεί εκεί. Κατά την άφιξή τους στην Κολοφώνα, η Μαντώ έκλαψε και το μέρος ονομάστηκε Κλάρος. Εκεί ίδρυσε ιερό του Απόλλωνα¹⁹. Κατά παρόμοια περίπτωση με αυτή των Διδύμων, η Μαντώ αποτελεί τον συνδετικό κρίκο της Κλάρου με το μαντείο των Δελφών. Η προφητική ιδιότητα του πατέρα της εμπεριέχεται στο όνομά της. Η σχέση της ίδρυσης της Κλάρου με τη μαντική τέχνη ενισχύεται με την παράδοση που θέλει το γιο της Μαντώ, Μόψο, να κληρονομεί το προφητικό χάρισμα. Μάλιστα ο Μόψος ως προφήτης και χρησιμοδότης μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο δημιουργός του μαντείου της Κλάρου²⁰. Και για αυτό το μαντείο μπορούμε μόνο να υποθέσουμε ότι έπαιξε ένα μικρό ρόλο στην αποικιστική δραστηριότητα, καθώς δεν υπάρχουν αποικιστικοί χρησμοί που να προέρχονται από αυτό. Η Σίριδα στη νότια Ιταλία ιδρύθηκε από πρόσφυγες της Λυδίας. Ανάμεσα σε αυτούς πιθανότατα βρίσκονταν αρκετοί κάτοικοι της Κολοφώνας, που έχασαν τη γη τους λόγω της νίκης του Γύγη. Για τις περισσότερες αποικίες της νότιας Ιταλίας διαθέτουμε αποικιστικούς χρησμούς από το μαντείο των Δελφών, όχι όμως για την Σίριδα. Είναι λογικό λοιπόν να υποθέσουμε ότι οι κάτοικοι της Κολοφώνας ζήτησαν τη συμβουλή του μαντείου της Κλάρου, όχι μόνο λόγω της κοντινής απόστασης, αλλά και λόγω της εύνοιας που είχε δείξει ο Πύθιος Απόλλων στον Γύγη²¹.

¹⁸ Parke (1985), σ. 11.

¹⁹ Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 35, 16-23.

²⁰ Parke (1985), σσ. 112-7.

²¹ Parke (1985), σ. 120.

Οι αποικιστικοί χρησμοί που διασώζονται προέρχονται κυρίως από το μαντείο των Δελφών, το μαντείο που θεωρήθηκε από την αρχαιότητα το κατεξοχήν κατάλληλο για συμβουλή σε θέματα αποικισμού. Ο Κικέρων στο κείμενό του περί μαντικής, αναφέρει τρία μαντεία που θεωρεί ότι επηρέασαν τον αποικισμό, τους Δελφούς, τη Δωδώνη και τον Άμμωνα²². Στις περισσότερες περιπτώσεις αναφέρονται στις πηγές το όνομα των Δελφών ή το όνομα του Απόλλωνα. Δεν είναι όμως λίγες οι περιπτώσεις όπου ο πομπός του χρησμού αναφέρεται ως *ὁ θεός*. Δικαιολογημένα και σε αυτές τις περιπτώσεις υποθέτουμε ότι εννοείται ο Δελφικός Απόλλων, η υπέρτατη προφητική θεότητα. Οι αναφορές που έχουμε για αποικιστικούς χρησμούς από τη Δωδώνη είναι πολύ λίγες, ενώ από το μαντείο του Άμμωνα ανύπαρκτες²³. Συγκεκριμένα, η Δωδώνη σχετίζεται με την εγκατάσταση του Αινεία και των Τρώων²⁴ στην Ιταλία, και την ίδρυση αποικίας στη Σικελία από τους Αθηναίους²⁵. Για το μαντείο του Άμμωνα, έχουμε μόνο την περίπτωση που ο θεός προφητεύει έμμεσα την ίδρυση της αποικίας στη Λιβύη, χρησιμοποιώντας παλαιότερο χρησμό από το μαντείο των Δελφών²⁶.

Η χρησιμοδότηση

Όπως στις περισσότερες θρησκείες, έτσι και στην αρχαία ελληνική, οι θεοί αποκαλύπτουν τη βούλησή τους και κατευθύνουν τους θνητούς με σημεία. Τα σημεία

²² Κικέρων, *De Divinatione*, 1, 3, 1-6: «res futuras putant. Quam vero Graecia coloniam misit in Aeoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio aut Dodonaeo aut Hammonis oraculo? aut quod bellum susceptum ab ea sine consilio deorum est?».

²³ Pease (1917), σσ. 4-5.

²⁴ Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 1, 51, 1 & 55, 4 (βλέπε παράρτημα πηγών 29-30).

²⁵ Παυσανίας 8, 11, 12 (βλέπε παράρτημα πηγών 77). Σούδα, λήμμα *Αννίβας* (βλέπε παράρτημα πηγών 78).

²⁶ Πλούταρχος, *Λύσανδρος*, 25, 3: «Ἐφορος μὲν οὖν φησιν αὐτόν, ὡς τὴν τε Πυθίαν ἐπιχειρήσας διαφθεῖραι καὶ τὰς Δωδωνίδας αὐθις ἀναπέιθων διὰ Φερεκλέους ἀπέτυχεν, εἰς Ἄμμωνος ἀναβῆναι καὶ διαλέγεσθαι τοῖς προφήταις πολὺ χρυσίον δίδοντα, τοὺς δὲ δυσχεραίνοντας εἰς Σπάρτην τινὰς ἀποστεῖλαι τοῦ Λυσάνδρου κατηγορήσοντας, ἐπεὶ δὲ ἀπελύθη, τοὺς Λίβυας ἀπιόντας εἶπεῖν· "Ἄλλ' ἡμεῖς γε βέλτιον, ὦ Σπαρτιᾶται, κρινοῦμεν, ὅταν ἤκητε πρὸς ἡμᾶς εἰς Λιβύην οἰκίσοντες," ὡς δὴ χρησμοῦ τινος ὄντος παλαιοῦ Λακεδαιμονίου ἐν Λιβύῃ κατοικῆσαι».

αυτά αποτελούν μια μορφή επικοινωνίας των θνητών με τον ανώτερο κόσμο, και επειδή είναι συνήθως κρυπτογραφημένα, χρειάζονται αποκωδικοποίηση. Η τέχνη της ερμηνείας των σημείων έχει δοθεί στον Απόλλωνα, και κατ' επέκταση τους μάντεις και τους προφήτες. Η μαντική τέχνη θεωρείται ένα δώρο, το οποίο μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά μέσα στην ίδια οικογένεια²⁷.

Οι τεχνικές μαντικής ποικίλουν. Έχουμε την ερμηνεία των ουράνιων σημείων, την ερμηνεία του πετάγματος των πτηνών, την ερμηνεία των εντοσθίων ενός σφαγίου θυσίας (ηπατοσκοπία) και τη μαντική με τη χρήση κλήρων (κληρομαντεία)²⁸. Ο πιο θεαματικός όμως τρόπος μαντικής είναι μέσα από ένα ενδιάμεσο πρόσωπο, το οποίο σε κατάσταση «ενθουσιασμού» αποκαλύπτει τη θέληση των θεών. Οι λέξεις *ένθεος*, *κατοχή* και *έκστασις* περιγράφουν αυτήν ακριβώς την κατάσταση στην οποία περιέρχεται ο μάντης όταν καταλαμβάνεται από το πνεύμα του θεού²⁹. Ο συνηθέστερος χαρακτηρισμός όμως είναι *μανία*³⁰. Εννοούμε όμως την προφητική μανία που προέρχεται από τον Απόλλωνα, η οποία διαχωρίζεται από την τελεστική μανία του Διόνυσου, την ποιητική μανία των Μουσών και την ερωτική μανία της

²⁷ Burkert (1993), σ. 247.

²⁸ Zaidman & Pantel (2004), σ. 119.

²⁹ Burkert (1993), σ. 243.

³⁰ Πλάτων, *Φαίδρος*, 244a-d: «ἀπλοῦν τὸ μανίαν κακὸν εἶναι, καλῶς ἂν ἐλέγετο· νῦν δὲ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν γίνεταί διὰ μανίας, θεία μέντοι δόσει διδομένης. ἢ τε γὰρ δὴ ἐν Δελφοῖς προφήτις αἶ τ' ἐν Δωδώνῃ ἰέρειαί μανείσαι μὲν πολλὰ δὴ καὶ καλὰ ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ τὴν Ἑλλάδα ἠργάσαντο, σωφρονούσαι δὲ βραχέα ἢ οὐδέν· καὶ ἐὰν δὴ λέγωμεν Σίβυλλάν τε καὶ ἄλλους, ὅσοι μαντικῆ χρώμενοι ἐνθέῳ πολλὰ δὴ πολλοῖς προλέγοντες εἰς τὸ μέλλον ὠρθωσαν, μηκύνουμεν ἂν δῆλα παντὶ λέγοντες. τότε μὴν ἄξιον ἐπιμαρτύρασθαι, ὅτι καὶ τῶν παλαιῶν οἱ τὰ ὀνόματα τιθέμενοι οὐκ αἰσχρὸν ἠγοῦντο οὐδὲ ὄνειδος μανίαν· οὐ γὰρ ἂν τῇ καλλίστῃ τέχνῃ, ἣ τὸ μέλλον κρίνεται, αὐτὸ τοῦτο τοῦνομα ἐμπλέκοντες μαντικὴν ἐκάλεσαν. ἀλλ' ὡς καλοῦ ὄντος, ὅταν θεία μοίρα γίγνηται, οὕτω νομίσαντες ἔθεντο, οἱ δὲ νῦν ἀπειροκάλως τὸ ταῦ ἐπεμβάλλοντες μαντικὴν ἐκάλεσαν. ἐπεὶ καὶ τὴν γε τῶν ἐμφρόνων, ζήτησιν τοῦ μέλλοντος διὰ τε ὀρνίθων ποιουμένων καὶ τῶν ἄλλων σημείων, ἅτ' ἐκ διανοίας ποριζομένων ἀνθρωπίνῃ οἰήσει νοῦν τε καὶ ἱστορίαν, οἰονοῖστικὴν ἐπωνόμασαν, ἣν νῦν οἰωνοιστικὴν τῷ ω σεμνύνοντες οἱ νέοι καλοῦσιν· ὅσῳ δὴ οὖν τελεώτερον καὶ ἐντιμότερον μαντικὴ οἰωνοιστικῆς, τό τε ὄνομα τοῦ ὀνόματος ἔργον τ' ἔργου, τόσῳ κάλλιον μαρτυροῦσιν οἱ παλαιοὶ μανίαν σωφροσύνης τὴν ἐκ θεοῦ τῆς παρ' ἀνθρώπων γιγνομένης».

Αφροδίτης³¹. Πιθανότατα όλοι αυτοί οι τρόποι μαντείας να συνυπήρχαν στο μαντείο των Δελφών. Κανένας όμως δεν ήταν τόσο σημαντικός όσο η χρησιμοδότηση από το στόμα της Πυθίας.

Σύμφωνα με την γενικότερη πεποίθηση που επικρατούσε για τη χρησιμοδότηση στο μαντείο των Δελφών, η Πυθία ανέβαινε στον τρίποδα γεμάτη με θεϊκή έμπνευση που προερχόταν από τους ατμούς, οι οποίοι έβγαιναν από μια ρωγμή στο έδαφος. Σε κατάσταση έκστασης πρόφερε ήχους που ερμηνεύονταν από τους ιερείς και τον προφήτη που την πλαισίωναν³². Ωστόσο, πιο σύγχρονοι μελετητές διαφωνούν με αυτή την απεικόνιση του μαντικού τελετουργικού: δεν υπήρχαν ατμοί από ρωγμή στο έδαφος και η Πυθία δεν περιερχόταν σε κατάσταση έκστασης προφέροντας ακατανόητες λέξεις. Μιλούσε αρκετά καθαρά χωρίς τη βοήθεια του προφήτη. Οι ελάχιστες πληροφορίες που έχουμε καταρρίπτουν την εικόνα που είχαμε για τη διαδικασία χρησιμοδότησης. Ακόμα και ο Πλούταρχος, ο οποίος ήταν ιερέας των Δελφών και πιθανότατα θα παρακολούθησε αρκετές χρησιμοδοτήσεις, αναφέρει πολύ λίγα για τη διαδικασία αυτή. Και σε αυτά τα λίγα δεν αναφέρει ατμούς, ούτε κατάσταση έκστασης ή ύπνωσης στην οποία βρισκόταν η Πυθία, ούτε για ακατανόητη ομιλία που έβγαινε από το στόμα της³³.

Επιπλέον, σε κάθε χρησιμοδότηση παρατηρούμε ότι η πρεσβεία απευθύνεται στην Πυθία ή τον θεό απευθείας, και η Πυθία ή ο θεός απαντά κατά πρόσωπο σε αυτήν. Είναι φανερό ότι κατά τη διάρκεια της μαντικής τελετουργίας παρίσταντο ιερείς και προφύτες, αλλά τουλάχιστον μέσα από τις πηγές δεν φαίνεται να εμπλέκονται άμεσα στην απάντηση που δίνει η Πυθία ή ο θεός στην πρεσβεία. Ο

³¹ Πλάτων, *Φαίδρος*, 265b: «Τῆς δὲ θείας τεττάρων θεῶν τέτταρα μέρη διελόμενοι, μαντικὴν μὲν ἐπίπνοιαν Ἀπόλλωνος θέντες, Διονύσου δὲ τελεστικὴν, Μουσῶν δ' αὖ ποιητικὴν, τετάρτην δὲ Ἀφροδίτης καὶ Ἔρωτος, ἐρωτικὴν μανίαν ἐφήσαμέν τε ἀρίστην εἶναι».

³² Farnell (1907), τόμ. 4, 189.

³³ Fontenrose (1978) σσ. 196-7.

ρόλος τους φαίνεται να είναι βοηθητικός, αν λάβουμε υπόψη και τους άλλους τρόπους μαντικής, με τους οποίους δεν θα ασχοληθούμε εδώ, όπως την κληρομαντεία³⁴. Ο λόγος που δεν θα ασχοληθούμε με την κληρομαντεία είναι ότι οι απαντήσεις που προέρχονται από αυτόν τον τρόπο μαντικής είναι μονολεκτικές (ένα «ναι» ή ένα «όχι») και δεν ανταποκρίνονται παρά στο ελάχιστο των αποικιστικών χρησμών που διαθέτουμε.

Παρόλο που αρχικά η κύρια δικαιοδοσία του μαντείου ήταν σε θέματα λατρείας, βλέπουμε ότι αργότερα υποβάλλονται ερωτήματα για έγκριση σοβαρών θεσμών κάποιων πόλεων, όπως έγινε με τη σπαρτιατική ρήτρα που αποδίδεται στον Λυκούργο και με τις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη στην Αθήνα. Κατά μια άποψη βέβαια οι χρησμοί αυτοί δεν έκαναν άλλο παρά να νομιμοποιούν ήδη θεσπισμένους νόμους³⁵. Αυτό δε σημαίνει όμως ότι το μαντείο βρισκόταν σε άγνοια για την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε. Η γνώση που κατείχε το ιερατείο του μαντείου για τα πολιτικά πράγματα της εποχής και οι πολιτικοί σχεδιασμοί του, ενδεχομένως να φαίνονται από την περίπτωση του συναποικισμού της Φάρου στην Αδριατική από τον Διονύσιο και τους Πάριους. Έχουμε αναφέρει ότι ο Διονύσιος θέλησε να ιδρύσει πόλεις στην Αδριατική με απώτερο σκοπό να προελάσει στο μαντείο για να αποκτήσει τον πλούτο του. Το μαντείο συμβούλεψε τους Πάριους να συναποικίσουν το νησί Φάρος με τον Διονύσιο. Μήπως το μαντείο στέλνει τους Πάριους στη Φάρο για να εναντιωθούν στη βούληση του Διονυσίου για προέλαση στο μαντείο, εφόσον οι Πάριοι θα αισθάνονταν ευγνώμονες απέναντι στον Απόλλωνα; Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να είναι πιθανό.

³⁴ Fontenrose (1978) σ. 217-9. Parke (1985), σ. 13.

³⁵ Burkert (1993), σ. 255. Zaidman & Pantel (2004), σ. 122.

Αφιερώσεις στο μαντείο

Ο σημαντικός ρόλος των μαντείων του Απόλλωνα στην αποικιστική κίνηση υπογραμμίζεται από τις αφιερώσεις που δέχονταν, τόσο πριν από την ίδρυση μιας αποικίας, όσο και μετά. Στις πηγές συναντάμε δυο περιπτώσεις όπου οι μετέπειτα άποικοι αποτελούσαν αφιέρωμα στον θεό. Σε καιρό λιμού, οι Χαλκιδείς αναζητώντας την εύνοια του Απόλλωνα, του αφιέρωσαν μέρος του πληθυσμού τους. Αυτοί έλαβαν χρησμό από το μαντείο να ιδρύσουν αποικία στον Άψο ποταμό, η οποία ονομάστηκε Ρήγιο³⁶. Η δεύτερη περίπτωση είναι της Μαντώς, η οποία αφιερώθηκε στους Δελφούς μαζί με άλλους αιχμαλώτους από τους Αργείους. Ενώ βέβαια στην πρώτη περίπτωση δεν φαίνεται οι Χαλκιδείς που είχαν αφιερωθεί στον Απόλλωνα να παρέμειναν στους Δελφούς, αλλά φτάνουν εκεί για να ζητήσουν χρησμό από τον θεό, στη δεύτερη περίπτωση η Μαντώ και οι υπόλοιποι αιχμάλωτοι διέμεναν στο μαντείο ωσότου ο θεός τους προστάξει να πλεύσουν προς τη Μικρά Ασία.

Η λέξη που χρησιμοποιείται στα κείμενα για να εκφράσει το σύνολο των ατόμων που αφιερώνονται στον θεό είναι η *δεκάτη*. Προφανώς η λέξη δηλώνει το ένα δέκατο κάποιας ποσότητας που αποδίδεται ως φόρος τιμής στον θεό. Αυτό είναι κατανοητό, όταν πρόκειται για το μέρος της ετήσιας παραγωγής ή των λαφύρων από μια εκστρατεία. Έχει όμως την ίδια σημασία και με τους ανθρώπους που αφιερώνονται στον Απόλλωνα, εννοώντας το ένα δέκατο του πληθυσμού των Χαλκιδέων; Όσο παράλογο και αν ακούγεται, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η ίδρυση μιας αποικίας θα απαιτούσε αρκετό ανθρώπινο δυναμικό, ακόμα και στην περίπτωση του Ρηγίου, που ήταν συναποικισμός Χαλκιδέων, Ζαγκλαίων και Μεσσηνίων³⁷. Υπάρχει μια διάσταση απόψεων ως προς το αν η δεκάτη αποτέλεσε έναυσμα για την απαρχή του αποικισμού. Κατά τους Parke & Wormell, η δεκάτη ήταν ευρέως

³⁶ Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 2 (βλέπε παράρτημα πηγών 14).

³⁷ Στράβων, 6, 1, 6 (βλέπε παράρτημα πηγών 14).

διαδεδομένο έθιμο από το οποίο εξελίχθηκε ο αποικισμός³⁸, πράγμα το οποίο δεν παραδέχεται ο Malkin³⁹. Η αλήθεια είναι ότι οι περιπτώσεις που η δεκάτη αποτέλεσε μετέπειτα σώμα αποίκων είναι λίγες σε σχέση με το σύνολο των αποικιστικών χρησμών που διαθέτουμε.

Η επιτυχημένη εγκατάσταση των αποίκων σε μια καινούρια περιοχή οφειλόταν κατά ένα μεγάλο μέρος στην καθοδήγηση του Απόλλωνα και στην προστασία που τους παρείχε. Οι άποικοι αισθάνονταν υποχρεωμένοι απέναντί του, όπως στην περίπτωση της ίδρυσης της Θάσου από τους Πάριους, όπου αποικία και μητρόπολη αναγνώρισαν το χρέος τους στον Πύθιο Απόλλωνα⁴⁰. Το χρέος αυτό ξεπλήρωναν με αφιερώματα στα μαντεία του, στα πλαίσια της λατρείας του. Ο Αρκεσίλαος, βασιλιάς της Κυρήνης, με τον Κάρρωτο ως ηνίοχό του, νίκησε στο αγώνισμα της αρματοδρομίας στους Πυθικούς αγώνες του 462 π.Χ. και αφιέρωσε το άρμα του στους Δελφούς. Ο Πίνδαρος υπογραμμίζει τη σχέση της Κυρήνης με τον Απόλλωνα εξυμνώντας και τον οικιστή της, τον πρόγονο του Αρκεσίλαου⁴¹. Ο εν λόγω οικιστής, ο Βάπτος, τιμήθηκε επίσης από τους Κυρηναίους με μνημείο που ανεγέρθηκε στους Δελφούς⁴². Επίσης, οι κάτοικοι του Τάραντα αφιέρωσαν μέρος από τα λάφυρα που απέκτησαν έπειτα από τις νίκες τους εναντίον των Μεσσαπίων⁴³, των Ιαπύγων και των Πευκετίων⁴⁴. Οι αποικίες της Μιλήτου είχαν παρόμοια αντίληψη, αν και οι μαρτυρίες αφορούν την ελληνιστική εποχή. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι φανερό ότι

³⁸ Parke (1948), σ. 87. Parke & Wormell (1956), Τόμ. 1, σσ. 51-55.

³⁹ Malkin (1987), σ. 40.

⁴⁰ Forrest (1957), σ. 169.

⁴¹ Dougherty (1993), σ.104.

⁴² Calame (2003), σ. 55.

⁴³ Πausanίας 10, 10, 6: «Ταραντίνων δὲ οἱ ἵπποι οἱ χαλκοῖ καὶ αἰχμάλωτοι γυναῖκες ἀπὸ Μεσσαπίων εἰσίν».

⁴⁴ Πausanίας 10, 13, 10: «Ταραντῖνοι δὲ καὶ ἄλλην δεκάτην ἐς Δελφοὺς ἀπὸ βαρβάρων Πευκετίων ἀπέστειλαν· τέχνη μὲν τὰ ἀναθήματα Ὀνάτα τοῦ Αἰγινήτου καὶ Ἀγελάδα ἐστὶ τοῦ Ἀργείου, εἰκόνες δὲ καὶ πεζῶν καὶ ἰππέων, βασιλεὺς Ἰαπύγων Ὠπις ἦκων τοῖς Πευκετίοις σύμμαχος».

οι αποικίες υποχρεούνταν να κάνουν συχνές προσφορές στον Διδυμαίο Απόλλωνα⁴⁵. Ίσως και τα ιερατεία των μαντείων να είχαν κάποια σχέση με την φερόμενη υποχρέωση των αποίκων να προσφέρουν αφιερώματα στον θεό, ακόμα και όταν δεν χρειάζονταν πλέον τη νομιμοποιητική του δράση μέσω των αποικιστικών του χρησμών⁴⁶.

⁴⁵ Graham (1983), σ. 161.

⁴⁶ Pease (1917), σ. 19.

Επίλογος

Η μαντική στην αρχαία ελληνική σκέψη θεωρείτο ένα αναπόσπαστο κομμάτι της θρησκείας. Οι αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποιούσαν μαντικές τεχνικές για να συμβουλευτούν τους θεούς ή να εξασφαλίσουν την εύνοιά τους για κάθε εγχείρημα που αφορούσε την προσωπική τους ζωή ή τις πολιτικές τους αποφάσεις. Η ύπαρξη χρησμών που αναφέρονται στην ίδρυση αποικιών και προέρχονται από τα αρχαία ελληνικά μαντεία αποδεικνύουν την ύπαρξη μιας σχέσης μεταξύ μαντείων και αποικισμού. Η φύση αυτής της σχέσης, όπως είδαμε στην παρούσα μελέτη, είναι αρκετά πολύπλοκη.

Για να διεισδύσουμε στη φύση αυτής της σχέσης ήταν απαραίτητη η προσεκτική επεξεργασία των αποικιστικών χρησμών που διαθέτουμε. Ενώ προηγούμενες μελέτες κατηγοριοποιούν τους χρησμούς αυτούς σύμφωνα με τη χρονολόγηση ή την αυθεντικότητά τους, στην παρούσα μελέτη κατηγοριοποιήθηκαν με βάση την πρεσβεία που συμβουλεύεται το μαντείο και την ερώτηση που τίθεται στον θεό. Έτσι καταλήγουμε σε χρησμούς που μια πόλη ή φυλετική ομάδα ζητά την έγκριση του μαντείου για την ίδρυση αποικίας, σε χρησμούς κατά τους οποίους ένα άτομο αποφασίζει την ίδρυση αποικίας και συμβουλεύεται το μαντείο, σε χρησμούς από τους οποίους φαίνεται η προτροπή του μαντείου σε κάποια πόλη ή φυλετική ομάδα να ιδρύσουν αποικία και, τέλος, σε χρησμούς που το μαντείο προτρέπει κάποιο άτομο να ιδρύσει αποικία, ενώ αυτό συμβουλεύτηκε το θεό για διαφορετικό θέμα.

Σύμφωνα με τους σύγχρονους ιστορικούς, η αποικιστική κίνηση βρίσκει την αφετηρία της στα εμπορικά δίκτυα που εγκαινιάστηκαν στη Μεσόγειο, στην έλλειψη καλλιεργήσιμης γης και την αύξηση του πληθυσμού των περιοχών της «παλαιάς» Ελλάδας. Στις αποικιστικές παραδόσεις, όπως αυτές παρουσιάζονται από τους χρησμούς, παρατηρούμε το εξής μοτίβο: Μια πολιτική ή κοινωνική κρίση οδηγεί

στην αναζήτηση λύσης από το μαντείο, το οποίο εξουσιοδοτεί με χρησμό την ίδρυση αποικίας. Η κρίση αυτή απεικονίζεται ως κάποια συμφορά που μαστίζει την πόλη ή κάποια εξέγερση, και η άμεση συνέπεια είναι η εξορία των φερόμενων ως υπευθύνων. Η επιτυχία της αποικιστικής αποστολής αποτελεί τη λύση στην αρχική κρίση, η οποία θα συμβολίζεται και θα παραμένει διαρκώς στη μνήμη των αποίκων μέσω της λατρείας του οικιστή¹. Υπάρχει όμως και μια μερίδα χρησμών που παρουσιάζουν την επιλογή ενός τόπου στρατηγικής σημασίας ως αιτία για την ίδρυση αποικίας.

Μέσω των αποικιστικών χρησμών οι άποικοι εξασφαλίζουν την εύνοια των θεών, λαμβάνουν γεωγραφικές οδηγίες για την εγκατάστασή τους και νομιμοποιούν την παρουσία τους στα μάτια των γηγενών πληθυσμών. Η επιλογή του τόπου ίδρυσης μιας αποικίας αποδίδεται στο μαντείο πολλές φορές. Ο θεός, που γνωρίζει τις μακρινές περιοχές, στέλνει τους αποίκους σε καλλιεργήσιμες και εμπορικά εκμεταλλεύσιμες περιοχές, κάτι το οποίο μας προδιαθέτει για την ύπαρξη σχετικού αρχείου με χρήσιμες γεωγραφικές πληροφορίες. Η ονομασία της αποικίας άλλοτε προέρχεται από κάποιο πρόσωπο, άλλοτε από λέξεις που υπάρχουν στο χρησμό και άλλοτε από τον Απόλλωνα, καθιστώντας σαφή το ρόλο του στην ίδρυση της αποικίας. Ο οικιστής, ως αρχηγός της αποικιστικής αποστολής οργανώνει το χώρο της αποικίας, ιδρύει λατρείες και χτίζει ιερά που οριοθετούν την αποικία. Τα όρια μιας αποικίας είναι τόσο σαφή στο μυαλό των αποίκων, ώστε οι λέξεις «αποικία» και «πόλη-κράτος» καταλήγουν να έχουν την ίδια σημασία.

Το ανθρώπινο δυναμικό μιας αποικιστικής αποστολής μπορεί να αποτελείται από άτομα διαφορετικής κοινωνικής και φυλετικής προέλευσης. Η ίδρυση αποικιών με τη συμβολή διαφορετικών μητροπόλεων δεν είναι σπάνιο φαινόμενο στον

¹ Dougherty (1993), σ. 15.

ελληνικό αποικισμό, και οφείλεται εν μέρει στο μαντείο, το οποίο συντονίζει τις κινήσεις των αποίκων. Πιθανή είναι και η συμμετοχή γυναικών στις αποικιστικές αποστολές, όπως δείχνουν οι αρχαιολογικές μαρτυρίες. Δεν αποτελούσε κανόνα λοιπόν ότι οι άποικοι έπαιρναν για συζύγους τους γυναίκες από τους γηγενείς πληθυσμούς. Η σχέση τους με τους αυτόχθονες ήταν άλλοτε φιλική και άλλοτε εχθρική. Δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε απόλυτα μία από τις δύο πλευρές, καθώς οι μαρτυρίες από τις πηγές δείχνουν παραδείγματα και από τις δυο περιπτώσεις. Αυτό που προκαλεί όμως ενδιαφέρον είναι ότι αρκετές φορές το μαντείο μέσω των χρησμών του υποθάλλει την εχθρική στάση των αποίκων απέναντι στους αυτόχθονες.

Την ευθύνη της αποικιστικής αποστολής, από το σημείο που καθιερώνεται από το μαντείο μέχρι και την ίδρυση της αποικίας, έχει ο οικιστής. Μέσω της έγκρισής του ή του διορισμού του από το μαντείο, συγκεντρώνει πολιτική, θρησκευτική και στρατιωτική εξουσία, η οποία πηγάζει από το θεό και είναι απόλυτη. Η λατρεία του αποτελούσε το σύμβολο της νέας πόλης, το οποίο καθόριζε την αυτονομία της και την ταυτότητά της. Η ιδρυτική διαδικασία λοιπόν μιας αποικίας έφτανε στο τέλος της με το θάνατο του οικιστή της, ο οποίος θεωρείται «αρχηγέτης» της, δηλαδή πρόγονος των μετέπειτα γενεών της. Το ρόλο αυτό, καθώς και την ιδιότητα του «εξηγητή», μοιράζεται με τον Απόλλωνα.

Οι χρησμοί που λαμβάνει ο οικιστής για την ίδρυση μιας αποικίας είναι συνήθως αινιγματικοί, περιέχοντας γρίφους, τους οποίους οφείλει να αποκωδικοποιήσει. Η επιτυχία της αποστολής εξαρτάται από τη σωστή ερμηνεία του χρησμού. Δεν θα ήταν παράλογο λοιπόν να υποθέσουμε ότι η σύνθεση των αινιγματικών χρησμών αποσκοπούσε στην απαλλαγή της ευθύνης του μαντείου στην περίπτωση αποτυχίας της αποικίας. Το συνηθέστερο μοτίβο γρίφων που απαντά στους αποικιστικούς χρησμούς είναι αυτό του ζώου-οδηγού που καθοδηγεί τον

οικιστή και τους αποίκους στην αναγνώριση του τόπου όπου θα εγκατασταθούν. Η διαφορούμενη γλώσσα που διακατέχει τους χρησμούς αυτούς οδηγεί αρκετούς μελετητές να τους θεωρήσουν μεταγενέστερες επινοήσεις.

Η αποκωδικοποίηση των χρησμών αποτελεί μέρος του καθήκοντος του οικιστή, με τη βοήθεια του Απόλλωνα Εξηγητή. Οι διάφορες ιδιότητες του Απόλλωνα βλέπουμε ότι σχετίζονται με τις αποικιστικές δραστηριότητες. Πρώτα απ' όλα, μέσω της εξαγνιστικής του ιδιότητας ως Απόλλωνα Καθάρσιου, και μέσω των χρησμών του, δίνει το έναυσμα για την απαρχή μιας αποικιστικής αποστολής. Ως η σημαντικότερη θεότητα που σχετίζεται με τη μαντική τέχνη και σε συνδυασμό με τις άλλες του ιδιότητες, καθιερώνει το ρόλο του οικιστή, επιβεβαιώνει την εξουσία του και καθοδηγεί τις κινήσεις του. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, ο Απόλλωνας θεωρείται προστάτης των αποικιών, πράγμα που φαίνεται και από τις λατρείες του Απόλλωνα Αρχηγέτη στις αποικίες.

Το πιο σημαντικό μαντείο του Απόλλωνα, το οποίο φαίνεται να έχει τη μεγαλύτερη σχέση με τις αποικιστικές κινήσεις, λόγω των σχετικών χρησμών που προέρχονται από αυτό, είναι το μαντείο των Δελφών, και ο τρόπος χρησιμοδότησης που μας απασχόλησε ήταν η προφορά των χρησμών από το στόμα της Πυθίας. Η συμβολή του μαντείου στην ίδρυση αποικιών φαίνεται ότι δημιουργούσε ένα αίσθημα χρέους των αποίκων απέναντι στο θεό και το μαντείο του, όπως αποδεικνύουν οι αναρίθμητες αφιερώσεις από αποικίες στο μαντείο των Δελφών. Οι αφιερώσεις αυτές θα μπορούσαν να αποτελούν κίνητρο για το ιερατείο του μαντείου, ώστε να καταλήγουν στην επινοήση ευνοϊκών χρησμών.

Στους αποικιστικούς χρησμούς υπάρχει πληθώρα μυθολογικών αναφορών, τόσο σε θεότητες όσο και σε ήρωες. Σε αρκετές περιπτώσεις ο οικιστής είναι ένα μυθολογικό πρόσωπο ή κατάγεται από κάποιον μυθολογικό ήρωα του παρελθόντος.

Μπορεί οι αρχαίοι Έλληνες να μην πίστευαν τόσο στην ιστορικότητα των μύθων τους, τους πρόσφεραν όμως ένα μοντέλο, πάνω στο οποίο ίδρυσαν λατρείες που ισχυροποιούσαν την εγκατάστασή τους σε ένα καινούριο μέρος. Ο «αιτιολογικός» μύθος εξηγεί και δικαιολογεί το παρόν μέσω του παρελθόντος. Γίνεται δηλαδή παράδειγμα για τα ιστορικά γεγονότα. Επιπλέον, φαίνεται ότι όταν δεν υπάρχει το κατάλληλο μυθολογικό υπόβαθρο για να υποστηρίξει τη μετακίνηση, επινοείται.

Εδώ έγκειται και η αμφιβολία που έχουν οι σύγχρονοι μελετητές για το αν όλοι οι αποικιστικοί χρησμοί ήταν αυθεντικοί ή γράφτηκαν εκ των υστέρων ώστε να συνδέσουν τις αποικίες με το κέντρο της μητροπολιτικής Ελλάδας. Το ότι πολλές αποικίες ονομάστηκαν «Απολλωνία» προς τιμήν του Απόλλωνα αποδεικνύει ότι πράγματι ο αποικισμός τους είχε σχέση με το μαντείο. Από την άλλη, το ίδιο το πλήθος των χρησμών δεν αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης ότι το μαντείο κατήυθνε την αποικιστική κίνηση των Ελλήνων. Για τον Forrest, δεν είναι βάσιμο να πούμε ότι η αποικιστική κίνηση ξεκίνησε από τις ενέργειες του μαντείου των Δελφών. Αντιθέτως θεωρεί ότι το μαντείο εκμεταλλεύτηκε την ανάγκη των πληθυσμών για εγκατάσταση σε καινούριες περιοχές.

Παρέχοντάς τους τη θεϊκή εύνοια που αναζητούσαν, κατάφερε να αναδειχθεί στο πιο σημαντικό θρησκευτικό κέντρο σε θέματα αποικισμού, και συλλέγοντας πληροφορίες για τις μακρινές περιοχές από τις ίδιες τις αποικίες, να αποτελέσει ένα κέντρο πληροφοριών στη διάθεση όλων των ελληνικών πόλεων-κρατών. Αφήνεται ανοιχτό το ενδεχόμενο να οργάνωσε κάποιες αποικιστικές αποστολές, αλλά στην αρχή «είναι σίγουρο ότι ο αποικισμός ήταν υπεύθυνος για την επιτυχία των Δελφών, παρά οι Δελφοί για την επιτυχία του αποικισμού»². Δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε όμως ότι στη σκέψη των αρχαίων Ελλήνων τα μαντεία, και κυρίως

² Forrest (1957), σσ. 173-4.

το μαντείο των Δελφών, συντόνιζαν τις κινήσεις των αποίκων και τους παρείχαν ένα αίσθημα σιγουριάς για το εγχείρημά τους.

Οι χρησμοί, λόγω του κύρους που τους δίνουν τα μυθικά στοιχεία που ενυπάρχουν σε αυτούς, λειτουργούν αιτιολογικά για να αιτιολογήσουν μια πολιτική κατάσταση. Οι αποικιστικοί χρησμοί συγκεκριμένα λειτουργούν νομιμοποιητικά για την κοινότητα των αποίκων, δίνοντάς τους την ευκαιρία να εξηγήσουν την πολιτική κίνηση του αποικισμού μέσα από τη θρησκευτική τους παράδοση. Το μυθικό παρελθόν εξηγεί το πολιτικό παρόν. Οι χρησμοί λοιπόν είναι αποκαλυπτικοί για το ιδεολογικό πλαίσιο άρθρωσης και κατανόησης του φαινομένου του αποικισμού.

Θέματα που δεν έχουν αναλυθεί στην παρούσα εργασία και μπορούν να γίνουν αντικείμενο εκτενέστερου σχολιασμού, είναι πρώτον ο διαχωρισμός της λατρείας των μυθικών οικιστών από αυτής των ιστορικών οικιστών. Επίσης, κατά πόσο η προτροπή του μαντείου για την ίδρυση αποικίας μπορεί να ενταχθεί στο μυθικό πλαίσιο, εάν στις περιπτώσεις όπου έχουμε προτροπή του μαντείου, αυτό απευθύνεται σε μυθικά πρόσωπα. Έτσι θα γίνει σαφέστερη η χρήση του μύθου στις αποικιστικές παραδόσεις και ενδεχομένως να διακριθούν τα ιστορικά αποτελέσματά της. Τέλος, θα ήταν ενδιαφέρον να εξεταστεί σε ποιο βαθμό η ίδρυση και η ανάπτυξη αποικιών επηρέασε τη διαμόρφωση του μοντέλου της «πόλης-κράτους».

1. ἀκούσαντες δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι γνώμην εἶχον τὴν ἀποικίαν ἐκπέμπειν, τοῖς τε Τραχινίοις βουλόμενοι καὶ τοῖς Δωριεῦσι τιμωρεῖν, καὶ ἅμα τοῦ πρὸς Ἀθηναίους πολέμου καλῶς αὐτοῖς ἐδόκει ἢ πόλις καθίστασθαι· ἐπὶ τε γὰρ τῇ Εὐβοίᾳ ναυτικὸν παρασκευασθῆναι ἄν, ὥστ' ἐκ βραχέος τὴν διάβασιν γίνεσθαι, τῆς τε ἐπὶ Θράκης παρόδου χρησίμως ἔξειν. τό τε ξύμπαν ὥρμητο τὸ χωρίον κτίζειν. πρῶτον μὲν οὖν ἐν Δελφοῖς τὸν θεὸν ἐπήροντο, κελεύοντος δὲ ἐξέπεμψαν τοὺς οἰκῆτορας αὐτῶν τε καὶ τῶν περιόικων, καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τὸν βουλόμενον ἐκέλευον ἔπεσθαι πλὴν Ἰώνων καὶ Ἀχαιῶν καὶ ἔστιν ὧν ἄλλων ἔθνῶν. οἰκιστὰι δὲ τρεῖς Λακεδαιμονίων ἠγήσαντο, Λέων καὶ Ἀλκίδας καὶ Δαμάγων. καταστάντες δὲ ἐτείχισαν τὴν πόλιν ἐκ καινῆς, ἣ νῦν Ἡράκλεια καλεῖται, ἀπέχουσα Θερμοπυλῶν σταδίους μάλιστα τεσσαράκοντα, τῆς δὲ θαλάσσης εἴκοσι. νεώριά τε παρεσκευάζοντο, καὶ εἶρξαν τὸ κατὰ Θερμοπύλας κατ' αὐτὸ τὸ στενόν, ὅπως εὐφύλακτα αὐτοῖς εἴη.

Θουκυδίδης 3, 92 ,4-5

2. ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Πάριοι κατὰ τινα χρησμὸν ἀποικίαν ἐκπέμψαντες εἰς τὸν Ἀδρίαν ἔκτισαν ἐν αὐτῷ νῆσον τὴν ὀνομαζομένην Φάρον, συμπράξαντος αὐτοῖς Διονυσίου τοῦ τυράννου.

Διόδωρος Σικελιώτης 15, 13, 4

3. Ἔγνω Ἀττικὴν ἀποικίαν ἤγαγεν οἰκίσαι βουλόμενος τὰς καλουμένας Ἐννέα ὁδοὺς ἐπὶ τῷ Στρυμόνι· ἦν γὰρ καὶ λόγιον Ἀθηναίοις τοιόνδε·
τίπτε νέως κτίσσαι πολύπουν μενεαίνετε χῶρον,
κοῦροι Ἀθηναίων; χαλεπὸν δὲ θεῶν ἄτερ ὕμνιν.
οὐ γὰρ θέσφατόν ἐστι, πρὶν ἂν κομίσητ' ἀπὸ Τροίης
Ἰρήσου ἀνευρόντες καλάμην πατρίη δέ τ' ἀρούρη
κρύψητ' εὐαγέως· τότε δ' ἂν τότε κῦδος ἄροισθε.

ταῦτα τοῦ θεοῦ χρήσαντος ὁ στρατηγὸς Ἔγνω ἐς Τροίαν ἔπεμψεν ἄνδρας, οἱ τὸ Ἰρήσου σῆμα νύκτωρ ἀνορύξαντες ἀνειλοντο τὰ ὄστα· καὶ καταθέντες τὰ ὄστα ἐς χλαμύδα πορφυρᾶν κομίζουσιν ἐπὶ τὸν Στρυμόνα. οἱ μὲν δὴ κατέχοντες βάρβαροι τὴν χώραν διαβαίνειν τὸν ποταμὸν ἐκάλυον, Ἔγνω δὲ σπονδὰς ποιησάμενος τρεῖς ἡμέρας ἀπέπεμψε τοὺς βαρβάρους καὶ διὰ τῆς νυκτὸς τὸν Στρυμόνα μετὰ τοῦ στρατεύματος διελθὼν τὰ τε ὄστα τοῦ Ἰρήσου κατάρυξε παρὰ τὸν ποταμὸν καὶ τὸ χωρίον ἀποταφρεύσας ἐτείχιζε πρὸς τὴν σελήνην, ἡμέρας δὲ οὐκ εἰργάζοντο. καὶ δὴ [τὸ] πᾶν ἔργον ἐξετελέσθη τριῶν νυκτῶν. ὡς δὲ οἱ βάρβαροι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐλθόντες τὸ τεῖχος εἶδον ἐγγεγερμένον, ἐνεκάλουν Ἔγνω ὡς παραβάντι τὰς σπονδὰς, ὁ δὲ οὐδὲν ἔφη ἀδικεῖν· σπείσασθαι γὰρ τρεῖς ἡμέρας, οὐ τρεῖς νύκτας. τούτῳ τῷ τρόπῳ τὰς Ἐννέα ὁδοὺς Ἔγνω οἰκίσας τὴν πόλιν Ἀμφίπολιν ἐκάλεσεν.

Πολύαινος, *Στρατηγικά*, 6, 53

4. Κρεώφυλος δ' ἐν τοῖς Ἐφεσίων Ὠροῖς οἱ τὴν Ἐφεσον, φησί, κτίζοντες καὶ πολλὰ ταλαιπωρηθέντες ἀπορία τόπου τὸ τελευταῖον πέμψαντες εἰς θεοῦ ἠρώτων ὅπου τὸ πόλισμα θῶνται. ὁ δ' αὐτοῖς ἔχρησεν ἐνταῦθα οἰκίζειν πόλιν ἢ ἂν ἰχθὺς δείξη καὶ ὕς ἄγριος ὑφηγήσεται. λέγεται οὖν ὅπου νῦν ἡ κρήνη ἐστὶν Ὑπέλαιος καλουμένη καὶ ὁ ἱερὸς λιμὴν ἀλιέας ἀριστοποιεῖσθαι, καὶ τῶν ἰχθύων τινὰ ἀποθορόντα σὺν ἀνθρακιᾷ εἰσπεσεῖν εἰς φορυτόν, καὶ ἀφθῆναι ὑπ' αὐτοῦ λόχμην, ἐν ἣ ἔτυχε σὺς

ἄγριος ὢν· ὃς ὑπὸ τοῦ πυρὸς θορυβηθεὶς ἐπέδραμε τοῦ ὄρους ἐπὶ πολὺ, ὃ δὴ καλεῖται Τρηχεῖα, καὶ πίπτει ἀκοντισθεὶς ὅπου νῦν ἐστὶν ὁ τῆς Ἀθηνᾶς ναός. καὶ διαβάντες οἱ Ἐφέσιοι ἐκ τῆς νήσου, ἕτα εἴκοσιν οἰκῆσαντες, τὸ δεύτερον [εἴκοσι] κτίζουσι Τρηχεῖαν καὶ τὰ ἐπὶ Κορησσόν, καὶ ἱερὸν Ἀρτέμιδος ἐπὶ τῇ ἀγορῇ ἰδρύσαντο Ἀπόλλωνός τε τοῦ Πυθίου ἐπὶ τῷ λιμένι.

Ἀθηναῖος, *Δειπνοσοφισταί*, 8, 62

5. μετὰ δὲ Ὀρέστην Τεισαμενὸν λαβεῖν τὴν ἀρχὴν καὶ μετ' ἐκείνον Κομήτην. ᾧ χρωμένῳ ποῖ δέοι πλεῖν (κατὰ γὰρ εὐλάβειαν καὶ δις καὶ τρις περὶ τῶν αὐτῶν ἐπανερῆσθαι) <ὑπὸ> τοῦ θεοῦ δοθῆναι χρησμὸν ἐπὶ τὸν ἔσχατον Μυσῶν πλεῖν.

Σχόλια στον Ευριπίδη, *Σχόλια εἰς Ῥῆσον*, 251

6. κατὰ <δὲ> τὴν ἐχομένην γενεὰν <Γρᾶ τοῦ Ἐχέλα τοῦ> Πενθίλου πάλιν συναγείραντος τὴν στρατιάν καὶ τοῦ θεοῦ τὸν αὐτὸν προενέγκαντος χρησμὸν διὰ τὸ παράδοξον εἰς παροιμίαν [διὰ] τοῦτο περιστῆναί φασιν.

Σχόλια στον Ευριπίδη, *Σχόλια εἰς Ῥῆσον*, 251

7. χρημοῦ γὰρ γενομένου τοῖς οἰκίζουσι Λέσβον, ὅταν ἔρματι πλέοντες προστύχωσιν ὃ καλεῖται Μεσόγειον, τότε ἔνταῦθα Ποσειδῶνι μὲν ταῦρον Ἀμφιτρίτῃ δὲ καὶ Νηρηῖσι ζῶσαν καθεῖναι παρθένον· ὄντων οὖν ἀρχηγετῶν ἑπτὰ καὶ βασιλέων, ὀγδόου δὲ τοῦ Ἐχέλου πυθοχρήστου τῆς ἀποικίας ἡγεμόνος, οὗτος μὲν ἠΐθεος ἦν ἔτι, τῶν δ' ἑπτὰ κληρουμένων, ὅσοις ἄγαμοὶ παῖδες ἦσαν, καταλαμβάνει θυγατέρα Σμινθέως ὁ κλῆρος.

Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 1, 163a

8. Ἐναλον δὲ τὸν Αἰολέα Μυρσίλος ὁ Λέσβιος ἱστορεῖ, τῆς Σμινθέως ἐρῶντα θυγατρὸς ῥιφείσης κατὰ χρησμὸν τῆς Ἀμφιτρίτης ὑπὸ τῶν Πενθιλιδῶν, καὶ αὐτὸν ἐξαλλόμενον εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ δελφίνος σώων ἐξενεχθῆναι πρὸς τὴν Λέσβον. ἡ δὲ πρὸς τὸν Ἰασέα παῖδα τοῦ δελφίνος εὖνοια καὶ φιλία δι' ὑπερβολὴν ἔρωσ ἐδοξε·

Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 6, 984e

9. Ἀντικλείδης δ' ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῷ ς' Νῶστων περὶ Γρᾶ διηγούμενος τοῦ τὴν ἀποικίαν εἰς Λέσβον στείλαντος σὺν ἄλλοις βασιλεῦσι, καὶ ὅτι χρησμὸς ἦν αὐτοῖς δηλώσας καθεῖναι διαπλέοντας τῷ Ποσειδῶνι εἰς τὸ πέλαγος παρθένον, γράφει καὶ ταῦτα·

Ἀθηναῖος, *Δειπνοσοφισταί*, 11, 15

10. ταῦτ' ἔπραττον οἱ Πελασγοὶ Πόλλιν ἡγεμόνα καὶ Δελφὸν καὶ Κραταΐδαν Λακεδαιμονίους λαβόντες· καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἐν Μήλῳ κατώκησαν· τοὺς δὲ πλείστους οἱ περὶ Πόλλιν ἔχοντες εἰς Κρήτην ἔπλευσαν, ἀποπειρώμενοι τῶν λογίων. ἐχρήσθη γὰρ αὐτοῖς, ὅταν τὴν θεὸν καὶ τὴν ἄγκυραν ἀπολέσωσι, παύσασθαι πλάνης καὶ πόλιν ἐκεῖ συνοικίξιν. ὀρμισθεῖσιν οὖν πρὸς τῇ λεγομένη Χερρονήσῳ θόρυβοι πανικοὶ προσέπεσον νύκτωρ, ὑφ' ὧν διαπτοθέντες ἐνεπήδησαν εἰς τὰς ναῦς ἀκόσμως, ἀπολιπόντες ἐν τῇ γῆ ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος, ὃ πατρῶν ἦν αὐτοῖς εἰς Λῆμνον ἐκ Βραύρωνος κομισθέν, ἐκ δὲ Λήμνου πανταχοῦ συμπεριαγόμενον. ἐπεὶ δὲ τοῦ θορύβου λήξαντος ἐπόθησαν αὐτὸ κατὰ πλοῦν, ἅμα δ' ὁ Πόλλις κατέμαθε τῇ ἀγκύρᾳ τὸν ὄνυχά μὴ προσόντα (βία γὰρ ἐλκομένης ὡς ἔοικεν ἐν τόποις ὑποπέτροις ἀποσπασθεὶς ἔλαθε), περαίνεσθαι τὰ πυθόχρηστα

φήσας ἐσήμαινεν ἀναστρέφειν· καὶ κατέσχε τὴν χώραν, καὶ μάχαις πολλαῖς τῶν ἀντιταξαμένων ἐπικρατήσας Λύκτον ὄκησε καὶ πόλεις ἄλλας ὑποχειρίους ἔλαβεν.

Πλούταρχος, *Ἡθικά*, 2, 247d-e

11. εὐθέως ἅμα θυσίαις χαριστηρίοις vacat πέμ[πονται εἰς Δελ-]
 φους ἐρωτήσοντες περὶ τῆς εἰς τὴν ἰδί[αν] ἐπανόδο[υ, ἱερωμένης
 ἐν Ἄργει vacat Θεμιστοῦς, vacat προάρχοντας ἐν [Δελ]φοῖς τὴν ἐν[ναετηρίδα]
 Ξενύλλου. πάλιν δὲ παρὰ τὴν βούλησιν αὐτῶν χρηστηριάζε[ται·]
 ἦλθετε Μάγνητες Κρήτης ἀπόνοςφι τραπέν[τεσ]
 οἰωνὸμ πτερύγεσσι σὺν ἄργεννησιν ἰδόντες
 [ἐ]γ μέλανος, καὶ θαῦμα καταθνητοῖσιν ἐφάνθη,
 [κ]αὶ δίζησθε, πάτρην εἰ λώϊόν ἐστιν ἰκέσθαι.
 ἀλλὰ χρεὼν γαίης ἀπ[ὸ π]ατρίδος ἄλλοθι νεῖσθα[ι·]
 πατρὶ δ' ἐμῶι καὶ ἐμοὶ [καὶ] συγγόνωι ὦδε μ[ελ]ήσῃ
 μή τι χερειοτέραμ βῶλ[ο]μ Μ[ά]γνητα δάσασθαι
 χώρας ἧς Πηνειὸς ἔχει κα[ὶ] Πήλιον αἰπύ.

Inscr. Magn. 17

12. ἀπογνόντες οὖν διὰ τὸν χρησμὸν [τ]ὴν εἰς οἶκον ἐπάνοδον καὶ
 σπεύδο<ν>τες ἑαυτοῖς ἐπιτελεσθῆναι τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ
 θεοῦ πάλιν ἐπηρώτ<η>σαμ πέμψαντες ὄπ[ο]ν στέλλοιεν
 καὶ πῶς· ὁ δὲ θεὸς ἔχρησεν·
 εἶρεσθ' ὦ Μάγνητες ἀμύμονες, ἔνθα νήσθε·
 ὕμμι δὲ ἀνὴρ ἔστηκε πάρος νηοῖο θυράων,
 [ὄ]ς γ' ὕμῖν ἄρξαιτο καὶ ἠγήσαιο κελεύθου
 Παμφύλων ἐπ' ἄρουραν ὑπὲρ Μυκάλῃς ὄρος αἰπύ·
 ἔνθα δὲ Μανδρολύτου δόμος ὄλβιος ἐμ περιωπῆ[ι]
 πολλοῖσιν κτεάνοισι πολυστροφέος ποταμοῖο·
 ἔνθα δὲ ἀμυνομένοισι καὶ οὐκ ἄρχουσι δόλοιο
 νίκηγ καὶ μέγα κῦδος Ἰόλυμπιος ἐγγυαλίξει.

Inscr. Magn. 17

13. ἐπερωτησάντων δὲ τίς ὁ ἀνὴρ οὗτός ἐστιν ὁ καθηγησό-
 μενος ἡμῖν καὶ πόθεν, ὁ θεὸς ἔχρησεν·
 ἔστι τις ἐν τεμένει Γλαύκου γένος ἄ<λ>κιμος ἀνὴρ,
 ὅς γ' ὕμῖν πρῶτιστ' ἐπιέξεται ἀντιβολήσας
 νηὸν ἐμὸμ προλιποῦσι· τὸ γὰ[ρ] πεπρωμένον ἐστίν.
 οὗτος καὶ δείξει χέρσου πολύπυρον ἄρουραν.

Inscr. Magn. 17

14. Ὅτι οἱ ἐκ τῆς δεκάτης ἀνατιθέντες Χαλκιδεῖς ἦλθον χρῆσόμενοι περὶ ἀποικίας,
 καὶ ἀνεῖλε
 Ἄψία ἧ ποταμῶν ἱερώτατος εἰς ἄλλα πίπτει,
 ἔνθ' εἴσω βάλλοντι τὸν ἄρσενα θῆλυς ὀπύει,
 ἔνθα πόλιν οἰκίζε, διδοῖ δέ σοι Αὔσονα χώραν.

οί δὲ κατὰ τὸν Ἀψίαν ποταμὸν εὐρόντες ἄμπελον περιπεπλεγμένην ἐρίνεῳ (τὸ λεγόμενον ἀρσενόθηλυ) ἔκτισαν πόλιν.

Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 2

15. Κτίσμα δ' ἐστὶ τὸ Ῥήγιον Χαλκιδέων, οὗς κατὰ χρησμὸν δεκατευθέντας τῷ Ἀπόλλωνι δι' ἀφορίαν ὕστερον ἐκ Δελφῶν ἀποικῆσαι δευρὸ φασὶ παραλαβόντας καὶ ἄλλους τῶν οἴκοθεν· ὡς δ' Ἀντίοχος φησι, Ζαγκλαῖοι μετεπέμψαντο τοὺς Χαλκιδέας καὶ οἰκιστὴν Ἀντίμνηστον συνέστησαν ἐκείνων. ἦσαν δὲ τῆς ἀποικίας καὶ οἱ Μεσσηνίων φυγάδες τῶν ἐν Πελοποννήσῳ καταστασιασθέντες ὑπὸ τῶν μὴ βουλομένων δοῦναι δίκας ὑπὲρ τῆς φθορᾶς τῶν παρθένων τῆς ἐν Λίμναις γενομένης τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἃς καὶ αὐτοὶ ἐβιάσαντο πεμφθείσας ἐπὶ τὴν ἱερουργίαν, καὶ τοὺς ἐπιβοηθοῦντας ἀπέκτειναν. παραχωρήσαντες οὖν εἰς Μάκιστον οἱ φυγάδες πέμπουσιν εἰς θεοῦ, μεμφόμενοι τὸν Ἀπόλλω καὶ τὴν Ἄρτεμιν εἰ τοιούτων τυγχάνοιεν ἀνθ' ὧν ἐτιμώρουν αὐτοῖς, καὶ πυνθανόμενοι πῶς ἂν σωθεῖεν ἀπολωλότες. ὁ δ' Ἀπόλλων ἐκέλευσε στέλλεσθαι μετὰ Χαλκιδέων εἰς τὸ Ῥήγιον καὶ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ χάριν ἔχειν·

Στράβων 6, 1, 6

16. Ἄρτιμήδης ὁ Χαλκιδεὺς λόγιον εἶχεν, ἐνθ' ἂν εὖρη τὸν ἄρρενα ὑπὸ τῆς θηλείας ὀπιούμενον, αὐτόθι μένειν καὶ μηκέτι προσωτέρω πλεῖν· πλεύσας δὲ περὶ τὸ Παλλάντιον τῆς Ἰταλίας καὶ ἰδὼν ἄμπελον ἄρρενα δὲ τὸν ἐρίνεόν, ὀχείαν δὲ τὴν πρόσφυσιν, τέλος ἔχειν τὸν χρησμὸν ὑπέλαβε· καὶ τοὺς κατέχοντας τὸν τόπον βαρβάρους ἐκβαλὼν οἰκεῖ. Ῥήγιον ὁ τόπος καλεῖται, εἴθ' ὅτι σκόπελος ἦν ἀπορρώξ, εἴθ' ὅτι κατὰ τοῦτον ἡ γῆ τὸν τόπον ἐρράγη καὶ διέστησεν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας τὴν ἀντικρὺ Σικελίαν, εἴτε ἀπ' ἀνδρὸς δυνάστου ταύτην ἔχοντος τὴν προσηγορίαν.

Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 19, 2

17. ἐς ἀποικίαν Κρητῶν οἱ σταλέντες οἴκοθεν ἔκ τινος τύχης καταλαβούσης αὐτοὺς ἐδεήθησαν τοῦ Πυθίου φηναί τινα αὐτοῖς χάρον ἀγαθὸν καὶ ἐς τὸν συνοικισμὸν λυσιτελεῖν. ἐκπίπτει δὴ λόγιον, ἐνθα ἂν αὐτοῖς οἱ γηγενεῖς πολεμήσωσιν, ἐνταῦθα καταμεῖναι καὶ ἀναστήσαι πόλιν. οὐκοῦν ἤκουσι μὲν ἐς τὴν Ἀμαξιτὸν τήνδε καὶ στρατοπεδεύουσιν ὥστε ἀναπαύσασθαι, μυῶν δὲ ἄφατόν τι πλῆθος ἐφερπύσαν τά τε ὄχανα αὐτοῖς τῶν ἀσπίδων διέτραγε καὶ τὰς τῶν τόξων νευρὰς διέφαγεν·

Αἰλιανός, *Περὶ Ζῶων Ἰδιότητος*, 12, 5

18. ὅτι οἱ αὐτοὶ ἐπεινακταὶ θεωροὺς πέμψαντες εἰς Δελφοὺς ἐπηρώτων, εἰ δίδωσιν αὐτοῖς τὴν Σικυωνίαν. ἢ δ' ἔφη

καλὸν τοι τὸ μεταξὺ Κορίνθου καὶ Σικυῶνος·

ἀλλ' οὐκ οἰκήσεις οὐδ' εἰ παγχάλκεος εἴης.

Σατύριον φράζου σὺ Τάραντός τ' ἀγλαὸν ὕδωρ

καὶ λιμένα σκαιὸν καὶ ὄπου τράγος ἀλμυρὸν οἶδμα

ἀμφαγαπᾶ τέγγων ἄκρον πολιοῖο γενείου·

ἐνθα Τάραντα ποιοῦ ἐπὶ Σατυρίου βεβαῶτα.

ἀκούσαντες δὲ ἠγνόουν· ἢ δὲ φανερώτερον ἔφη,

Σατύριόν τοι ἔδωκα Τάραντά τε πίονα δῆμον

οἰκήσαι καὶ πῆματ' Ἰαπύγεσσι γενέσθαι.

Διόδωρος Σικελιώτης 8, 21, 3

19. Ὅτε Λακεδαιμόνιοι Μεσσήνην ἐπολέμουν καὶ χήρος ἀνδρῶν ἢ πόλις ἦν, δεομέναις ταῖς γυναῖξι καὶ μάλιστα ταῖς ἐν ἀκμῇ παρθένοις μὴ περιδεῖν τὰς μὲν ἀγάμους, τὰς δὲ ἀτέκνους γινομένας ἐπέμποντό τινες ἀεὶ νέοι παραλλάξ ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῆς μίξεως τῶν γυναικῶν ἕνεκα καὶ συνήεσαν, αἷς ἐπιτύχοιεν· ἐκ τούτων γίνονται τῶν ἀδιακρίτων ἐπιμιξιῶν παῖδες, οὓς ἀνδρωθέντας οἱ Λακεδαιμόνιοι προεπηλάκιζον τὰ τε ἄλλα καὶ Παρθενίας προσηγόρευον. Στάσεως δὲ γενομένης ἠττηθέντες οἱ Παρθενῖαι ἀναχωροῦσιν ἐκόντες ἐκ τῆς πόλεως καὶ πέμπαντες εἰς Δελφοὺς χρησμὸν ἔλαβον πλεῖν εἰς Ἰταλίαν, ἐξευρόντας δὲ χωρίον τῆς Ἰαπυγίας Σατύριον καὶ ποταμὸν Τάραντα, ἔνθ' <ἀν> ἴδωσι τράγον τῆ θαλάττῃ τέγγοντα τὸ γένειον, ἐκεῖ τοὺς βίους ἰδρύσασθαι. πλεύσαντες δὲ τὸν τε ποταμὸν ἐξεῦρον καὶ κατὰ τινος ἐρινεοῦ πλησίον τῆς θαλάττης πεφυκὸτος ἄμπελον ἐθεάσαντο κατακεχυμένην, ἐξ ἧς τῶν ἐπιτράγων τις καθεμῖνος ἦπτετο τῆς θαλάττης. τοῦτον ὑπολαβόντες εἶναι τὸν τράγον, ὃν προεῖπεν αὐτοῖς ὁ θεὸς ὄψεσθαι τέγγοντα τὸ γένειον τῆ θαλάττῃ, αὐτοῦ μένοντες ἐπολέμουν Ἰάπυγας, καὶ ἰδρύνονται τὴν ἐπάνυμον τοῦ ποταμοῦ Τάραντος πόλιν.

Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 19, 1

20. τὸν δὲ Φάλανθον ἔπεμψαν εἰς θεοῦ περὶ ἀποικίας· ὁ δ' ἔχρησε· Σατύριόν τοι δῶκα Τάραντά τε πῖονα δῆμον οἰκῆσαι καὶ πῆμα Ἰαπύγεσσι γενέσθαι. ἦκον οὖν σὺν Φάλανθῳ οἱ Παρθενῖαι, καὶ ἐδέξαντο αὐτοὺς οἱ τε βάρβαροι καὶ οἱ Κρήτες οἱ προκατασχόντες τὸν τόπον. τούτους δ' εἶναι φασὶ τοὺς μετὰ Μίνῳ πλεύσαντας εἰς Σικελίαν, καὶ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν τὴν ἐν Καμικοῖς παρὰ Κωκάλῳ συμβᾶσαν ἀπάραντας ἐκ Σικελίας κατὰ δὲ τὸν ἀνάπλουον δεῦρο παρωσθέντας, ὧν τινὰς ὕστερον πεζῇ περιελθόντας τὸν Ἀδρίαν μέχρι Μακεδονίας Βοττιαίους προσαγορευθῆναι. Ἰάπυγας δὲ λεχθῆναι πάντας φασὶ μέχρι τῆς Δαυνίας ἀπὸ Ἰάπυγος, ὃν ἐκ Κρήσσης γυναικὸς Δαιδάλῳ γενέσθαι φασὶ καὶ ἠγήσασθαι τῶν Κρητῶν· Τάραντα δ' ὠνόμασαν ἀπὸ ἠρώος τινος τὴν πόλιν.

Στράβων 6, 3, 2

21. Τάραντα δὲ ἀπόικισαν μὲν Λακεδαιμόνιοι, οἰκιστὴς δὲ ἐγένετο Σπαρτιάτης Φάλανθος. στελλομένῳ δὲ ἐς ἀποικίαν τῷ Φάλανθῳ λόγιον ἦλθεν ἐκ Δελφῶν· ὑετοῦ αὐτὸν αἰσθόμενον ὑπὸ αἴθρα, τηνικαῦτα καὶ χώραν κτήσεσθαι καὶ πόλιν. τὸ μὲν δὴ παραντίκα οὔτε ἰδίᾳ τὸ μάντευμα ἐπισκεψάμενος οὔτε πρὸς τῶν ἐξηγητῶν τινα ἀνακοινώσας κατέσχε ταῖς ναυσὶν ἐς Ἰταλίαν·

Παυσανίας 10, 10, 6-7

22. ἀποδημήσας δὲ εἰς Δελφοὺς Βάττος ἠρώτα περὶ τῆς στάσεως, πότερον διαγωνίσονται πρὸς τὴν ἀποικίαν ἢ ἐτέρωσέ ποι ἀποικίαν στείλωνται. τὸν δὲ θεὸν χρῆσαι·

Βάττε, <τὸ> πρόσθε κακόν, τὸ δὲ δεύτερον ἐσθλὸν ἐρευνᾶς.

ἔρχεο, λείφ' ἀλίαν χώραν· ἠπειρος ἀμείνων

ἠῶος. πρότερον δόλον ἐκβαλε, πείθει πείθων.

στέρξον γῆν ὀσίως, ἦν μισεῖ πολλὴν ἀθεμίστως.

οἶά τ' ἀνήρ ἔρξει, τοῖον τέλος αὐτὸν ἰκάνει.

Σχόλια στον Πίνδαρο, *Πυθιόνικος* 4, 10α

23. Ἀλιεῖς· πόλις Ἀργολικῆς παραθαλασσία. ... Ἐφορος ἐν τῷ ἔκτῳ ὅτι οὗτοι Τιρύνθιοί εἰσι, καὶ ἐξαναστάντες ἐβουλεύοντο οἰκεῖν τινα τόπον καὶ ἠρώτων τὸν

θεόν. ἔχρησε δὲ οὕτω· ' ποῖ τυ λαβὼν καὶ ποῖ τυ καθίξω καὶ ποῖ τυ οἴκησιν ἔχων ἀλιέα τε κεκλήσθαι.' ἐλέγοντο δ' οὕτως διὰ τὸ πολλοὺς τῶν Ἑρμιονέων ἀλιευομένους κατὰ τοῦτο τὸ μέρος οἰκεῖν τῆς χώρας.

Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Ἀλιεῖς*

24. οὐκ ὀλίγοις δὲ μετὰ ταῦτα περιπεσόντες συμπτώμασι μόγις μετὰ τετάρτην γενεὰν κατὰ τὸν γενόμενον ἐπὶ τῶν κοράκων χρησμὸν ἀπήλθον εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὰς Θήβας κατώκησαν.

Διόδωρος Σικελιώτης 19, 53, 8

25. βάλλ' RENAMatr ἐς κόρακας RENMAMatr: ἄπιθι RENM ἐς κόρακας. EN ἔστι δὲ παροιμία ἐπὶ κατάρας λεγομένη. ENMA ἀντὶ τοῦ "εἰς ἀπώλειαν καὶ φθοράν". RVENMbis Βοιωτοῖς γὰρ ἀναστάτοις ὑπὸ Θρακῶν γενομένοις καὶ ὑπὲρ ἀποικίας μαντευομένοις εἶπεν ὁ θεὸς ἐκεῖ κατοικῆσαι, ἔνθα ἂν ἴδωσι λευκοὺς κόρακας. οἱ δ' ἐν Θετταλίᾳ περὶ τὸν παγασιτικὸν κόλπον εἶδον περιπταμένους τοὺς RVENMAMatr(M9) τοῦ Ἀπόλλωνος RVM ἱεροὺς κόρακας, οὓς παῖδες ἀφήκαν γυψώσαντες ὑπὸ μέθης, καὶ τελείσθαι τὸν χρησμὸν φήσαντες ἐνταῦθα κατώκησαν. οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ ζώου φασὶ λέγεσθαι τὴν παροιμίαν· ἐν γὰρ τοῖς ἐρημοτέροις τόποις ἐπιτηρεῖ τὰ πτώματα.

Σχόλια στον Αριστοφάνη, *ὑπόθεσις Νεφελῶν Ἀριστοφάνους*, 133

26. ὑπακουσάντων δὲ πολλῶν καὶ λαβόντων χρησμὸν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅτι δεῖ κτίσαι πόλιν αὐτοὺς ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, ὅπου μέλλουσιν οἰκεῖν μέτριον ὕδωρ πίνοντες, ἀμετρὶ δὲ μέτρῳ μᾶζαν ἔδοντες, κατέπλευσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ καταντήσαντες εἰς τὴν Σύβαριν ἐζήτουν τὸν τόπον ὃν ὁ θεὸς ἦν προστεταχῶς κατοικεῖν. εὐρόντες δὲ οὐκ ἄπωθεν τῆς Συβάρεως κρήνην ὀνομαζομένην Θουρίαν, ἔχουσαν αὐλὸν χάλκεον ὃν ἐκάλουν οἱ ἐγγύριοι μέδιμον, νομίσαντες εἶναι τοῦτον τὸν τόπον τὸν δηλούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ περιέβαλον τεῖχος, καὶ κτίσαντες πόλιν ὀνόμασαν ἀπὸ τῆς κρήνης Θούριον.

Διόδωρος Σικελιώτης 12, 10, 5-6

27. Μέτρῳ ὕδωρ πίνοντες, ἀμετρίαν δὲ μᾶζαν ἔδοντες: οὗτος ὁ στίχος εἰς παροιμίαν περιέστη ἔκ τινος χρησμοῦ, ὃν ἀνεῖλεν ὁ θεὸς Συβαρίταις· ὕβρισταὶ γὰρ ὄντες καὶ ἀμετροπότοι ἀπώλοντο ὑπὸ Κροτωνιατῶν. τοῖς οὖν διαφυγοῦσιν αὐτῶν οὕτως ἐχρήσθη.

Σούδα, λήμμα *Μέτρῳ ὕδωρ πίνοντες, ἀμετρίαν δὲ μᾶζαν ἔδοντες*

28. Συβαρίταις δὲ φράζων ἀπόλυσιν τῶν κακῶν, ὅταν τρισὶν ὀλέθροις ἰλάσωνται τὸ μῆνιμα τῆς Λευκαδίας Ἥρας.

Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 3, 557c

29. Ἐκ δὲ Ἀμβρακίας Ἀγχίσης μὲν τὰς ναῦς ἔχων παρὰ γῆν κομιζόμενος εἰς Βουθρωτὸν λιμένα τῆς Ἠπείρου κατάγεται, Αἰνείας δὲ καὶ οἱ ἀκμαιότατοι σὺν αὐτῷ τοῦ στρατοῦ διανύσαντες ἡμερῶν δυεῖν ὁδὸν εἰς Δωδώνην ἀφικνοῦνται χρῆσόμενοι τῷ θεῷ καὶ καταλαμβάνουσιν αὐτόθι Τρώας τοὺς σὺν Ἑλένω. ἀνελόμενοι δὲ χρησμοὺς περὶ τῆς ἀποικίας καὶ τὸν θεὸν ἀναθήμασι δωρησάμενοι Τρωικοῖς ἄλλοις τε καὶ κρατήρσι χαλκοῖς, ὧν τινες ἔτι περίεσιν ἐπιγραφαῖς πάνυ

ἀρχαίαις δηλοῦντες τοὺς ἀναθέντας, ἐπὶ τὸ ναυτικὸν ἀφικνοῦνται τεττάρων μάλιστα ἡμερῶν διελθόντες ὁδόν.

Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 1, 51, 1

30. ἦν γάρ τι θέσφατον αὐτοῖς, ὡς μὲν τινες λέγουσιν ἐν Δωδώνῃ γενόμενον, ὡς δ' ἕτεροι γράφουσιν ἐν ἐρυθραῖς χωριῶ τῆς Ἰδης, ἔνθα ὄκει Σίβυλλα ἐπιχωρία νύμφη χρησμοδός, ἢ αὐτοῖς ἔφρασε πλεῖν ἐπὶ δυσμῶν ἡλίου, τέως ἂν εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἔλθωσιν, ἐν ᾧ κατέδονται τὰς τραπέζας·

Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 1, 55, 4

31. Ἐπὶ δὲ τοῦ τρίτου, Βάττου τοῦ εὐδαίμονος καλεομένου, Ἑλληνας πάντας ὄρμησε χρήσασα ἢ Πυθίῃ πλέειν συνοικήσοντας Κυρηναίοισι Λιβύην· ἐπεκαλέοντο γὰρ οἱ Κυρηναῖοι ἐπὶ γῆς ἀναδασμῶ· ἔχρησε δὲ ὧδε ἔχοντα·

Ὅς δέ κεν ἐς Λιβύην πολυήρατον ὕστερον ἔλθῃ
γᾶς ἀναδαιομένης, μετὰ οἱ ποκά φαμι μελήσειν.

Ηρόδοτος 4, 159, 1-11

32. Ἰνάρου τελευτήσαντος Μέδων καὶ Νηλεὺς, οἱ ἀδελφοὶ, περὶ βασιλείας, πότερος αὐτὴν λάβοι. ἔχρησεν αὐτοῖς ἐρωτῶσιν, ἔνθα ἂν ὁ σίαλος τὸν σίαλον τρίσαι, πρῶτος τίς τῶν δύο σπείσῃ, ἐκεῖνος λάβῃ καὶ τὴν βασιλείαν. ἀπιόντων τῶν δύο, τῷ Μέδωντι προσεφώνησεν ἡ ἰέρεια τῆς Ἀθηνᾶς ἐπισπείσαι. εἶτα ἔφησεν ὁ Μέδων, αὐτοῦ εἶναι τὴν βασιλείαν. ὁ Νηλεὺς ἀντέφησε φάσκων, εἰρηκέναι τὸ τοῦ χρησμοῦ· ἔνθα ἂν ὁ σίαλος τὸν σίαλον τρίβῃ, πρῶτος τῶν δύο σπείσαι, ἐκεῖνου εἶναι καὶ τὴν βασιλείαν. ὁ Μέδων κατὰ τύχην θεᾶται δύο ἐλαίας, διακεχωρισμένας μὲν ταῖς ρίζαις, τοῖς δὲ κλάδοις ἐκπεπλεγμένας, καὶ ἐκ τοῦ τρίβειν ἀλλήλας ἐκβαλοῦσας τρίσμα. ἐπέγνω τὸν χρησμὸν ὁ Μέδων, καὶ λαμβάνει τὴν βασιλείαν. ἀπιστῶν δὲ ὁ Νηλεὺς τοῦτο εἶναι τὸν σίαλον, ἀπελθὼν εἰς Δελφοὺς ἤρετο τὸν Ἀπόλλωνα, εἰ αὐτὸς εἶη ὁ σίαλος. ὁ δὲ εἶπε τοῦτο εἶναι. ἀκούσας τοῦτο ὁ Νηλεὺς ἠρώτησε, πόλιν ἄρα οἰκήσει. ἔχρησεν οὕτως· Νηλεὺς φράζεω, ὅπως ἀδίκων Καρῶν γένος ἀνδρῶν ἐξελάσας, Ἑλληνας καὶ Ἴωνας ἐγκατοικήσαι. καὶ τότε λαβὼν τοὺς Ἴωνας τοὺς ἐξελαθέντας καὶ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐπήγαγεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Σχόλια στον Αριστείδη 110, 18

33. καὶ Μίλητον δ' ἔκτισεν Νηλεὺς ἐκ Πύλου τὸ γένος ὦν·

Στράβων 14, 1, 3, 14-15

34. περὶ δὲ ἀποικίας·

στέλλ' ἐπὶ χρυσείους ἄνδρας πολυεθνεᾶ λαόν,
ᾧμοις μὲν χαλκὸν προφέρων, χερσὶν δὲ σίδηρον·

Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 5, 29, 3

35. ἐς γῆν ἐναλίαν Κύπρον, οὗ μ' ἐθέσπισεν
οἰκεῖν Ἀπόλλων, ὄνομα νησιωτικὸν
Σαλαμῖνα θέμενον τῆς ἐκεῖ χάριν πάτρας.

Ευριπίδης, *Ἐλένη*, στ. 148-150

36. 'Τίς ἢ ξυλίνη κύων παρὰ Λοκροῖς;' Φυσκίου τοῦ Ἀμφικτύονος υἱὸς ἦν Λοκρὸς· ἐκ δὲ τούτου καὶ Καβύης Ὀποῦς. πρὸς δὲν ὁ πατὴρ διενεχθεὶς καὶ συχνοὺς τῶν πολιτῶν ἀναλαβὼν περὶ ἀποικίας ἐμαντεύετο. τοῦ δὲ θεοῦ φήσαντος κτίζειν πόλιν ὅπουπερ ἂν τύχη δηχθεὶς ὑπὸ κυνὸς ξυλίνης, ὑπερβαίνων εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν ἐπάτησε κυνόσβατον. ἐνοχληθεὶς δὲ τῇ πληγῇ διέτριψεν ἡμέρας αὐτόθι πλείονας, ἐν αἷς καταμαθὼν τὸ χωρίον ἔκτισε πόλεις Φύσκον καὶ Οἰάνθειαν καὶ τὰς ἄλλας, ὅσας οἱ κληθέντες Ὀζόλαι Λοκροὶ κατώκησαν. Ὀζόλας δὲ Λοκροὺς οἱ μὲν διὰ Νέσσον, οἱ δὲ <διὰ> τὸν Πύθωνα δράκοντα κληθῆναι λέγουσιν, ἐκβρασθέντας ὑπὸ τῆς θαλάττης καὶ σαπέντας ἐν τῇ τῶν Λοκρῶν χώρα·

Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 2, 294d-f

37. Δίδυμος δ' ὁ γραμματικὸς ἐξηγούμενος παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ τὸ κύναρος ἄκανθα, μήποτε, φησί, τὴν κυνόσβατον λέγει διὰ τὸ ἀκανθῶδες καὶ τραχὺ εἶναι τὸ φυτόν· καὶ γὰρ ἡ Πυθία ξυλίνην κύνα αὐτὸ εἶπε καὶ ὁ Λοκρὸς χρησμὸν λαβὼν ἐκεῖ πόλιν οἰκίζειν ὅπου ἂν ὑπὸ ξυλίνης κυνὸς δηχθῆ, καταμυχθεὶς τὴν κνήμην ὑπὸ κυνοσβάτου, ἔκτισε τὴν πόλιν.

Αριστοτέλης, *Αποσπ. Πολιτεῖαι, Ὀπουντίων*, 561

38. ΗΓΗΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ἀνὴρ Ἐφέσιος ἐμφύλιον φόνον δράσας ἔφυγεν εἰς Δελφοὺς καὶ ἠρώτα τὸν θεὸν ποῦ οἰκήσειεν. ὁ δ' Ἀπόλλων ἀνεῖλεν ἔνθα ἂν ἴδη χορεύοντας ἀγροίκους θαλλοῖς ἐλαίας ἐστεφανωμένους. γενόμενος δὲ κατὰ τινὰ τόπον τῆς Ἀσίας καὶ θεασάμενος φύλλοις ἐλαίας ἐστεφανωμένους γεωργοὺς καὶ χορεύοντας, ἔκτισεν αὐτοῦ πόλιν καὶ ἐκάλεσεν Ἐλαιοῦντα· ὡς Πυθοκλῆς Σάμιος ἐν τρίτῳ Γεωργικῶν.

Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 2, 315f-316a

39. Ἀθάμας δὲ ὕστερον διὰ μῆνιν Ἦρας καὶ τῶν ἐξ Ἴνοῦς ἐστερήθη παίδων· αὐτὸς μὲν γὰρ μανεὶς ἐτόξευσε Λέαρχον, Ἴνῳ δὲ Μελικέρτην μεθ' ἑαυτῆς εἰς πέλαγος ἔρριψεν. ἐκπεσὼν δὲ τῆς Βοιωτίας ἐπυρθάνετο τοῦ θεοῦ ποῦ κατοικήσει· χρησθέντος δὲ αὐτῷ κατοικεῖν ἐν ᾧπερ ἂν τόπῳ ὑπὸ ζώων ἀγρίων ξενισθῆ, πολλὴν χώραν διελθὼν ἐνέτυχε λύκοις προβάτων μοίρας νεμομένοις· οἱ δὲ, θεωρήσαντες αὐτόν, ἅ διηροῦντο ἀπολιπόντες ἔφυγον. Ἀθάμας δὲ κτίσας τὴν χώραν Ἀθαμαντίαν ἀφ' ἑαυτοῦ προσηγόρευσε, καὶ γήμας Θεμιστῶ τὴν Ὑψέως ἐγέννησε Λεύκωνα Ἐρύθριον Σχοινέα Πτῶων.

Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 1, 84

40. ὥσπερ οὖν ὁ τῷ Τιμησίᾳ περὶ τῆς ἀποικίας δοθεὶς χρησμὸς προηγόρευσε
 σμήνα μελισσῶν τάχα τοὶ καὶ σφήκες ἔσονται,
 οὕτως οἱ φίλων ζητοῦντες ἐσμὸν ἔλαθον ἐχθρῶν σφηκίαῖς περιπεσόντες.

Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 1, 96b

41. Τιμησίας ὁ Κλαζομένιος καλῶς ἐξηγήσατο τῶν Κλαζομενίων· ἦν γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν. ὅς γε μὴν εἴωθε κατισχύειν τῶν τοιούτων φθόνος, καὶ τοῦ Τιμησίου κατεκράτει. καὶ τὰ μὲν πρῶτα ὀλίγον ἔμελε φθονομένῳ αὐτῷ, τῆς δὲ πατρίδος αὐτόν ἐξελάσαι ἐκεῖνό φασι. παρήει διὰ διδασκαλείου· οἱ δὲ παῖδες ἀφεθέντες ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἔπαιζον. γίνεται δὲ δύο παίδων ὑπὲρ γραμμῆς φιλοτιμία, καὶ ὁ εἰς ἐπώμοσεν ὁὔτω ἐγὼ Τιμησίου τὸν ἐγκέφαλον ἐξαράξαιμι.' τοῦτο ἐκεῖνος ἀκούσας καὶ ὑπολαβὼν ἀκρατῶς ἔχειν φθόνου καὶ δεινῶς ὑπὸ τῶν πολιτῶν

μεμισήσθαι, εἴ γε καὶ οἱ παῖδες αὐτὸν μισοῦσι, μήτι γοῦν οἱ ἄνδρες, ἐκὼν ἀπήλθε τῆς πατρίδος.

Αἰλιανός, *Ἱστορία*, 12, 9

42. ἐφ' οὗ Μέλανθος Μεσσήνιος ἐκπεσὼν τῆς πατρίδος ἐπήρετο τὴν Πυθίαν ὅπου κατοικήσει. ἡ δὲ ἔφη, ἔνθα ἂν ξενίοις πρῶτον τιμηθῆ τοὺς πόδας αὐτῷ καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῷ δειπνῷ παραθέντων. καὶ τοῦτ' ἐγένετο αὐτῷ ἐν Ἐλευσίνι.

Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 3, 50, 9-13

43. καὶ Καρχηδονίων ἀπύκετο ἐς Πελοπόννησον. Ἐνθαῦτα δὲ οἱ Ἄντιχάρης ἀνὴρ Ἐλεώνιος συνεβούλευσε ἐκ τῶν Λαΐου χρησμῶν Ἡρακλείην γῆν ἐν Σικελίᾳ κτίσειν, φάς τὴν Ἑρυκος χώραν πᾶσαν εἶναι Ἡρακλειδέων αὐτοῦ Ἡρακλέος κτησαμένου. Ὁ δὲ ἀκούσας ταῦτα ἐς Δελφοὺς οἶχετο χρησόμενος τῷ χρηστηρίῳ, εἰ αἰρέει ἐπ' ἣν στέλλεται χώραν· ἡ δὲ Πυθίη οἱ χρῶ αἰρήσειν. Παραλαβὼν δὲ Δωριεὺς τὸν στόλον τὸν καὶ ἐς Λιβύην ἦγε, ἐκομίζετο παρὰ τὴν Ἰταλίην.

Ἡρόδοτος 5, 43

44. ἀλλ' ὅτε δὴ μόσσυνας ἐπάλξεσι [καρτυνθέ]ντας
οἱ κτίσται δρέπανον θέντο περὶ Κρόνιον,
—κεῖθι γὰρ ᾧ τὰ γονῆος ἀπέθρισε μήδε' ἐκεῖνος
κέκρυπται γύπη ζάγκλον ὑπὸ χθονίῃ, —
ε[.]τισαν ἀμφὶ πόλῃος· ὁ μὲν θε[.....]εσθαι
..[.]ν, ὁ δ' ἀντίξουν εἶχε διχο[φροσύνην,
ἀλλήλοισ δ' ἐλύησαν· ἐς Ἀπόλ[λωνα δ' ἰόν]τες
εἶρονθ' ὅποτέρου κτίσμα λέγοιτ[ο νέον].
αὐτὰρ ὁ φῆ, μήτ' οὖν Περιήρεος ἄ[στυ]ρ[ον εἶ]ναι
κεῖνο πολιισσοῦχου μήτε Κραταιμέ[νεος].
φῆ θεός· οἱ δ' ἄϊοντες ἀπέδραμον, ἐ[κ δ' ἔτι κεί]νου
γαῖα τὸν οἰκιστὴν οὐκ ὀνομαστὶ κ[αλε]ῖ,
ὦδε δὲ μιν καλέουσιν ἐπ' ἔντομα δημ[ι]οεργοί·

Καλλίμαχος, *Αἴτια*, Απόσπ. 43, στ. 68-80

45. τὸν θεὸν ἐπιστάμενος τὸν ἐν Δελφοῖς ὁμολογοῦντά σφισιν, ὃς Ἀρχίαν τὸν Κορίνθιον ἐς τὸν Συρακουσῶν ἀποστέλλων οἰκισμὸν καὶ τάδε εἶπε τὰ ἔπη·

Ἵρτυγίη τις κεῖται ἐν ἡεροειδεί πόντῳ,
Θρινακίης καθύπερθεν, ἴν' Ἀλφειοῦ στόμα βλύζει
μισγόμενον πηγαῖσιν ἐυρρείτης Ἀρεθούσης.

Παυσανίας 5, 7, 3

46. Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemyrum undosum; nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
occultas egisse uias subter mare, qui nunc
ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.

Βιργίλιος, *Αἰνείας*, 3, 692-7

47. τὴν δ' Ἄρτεμιν τὴν ἐν ταῖς Συρακούσαις νῆσον λαβεῖν παρὰ τῶν θεῶν τὴν ἀπ' ἐκείνης Ἵρτυγίαν ὑπὸ τε τῶν χρησμῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομασθεῖσαν.

Διόδωρος Σικελιώτης 5, 3, 5

48. Τὰς δὲ Συρακούσας Ἀρχίας μὲν ἔκτισεν ἐκ Κορίνθου πλεύσας περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, οἷς ᾤκίσθησαν ἢ τε Νάξος καὶ τὰ Μέγαρα. ἅμα δὲ Μύσκελλον τέ φασιν εἰς Δελφοὺς ἐλθεῖν καὶ τὸν Ἀρχίαν· χρηστηριαζομένων δ' ἐρέσθαι τὸν θεόν, πότερον αἰροῦνται πλοῦτον ἢ ὑγίειαν· τὸν μὲν οὖν Ἀρχίαν ἐλέσθαι τὸν πλοῦτον, Μύσκελλον δὲ τὴν ὑγίειαν· τῷ μὲν δὴ Συρακούσας δοῦναι κτίζειν τῷ δὲ Κρότωνα.

Στράβων 6, 2, 4

49. Ἀρχίας Συρακόσιος καὶ Μύσκελλος Ἀχαιοὺς ἦκον ἐς Δελφοὺς ἐν τῷ αὐτῷ τοῦ χρόνου, καὶ ἦττον ἄρα ὑπὲρ ὧν ἔμελλον οἰκίζειν πόλεων φήμην ἀγαθὴν λαβεῖν, τὸν ἐπινησθέντα αὐτοῖς τε καὶ ταῖς πόλεσιν αὐτῶν βίον. λέγει δὲ ἡ Πυθία
 χώρας καὶ πόλεως οἰκήτορα λαὸν ἔχοντες
 ἤλθετ' ἐρησόμενοι Φοῖβον, τίνα γαῖαν ἴκησθε.
 ἀλλ' ἄγε δὴ φράζεσθ' ἀγαθῶν πότερόν κεν ἔλοισθε,
 πλοῦτον ἔχειν κτεάνων ἢ τερπνοτάτην ὑγίειαν.

Αἰλιανός, Απόσπ., 346 / Σούδα, λήμμα Ἀρχίας

50. ἰδόντα δ' ἐκτισμένην ἤδη Σύβαριν, ποταμῷ τῷ πλησίον ὁμώνυμον, κρίναι ταύτην ἀμείνω· ἐπανερέσθαι δ' οὖν ἀπίοντα τὸν θεόν, εἰ λῶον εἶη ταύτην ἀντ' ἐκείνης κτίζειν, τὸν δὲ ἀνειπεῖν (ἐτύγχανε δὲ ὑπόκυφος ὢν ὁ Μύσκελλος)· Μύσκελλε βραχύνωτε, παρὲκ θεὸν ἄλλο ματεῶν κλαύματα θηρεύεις· δῶρον δ' ὅ τι δῶ τις ἐπαινεῖν. ἐπανελθόντα δὲ κτίσαι τὸν Κρότωνα συμπράξαντος καὶ Ἀρχίου τοῦ τὰς Συρακούσας οἰκίσαντος, προσπλεύσαντος κατὰ τύχην ἠνίκα ὄρμητο ἐπὶ τὸν τῶν Συρακουσσῶν οἰκισμὸν.

Στράβων 6, 1, 12

51. Λευκίπῳ τῷ Λακεδαιμονίῳ πυνθανομένῳ, ὅπου πεπρωμένον αὐτῷ εἶη κατοικεῖν καὶ τοῖς περὶ αὐτόν, ἔχρησεν ὁ θεὸς πλεῖν μὲν εἰς Ἰταλίαν, γῆν δὲ οἰκίζειν εἰς ἣν ἂν καταχθέντες ἡμέραν καὶ νύκτα μείνωσι· καταχθέντος δὲ τοῦ στόλου περὶ Καλλίπολιν ἐπίνειόν τι τῶν Ταραντίνων ἀγασθεῖς τοῦ χωρίου τὴν φύσιν ὁ Λεύκιππος πείθει Ταραντίνους συγχωρήσαί σφισιν ἡμέραν αὐτόθι καὶ νύκτα ἐναυλίσασθαι. ὡς δὲ πλείους ἡμέραι διήλθον, ἀξιούντων αὐτοὺς ἀπιέναι τῶν Ταραντίνων οὐ προσεῖχεν αὐτοῖς τὸν νοῦν ὁ Λεύκιππος, παρ' ἐκείνων εἰληφέναι λέγων τὴν γῆν καθ' ὁμολογίας εἰς ἡμέραν καὶ νύκτα· ἕως <δ> ἂν ἦ τούτων θάτερον, οὐ μεθήσεσθαι τῆς γῆς. μαθόντες δὲ παρακεκρουσμένους ἑαυτοὺς οἱ Ταραντῖνοι συγχωροῦσιν αὐτοῖς μένειν.

Διονύσιος Αλικαρνασσεύς, *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 19, 3

52. οἰκιστὴς δὲ τοῦ Μεταποντίου Δαύλιος ὁ Κρίσης τύραννος γεγένηται τῆς περὶ Δελφοῦς, ὡς φησιν Ἐφορος. ἔστι δὲ τις καὶ οὗτος λόγος, ὡς ὁ πεμφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ τὸν συνοικισμὸν Λεύκιππος εἶη, χρησάμενος δὲ παρὰ τῶν Ταραντίνων τὸν τόπον εἰς ἡμέραν καὶ νύκτα μὴ ἀποδοίη, μεθ' ἡμέραν μὲν λέγων πρὸς τοὺς ἀπαιτοῦντας ὅτι καὶ εἰς τὴν ἐφεξῆς νύκτα αἰτήσαιτο καὶ λάβοι, νύκτωρ δ', ὅτι καὶ πρὸς τὴν ἐξῆς ἡμέραν.

Στράβων 6, 1, 15

53. συναντησάντων δὲ κατὰ τὸ ῥηθὲν καὶ τὴν συγγένεια[ν]
 πρὸς τὸν Λεύκιππον ἀνανεωσαμένων, ἐπιδειξάντων

τοὺς χρησμοὺς ἄσμενος ὑπήκουσεν ὁ <Λ>εύκιππος, ὅμως μ[έν-]
 τοινε καὶ αὐτὸς ἐπ[η]ρ[ώτ]η[σ]ε κατ' ἰδίαν τὸν θεόν, τῶι δ' ἔχρησεν·
 στέλλ' ἐπὶ Παμφύ[λ]ωγ κό[λ]πον, Λεύκιππε, φέροπλον
 λαὸν ἄγωμ Μάγνητα ὁμοσύγγονον, ὡς ἂν ἴκειαι
 Θ[ώρη]κος σκόπελον κ[α]ἰ Ἄμανθίου αἰπὺ ρέεθρον
 καὶ [Μ]υκάλης ὄρος αἰπὺ ἀπεναντίον Ἐνδυμίων[ος.]
 ἔνθα δὲ Μ[α]νδρολύτου δόμον ὄλβιοι οἰκήσο[υσιν]
 [Μ]άγνητ<ε>ς πολίε[σσι] περικτιόνεσσιν ἀγητ[οί.]

Inscr. Magn. 17

54. Ἐπτά δὲ ἐτέων μετὰ ταῦτα οὐκ ἔδε τὴν Θήρην, ἐν τοῖσι τὰ δένδρεα πάντα σφι τὰ ἐν τῇ νήσῳ πλὴν ἐνὸς ἐξαυάνθη. Χρωμένοισι δὲ τοῖσι Θηραίοισι προέφερε ἡ Πυθίη τὴν ἐς Λιβύην ἀποικίην.

Ηρόδοτος 4, 151, 1-4

55. Ἄγνοεῦντες δὲ τὰς συμφορὰς οἱ Θηραῖοι ἔπεμπον ἐς Δελφοὺς περὶ τῶν παρεόντων κακῶν· ἡ δὲ Πυθίη σφι ἔχρησε συγκτίζουσι Βάττω Κυρήνην τῆς Λιβύης ἄμεινον πρήξειν. Ἀπέστελλον μετὰ ταῦτα τὸν Βάττον οἱ Θηραῖοι δύο πεντηκοντέροισι.

Ηρόδοτος 4, 156, 3-7

56. Ταύτην οἰκέοντες δύο ἔτεα, οὐδὲν γὰρ σφι χρηστὸν συνεφέρετο, ἓνα αὐτῶν καταλιπόντες οἱ λοιποὶ πάντες ἀπέπλεον ἐς Δελφοὺς· ἀπικόμενοι δὲ ἐπὶ τὸ χρηστήριον ἐχρέωντο, φάμενοι οἰκέειν τε τὴν Λιβύην καὶ οὐδὲν ἄμεινον πρήσσειν οἰκεῦντες. Ἡ δὲ Πυθίη σφι πρὸς ταῦτα χρᾶ τάδε·

Αἰ τὸ ἐμεῦ Λιβύην μηλοτρόφον οἶδας ἄμεινον,
 μὴ ἐλθὼν ἐλθόντος, ἄγαν ἄγαμαι σοφίην σευ.

Ἀκούσαντες [δὲ] τούτων οἱ ἀμφὶ τὸν Βάττον ἀπέπλεον ὀπίσω· οὐ γὰρ δὴ σφεας ἀπίει ὁ θεὸς τῆς ἀποικίης, πρὶν δὴ ἀπίκωνται ἐς αὐτὴν τὴν Λιβύην.

Ηρόδοτος 4, 157, 1-11

57. ὑπειπὼν οὖν ὁ θεός

'αἰ τὸ ἐμεῦ Λιβύαν μαλοτρόφον οἴσθας ἄρειον,
 μὴ ἐλθὼν ἐλθόντος, ἄγαν ἄγαμαι σοφίην σευ'

Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 3, 408a, 6-8

58. Δήμων γοῦν ἐξηγούμενος [περὶ] αὐτὴν φησιν [ὡς] ὕστερον τῶν Τρωικῶν λοιμοῦ καὶ φθορᾶς καρποῦ περιεληλυθυίας <εἶς> τὴν Ἑλλάδα, μαντευομένων περὶ τῶν παρόντων, χρῆσαι τὴν Πυθίαν τηνικαῦτα παύλαν αὐτοῖς τῶν δεινῶν, ἐπειδὴν τινες τῶν ἀπὸ Ἀγαμέμνονος ἐλκόντων τὸ γένος πλεύσαντες εἰς Τροίαν τὰς πόλεις κτίσωσι καὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς ἀναλάβωσιν ἃς ἠφανίσθαι συνέβαινε ὑπὸ τοῦ πολέμου. ταύτην τὴν μαντείαν παραδεξάμενον τὸν Ὀρέστην συνέβη λιπεῖν τὸν βίον. μετὰ δὲ Ὀρέστην Τεισαμενὸν λαβεῖν τὴν ἀρχὴν καὶ μετ' ἐκείνον Κομήτην. ᾧ χρωμένῳ ποῖ δέοι πλεῖν (κατὰ γὰρ εὐλάβειαν καὶ δις καὶ τρις περὶ τῶν αὐτῶν ἐπανερέσθαι) <ὑπὸ> τοῦ θεοῦ δοθῆναι χρησμὸν ἐπὶ τὸν ἔσχατον Μυσῶν πλεῖν. κατολιγωρήσαντας δὲ πολλοὺς τῶν συνηθροισμένων τοῦ χρησμοῦ ἀφίστασθαι καὶ τὸν Κομήτην καταλιπεῖν μικρὸν πεφροντικέαι λέγοντας αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Μυσῶν ἔσχατου. κατὰ <δὲ> τὴν ἐχομένην γενεὰν <Γρᾶ τοῦ Ἐχέλα τοῦ> Πενθίλου πάλιν

συναγείραντος τὴν στρατιάν καὶ τοῦ θεοῦ τὸν αὐτὸν προενέγκαντος χρησμὸν διὰ τὸ παράδοξον εἰς παροιμίαν [διὰ] τοῦτο περιστήναί φασιν.

Σχόλια στον Ευριπίδη, *Πῆσος*, 251, 5-11

59. Quippe Boeotiis pestilentia laborantibus oraculum Delphis responderat, coloniam in Ponti regione sacram Herculi conderent. Cum propter metum longae ac periculosae nauigationis mortem in patria omnibus praeoptantibus res omissa esset, bellum his Phocenses intulerunt, quorum cum aduersa proelia paterentur, iterato ad oraculum decurrunt ; responsum idem belli quod pestilentiae remedium fore.

Ιουστίνος 16, 3, 4-6

60. τόνδε πολισοῦχον διεπέφραδε Βοιωτοῖσιν
Νισαίοισι τε Φοῖβος ἐπιρρήδην ἰλάεσθαι,
ἄμφι δὲ τήνδε φάλαγγα παλαιγενέος κοτίνιοιο
ἄστρῳ βαλεῖν, οἱ δ' ἄντι θεουδέος Αἰολίδαο
Ἰδμονος εἰσέτι νῦν Ἀγαμήστορα κυδαίνουσιν.

Απολλώνιος Ρόδιος 2, 846-850

61. περὶ γὰρ τὸν ἀγριέλαιον τὸν ἐπιπεφυκότεν τῷ Ἰδμονος τάφῳ ἐθέσπισεν ὁ θεὸς τοῖς Μεγαρεῦσι καὶ Βοιωτοῖς τὴν πόλιν κτίσαι, λέγει δὲ τὴν Ἡράκλειαν·

Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 192, 4-6

62. παραχωρήσαντες οὖν εἰς Μάκιστον οἱ φυγάδες πέμπουσιν εἰς θεοῦ, μεμφόμενοι τὸν Ἀπόλλω καὶ τὴν Ἄρτεμιν, εἰ τοιούτων τυγχάνοιεν ἀνθ' ὧν ἐτιμώρουν αὐτοῖς, καὶ πυνθανόμενοι, πῶς ἂν σωθεῖεν ἀπολωλότες. ὁ δ' Ἀπόλλων ἐκέλευσε στέλλεσθαι μετὰ Χαλκιδέων εἰς τὸ Ῥήγιον καὶ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ χάριν ἔχειν· οὐ γὰρ ἀπολωλέναι αὐτοῦς, ἀλλὰ σεσῶσθαι, μέλλοντάς γε δὴ μὴ συναφανισθῆσεσθαι τῇ πατρίδι, ἀλωσομένη μικρὸν ὕστερον ὑπὸ Σπαρτιατῶν· οἱ δ' ὑπήκουσαν.

Στράβων 6, 1, 6

63. τὸν κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἐξηγητὴν] πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις τὰς μαντείας ἐκφαίνει. πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις τὰς μαντείας ἐμφαίνει. ἐρωτῶσι δὲ καὶ τοῖς Ἀθηναίοις, τί δεῖ περὶ τῶν καταφευγόντων ποιῆσαι, ἔχρησεν ὡς δεῖ ἀποικίας τούτων ποιῆσαι. βούλεται εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἄνευ μαντείας οὐδὲ γνώμης τοῦ Ἀπόλλωνος τὰς ἀποικίας ἐποιεῖτο. ἐξηγητὴν δὲ καλεῖ τὸν διδάσκαλον. ἐαυτῇ δὲ πατρῶον] πατρῶος ὁ Ἀπόλλων Ἀθηναίοις. ἀπὸ γὰρ Κρεούσης καὶ Ἀπόλλωνος Ἴων, ἐξ οὗ Ἴωνες.

Σχόλια στον Αριστέδη 112, 17

64. postea autem quam Athenienses ex responsis Apollinis Delphici, communi consilio totius Hellados, xiii colonias uno tempore in Asiam deduxerunt ducesque singulis coloniis constituerunt et summam imperii potestatem Ioni, Xuthi et Creusae filio, dederunt, quem etiam Apollo Delphis suum filium in responsis est professus, isque eas colonias in Asiam deduxit et Cariae fines occupavit ibique civitates amplissimas constituit Ephesum, Miletum, Myunta, quae olim ab aqua est devorata;

Βιτρούβιος 4, 1, 4

65. οἱ δὲ τὴν Θηβαΐδα γεγραφότες φασίν, ὅτι ὑπὸ τῶν Ἐπιγόνων ἀκροθίνιον ἀνετέθη Μαντῶ ἢ Τειρεσίου θυγάτηρ εἰς Δελφοὺς πεμφθεῖσα, καὶ κατὰ χρησμὸν Ἀπόλλωνος ἐξερχομένη περιέπεσε Ῥακίῳ τῷ Λέβητος υἱῷ Μυκηναίῳ τὸ γένος. καὶ γημαμένη αὐτῷ—τοῦτο γὰρ περιεῖχε τὸ λόγιον, γαμείσθαι ᾧ ἂν συναντήσῃ—ἐλθοῦσα εἰς Κολοφῶνα καὶ ἐκεῖ δυσθυμήσασα ἐδάκρυσεν διὰ τὴν τῆς πατρίδος πόρθησιν. διόπερ ὠνομάσθη Κλάρως ἀπὸ τῶν δακρύων. ἐποίησεν δὲ Ἀπόλλωνι ἱερόν.

Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο 35, 16-23

66. καὶ τῆς Τειρεσίου θυγατρὸς Δάφνης ἐγκρατεῖς γενόμενοι ταύτην ἀνέθεσαν εἰς Δελφοὺς κατὰ τινα εὐχὴν ἀκροθίνιον τῷ θεῷ.

Διόδωρος Σικελιώτης 4, 66, 5

67. Θερσάνδρου δὲ τοῦ Πολυνεΐκου καὶ Ἀργείων ἐλόντων Θήβας [καὶ] ἄλλοι τε αἰχμάλωτοι καὶ ἡ Μαντῶ τῷ Ἀπόλλωνι ἐκομίσθησαν εἰς Δελφοὺς· Τειρεσίαν δὲ κατὰ τὴν πορείαν τὸ χρεῶν ἐπέλαβεν ἐν τῇ Ἀλιαρτίᾳ. ἐκπέμψαντος δὲ σφῶς εἰς ἀποικίαν τοῦ θεοῦ, περαιοῦνται ναυσὶν εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ ὡς κατὰ τὴν Κλάρων ἐγένοντο, ἐπεξίασιν αὐτοῖς οἱ Κρήτες μετὰ ὄπλων καὶ ἀνάγουσιν ὡς τὸν Ῥάκιον·

Παυσανίας 7, 3, 1

68. τὴν δὲ θυγατέρα τοῦ Τειρεσίου δοθῆναι μὲν φασὶ τῷ Ἀπόλλωνι ὑπὸ τῶν Ἀργείων, προστάξαντος δὲ τοῦ θεοῦ ναυσὶν εἰς τὴν νῦν Ἰωνίαν καὶ Ἰωνίας εἰς τὴν Κολοφωνίαν περαιωθῆναι. Καὶ ἡ μὲν αὐτόθι συνώκησεν ἡ Μαντῶ Ῥακίῳ Κρητί·

Παυσανίας 9, 33, 2

69. Βυζάντιον, τὸ ἐν Θράκῃ βασιλείον, πόλις διασημοτάτη, πρὸς τῇ Προποντίδι, πρὸς τῷ μέρει τῆς Εὐρώπης. χρησμὸς δ' ἐδόθη ἐρωτησάντων εἰς Δελφοὺς Μεγαρέων τοιοῦτος

ὄλβιοι οἱ κείνην πόλιν ἀνέρες οἰκήσουσιν,
ἀκτῆς Θρηκίης στενυγρὸν παρ' ἄκρον στόμα Πόντου,
ἔνθ' ἰχθὺς ἔλαφός τε νομὸν βόσκονται τὸν αὐτόν·
στέλλειν δ' ὡς ὄκιστα καὶ εἰς φρένα πάντα λαβόντα.

καὶ οὕτως ἐκτίσθη ἀπὸ Βύζαντος τοῦ Κεροέσσης τῆς Ἰοῦς θυγατρὸς καὶ Ποσειδῶνος.

Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Βυζάντιον*, 12-19

70. Ἀργείοις.

ὄλβιοι, οἱ κείνην ἱερὴν πόλιν οἰκήσουσιν,
ἄκτην Θρηκίην τ' ἔνυγρον παρά τε στόμα Πόντου,
ἔνθα δύο σκύλακες πολιὴν λάπτουσι θάλασσαν,
ἔνθ' ἰχθὺς ἔλαφός τε νομὸν βόσκονται ἐς αὐτόν.

Anthologiae Graecae Appendix, *Oracula*, 49

71. ὄλβιοι, οἱ κείνην ἱερὴν πόλιν οἰκήσουσιν,
ἀκτὴν Θρηκίην τ' ἔνυγρον παρά τε Στόμα Πόντου,
ἔνθα δύο σκύλακες πολιὴν μάρπτουσι θάλασσαν,
ἔνθ' ἰχθὺς ἔλαφός τε νομὸν βόσκονται ἂν' αὐτόν.

Σχόλια στον Διονύσιο Βυζάντιο 28

72. ὅτι δὲ καὶ Ἄερία ἢ Θάσος, δῆλον ἐκ τοῦ χρησιμοῦ τοῦ δοθέντος τῷ πατρὶ τοῦ Ἀρχιλόχου·

ἄγγειλον Παρίοις, Τελεσίκλεες, ὡς σε κελεύω,
νήσῳ ἐν Ἡερίῃ κτίζειν εὐδείελον ἄστν.

Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Θάσος*, 307, 1-2

73. Οἱ δὲ Φωκαιέες, ἐπεῖτε σφι Χῖοι τὰς νήσους τὰς Οἰνούσσας καλεομένας οὐκ ἐβούλοντο ὠνευμένοισι πωλέειν, δειμαίνοντες μὴ αἱ μὲν ἐμπόριον γένωνται, ἢ δὲ αὐτῶν νῆσος ἀποκλησθῆ τούτου εἵνεκα, πρὸς ταῦτα οἱ Φωκαιέες ἐπέλλοντο ἐς Κύρνον· ἐν γὰρ τῇ Κύρνω εἴκοσι ἔτεσι πρότερον τούτων ἐκ θεοπροπίου ἐνεκτήσαντο πόλιν, τῇ οὐνομα ἦν Ἀλαλίη.

Ηρόδοτος 1, 165, 1-7

74. Ἐκτισαν δὲ ταύτην πρὸς ἀνδρὸς Ποσειδωνιῆτεω μαθόντες ὡς τὸν Κύρνον σφι ἢ Πυθίη ἔχρησε κτίσαι ἥρων ἑόντα, ἀλλ' οὐ τὴν νῆσον. Φωκαίης μὲν νυν πέρι τῆς ἐν Ἰωνίῃ οὕτως ἔσχε.

Ηρόδοτος 1, 167, 15-18

75. hoc tamen expositum cunctis nullique negatum
numen ab humani solum se labe furoris
uindicat. haud illic tacito mala uota susurro
concupiunt, nam fixa canens mutandaque nulli
mortales optare uetat; iustisque benignus
saepe dedit sedem totas mutantibus urbes,
ut Tyriis, dedit ille minas inpellere belli

Λουκανός 5, 102-8

76. Περὶ δὲ τῆς κτίσεως τῶν Γαδείρων τοιαῦτα λέγοντες μέμνηται Γαδιτανοὶ χρησιμοῦ τινος, ὃν γενέσθαι φασὶ Τυρίοις κελεύοντα ἐπὶ τὰς Ἡρακλέους στήλας ἀποικίαν πέμψαι· τοὺς δὲ πεμφθέντας κατασκοπῆς χάριν, ἐπειδὴ κατὰ τὸν πορθμὸν ἐγένοντο τὸν κατὰ τὴν Κάλπην, νομίσαντας τέρμονας εἶναι τῆς οἰκουμένης καὶ τῆς Ἡρακλέους στρατείας τὰ ἄκρα τὰ ποιοῦντα τὸν πορθμὸν, ταῦτα δ' αὐτὰ καὶ στήλας ὀνομάζειν τὸ λόγιον, κατασχεῖν εἰς τι χωρίον ἐντὸς τῶν στενωῶν, ἐν ᾧ νῦν ἔστιν ἢ τῶν Ἐξιτανῶν πόλις·

Στράβων 3, 5, 5

77. τὸ δὲ χωρίον ἔνθα ἀπέθανε καλοῦσιν οἱ Νικομηδεῖς Λίβυσσαν. Ἀθηναίοις δὲ μάντευμα ἐκ Δωδώνης Σικελίαν ἦλθεν οἰκίζειν, ἢ δὲ οὐ πόρρω τῆς πόλεως ἢ Σικελία λόφος ἔστιν οὐ μέγας·

Παυσανίας 8, 11, 12

78. τὸ δὲ χωρίον, ἔνθα συνέβη ἀποθανεῖν, ἐκάλουν οἱ Νικομηδεῖς Λίβυσσαν. καὶ Ἀθηναίοις δὲ μάντευμα ἦλθεν ἐκ Δωδώνης, Σικελίαν οἰκίζειν. καὶ οὐ πόρρω τῆσδε λόφος ἔστιν ἢ Σικελία οὐ μέγας. οἱ δὲ οὐ συμφρονήσαντες τὸ εἰρημένον ἔς τε ὑπερορίους στρατιὰς προήχθησαν καὶ ἐς τὸν Συρακουσίων πόλεμον.

Σούδα, λήμμα *Ἀννίβας*

79. Χρεωμένω δὲ τῷ Γρίνω τῷ βασιλεί τῶν Θηραίων περὶ ἄλλων χρᾶ ἢ Πυθίη κτίζειν ἐν Λιβύῃ πόλιν. Ὁ δὲ ἀμείβετο λέγων· “Ἐγὼ μὲν ὦναξ πρεσβύτερός τε ἤδη εἰμι καὶ βαρὺς ἀείρεσθαι· σὺ δὲ τινα τῶνδε τῶν νεωτέρων κέλευε ταῦτα ποιέειν.”
“Ἄμα τε ἔλεγε ταῦτα καὶ ἐδείκνυε ἐς τὸν Βάττον.

Ἡρόδοτος 4, 150, 7-13

80. Cyrene autem condita fuit ab Aristaeo, cui nomen Battos propter linguae obligationem fuit. Huius pater Grinus, rex Therae insulae, cum ad oraculum Delphos propter dedecus adulescentis filii nondum loquentis deum deprecaturus uenisset, responsum accepit quo iubebatur filius eius Battos Africam petere et urbem Cyrenen condere ; usum ibi linguae accepturum. Cum responsum ludibrio simile uideretur propter solitudinem Therae insulae ex qua coloni ad urbem condendam in Africam tam uastae regionis proficisci iubebantur, res omissa est.

Ιουστίνος 13, 7, 1-3

81. Χρόνου δὲ περιόντος ἐξεγένετό οἱ παῖς ἰσχύφωνος καὶ τραυλός, τῷ οὖνομα ἐτέθη Βάττος, ὡς Θηραῖοί τε καὶ Κυρηναῖοι λέγουσι, ὡς μέντοι ἐγὼ δοκέω, ἄλλο τι· Βάττος δὲ μετωνομάσθη, ἐπεῖτε ἐς Λιβύην ἀπύκετο, ἀπὸ τε τοῦ χρηστηρίου τοῦ γενομένου ἐν Δελφοῖσι αὐτῷ καὶ ἀπὸ τῆς τιμῆς τὴν ἔσχε τὴν ἐπωνυμίην ποιούμενος. Λίβυες γὰρ βασιλέα βάττον καλέουσι, καὶ τούτου εἵνεκα δοκέω θεσπίζουσαν τὴν Πυθίην καλέσαι μιν Λιβυκῆ γλώσση, εἰδυῖαν ὡς βασιλεὺς ἔσται ἐν Λιβύῃ. Ἐπεῖτε γὰρ ἠνδρώθη οὗτος, ἦλθε ἐς Δελφοὺς περὶ τῆς φωνῆς· ἐπειρωτῶντι δὲ οἱ χρᾶ ἢ Πυθίη τάδε·

Βάττ', ἐπὶ φωνὴν ἦλθες· ἄναξ δὲ σε Φοῖβος Ἀπόλλων

ἐς Λιβύην πέμπει μηλοτρόφον οἰκιστήρα,

ὥσπερ εἰ εἶποι Ἑλλάδι γλώσση χρεωμένη· “ᾠ βασιλεῦ, ἐπὶ φωνὴν ἦλθες.” Ὁ δ' ἀμείβετο τοῖσδε· “ᾠναξ, ἐγὼ μὲν ἦλθον παρὰ σὲ χρησόμενος περὶ τῆς φωνῆς, σὺ δὲ μοι ἄλλα ἀδύνατα χρᾶς, κελεύων Λιβύην ἀποικίζειν· τέφ δυνάμι, κοίη χειρί;” Ταῦτα λέγων οὐκὶ ἔπειθε ἄλλα οἱ χρᾶν· ὡς δὲ κατὰ ταῦτα ἐθέσπιζέ οἱ καὶ πρότερον, οἶχετο μεταξὺ ἀπολιπὼν ὁ Βάττος ἐς τὴν Θήρην.

Ἡρόδοτος 4, 155

82. Μοῖσα, Λατοῖδαισιν ὀφειλόμενον Πυθῶνι τ' αὐξῆς οὔρον ὕμνων,
ἐνθα ποτὲ χρυσέων Διὸς αἰετῶν πάρεδρος
οὐκ ἀποδάμου Ἀπόλλωνος τυχόντος ἱέρα
χρῆσεν οἰκιστήρα Βάττον καρποφόρου Λιβύας, ἱεράν
νάσον ὡς ἤδη λιπὼν κτίσσειεν εὐάρματον
πόλιν ἐν ἀργεννόνεντι μαστῷ

Πίνδαρος, *Πυθιονικός* 4, 3-8

83. ὁ Βάττου δ' ἔπεται παλαιὸς ὄλβος ἔμπαν τὰ καὶ τὰ νέμων,
πύργος ἄστεος ὄμμα τε φαεννότατον
ξένοισι. κείνόν γε καὶ βαρύκομποι
λέοντες περὶ δείματι φύγον,
γλώσσαν ἐπεὶ σφιν ἀπένεικεν ὑπερποντίαν·
ὁ δ' ἀρχαγέτας ἔδωκ' Ἀπόλλων
θήρας αἰνῷ φόβῳ,
ὄφρα μὴ ταμίᾳ Κυράνας ἀτελῆς γένοιτο μαντεύμασιν.

Πίνδαρος, *Πυθιονικός* 5, 55-62

84. Ὅτι Ἄριστοτέλης ὁ καὶ Βάττος κτίσαι βουλόμενος Κυρήνην ἔλαβε χρησμὸν οὕτως,

Βάττ', ἐπὶ φωνὴν ἦλθες· ἄναξ δέ σε Φοῖβος Ἄπολλων
εἰς Λιβύην πέμπει καλλιστέφανον Κυρήνης
εὐρείης ἄρχειν καὶ ἔχειν βασιληίδα τιμὴν.
ἔνθα σε βάρβαροι ἄνδρες, ἐπὰν Λιβύης ἐπιβήης,
βαιτοφόροι ἐπίασι· σὺ δ' εὐχόμενος Κρονίωνι
Παλλάδι τ' ἐγρεμάχη γλαυκώπιδι καὶ Διὸς υἱῷ
Φοίβῳ ἀκερσεκόμη νίκην ὑποχείριον ἕξεις,
καὶ μάκαρος Λιβύης καλλιστεφάνου βασιλεύσεις
αὐτὸς καὶ γένος ὑμὸν· ἄγει δέ σε Φοῖβος Ἄπολλων.

Διόδωρος Σικελιώτης 8, 29, 1

85. Ὅτι Μύσκελλός τις Ἀχαιοὺς ὦν τὸ γένος ἐκ Ἰρύπης κατήνησεν εἰς Δελφοὺς καὶ τὸν θεὸν ἐπηρώτησε περὶ τέκνων γενέσεως· ἡ δὲ Πυθία ἀνεῖλεν οὕτως·

Μύσκελλε βραχύνωτε, φιλεῖ σ' ἐκάεργος Ἄπολλων,
καὶ γενεὰν δώσει· τόδε δὲ πρότερόν σε κελεύει,
οἰκῆσαί σε Κρότωνα μέγαν καλαῖς ἐν ἀρούραις.
τοῦ δὲ Κρότωνα ἀγνοοῦντος εἰπεῖν πάλιν τὴν Πυθίαν,
αὐτὸς σοι φράζει ἐκατηβόλος· ἀλλὰ συνίει.
οὗτος μὲν Τάφιος τοι ἀνήροτος, ἦδε δὲ Χαλκίς,
ἦδε δὲ Κουρήτων ... ἡ ἱερὰ χθών,
αἶδε δ' Ἐχινάδες εἰσί· πολλὺς δ' ἐπ' ἀριστερὰ πόντος.
οὕτω σ' οὐκ ἂν φημι Λακινίου ἄκρου ἀμαρτεῖν
οὐδ' ἱερᾶς Κριμίσσης οὐδ' Αἰσάρου ποταμοῖο.

Ὅτι τοῦ χρησμοῦ προστάττοντος Κρότωνα κτίζειν ὁ Μύσκελλος τὴν περὶ τὴν Σύβαριν χώραν θαυμάσας ἐβούλετο κτίσαι, καὶ ἐξέπεσε χρησμὸς αὐτῷ οὗτος,

Μύσκελλε βραχύνωτε, παρὲκ θεοῦ ἄλλα ματεύων
κλαύματα μαστεύεις· δῶρον δ' ὃ διδῶ θεὸς αἶνει.

Διόδωρος Σικελιώτης 8, 17, 1

86. φησὶ δ' Ἀντίοχος, τοῦ θεοῦ χρήσαντος Ἀχαιοῖς Κρότωνα κτίζειν, ἀπελθεῖν Μύσκελλον κατασκευσόμενον τὸν τόπον, ἰδόντα δ' ἐκτισμένην ἤδη Σύβαριν, ποταμῷ τῷ πλησίον ὁμώνυμον, κρῖναι ταύτην ἀμείνω· ἐπανερέσθαι δ' οὖν ἀπιόντα τὸν θεόν, εἰ λῶον εἶη ταύτην ἀντ' ἐκείνης κτίζειν, τὸν δὲ ἀνειπεῖν (ἐτύγχανε δὲ ὑπόκυφος ὦν ὁ Μύσκελλος)· Μύσκελλε βραχύνωτε, παρὲκ θεοῦ ἄλλο ματεύων κλαύματα θηρεύεις· δῶρον δ' ὃ τι δῶ τις ἐπαινεῖν. ἐπανελθόντα δὲ κτίσαι τὸν Κρότωνα συμπράξαντος καὶ Ἀρχίου τοῦ τὰς Συρακούσας οἰκίσαντος, προσπλεύσαντος κατὰ τύχην, ἠνίκα ὄρμητο ἐπὶ τὸν τῶν Συρακουσσῶν οἰκισμόν.

Στράβων 6, 1, 12

87. Μύσκελλος: ὄνομα κύριον. καὶ χρησμὸς ἐχρῆν αἰθρίας οὔσης ὕειν αὐτόν. ὅπου ἂν αὐτὸν ἐξ αἰθρίας ὑετὸς λάβῃ. ὁ δὲ ὤετο οὐκ ἂν ποτε ὑφ' ἑαυτοῦ κτισθῆσθαι πόλιν, διὰ τὸ ἀδύνατον τοῦ χρησμοῦ. γενομένῳ δὲ αὐτῷ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀμηχανοῦντι τὴν κτίσιν παρακαθίσασαν τὴν παλλακίδα δακρύνειν, ὄδυρομένην τὰς πλάνας, καὶ πως ἐνεχθῆναι τὰ δάκρυα τῆς αἰθρίας. τοῦτο γὰρ ὀνομάζετο κατὰ τοὺς Μυσκελλοῦ χρησμούς. τὸν δὲ συμβαλλόμενον τέλος εἰληφέναι τὸν χρησμὸν ἐκεῖσε κτίσαι πόλιν.

Σούδα, λήμμα *Μύσκελλος*

88. ἡ Ἀντιόχῳ τῷ Παρίῳ ἀποβαλόντι τὴν οὐσίαν ἐν πολιτικῇ φλυαρίᾳ καὶ ὑπὸ λύπης ἤκοντι πρὸς σὲ λέγειν·

Ἀντίοχ', εἰς Θάσον ἐλθὲ καὶ οἶκει εὐκλέα νῆσον·

Εὐσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 5, 31, 1

89. λέγεται δὲ ὡς καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῶν κωμῶν, ὅσοι τοῦ τείχους οὐ πολὺ ἀφροστήκεσαν, κατελθεῖν ἔπεισεν ἐς τὴν πόλιν καὶ πλήθει τε οἰκητόρων [καὶ] μείζονα καὶ εὐδαιμονεστέραν ἐς τὰ ἄλλα ἀπέφηνε τὴν Ἥλιν. ἀφίκετο δὲ αὐτῷ καὶ ἐκ Δελφῶν χρησμός, τὸν Πελοπίδην ἐπάγεσθαι συνοικιστήν· Ὀξύλος δὲ τὴν ζήτησιν ἐποιεῖτο σπουδῇ καὶ ἀναζητῶν εὗρεν Ἀγώριον τὸν Δαμασίου τοῦ Πενθίλου τοῦ Ὀρέστου, καὶ αὐτόν τε ἐξ Ἑλικῆς τῆς Ἀχαιῶν καὶ σὺν τῷ Ἀγωρίῳ μοῖραν τῶν Ἀχαιῶν ἐπηγάγετο οὐ πολλήν.

Παυσανίας 5, 4, 3

90. Ὅτι Περδίκκας τὴν ἰδίαν βασιλείαν ἀυξῆσαι βουλόμενος ἠρώτησεν εἰς Δελφοὺς. ἡ δὲ ἔφη,

ἔστι κράτος βασίλειον ἀγαυοῖς Τημενίδαισι
γαίης πλουτοφόροιο· δίδωσι γὰρ αἰγίοχος Ζεὺς.
ἀλλ' ἴθ' ἐπειγόμενος Βοττηίδα πρὸς πολύμηλον·
ἔνθα δ' ἂν ἀργικέρωτας ἴδης χιονώδεας αἴγας
εὐνηθέντας ὑπνω, κείνης χθονὸς ἐν δαπέδοισι
θῦε θεοῖς μακάρεσσι καὶ ἄστυ κτίζεε πόλῃος.

Διόδωρος Σικελιώτης 7, 16

91. Perdikas annis XLII. Hic regnum suum adaugere volebat (ac propterea) Delphos misit.

Διόδωρος Σικελιώτης 7, 15, 1, 17-19

92. Φράζεο, δῖε Καρανὲ, νόω δ' ἐμὸν ἔνθεο μῦθον·
ἐκπρολιπὼν Ἄργος τε καὶ Ἑλλάδα καλλιγύναικα
χώρει πρὸς πηγὰς Ἀλιάκμονος· ἔνθα δ' ἂν αἴγας
βοσκομένας ἐσίδης πρῶτον· τότε τοι χρέων ἔστιν
ζηλωτὸν ναίειν αὐτὸν γενεάν τε πρόπασαν.

Anthologiae Graecae Appendix, Epigrammatis Addenda, 6,30b

93. Ποῖος ἔφη πρόγονος; Ἀρχέλαος. ἢ οὐκ αἰπόλος ἦν ὁ Ἀρχέλαος οὐδὲ ἦλθεν εἰς Μακεδονίαν αἴγας ἐλαύνων; πότερον οὖν αὐτὸν ἐν πορφύρα μᾶλλον ἢ ἐν διφθέρα οἶε τοῦτο ποιεῖν; καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀνείθη τε καὶ ἐγέλασε καὶ ἔφη, Τὰ περὶ τὸν χρησμόν, ὦ Διόγενες, λέγεις. ὁ δὲ στρυφνῷ τῷ προσώπῳ, Ποῖον, εἶπε, χρησμόν; οὐκ οἶδα ἔγωγε, πλὴν ὅτι αἰπόλος ἦν ὁ Ἀρχέλαος.

Δίων Χρυσόστομος, *Περὶ Βασιλείας*, 4, 71-72

94. καὶ Ἀμφίλοχος κατὰ χρησμοὺς Ἀπόλλωνος Ἀμφιλοχικὸν Ἄργος ᾤκισεν.

Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 3, 95, 5-6

95. Ἀρισταίνετος δ' ἐν πρώτῃ τῶν περὶ Φασήλιδα, ὅτι Λάκιος καὶ Ἀντίφημος ἀδελφοὶ ἐλθόντες εἰς Δελφοὺς μαντεύσασθαι, τὴν δὲ Πυθίαν οὐδὲν περὶ ἐκείνων λέγουσαν προστάσσειν τὸν Λάκιον πρὸς ἀνατολὰς ἡλίου πλεῖν. τοῦ δ' Ἀντιφήμου

γελάσαντος τὴν Πυθίαν εἰπεῖν πάλιν ἐφ' ἡλίου δυσμῶν. καὶ Γέλαν πόλιν ὤκισε. τὸ ἐθνικὸν Γελῶος, οὐ Γελαῖος, ὡς Ἄβρων καὶ ἡ συνήθεια. καὶ ἴσως ἀπὸ τοῦ γέλως τὸ Γελῶος.

Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Γέλα*

96. ὑπὸ τοῦ γέλωτος εἰς Γέλαν ἀφίξομαι

Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 5, 853c, 4

97. ἐξ Ἀντιφήμου δ' αὖ γέλωτός τις λέγει· χρησμῶ μαθὼν γὰρ ὡς πόλιν μέλλει κτίσαι γελᾶ, δοκήσας τῶν ἀνελπίστων τόδε· κλήσιν ὅθεν τέθεικε τῇ πόλει Γέλαν.

Σχόλια στον Θουκυδίδη 6, 4, 3

98. Ὅτι Ἀντίφημος καὶ Ἐντιμος οἱ Γέλαν κτίσαντες ἠρώτησαν τὴν Πυθίαν, καὶ ἔχρησε ταῦτα,

Ἐντιμ' ἠδὲ Κράτωνος ἀγακλέος υἱὲ δαΐφρον,
ἐλθόντες Σικελὴν καλὴν χθόνα ναίετον ἄμφω,
δειμάμενοι πτολίεθρον ὁμοῦ Κρητῶν Ῥοδίων τε
πὰρ προχοᾶς ποταμοῖο Γέλα συνομώνυμον ἀγνοῦ.

Διόδωρος Σικελιώτης 8, 23, 1

99. hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
radimus, et fatis numquam concessa moueri
apparet Camerina procul campique Geloi,
immanisque Gela fluuii cognomine dicta.

Βιργίλιος, *Αἰνείας*, 3, 699-702

100. Γαλεῶται, ἔθνος ἐν Σικελίᾳ ἢ ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἀπὸ Γαλεώτου υἱοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Θεμιστοῦς, τῆς θυγατρὸς Ζαβίου, τοῦ βασιλέως τῶν Ὑπερβορέων, ὡς εἰρήσεται ἐν τῷ περὶ Τελμισσοῦ. τινὲς δὲ ὅτι Γαλεῶται μάντεων εἶδος Σικελῶν. γαλεός δὲ καὶ ὁ ἀσκαλαβώτης. Φιλύλλιος Αἰγεῖ ὁ πάππος ἦν μοι γαλεός ἀστερίας, ἴσως διὰ τὸ πεποικίλθαι παίζων. καὶ Ἄρχιππος Ἰχθύσιν τί λέγεις σύ; μάντεις εἰσὶ γὰρ θαλάττιοι; γαλεοὶ γε πάντων μάντεων σοφώτατοι. φασὶ δὲ τὸν Γαλεώτην ἐξ Ὑπερβορέων Τελμισσὸν [δὲ ἐκ... ἐλθεῖν] οἷς ἔχρησεν ὁ θεὸς ἐν Δωδώνῃ τὸν μὲν ἐπὶ ἀνατολὰς τὸν δ' ἐπὶ δυσμὰς πλεῖν, ὅπου τε ἂν αὐτῶν θυομένων ἀετὸς ἀρπάσῃ τὰ μηρία βωμὸν ἐνταῦθα ἰδρῦσαι. Γαλεώτης οὖν ἐν Σικελίᾳ καὶ Τελμισσὸς ἐν Καρίᾳ ἦλθεν, ἔνθα Ἀπόλλωνος Τελμισσίου ἱερόν.

Στέφανος Βυζάντιος, λήμμα *Γαλεῶται*

101. Εὐρώπης γὰρ τῆς Φοίνικος θυγατρὸς ἐκ Σιδῶνος ὑπὸ Διὸς ἀρπαγείσης, Κάδμος ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς κατὰ ζήτησιν πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ὡς οὐχ εὔρεν αὐτήν, ἦλθεν εἰς Δελφοὺς ἐρωτήσων τὸν θεόν. ὁ δὲ θεὸς εἶπεν αὐτῷ περὶ μὲν Εὐρώπης μὴ πολυπραγμονεῖν, χρῆσθαι δὲ καθοδηγῶι βοὶ καὶ πόλιν ἐκεῖ κτίζειν, ἔνθα ἂν αὐτὴ εἰς τὰ δεξιὰ πέσῃ καμουῦσα. τοιοῦτον λαβὼν χρησμὸν διὰ Φωκέων ἐπορεύετο. εἶτα βοὶ συντυχῶν παρὰ τοῖς Πελάγονος βουκολίοις ταύτη πορευομένῃ κατόπιν εἶπετο. ἡ δὲ διεξιούσα πᾶσαν Βοιωτίαν ὀκνήσασα ἀνεκλίθη ἔνθα νῦν εἰσὶν αἱ Θῆβαι.

Ελλάνικος, *Απόσπ.*, 4, 51

102. Κάδμος ἔμολε τάνδε γὰν· Κάδμος ζητῶν τὴν ἀδελφὴν Εὐρώπην μαντεῖον ἔλαβε περὶ τῆς ἀδελφῆς οὐδὲν αὐτῷ σημαίνον, ἀλλ' ὥστε αὐτὸν ἐξεληθόντα ἔπεσθαι βοῖ καὶ οὐ ἂν αὐτόματος πέσῃ κτίζειν πόλιν. ἔχει δὲ ὁ χρησμὸς τοῦ Πυθίου θεοῦ οὕτως·

φράζω δὴ τὸν μῦθον, Ἀγῆνορος ἔκγονε Κάδμε-
 ἠοῦς ἐγρόμενος προλιπὼν ἴθι Πυθῶ διὰν
 ἠθάδ' ἔχων ἐσθῆτα καὶ αἰγανέην μετὰ χερσὶ
 τὴν διὰ τε Φλεγυῶν καὶ Φωκίδος, ἔστ' ἂν ἴκηαι
 βουκόλον ἠδὲ βόας κηριτρεφέος Πελάγοντος.
 ἔνθα δὲ προσπελάσας συλλάμβανε βοῦν ἐρίμυκον
 τὴν ἢ κεν νῶτοισιν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔχησι
 λευκὸν σῆμ' ἐκάτερθε περίτροχον ἠύτε μήνης·
 τήνδε συ ἠγεμόνα σὲ περιτρέπτοιο κελεύθου.
 σῆμα δέ τοι ἐρέω μάλ' ἀριφραδὲς, οὐδέ σε λήσει·
 ἔνθα κέ τοι πρώτιστα βοὸς κέρας ἀγραύλοιο
 ἴζηται κλίνῃ τε πέδῳ γόνυ ποιήεντι,
 καὶ τότε τὴν μὲν ἔπειτα μελαμφύλλῳ χθονὶ ῥέζειν
 ἀγνώως καὶ καθαρῶς· Γαίῃ δ' ὅταν ἱερὰ ῥέξης,
 ὄχθῳ ἐπ' ἀκροτάτῳ κτίζειν πόλιν εὐρύαγυιαν
 δεινὸν Ἐνυαλίου πέμψας φύλακ' Ἄϊδος εἴσω.
 καὶ σύ γ' ἐπ' ἀνθρώπους ὀνομάκλυτος ἔσσεαι αὐθις
 ἀθανάτων λεχέων ἀντήσας, ὄλβιε Κάδμε.

ταῦτα ἀκούσας ὁ Κάδμος ἀφίκετο εἰς τὸ βουκόλιον τοῦ Πελάγοντος τοῦ Ἀμφιδάμαντος, παρ' οὗ ἀγοράσας βοῦν καὶ ἠγεμόνα ταύτην τῆς ὁδοῦ ποιησάμενος κτίζει τὰς Θήβας ὁμωνύμους τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν, ἐπεὶ τὸ ἀνεκάθεν Αἰγύπτιος ἦν ὁ Κάδμος. καὶ ἡ Βοιωτία δὲ ἀπὸ τῆς βοὸς ἐκλήθη.

Σχόλια στον Ευριπίδη, *Φοίνισσαι*, 638

103. τοῖος ἔην· καὶ κραιπνὸς Ἀχαιίδος ἄστεα βαίνων
 ναυτιλίην μεθέηκε· σὺν Ἀρμονίῃ δὲ κομίζων
 ἔσμον ἀλιπλανέων ἐτάρων χερσαῖον ὁδίτην
 ἄρμασιν ἰππέιοισι καὶ ἀχθοφόροισιν ἀμάξαις
 μαντώις ἀδύτοισιν ἐπέστιχεν· ἔνθα κιχήσας
 Δελφὸν ἀσιγήτοιο μεσόμφαλον ἄξονα Πυθοῦς
 μαντοσύνην ἐρέεινε, καὶ ἔμφρονα Πύθιος ἄξων
 κύκλοθεν αὐτοβόητος ἐθέσπισε κοιλάδι φωνῆ·
 Κάδμε, μάτην, περίφοιτε, πολυπλανὲς ἴχνος ἐλίσσεις·
 μαστεύεις τινὰ ταῦρον, ὃν οὐ βοέη τέκε γαστήρ,
 μαστεύεις τινὰ ταῦρον, ὃν οὐ βροτὸς οἶδε κιχήσαι·
 Ἀσσυρίην ἀπόειπε, τῆς δ' ἠγήτορα πομπῆς
 ἄμφεπε βοῦν χθονίην, μὴ δίξω ταῦρον Ὀλύμπου·
 νυμφίον Εὐρώπης οὐ βουκόλος οἶδεν ἐλαύνειν·
 οὐ νομόν, οὐ λειμῶνα μετέρχεται, οὐ τινι κέντρῳ
 πείθεται, οὐ μάστιγι κελεύεται· οἶδεν αἰερίν
 Κύπριδος ἀβρὰ λέπαδνα καὶ οὐ ζυγόδεσμον ἀρότρων,
 ἀνχένα μόνον Ἐρωτι καὶ οὐ Δήμητρι τιταίνει.
 ἀλλὰ πόθον Τυρίοιο τεοῦ γενετῆρος ἔασας
 μίμνε παρ' ἀλλοδαποῖσι, καὶ Αἰγυπτίης σέο Θήβης
 πατρίδος ἄστυ πόλισσον ἐπώνυμον, ἦχι πεσοῦσα
 εὐνήσει βαρύγουνον ἐὸν πόδα δαιμονίη βοῦς.

104. Τετελεκότος γὰρ αὐτοῦ τοὺς ἄθλους, καὶ τοῦ θεοῦ χρήσαντος συμφέρειν πρὸ τῆς εἰς θεοὺς μεταλλαγῆς ἀποικίαν εἰς Σαρδῶ πέμψαι καὶ τοὺς ἐκ τῶν Θεσπιάδων αὐτῷ γενομένους υἱοὺς ἡγεμόνας ποιῆσαι ταύτης, ἔκρινε τὸν ἀδελφιδοῦν Ἰόλαον ἐκπέμψαι μετὰ τῶν παίδων διὰ τὸ παντελῶς νέους εἶναι.

Διόδωρος Σικελιώτης 4, 29, 1

105. Ἐχομένη δὲ ταύτης ἐστὶ νῆσος ἢ προσαγορευομένη Σαρδῶ, τῷ μὲν μεγέθει παραπλήσιος τῇ Σικελίᾳ, κατοικουμένη δ' ὑπὸ βαρβάρων τῶν ὀνομαζομένων Ἰολαείων, οὓς νομίζουσιν ἀπογόνους εἶναι τῶν μετὰ Ἰολάου καὶ τῶν Θεσπιαδῶν κατοικησάντων.

Διόδωρος Σικελιώτης 5, 15, 1

106. Μενεκράτης δὲ τις, ἱστορίαν περὶ Νικαίας τῆς ἐν Βιθυνία πόλεως ἐκδεδωκώς, Θησέα φησὶ τὴν Ἀντιόπην ἔχοντα διατρίψαι περὶ τούτους τοὺς τόπους· τυγχάνειν δὲ συστρατεύοντας αὐτῷ τρεῖς νεανίσκους ἐξ Ἀθηνῶν ἀδελφοὺς ἀλλήλων, Εἴνεων καὶ Θῶαντα καὶ Σολόεντα. Τοῦτον οὖν ἐρώντα τῆς Ἀντιόπης καὶ λανθάνοντα τοὺς ἄλλους, ἐξειπεῖν πρὸς ἓνα τῶν συνήθων· ἐκείνου δὲ περὶ τούτων ἐντυχόντος τῇ Ἀντιόπῃ, τὴν μὲν πείραν ἰσχυρῶς ἀποτρίψασθαι, τὸ δὲ πρᾶγμα σωφρόνως ἄμα καὶ πράως ἐνεγκεῖν καὶ πρὸς τὸν Θησέα μὴ κατηγορῆσαι. Τοῦ δὲ Σολόεντος ὡς ἀπέγνω ῥίψαντος ἑαυτὸν εἰς ποταμὸν τινα καὶ διαφθαρέντος, ἡσθημένον τότε τὴν αἰτίαν καὶ τὸ πάθος τοῦ νεανίσκου τὸν Θησέα βαρέως ἐνεγκεῖν, καὶ δυσφοροῦντα λόγιόν τι πυθόχρηστον ἀνενεγκεῖν πρὸς ἑαυτόν· εἶναι γὰρ αὐτῷ προστεταγμένον ἐν Δελφοῖς ὑπὸ τῆς Πυθίας, ὅταν ἐπὶ ξένης ἀνισθῆ μάλιστα καὶ περίλυπος γένηται, πόλιν ἐκεῖ κτίσαι καὶ τῶν ἀμφ' αὐτόν τινας ἡγεμόνας καταλιπεῖν. ἐκ δὲ τούτου τὴν μὲν πόλιν ἦν ἔκτισεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ Πυθόπολιν προσαγορευθεῖσαι, Σολόεντα δὲ τὸν πλησίον ποταμὸν ἐπὶ τιμῇ τοῦ νεανίσκου, καταλιπεῖν δὲ καὶ αὐτοῦ τοὺς ἀδελφοὺς οἶον ἐπιστάτας καὶ νομοθέτας, καὶ σὺν αὐτοῖς Ἑρμον ἄνδρα τῶν Ἀθήνησιν Εὐπατριδῶν·

Πλούταρχος, *Θησεύς*, 26

107. Ἡ δὲ Κίλλα πολίχνη μὲν ἦν Τρωϊκὸν κείμενον περὶ πού τὴν Ἀτραμυττηνὴν χώραν, ἠφάνισται δέ. τὸ δὲ ὄνομα ἔσχεν ἀπὸ τινος ἠνιοχοῦντος τῷ Πέλοπι, ὃς Κίλλας μὲν ἐκαλεῖτο· αὐτόθι δὲ τεθνεὼς καὶ ταφεὶς ἐτιμήθη πρὸς τοῦ Πέλοπος κτίσματι πόλεως, ἣτις δι' ἐκείνον Κίλλα ἐκλήθη. καὶ ἀπ' αὐτοῦ Κιλλαῖος Ἀπόλλων αὐτόθι καὶ ποταμός. ἔοικε δὲ ὁ Κίλλας διὰ τοῦ ντ κλίνεσθαι ὡς τὸ Πάλλας Πάλλαντος. διὸ καὶ οἱ κατὰ τὴν Κίλλαν ταύτην Κίλλαντες ἐκαλοῦντο. ἐν δὲ τοῖς τοῦ Πορφυρίου φέρεται, ὅτι ἡ Κίλλα εἶχεν ἱερόν, ὃ διέστηκε θαλάσσης πλέθρα τέσσαρα, πρόσχωμα ποιοῦντος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ Χρύσης ποταμοῦ, ᾧ ὄνομα Κίλλαιος· καὶ ὅτι δοκεῖ Πέλοπος εἶναι ἠνίοχος ὁ Κίλλας καὶ αὐτὸς ποιῆσαι τὸ ῥηθὲν ἱερόν, πρὸς ᾧ καὶ μνήμα Κίλλου· ἀφ' οὗ καὶ Κίλικες, φησὶν, οἱ τὸ Θήβης πεδῖον οἰκοῦντες. οὐ γὰρ Θηβαίους αὐτούς Ὅμηρος, ἀλλὰ Κιλικὰς φησιν, ἑτερωνύμως δηλαδή, ὡς καὶ ἐπὶ ἄλλων ἐθνικῶν ὀνομάτων δειχθήσεται γινόμενον. φασὶ δὲ οἱ παλαιοὶ καὶ ἄλλην τινὰ πού Κίλλαν εἶναι κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ἣς οἱ πολῖται Κιλλῆται καὶ Κιλλανοὶ ἐλέγοντο. πολλὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων τὸ Κίλλας Κίλλος γράφουσιν ὡς Ὑλλος. συντομώτατον δὲ τοῦ Γεωγράφου ἐκεῖνο· Κίλλου μνήμα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Κιλλαίου Ἀπόλλωνος χῶμα μέγα. ἠνίοχος δὲ ἦν Πέλοπος ἡγησάμενος τῶν τόπων· ἀφ' οὗ ἴσως, φησὶ, καὶ ἡ ἐκεῖ

Κιλικία ἢ ἀνάπαλιν. ἀλλαχοῦ δὲ γράφει, ὅτι ἐν τῇ Ἀδραμυττηνῇ χώρᾳ καὶ ἡ Χρῦση καὶ ἡ Κίλλα. ἦν δὲ καὶ τις τόπος ἄλλος Κίλλα πλησίον Θήβης, ἐν ᾧ Κιλλαίου Ἀπόλλωνος ἱερόν, ὅπου ποταμὸς ἐξ Ἰδης φέρεται ὁ Κίλλος. ἦν δέ, φησί, καὶ ἐν Λέσβῳ Κίλλαιον καὶ περὶ τοῦ τὰ Γάργαρα Κίλλαιον ὄρος.

Ευστάθιος, *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα*, 1, 55, 1-22

108. νόστον δίζηαι πατρίην ἐς γαίαν ἰκέσθαι, Ἀμφιαρηιάδη.

Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 6, 7, 13

109. λέγεται δὲ καὶ Ἀλκμέωνι τῷ Ἀμφιάρεω, ὅτε δὴ ἀλᾶσθαι αὐτὸν μετὰ τὸν φόνον τῆς μητρός, τὸν Ἀπόλλω ταύτην τὴν γῆν χρῆσαι οἰκεῖν, ὑπειπόντα οὐκ εἶναι λύσιν τῶν δειμάτων πρὶν ἂν εὐρῶν ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ κατοικήσῃται ἥτις ὅτε ἔκτεινε τὴν μητέρα μήπω ὑπὸ ἡλίου ἑώρατο μηδὲ γῆ ἦν, ὡς τῆς γε ἄλλης αὐτῷ μεμιασμένης. ὁ δ' ἀπορῶν, ὡς φασί, μόλις κατενόησε τὴν πρόσχωσιν ταύτην τοῦ Ἀχελῷου, καὶ ἐδόκει αὐτῷ ἰκανὴ ἂν κεχῶσθαι δίαιτα τῷ σώματι ἀφ' οὗπερ κτείνας τὴν μητέρα οὐκ ὀλίγον χρόνον ἐπλανᾶτο. Καὶ κατοικισθεὶς ἐς τοὺς περὶ Οἰνιάδας τόπους ἐδυνάστευσέ τε καὶ ἀπὸ Ἀκαρνάνος παιδὸς ἑαυτοῦ τῆς χώρας τὴν ἐπωνυμίαν ἐγκατέλιπεν. Τὰ μὲν οὖν περὶ Ἀλκμέωνα τοιαῦτα λεγόμενα παρελάβομεν.

Θουκυδίδης 2, 102, 5-6

110. γενομένης δὲ ὕστερον τῆς γῆς δι' αὐτὸν ἀφόρου, χρήσαντος αὐτῷ τοῦ θεοῦ πρὸς Ἀχελῷον ἀπιέναι καὶ παρ' ἐκείνου πάλιν διαλαμβάνειν.

Απολλόδορος, *Βιβλιοθήκη*, 3, 88

111. Χείρωνος φίλε τέκνον ἀγακλειτοῖο Κάρυστε,
Πήλιον ἐκπρολιπῶν Εὐβοίας ἄκρον ἰκέσθαι,
ἐνθ' ἱεράν χώραν κτίζειν σοι θέσφατόν ἐστιν.
ἀλλ' ἴθι, μηκέτι μέλλε.

Ευσέβιος, *Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευή*, 6, 7, 6

112. ἀνίκ' ἄγκυραν ποτὶ χαλκόγενυν
ναῖ κρημνάντων ἐπέτοσσε, θοᾶς Ἀργοῦς χαλινόν· δώδεκα δὲ πρότερον
ἀμέρας ἐξ Ὠκεανοῦ φέρομεν νώτων ὑπερ γαίας ἐρήμων
εἰνάλιον δόρυ, μήδεσιν ἀνσπᾶσσαντες ἀμοῖς.
τουτάκι δ' οἰοπόλος δαίμων ἐπῆλθεν, φαιδίμαν
ἀνδρὸς αἰδοίου πρόσοψιν θηκάμενος· φιλίων δ' ἐπέων
ἄρχετο, ξείνοισι ἄτ' ἐλθόντεσσιν εὐεργέται
δεῖπν' ἐπαγγέλλοντι πρῶτον.
ἀλλὰ γὰρ νόστου πρόφασις γλυκεροῦ
κῶλυεν μεῖναι. φάτο δ' Εὐρύπυλος Γαιαόχου παῖς ἀφθίτου Ἐννοσίδα
ἔμμεναι· γίνωσκε δ' ἐπειγομένους· ἂν δ' εὐθὺς ἀρπάξαις ἀρούρας
δεξιτερᾶ προτυχὸν ξένιον μάστευσε δοῦναι,
οὐδ' ἀπίθησένιν, ἀλλ' ἦρωσ ἐπ' ἀκταῖσιν θορών,
χειρὶ οἱ χεῖρ' ἀντερείσαις δέξατο βῶλακα δαιμονίαν.

Πίνδαρος, *Πυθιόνικος* 4, 24-37

113. Ἐφορος μὲν οὖν φησιν αὐτόν, ὡς τὴν τε Πυθίαν ἐπιχειρήσας διαφθεῖραι καὶ τὰς Δωδωνίδας αὐθις ἀναπέιθων διὰ Φερεκλέους ἀπέτυχεν, εἰς Ἄμμωνος ἀναβῆναι

καὶ διαλέγεσθαι τοῖς προφήταις πολὺ χρυσίον διδόντα, τοὺς δὲ δυσχεραίνοντας εἰς Σπάρτην τινὰς ἀποστεῖλαι τοῦ Λυσάνδρου κατηγορήσοντας, ἐπεὶ δὲ ἀπελύθη, τοὺς Λίβυας ἀπιόντας εἰπεῖν· "Ἄλλ' ἡμεῖς γε βέλτιον, ὦ Σπαρτιᾶται, κρινοῦμεν, ὅταν ἤκητε πρὸς ἡμᾶς εἰς Λιβύην οἰκήσοντας," ὡς δὴ χρησιμοῦ τινος ὄντος παλαιοῦ Λακεδαιμονίους ἐν Λιβύῃ κατοικήσαι.

Πλούταρχος, *Λύσανδρος*, 25, 3

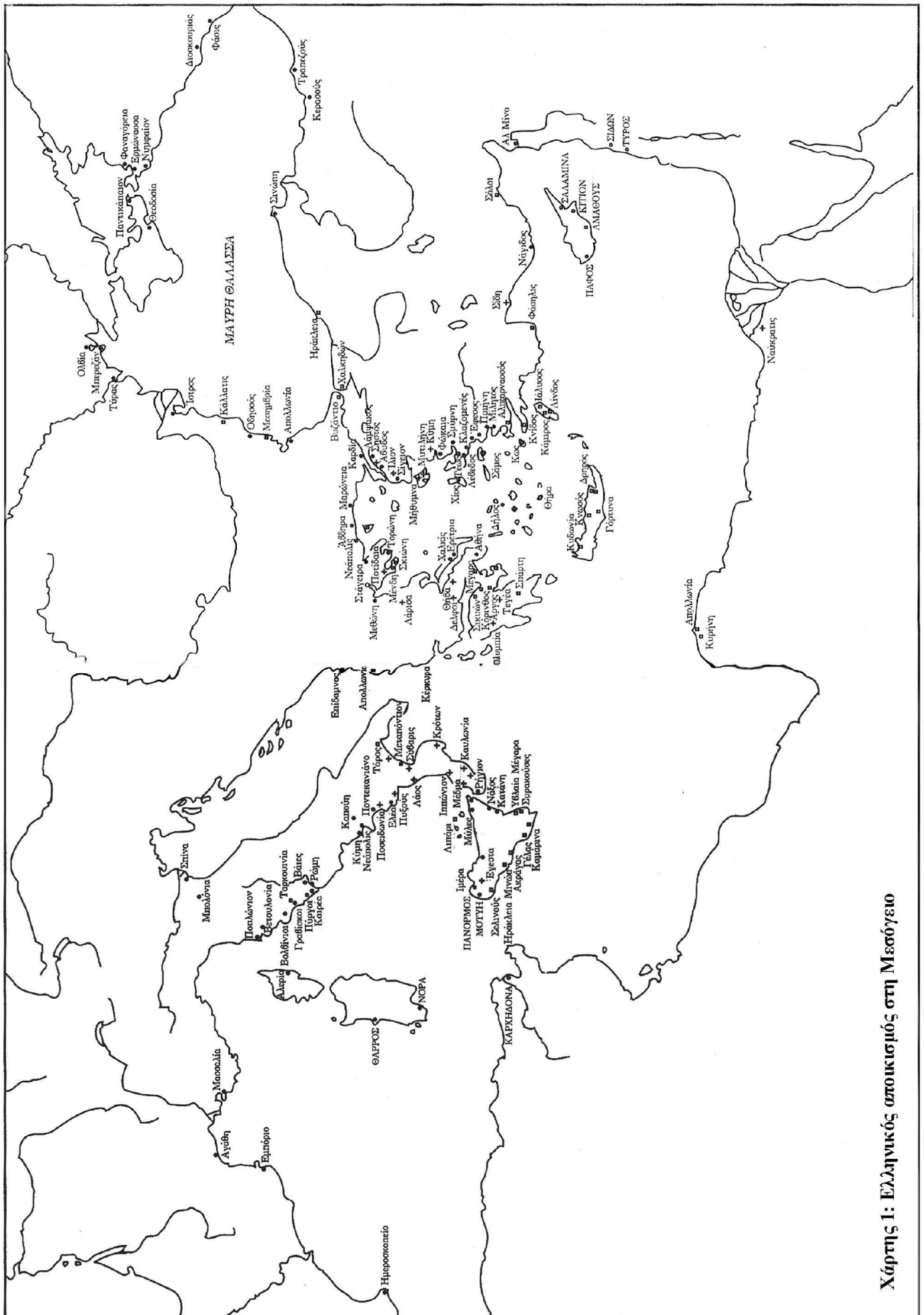
114. Περὶ δὲ Σαυνιτῶν καὶ τοιοῦτός τις λόγος φέρεται, διότι πολεμοῦντες Σαβῖνοι πολὺν χρόνον πρὸς τοὺς Ὀμβρικοὺς εὕξαντο, καθάπερ τῶν Ἑλλήνων τινές, τὰ γενόμενα τῷ ἔτει τούτῳ καθιερώσαι, νικήσαντες δὲ τῶν γενομένων τὰ μὲν κατέθυσαν τὰ δὲ καθιέρωσαν· ἀφορίας δὲ γενηθείσης, εἶπέ τις ὡς ἐχρῆν καθιερώσαι καὶ τὰ τέκνα. οἱ δ' ἐποίησαν τοῦτο καὶ τοὺς γενομένους τότε παῖδας Ἄρεως ἐπεφήμισαν, ἀνδρωθέντας δ' ἔστειλαν εἰς ἀποικίαν, ἠγήσατο δὲ ταῦρος· ἐν δὲ τῇ τῶν Ὀπικῶν κατευνασθέντος (ἐτύγχανον δὲ κωμηδὸν ζῶντες), ἐκβαλόντες ἐκείνους ἰδρύθησαν αὐτόθι καὶ τὸν ταῦρον ἐσφαγίασαν τῷ Ἄρει τῷ δόντι αὐτὸν ἠγεμόνα κατὰ τὴν τῶν μάντεων ἀπόφασιν. εἰκὸς δὲ διὰ τοῦτο καὶ Σαβέλλους αὐτοὺς ὑποκοριστικῶς ἀπὸ τῶν γονέων προσαγορευθῆναι, Σαμνίτας δ' ἀπ' ἄλλης αἰτίας, οὗς οἱ Ἕλληνες Σαυνίτας λέγουσι. τινὲς δὲ καὶ Λάκωνας συνοίκους αὐτοῖς γενέσθαι φασὶ καὶ διὰ τοῦτο καὶ φιλέλληνας ὑπάρξαι, τινὰς δὲ καὶ Πιτανάτας καλεῖσθαι. δοκεῖ δὲ καὶ Ταραντίνων πλάσμα τοῦτ' εἶναι, κολακευόντων ὁμόρους καὶ μέγα δυναμένους ἀνθρώπους καὶ ἅμα ἐξοικειουμένων, οἳ γε καὶ ὀκτῶ μυριάδας ἔστελλον ποτε τῆς πεζῆς στρατιάς, ἰπέας δ' ὀκτακισχιλίου. φασὶ δὲ νόμον εἶναι παρὰ τοῖς Σαυνίταις καλὸν καὶ προτρεπτικὸν πρὸς ἀρετὴν· οὐ γὰρ ἔξεστι διδόναι τὰς θυγατέρας οἷς ἂν ἐθέλωσιν, ἀλλὰ κρίνεσθαι κατὰ ἔτος δέκα μὲν παρθένους δέκα δὲ τῶν νέων τοὺς ἀρίστους καὶ τὰς ἀρίστας· τούτων τῷ πρώτῳ τὴν πρώτην δίδοσθαι, τῷ δευτέρῳ τὴν δευτέραν καὶ ἐξῆς οὕτως· ἐὰν δ' ὁ λαβὼν τὸ γέρας μεταβαλόμενος γένηται πονηρός, ἀτιμάζουσι καὶ ἀφαιροῦνται τὴν δοθείσαν. ἐξῆς δ' εἰσὶν Ἴρπῖνοι, καὶ οὗτοι Σαυνίται· τοῦνομα δ' ἔσχον ἀπὸ τοῦ ἠγησαμένου λύκου τῆς ἀποικίας· ἴρπον γὰρ καλοῦσιν οἱ Σαυνίται τὸν λύκον· συνάπτουσι δὲ Λευκανοῖς τοῖς μεσογαίοις. περὶ μὲν Σαυνιτῶν ταῦτα.

Στράβων 5, 4, 12

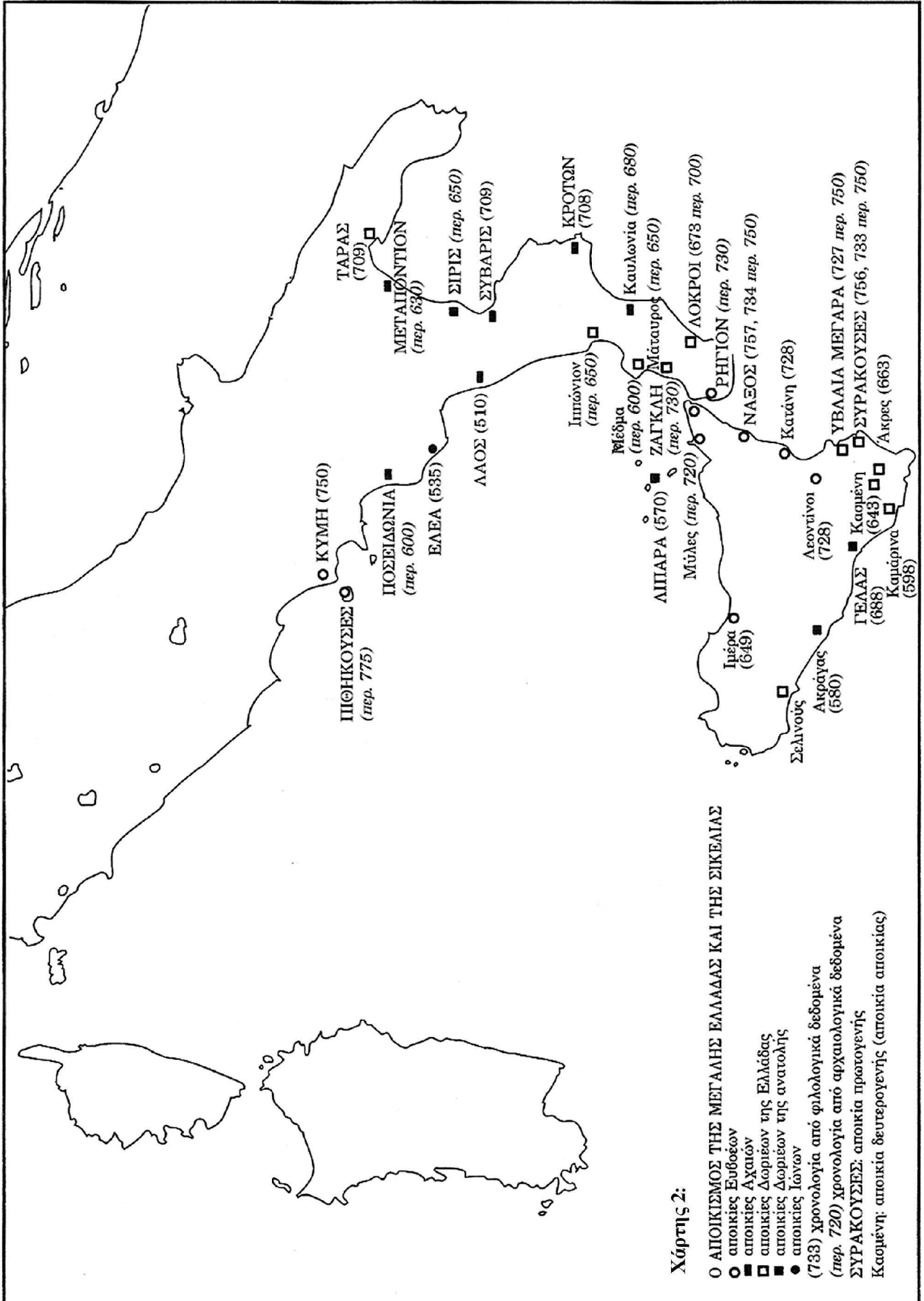
115. Ταῦτα δέ, δοκέειν ἐμοί, ἐμμέετο ὁ Κλεισθένης οὗτος τὸν ἑαυτοῦ μητροπάτορα Κλεισθένεα τὸν Σικυῶνος τύραννον. Κλεισθένης γὰρ Ἀργείοισι πολεμήσας τοῦτο μὲν ῥαψωδοὺς ἔπαυσε ἐν Σικυῶνι ἀγωνίζεσθαι τῶν Ὀμηρείων ἐπέων εἵνεκα, ὅτι Ἀργεῖοί τε καὶ Ἄργος τὰ πολλὰ πάντα ὑμνεῖται· τοῦτο δέ, ἠρώιον γὰρ ἦν καὶ ἔστι ἐν αὐτῇ τῇ ἀγορῇ τῶν Σικυωνίων Ἀδρήστου τοῦ Ταλαοῦ, τοῦτον ἐπεθύμησε ὁ Κλεισθένης ἐόντα Ἀργεῖον ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς χώρας. Ἐλθὼν δὲ ἐς Δελφοὺς ἐχρηστηριάζετο εἰ ἐκβάλῃ τὸν Ἀδρηστον· ἢ δὲ Πυθίῃ οἱ χρᾶ φάσα Ἀδρηστον μὲν εἶναι Σικυωνίων βασιλέα, ἐκείνον δὲ λευστήρα. Ἐπεὶ δὲ ὁ θεὸς τοῦτό γε οὐ παρεδίδου, ἀπελθὼν ὀπίσω ἐφρόντιζε μηχανὴν τῇ αὐτὸς ὁ Ἀδρηστος ἀπαλλάξεται. Ὡς δὲ οἱ ἐξευρήσθαι ἐδόκεε, πέμψας ἐς Θήβας τὰς Βοιωτίας ἔφη θέλειν ἐπαγαγέσθαι Μελάνιππον τὸν Ἀστακοῦ· οἱ δὲ Θηβαῖοι ἔδοσαν. Ἐπαγαγόμενος δὲ ὁ Κλεισθένης τὸν Μελάνιππον τέμενός οἱ ἀπέδεξε ἐν αὐτῷ τῷ πρυτανίῳ καὶ μιν ἴδρυσεν ἐνθαῦτα ἐν τῷ ἰσχυροτάτῳ. Ἐπηγάγετο δὲ τὸν Μελάνιππον ὁ Κλεισθένης (καὶ γὰρ τοῦτο δεῖ ἀπηγή-σασθαι) ὡς ἔχθιστον ἐόντα Ἀδρήστῳ, ὃς τὸν τε ἀδελφεόν οἱ Μηκιστέα ἀπεκτόνεε καὶ τὸν γαμβρὸν Τυδέα. Ἐπεῖτε δὲ οἱ τὸ τέμενος ἀπέδεξε, θυσίας τε καὶ ὀρτὰς Ἀδρήστου ἀπελόμενος

ἔδωκε τῷ Μελανίπῳ. Οἱ δὲ Σικυώνιοι ἐώθεσαν μεγαλωστὶ κάρτα τιμῶν τὸν Ἄδρηστον· ἡ γὰρ χώρα ἦν αὕτη Πολύβου, ὁ δὲ Ἄδρηστος ἦν Πολύβου θυγατριδέος, ἅπαις δὲ Πόλυβος τελευτῶν διδοῖ Ἄδρηστῳ τὴν ἀρχήν. Τὰ τε δὴ ἄλλα οἱ Σικυώνιοι ἐτίμων τὸν Ἄδρηστον καὶ δὴ πρὸς τὰ πάθεα αὐτοῦ τραγικοῖσι χοροῖσι ἐγέραιρον, τὸν μὲν Διόνυσον οὐ τιμῶντες, τὸν δὲ Ἄδρηστον. Κλεισθένης δὲ χοροὺς μὲν τῷ Διονύσῳ ἀπέδωκε, τὴν δὲ ἄλλην θυσίην Μελανίπῳ. Ταῦτα μὲν ἐς Ἄδρηστον οἱ ἐπεποίητο· φυλὰς δὲ τὰς Δωριέων, ἵνα δὴ μὴ αἱ αὐταὶ ἔωσι τοῖσι Σικυωνίοισι καὶ τοῖσι Ἀργείοισι, μετέβαλε ἐς ἄλλα οὐνόματα. Ἐνθα καὶ πλείστον κατεγέλασε τῶν Σικυωνίων· ἐπὶ γὰρ ὕος τε καὶ ὄνου <καὶ χοίρου> τὰς ἐπωνυμίας μετατιθεὶς αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἐπέθηκε, πλὴν τῆς ἐωντοῦ φυλῆς· ταύτη δὲ τὸ οὔνομα ἀπὸ τῆς ἐωντοῦ ἀρχῆς ἔθετο. Οὔτοι μὲν δὴ Ἀρχέλαοι ἐκαλέοντο, ἕτεροι δὲ Ὑᾶται, ἄλλοι δὲ Ὀνεᾶται, ἕτεροι δὲ Χοιρεᾶται. Τούτοισι τοῖσι οὐνόμασι τῶν φυλέων ἐχρέωντο οἱ Σικυώνιοι καὶ ἐπὶ Κλεισθένεος ἀρχοντος καὶ ἐκείνου τεθνεῶτος ἔτι ἐπ' ἔτεα ἐξήκοντα· μετέπειτα μέντοι λόγον σφίσι δόντες μετέβαλον ἐς τοὺς Ὑλλέας καὶ Παμφύλους καὶ Δυμανάτας· τετάρτους δὲ αὐτοῖσι προσέθεντο ἐπὶ τοῦ Ἄδρηστου παιδὸς Αἰγιαλέος τὴν ἐπωνυμίην ποιούμενοι κεκλήσθαι Αἰγιαλέας.

Ἡρόδοτος 5, 67-8

Χάρτης 1: Ελληνικός αποικισμός στη Μισσόγειο

Αντιστοίχιση του παραρτήματος πηγών με τις καταχωρίσεις του Fontenrose και των Parke & Wormell

Παράρτημα πηγών	Fontenrose	Parke & Wormell	Παράρτημα πηγών	Fontenrose	Parke & Wormell
1.	H6	159	20.	Q35	47
2.	H14	177	21.		
3.	Q188	133	22.	Q51	416
4.	L54	234	23.	Q176	315
5.	L73	306	24.	L75	309
6.	L73	307	25.	L75	309
7.	L104	415	26.	Q186	131
8.	L104	415	27.	Q186	131
9.	L104	415	28.	Q186	131
10.	L161	417	29.		
11.	L164	379	30.		
12.	L165	380	31.	Q50	42
13.	L166	381	32.	L69	301
14.	Q33	371	33.		
15.	Q33	371	34.	L70	302
16.	Q33	371	35.	L31	194
17.	L116	453	36.	L83	323
18.	Q34	46	37.	L83	323
19.	Q34	46	38.	Q25	412

Παράρτημα πηγών	Fontenrose	Parke & Wormell	Παράρτημα πηγών	Fontenrose	Parke & Wormell
39.	L33	197	61.	Q94	401
40.	Q43	48	62.	Q32	370
41.			63.	L71	303
42.	L79	313	64.	L71	304
43.	Q121	72	65.	L2	20
44.	Q42	384	66.	L2	20
45.	Q27	2	67.	L2	523
46.	Q27	2	68.	L2	523
47.	Q27	2	69.	Q44	497
48.	Q31	229	70.	Q44	498
49.	Q31	229	71.	Q44	498
50.	Q30	45	72.	Q55	230
51.	Q39	454	73.	Q93	49
52.	Q39	454	74.	Q93	49
53.	L167	382	75.	L11	481
54.	Q46	38	76.	L11	481
55.	Q48	40	77.		
56.	Q49	41	78.		
57.	Q49	41	79.	Q45	37
58.	L72	305	80.	Q45	37
59.	Q95	402	81.	Q47	39
60.	Q94	401	82.	Q47	39

Πίνακας Αποικιών

Παράρτημα πηγών	Πρεσβεία	Αποικία (Πόλη)	Αποικία (Τοποθεσία)	Αιτία
1.	Σπαρτιάτες	Ηράκλεια 426 π.Χ.	Τραχίνα Θεσσαλίας	Στρατηγική θέση
2.	Πάριοι	Φάρος 385 π.Χ.	νησί στην Αδριατική	Συναποικισμός
3.	Αθήνα	Αμφίπολη 437 π.Χ.	Εννέα οδοί (Θράκη)	Στρατηγική θέση
4.	Ιδρυτές της Εφέσου	Έφεσος	Μ.Ασία	Μετανάστευση
5.-6.	Κομήτης και Αιολοί	Μυσία	Μ.Ασία	Μετανάστευση
7.-9.	Αιολοί βασιλείς	Λέσβος	Λέσβος	Μετανάστευση
10.	Πόλλις, Δελφός και Πελασγοί	Λύκτος	Χερσόνησος (Κρήτη)	Εξορία
11.-13.	Μάγνητες (Κρήτης)	Μαγνησία στον Μαϊάνδρο	Μ.Ασία	Μετανάστευση
14.-16.	Χαλκιδείς	Ρήγιο 740 π.Χ.	Ν.Ιταλία	Λοιμός-Δεκάτη
17.	Κρήτες	Αμαξιτός	Τρωάδα (Τροία)	Συμφορά
18.-21.	Φάλανθος και Παρθενίαι (Σπάρτη)	Τάραντας 710 π.Χ.	Ν.Ιταλία	Εξορία
22.	Βάττος και εξόριστοι	Κυρήνη 640-635 π.Χ.	Λιβύη	Εξορία
23.	Τιρύνθιοι	Αλιείς 468/7 π.Χ.	Πελοπόννησος (το σημερινό Πόρτο Χέλι)	Εξορία
24.-25.	Βοιωτοί			Εξορία
26.-28.	Εξόριστοι Συβαρίτες	Θούριοι 445 π.Χ.	Ν.Ιταλία	Εξορία
29.-30.	Αινείας και Τρώες		Ιταλία	Εξορία
31.	Διάφοροι Έλληνες	Κυρήνη 550 π.Χ.	Λιβύη	Πρόσκληση
32.-34.	Νηλεΰς (Αθήνα)	Καρία	Μ.Ασία	Αυτοεξορία
35.	Τεύκρος (Σαλαμίνα)	Σαλαμίνα	Κύπρος	Εξορία
36.-37.	Λοκρός	Εσπερία Λοκρίς-Χώρα Οζόλων Λοκρών	Πελοπόννησος (στον κορινθιακό κόλπο)	Εξορία

Παράρτημα πηγών	Πρεσβεία	Αποικία (Πόλη)	Αποικία (Τοποθεσία)	Αιτία
38.	Ηγησίστρατος (Έφεσος)	Ελαιούντας 600 π.Χ.	Μ.Ασία	Φόνος
39.	Αθάμας (βασιλεύς Βοιωτίας)	Αθαμαντία	Στ. Ελλάδα	Φόνος
40.-41.	Τιμησίας (Κλαζομεναί)	Άβδηρα	Θράκη	Αυτοεξορία
42.	Μέλανθος (Μεσσηνία)	Ελευσίνα	Αττική	Εξορία
43.	Δωριεύς (Σπάρτη)	Ηράκλεια 510 π.Χ.	Σικελία	Μετανάστευση
44.	Περιήρης και Κραταιμένης	Δρέπανα 700 π.Χ.	Ζάγκλη (Σικελία)	
45.-50.	Αρχίας (Κόρινθος) και Μύσκελλος (Ρύπες)	Ορτυγία και Κρότωνας 735 π.Χ.	Συρακούσες (Σικελία) και Ν.Ιταλία	Μετανάστευση
51.-52.	Λεύκιππος (Σπάρτη)	Καλλίπολη 700 π.Χ.	Ν.Ιταλία (στο λιμάνι του Τάραντα)	Μετανάστευση
53.	Λεύκιππος (Μάγνητας)	Μαγνησία στον Μαϊάνδρο	Μ.Ασία (κοντά στο όρος Μυκάλη)	Μετανάστευση
54.-57.	Βάττος (Θήρα)	Κυρήνη 640 π.Χ.	Λιβύη	Ξηρασία
58.	Έλληνες ή Ορέστης	Διάφορες πόλεις	Τροία	Λοιμός
59.-61.	Μεγαρείς και Βοιωτοί	Ηράκλεια 550 π.Χ.	Πόντος	Λοιμός
62.	Εξόριστοι Μεσσήνιοι	Ρήγιο 740 π.Χ.	Ν.Ιταλία	Εξορία
63.-64.	Αθηναίοι	Ιωνία	Μ.Ασία	Εξορία
65.-68.	Μαντώ και αιχμάλωτοι (Θήβα)	Κολοφών	Μ.Ασία (στην Ιωνία)	Εξορία-Δεκάτη
69.-71.	Μεγαρείς και Αργείοι	Βυζάντιο 660 π.Χ.	Θράκη	
72.	Τελεσικλής (Πάρος)	Θάσος 680 π.Χ.	Β.Αιγαίο	
73.-74.	Φωκείς	Αλαλία 560/5 π.Χ.	Κύρνος (Κορσική)	
75.-76.	Τύριοι	Γάδειρα	Αφρική	Εξορία
77.-78.	Αθηναίοι	Σικελία	Σικελία	
79.-84.	Γρίννος και Βάττος	Κυρήνη 650-640 π.Χ.	Λιβύη	

Παράρτημα πηγών	Πρεσβεία	Αποικία (Πόλη)	Αποικία (Τοποθεσία)	Αιτία
85.-87.	Μύσκελλος (Ρύπες)	Κρότωνας 705 π.Χ.	Ν.Ιταλία	
88.	Αντίοχος	Θάσος 650 π.Χ.	Β.Αιγαίο	
89.	Όξυλος			Επέκταση
90.-91.	Περδίκκας	Αιγαί	Μακεδονία	
92.	Κάρανος (Άργος)	Αιγαί	Μακεδονία	
93.	Αρχέλαος (Άργος)	Αιγαί	Μακεδονία	
94.	Αμφίλοχος	Αμφιλοχικό Άργος	Ακαρνανία	
95-97.	Αντίφημος και Λάκιος (Ρόδος)	Γέλα 690 π.Χ.	Σικελία	Μετανάστευση
98.-99.	Αντίφημος και Έντιμος (Ρόδος)	Γέλα 690 π.Χ.	Σικελία	Μετανάστευση
100.	Γαλεώτης και Τελμισσός	Σικελία και Καρία		Μετανάστευση
101.-103.	Κάδμος (Φοινίκη)	Θήβα	Βοιωτία	Εγκατάσταση
104.-105.	Ηρακλής (Θήβα)	Σαρδώ	η νήσος Σαρδηνία	
106.-108.	Θησεάς ή Πέλοπας	Πυθόπολις ή Κίλλα	Εύξεινος Πόντος ή Τροία	
109.-110.	Αλκμέων		Αχελώς	Φόνος
111.	Κάρυστος (γιος Χείρωνα)	Κάρυστος	Εύβοια	Μετανάστευση

Πηγές – Εκδόσεις

Όλα τα ελληνικά κείμενα έχουν αντληθεί από τον «Θησαυρό της Ελληνικής Γλώσσας» (TLG) και έχουν προσαρμοστεί με βάση τις αντίστοιχες εκδόσεις της σειράς Loeb Classical Library.

Τα λατινικά κείμενα έχουν αντληθεί από την ηλεκτρονική βάση δεδομένων του Packard Humanities Institute (PHI 5.0)

Οι χάρτες είναι από το βιβλίο των: Mosse, C. & Schnapp-Gourbeillon, A. (1996). *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, ελλ. μετ. Α. Στεφάνου, Αθήνα, σσ. 166 & 176-7.

Κατάλογος εγχειριδίων και βασικών έργων

Farnell, L.R. (1907). *The Cults of the Greek States* τ. 4, Οξφόρδη.

Hansen, M.H. & Nielsen, T.H. (επιμ.). (2004). *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Νέα Υόρκη.

Κακριδής, Ι.Θ. (1986). *Ελληνική Μυθολογία* τ. II, Αθήνα.

Kern, O. (1967). *Die Inschriften von Magnesia am Maeander*, Βερολίνο. (συντ. *Inscr. Magn.*)

Liddell, H.G., Scott, R. & Jones, H.S. (1946). *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα. (συντ. *LSJ*)

Meiggs, R. & Lewis, D. (1989). *A Selection of Greek historical inscriptions to the end of the fifth century B.C.*, Οξφόρδη.

Κατάλογος άλλων βιβλιογραφικών παραπομπών

Bremmer, J. (επιμ.). (1990). *Interpretations of Greek Mythology*, Λονδίνο.

Buresch, K. (1889). *Klaros: Untersuchungen zum Orakelwesen des späteren Altertums*, Λειψία.

Burkert, W. (1993). *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία: Αρχαϊκή και Κλασσική Εποχή*, ελλ. μετ. Ν.Π. Μπεζαντάκος, Α. Αβαγιανού, Αθήνα.

- Burkert, W. (2000). *Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός: Η Επίδραση της Ανατολής*, ελλ. μετ. Α. Λογιάκη, Αθήνα.
- Calame, C. (2003). *Myth and History in Ancient Greece: The Symbolic Creation of a Colony*, Πρίνστον και Οξφόρδη.
- Cook, R.M. (1946). "Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B.C.", *Journal of Hellenic Studies* 66, σσ. 67-98.
- Descœudres, J.P. (επιμ.). (1990). *Proceedings of the First Congress of Classical Archaeology: Greek Colonists and Native Populations*, Οξφόρδη.
- Detienne, M. (1998). *Apollon le Couteau á la Main*, Παρίσι.
- Dougherty, C. (1993). *The Poetics of Colonization: From City to Text in Archaic Greece*, Νέα Υόρκη και Οξφόρδη.
- Drews, R. (1976). "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea", *Journal of Hellenic Studies* 96, σσ. 18-31.
- Dyer, R.R. (1969). "The Evidence for the Apolline Purification Rituals at Delphi and Athens", *Journal of Hellenic Studies* 89, σσ. 38-56.
- Flaceliere, R. (1964). *Μάντεις και μαντεία στην αρχαία Ελλάδα*, ελλ. μετ. Α. Δημητρίου, Αθήνα.
- Fontenrose, J. (1978). *The Delphic Oracle: Its Responses and Operations with a Catalogue of Responses*, Λος Άντζελες.
- Fontenrose, J. (1988). *Didyma: Apollo's Oracle, Cult and Companions*, Λος Άντζελες.
- Forrest, W.G. (1957). "Colonisation and the Rise of Delphi", *Historia* 6, σσ. 160-175.
- Graf, F. (2005). "Μύθος και Θρησκεία". Στο Nesselrath, H.G. (επιμ.), *Εισαγωγή στην Αρχαιολογία: Αρχαία Ελλάδα (τόμος Α')*, ελλ. μετ. Ι. Αναστασίου, Αθήνα.
- Graham, A.J. (1960). "The Authenticity of the ΟΡΚΙΟΝ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΤΗΡΩΝ of Cyrene", *Journal of Hellenic Studies* 80, σσ. 94-111.
- Graham, A.J. (1971). "Patterns in Early Greek Colonisation", *Journal of Hellenic Studies* 91, σσ. 35-47.
- Graham, A.J. (1983). *Colony and Mother City in Ancient Greece*, Σικάγο.
- Graham, A.J. (1987). "The Vocabulary of Greek Colonization", *Classical Review* 37.2, σσ. 237-40.
- Graham, A.J. (2001). *Collected Papers on Greek Colonization*, Βοστώνη.

- Gwynn, A. (1918). "The Character of Greek Colonisation", *Journal of Hellenic Studies* 38, σσ. 88-123.
- Jordan, B. (1979). *Servants of the Gods: A Study in the Religion, History and Literature of Fifth-century Athens*, Göttingen.
- Malkin, I. (1987). *Religion and Colonization in Ancient Greece*, Νέα Υόρκη.
- Malkin, I. (1994). *Myth and Territory in the Spartan Mediterranean*, Cambridge.
- Maurizio, L. (1997). "Delphic Oracle Performances: Authenticity and Historical Evidence", *Classical Antiquity* 16, σσ. 308-334.
- Mosse, C. & Schnapp-Gourbeillon, A. (1996). *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, ελλ. μετ. Α. Στεφάνου, Αθήνα.
- Parke, H.W. & Wormell, D.E.W. (1956). *The Delphic Oracle*, Οξφόρδη.
- Parke, H.W. (1967). *The Oracles of Zeus: Dodona, Olympia, Ammon*, Οξφόρδη.
- Parke, H.W. (1979). *Ελληνικά Μαντεία*, ελλ. μετ. Α. Βοσκόζ, Αθήνα.
- Parke, H.W. (1985). *The Oracles of Apollo in Asia Minor*, Λονδίνο.
- Parke, H.W. (1992). *Sibyls and Sibylline Prophecy in Classical Antiquity*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη.
- Parker, R. (1983). *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion*, Οξφόρδη.
- Pease, A.S. (1917). "Notes on the Delphic Oracle and Greek Colonization", *Classical Philology* 12, σσ. 1-20.
- de Polignac, F. (2007). *Η Γέννηση της Αρχαίας Ελληνικής Πόλης*, ελλ. μετ. Ν. Κυριαζόπουλος, Αθήνα.
- Vernant, J.P. (2000). *Μύθος και Θρησκεία στην Αρχαία Ελλάδα*, ελλ. μετ. Μ.Ι. Γιόση, Αθήνα.
- Zaidman, L.B. & Pantel, P.S. (2004). *Η Θρησκεία στις Ελληνικές Πόλεις της Κλασικής Εποχής*, ελλ. μετ. Κ. Μπούρας, Αθήνα.